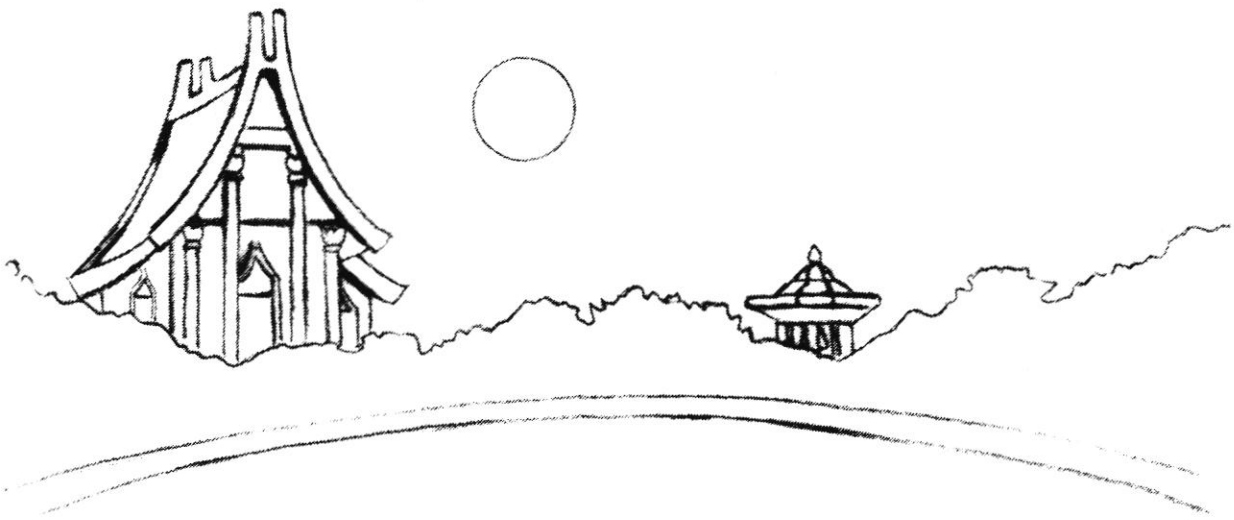

มณฑลเทศาภิบาล

ประเทศไทย

๒ IN ๑

ปณามคาถา

อุปัฏฐกคาถา

๐ อนุปัฏฐกคาถา

นิทานตถวณฺณนา

ปัจฉมคาถาย อตถวณฺณนา

๐ พาลปณฺฑิตเสวนกถา

๐ ปุชากถา

ทุตฺยคาถาย อตถวณฺณนา

๐ ปฏฺฐิรูปเทสวาสกถา

๐ ปุพฺพเพทตปฺปญฺจตาทกถา

๐ อตตสมมาปณฺธิกถา

ขุททกปาเจ มงคลสูตรต์

เอวมเม สุตํ ๑ เอกํ สมยํ ภควา สาวตถิยํ วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฑิกัสส อารามे ๑ อถโข
 อญญตธา เทวดา อภิกกนตาย รตติยา อภิกกนตวณณา เกวลกปปี เขตวนํ โอภาเสตวา เยน ภควา
 เตนุปลงกมิ อุปสงกมิตวา ภควนตํ อภิวาเทตวา เอกมนตํ อฏฐาลิ ๑ เอกมนตํ จิตา โข ส่า เทวดา
 ภควนตํ คากาย อชฌภาลิส

พหู เทวา มนุสสา จ
 อากงขมานา โสตุถานํ
 อเสวนา จ พาลานํ
 ปุชา จ ปุชฌิยานํ
 ปฏฐิรูปเทสวาโส จ
 อตตสมมาปณิธิ จ
 พาหุสจจณจ สิปฺปณจ
 สุภาลิสตา จ ยา วาจา
 มาตาปิตุอุปฏฐานํ
 อนากุลา จ กมฺมนตธา
 ทานณจ ฌมฺมจริยา จ
 อนวชฺชานิ กมฺมานิ
 อารตี วิรตี ปาปา
 อปฺปมาโท จ ฌมฺเมสุ
 คารโว จ นิวาโต จ
 กาเลน ฌมฺมสุสวานํ
 ขนฺตี จ โสวจสุสตา
 กาเลน ฌมฺมสากจจา
 ตโป จ พุรฺหมจริยณจ
 นิพฺพานสจจฉิกิริยา จ
 มุฏฐัสส โลกฌมฺเมหิ
 อโสภํ วิรชฺ ฌมํ
 เอตาทิสานิ กตฺวาน
 สพฺพตถ โสตุถิ คจฺฉนฺติ

มจฺคลานิ อจินฺตยํ
 พุรุหิ มจฺคลมุตฺตมํ ๑
 ปณฺทิตานณจ เสวนา
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 ปุพฺเพ จ กตฺปุณฺณตธา
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 วินโย จ สฺลิกฺขิตฺโต
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 ปุตฺตทวารสฺส สงฺคโห
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 ฉาตกานณจ สงฺคโห
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 มชฺชปานา จ สณฺณโม
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 สนฺตฺฎฐี จ กตฺถณฺตธา
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 สมณานณจ ทสฺสนํ
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 อริยสจฺจานทสฺสนํ
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ
 เอตมฺมจฺคลมุตฺตมํ ๑
 สพฺพตถมปฺราชิตา
 ตนฺเตสํ มจฺคลมุตฺตมนฺติ ๑

มจฺคลสูตรต์ นิฏฐิตํ ๑

กิตติชนปดต์

ปณามคาถา	๓
อุปปตติกถา	๔
อนุப்புพิกถา	๔
สุตตวตถาน	๗
นิทานตถวณณา	๘
ปรจมาถายตถวณณา	๑๔
พาลปณทิตเสวนาเสวนกถา	๑๔
ปูชากถา	๕๒
ทุตยคาถายตถวณณา	๘๑
ปฏฐิรูปเทสวาสกถา	๘๑
ப்புเพกตப்புณตาทกถา	๙๓
อตตสมมาปณธิกถา	๑๐๙

มังคลัตถทีปนี

มงคลตถทีปนิยา

ภาคที่ ๑

ปจโม ภาค

ปณามคาถา

ปณามคาถา

(๑) พระพุทธเจ้าพระองค์ใด อันโลกเลื่องลือว่า “เป็นมงคล ของทวยเทพและมนุษย์ ผู้มีความต้องการด้วยมงคล” เป็นผู้แสดงอรรถแห่งมงคล, ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นมงคล.

พระธรรมใด อันโลกเลื่องลือว่า “เป็นมงคล ของทวยเทพและมนุษย์ ผู้มีความต้องการด้วยมงคล” ส่องอรรถแห่งมงคล, ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น อันเป็นมงคล.

พระสงฆ์ใด อันโลกเลื่องลือว่า “เป็นมงคล ของทวยเทพและมนุษย์ ผู้มีความต้องการด้วยมงคล” เป็นผู้กระทำอรรถแห่งมงคล, ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น ผู้เป็นมงคล,

ข้าพเจ้าเป็นผู้ทำประณาม (คือ ความนอบน้อม) ดีแล้ว แต่พระรัตนตรัย อันเป็นมงคลอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ด้วยอานุภาพแห่งประณามนั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้ยังอันตรายให้พินาศได้แล้ว, จักเลือกสรรถือเอาอรรถอันเป็นสาระ ในคัมภีร์ต่างๆ นั้นแล้ว แสดงอรรถแห่งพระสูตรที่แสดงมงคล อันพระพุทธเจ้าผู้เป็นมงคล ทรงแสดงไว้ดีแล้ว ปราภฏโดยนามว่า มงคลสูตร มีอาชญาอันหนัก, และพระสูตรที่ใครๆ กล่าวไว้แล้ว เพื่อเป็นมงคลแก่สัตว์ทั้งหลาย ในโลกนี้ ซึ่งมีอาชญาแผ่ไปในแสนโกฏจักรวาล ; ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังอรรถแห่งมงคลสูตรนั้น เทอญ.

[๑] พุทฺโธ โย มงฺคฺลตฺถินี มงฺคฺลํ อิติ วิสุสฺสโต
เทสโก มงฺคฺลตฺถานํ มงฺคฺลนฺตํ นมามิหิ ฯ

ธมฺโม โย มงฺคฺลตฺถินี มงฺคฺลํ อิติ วิสุสฺสโต
ไซตโก มงฺคฺลตฺถานํ มงฺคฺลนฺตํ นมามิหิ ฯ

สงฺฆโม โย มงฺคฺลตฺถินี มงฺคฺลํ อิติ วิสุสฺสโต
การโก มงฺคฺลตฺถานํ มงฺคฺลนฺตํ นมามิหิ ฯ

อิจฺเจวํ มงฺคฺลนํเม ปณามो สุกฺโต อหุ

ตพฺพาทสา อหํ หุตฺวา อนฺตรายวินาสโก
มงฺคฺลทีปโก ยนฺตํ มงฺคฺเลน สุเทสิตํ
มงฺคฺลสฺสุตฺตนาเมน วิสุสฺสโต อติอาณโก
มงฺคฺลตฺถญจ ปาณินิ กถิตฺสฺสิธ เภนจิ
โกฏฺฐิลกฺเขสุ ยสฺสาณา จกฺกฺวาเพสุ ปตฺถญา
นาเนาคฺนฺเถสุ สารตฺถํ จกฺกฺวาเพสุ ปตฺถญา
ตฺสฺสตฺถํ ทีปยิสฺสามิ วิโลเกตฺวา ตมาทีย
ตํ สฺฐนาถ สฺมาทิตาติ ฯ

กล่าวด้วยเหตุเกิดขึ้น

อุปปตติกา

(๒) ดำเนินความว่า พระอาจารย์ผู้เมื่อจะสังวรธรรมา อรรถแห่งพระสูตร กล่าวเหตุเกิดแห่งพระสูตร และการ กำหนด (พระสูตร) ก่อนแล้ว จึงสังวรธรรมาอรรถ (แห่ง พระสูตรนั้น) ในภายหลัง, เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะกล่าว เหตุเกิดแห่งพระสูตรเป็นต้น.

แท้จริง พระสูตรทั้งหมด มีเหตุเกิด ๔ อย่าง คือ เกิดเพราะอริยาศัยของตนเอง ๑ เกิดเพราะอริยาศัยของ ผู้อื่น ๑ เกิดเพราะเกิดเรื่องขึ้น ๑ เกิดเพราะอำนาจ แห่งคำถาม ๑ ในเหตุเกิด ๔ อย่างนั้น สูตรทั้งหลายมี ทวยทานุปลสนาสูตรเป็นต้น เกิดเพราะอริยาศัยของ ตนเอง, เมตตสูตรเป็นต้น เกิดเพราะอริยาศัยของผู้อื่น, อรัคคสูตรเป็นต้น เกิดเพราะเกิดเรื่องขึ้น, วมมิกสูตร เป็นต้น เกิดเพราะอำนาจคำถาม. ในเหตุเกิดเหล่านั้น เหตุเกิดเพราะอำนาจคำถาม ท่านประสงคในมงคลสูตรนี้. แม้มงคลสูตรก็เกิดขึ้นเพราะอำนาจคำทูลถามแท้.

(๓) ในข้อนั้น มีคำกล่าวโดยลำดับ ดังต่อไปนี้:- ดังได้ลำดับมา มหาชนในชมพูทวีปประชุมกันในที่นั้นๆ มี ประตุเมือง ศาลาว่าราชการ และที่ประชุมเป็นต้น ถึงให้ มีเงินและทอง ยั้กันและกันให้เล่าเรื่องของพวกพาเหียร มีประการต่างๆ มีเรื่องน่านางสิตามาเป็นต้น. เรื่องหนึ่งๆ โดยลวงไป ๔ เดือนจึงจบ. วันหนึ่งเรื่องมงคลเกิดขึ้นในที่ ประชุมนั้นว่า “อะไรหนอ ? เป็นมงคล รูปที่เห็นแล้วหรือ ? เป็นมงคล เสียงที่ฟังแล้วหรือ? เป็นมงคล อารมณที่ ทราบแล้วหรือ? เป็นมงคล ใครรู้จักมงคล?”

ที่นั้น ชายผู้หนึ่งนามว่า ทิฏฐม้งคลิกะ (ผู้ถือว่ารูป ที่เห็นแล้วเป็นมงคล) เอ่ยขึ้นว่า “ข้าพเจ้ารู้จักมงคล, รูป ที่เห็นแล้วเป็นมงคลในโลก ; รูปที่สมมติว่าเป็นมงคลยั้ ชื่อว่ารูปที่เห็นแล้ว, คือ คนบางคนในโลกนี้ ลูกขึ้นแต่เข้า ตรู้ เห็นนกแอ่นลมบ้าง มะตูมอ่อนบ้าง หญิงมีครรภ์บ้าง เด็กน้อยผู้ประดับประดาแล้วบ้าง หม้อน้ำเต็มบ้าง ปลา ตะเพียนสดบ้าง ม้าอาชาไนยบ้าง รถเทียมด้วยม้าอาชาไนย บ้าง โคอุสละบ้าง แมโคบ้าง โคแดงบ้าง ; หรือเห็นรูป เช่นนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้อันซึ่งสมมติว่าเป็นมงคลยั้, นี้เรียกว่ารูปที่เห็นแล้วเป็นมงคล.”

[๒] สุตตตถึ ลั้วณณยนุเตน ทิ ปจมี สุตตูปตติ ววดถานญจ วตวา ปจฉา อตโถ ลั้วณณียเต ตสมา สุตตูปตยาทิ วุจเจเต ฯ

สพฺพสุตฺตทานญฺหิ อตฺตชฺชมาสยา ปฺรชฺชมาสยา อตฺตูปตฺติกา ปุจฺฉาวลิกา จาติ จตฺตพฺพิธา อุปฺปตฺติ โหติ ฯ ตตถ ทวยทานุปลสนาทีนั สุตฺตานิ อตฺตชฺชมาสโยโต อุปฺปตฺติ เมตตสุตฺตาทินั ปฺรชฺชมาสโยโต อรุคฺคสุตฺตาทินั อตฺตูปตฺติโต วมฺมิกสุตฺตาทินั ปุจฺฉาวลโต ฯ ตาสู ปุจฺฉาวลิกูปฺปตฺติ อิทฺธาธิปฺเปตา ฯ มงฺคฺลสุตฺตมฺปิ ทิ ปุจฺฉาวลโต อุปฺปชฺชเวเต ฯ

[๓] ตตฺตรายมนุปฺพุพิกา ชมฺพุทีเป กิร ตตถ ตตถ นนฺครทวารสณฺจาคารสภาทีสุ มหาชนา สนนฺปิตีตฺวา หิรณฺญสฺสุณฺณํ ทตฺวาปี นานนฺปการํ สิตาทฺรณาทิกั พาทิรگانํ กถั กถาเปนตี ฯ เอเกกา กถา จาตุมฺ- มาสจฺเจยน นิฏฺฐาติ ฯ ตตฺถเอกทิวสั มงฺคฺลกถา อฺทฺปาติ กิณฺนุ โช มงฺคฺลั กิ ทิฏฺฐั มงฺคฺลั สุตั มงฺคฺลั มุตั มงฺคฺลั โโก มงฺคฺลั ชานาตีติ ฯ

อเถโก ทิฏฺฐมงฺคฺลิกโ นาม ปุริโส อาห อหั มงฺคฺลั ชานามิ ทิฏฺฐั โลเก มงฺคฺลั ทิฏฺฐั นาม อภิมงฺคฺลสมฺมตํ รูปึ เสยฺยถึทึ อีเธกัจโจ กาลสฺเสวภูจาย วาตสฺกฺุณั วา ปสฺสตี เวพฺพวลฺภึชี วา คพฺภินิ วา กุมารเก วา อลงฺกตปฺปฏิยฺตเต ปุณฺณฆฏฺฏั วา อลฺล- โรหิตมจฺฉั วา อาชณฺณั วา อาชณฺณรถั วา อุสภั วา คาวิ วา กปิลั วา ยั วา ปนณฺณมฺปิ กิณฺจึ เหวรูปี อภิมงฺคฺลสมฺมตํ รูปึ ปสฺสตี อิทึ วุจจตี ทิฏฺฐมงฺคฺลนฺตี ฯ

ชายผู้หนึ่งนามว่า สุตมมงคลิกะ (ผู้ถือว่าเสียงที่ได้ยินแล้วเป็นมงคล) ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวว่า “ผู้เจริญ ชื่อว่าจักขุนี้ ย่อมเห็นรูปสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง น่าชอบใจบ้าง ไม่น่าชอบใจบ้าง. ฉิวารูปที่จักขุ นั้นเห็นแล้ว จะพึงเป็นมงคลไซ้, ก็จะมีเป็นมงคลไปแม้ทั้งหมด, เพราะฉะนั้น รูปที่เห็นแล้วจึงไม่เป็นมงคล; เสียงที่ฟังแล้วต่างหากเป็นมงคล; เสียงที่สมมติว่าเป็นมงคลยิ่ง ชื่อว่าเสียงที่ฟังแล้ว, คือ คนบางคนในโลกนี้ ลูกขึ้นแต่เช้าตรู่ ได้ยินว่า “เจริญแล้ว” บ้าง ว่า “กำลังเจริญ” บ้าง ว่า “เต็มแล้ว” บ้าง ว่า “ขาว” บ้าง ว่า “ใจดี” บ้าง ว่า “สิริ” บ้าง ว่า “สิริเจริญ” บ้าง ว่า “วันนี้ฤกษ์ดี ยามดี วันดี มงคลดี” หรือได้ยินเสียง เช่นนั้น อย่างไม่อย่างหนึ่ง ซึ่งสมมติว่าเป็นมงคลยิ่ง ; นี้เรียกว่าเสียงที่ฟังแล้วเป็นมงคล.”

ชายผู้หนึ่งนามว่า มุตมงคลิกะ (ผู้ถือว่าอารมณ์ที่ได้ทราบแล้วเป็นมงคล) ได้ฟังดังนั้น ก็กล่าวว่า “ผู้เจริญ ชื่อว่าโสตนั้น ย่อมได้ยินเสียงดีบ้าง ไม่ดีบ้าง น่าชอบใจบ้าง ไม่น่าชอบใจบ้าง, ฉิวาเสียงที่โสตนั้นฟังแล้ว จะพึงเป็นมงคลไซ้, ก็จะมีเป็นมงคลไปแม้ทั้งหมด, เพราะฉะนั้น เสียงที่ฟังแล้วจึงไม่เป็นมงคล ; อารมณ์ที่ทราบแล้วต่างหากเป็นมงคล ; กลิ่นรสโณภูฏัพพะที่สมมติว่าเป็นมงคลยิ่ง ชื่อว่าอารมณ์ที่ทราบแล้ว คือ คนบางคนในโลกนี้ ลูกขึ้นแต่เช้าตรู่ ดมกลิ่นดอกไม้ มีกลิ่นดอกปทุม เป็นต้น หรือเคี้ยวไม้ชำระฟันอันขาว หรือจับต้องปฐพี จับต้องข้าวกล้าอันเขียวสด โคมัยสด เต่า เกวียนบรรทุก งา ดอกไม้ หรือผลไม้ หรือลูบไล้ด้วยดินสอพองโดยถูกต้อง (ตามวิธี) หรือนุ่งผ้าขาว หรือโปกผ้าโปกขาว ; หรือดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโณภูฏัพพะเช่นนั้น อย่างไม่อย่างหนึ่งแม้อื่น ซึ่งสมมติว่าเป็นมงคลยิ่ง. นี้เรียกว่าอารมณ์ ที่ทราบแล้วเป็นมงคล.”

ชายทั้ง ๓ นายนั้นไม่อาจยังกันและกันให้ยินยอม (ตามถ้อยคำของตน) ได้. ฝ่ายบรรดามนุษย์นอกจาก ๓ นายนั้น บางพวกเชื่อคำของชายเหล่านั้น, บางพวกไม่เชื่อ, พวกที่ไม่เชื่อ ก็เถียงกับพวกที่เชื่อเหล่านั้น. พวกที่เชื่อคำของนายทฤษฏีมงคลิกะ ก็ถึงความปลงใจ (เชื่อถือ) ว่า “รูปที่เห็นแล้วเท่านั้น เป็นมงคล.” พวกที่เชื่อคำของอีก ๒ นาย ก็ลงสันนิษฐานว่า “เสียงที่ฟังแล้วนั้นแหละ

คือ สุตวา สุตมงคลิกะ นามะโก ปุริโส อาห จกขุ นามเต โภ สุจิมปิ อสุจิมปิ สุนทรหมปิ อสุนทรหมปิ มนาปมปิ อมนาปมปิ ปัสสติ ยทิ เตน ทฤษฏี มงคล ลียา สพพมปิ มงคล ลียา ตสฺมาน ทฤษฏี มงคล อปิจ โข ปน สุต มงคล สุต นาม อภิมงคลสมมโต สทโท เสยยถิทิ อีเฏจโจ กาลสเสวฏฺจาย วฑฺฒาติ วา วฑฺฒมานาติ วา ปุณฺณนาติ วา ปุสฺสาติ วา สุมฺนาติ วา ลีริติ วา ลีริวฑฺฒาติ วา อชช สุนกขตตํ สุมฺหุตตํ สุติวส สุมฺจกฺคณฺติ เอวรूपิ วา ยงฺกิญฺจ อภิมฺจกฺคสมมตํ สททํ สฺสุณาติ อิทํ วุจฺจติ สุตมฺจกฺคณฺติ ฯ

คือ สุตวา มุตมงคลิกะ นามะโก ปุริโส อาห โสโต นามเต โภ สารุหมปิ อสารุหมปิ มนาปมปิ อมนาปมปิ สฺสุณาติ ยทิ เตน สุต มงคล ลียา สพพมปิ มงคล ลียา ตสฺมาน สุต มงคล อปิจ โข ปน มุต มงคล มุต นาม อภิมฺจกฺคสมมตํ คนฺธรสโณภูฏัพพ เสยยถิทิ อีเฏจโจ กาลสเสวฏฺจาย ปทุมคนธาติปุปฺผคนฺธํ วา ขายติ ปุสฺสทนฺตกฺกฺจ วา ขาทติ ปจฺวี วา อามสฺติ ทริตสฺสํ วา อลฺลโคมยํ วา กจฺจปิ วา ติลวาทํ วา ปุปฺผํ วา ผลํ วา อามสฺติ ปุสฺสมตฺติกาย วา สมมา ลิมฺปติ ปุสฺสสาฎกํ วา นิวาเสติ ปุสฺสเวจฺนํ วา ธาเรติ ยํ วา ปนญฺญมปิ กิญฺจ เอวรूपิ อภิมฺจกฺคสมมตํ คนฺธํ วา ขายติ รสํ วา สายติ โณภูฏัพพ วา ผุสฺติ อิทํ วุจฺจติ มุตมฺจกฺคณฺติ ฯ

เต เตโย อญฺญมญฺญํ สญฺญาเปตฺตุ นาสกขีสุ ฯ ตทญฺเญสุ ปน มนุสฺเสสุ เอกจฺเจ เตสํ วจฺนํ คณฺทิสฺสุ เอกจฺเจ น คณฺทิสฺสุ เย น คณฺทิสฺสุ เต เตหิ สทฺธี วิวทิสฺสุ ฯ เย ทฤษฏีมงคลิกสฺส วจฺนํ คณฺทิสฺสุ เต ทฤษฏีเยว มฺจกฺคณฺติ คตา เย อิตเรสํ วจฺนํ คณฺทิสฺสุ เต สุตฺเตยว มฺจกฺค มุตฺเตยว มฺจกฺคณฺติ คตา ฯ เอวมยํ มฺจกฺคกถา สกฺกชมฺพุทฺธิเป ปากฺกา ฯ

อุปปตติกา

เป็นมงคล, อารมณ์ที่ทราบแล้ว นั้นแหละเป็นมงคล.”
เรื่องมงคลนี้ปรากฏไปทั่วชมพูทวีป ด้วยประการฉะนี้.

(๔) ครั้งนั้น พวกมนุษย์ในชมพูทวีปทั้งสิ้น พากัน
คิดมงคลเป็นพวกๆ ว่า “อะไรหนอ ? เป็นมงคล.” แม้
พวกเทวดาผู้รักษามนุษย์เหล่านั้น ฟังคำนั้นจากมนุษย์
แล้ว ก็พากันคิดมงคลอย่างนั้นเหมือนกัน. โดยอุบายนั้น
นั้นแล พวกภุมมเทวดา (เทวดาประจำภูมิภาค) มิตรของ
พวกเทวดาผู้รักษามนุษย์ทั้งหลาย พวกอากาศัญญูเทวดา
(เทวดาประจำอากาศ) มิตรของภุมมเทวดาเหล่านั้น พวก
เทวดาชั้นจาตุมหาราชิก มิตรของอากาศัญญูเทวดา
เหล่านั้น ฯลฯ พวกอภิญญูเทวดา (พรหมชั้นอภิญญู)
มิตรของพวกสุทัสสี เทวดาสรุปว่า พวกเทวดาและพรหม
ฟังคำนั้นจากมิตรของตนนั้นๆ แล้ว ก็พากันคิดมงคลเป็น
พวกๆ. การคิดมงคล เกิดขึ้นแล้วในที่ทุกสถาน จนกระทั่ง
ในหมื่นจักรวาล ด้วยประการฉะนี้. ก็การคิดมงคลซึ่งเกิด
ขึ้นแล้วนั้น ยังไม่ได้ตัดสินเด็ดขาดว่า “นี่เป็นมงคล” ได้
ตั้งอยู่ตลอด ๑๒ ปี

ครั้งนั้นเทวดาและมนุษย์ทั้งสิ้น เว้นพวกอริย-
สาวกเสีย แต่ยกกันเป็น ๓ พวก ด้วยอำนาจที่ภูมมงคล
สุดมงคล และมุตมงคล. แม้บุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งตกลงใจตาม
ความเป็นจริง “นี่เท่านั้น เป็นมงคล” มิได้มีเลย. ต่อมา
พวกเทวดาชั้นสุทธาวาส รู้จิตของพวกมนุษย์จึงเที่ยว
บอกไปในถิ่นมนุษย์ว่า “โดยล่วง ๑๒ ปี พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าจักตรัสมงคล.”

ครั้นโดยล่วงไป ๑๒ ปี พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์มา
ประชุมพร้อมกันแล้วเข้าไปเฝ้าท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทวดา
ทูลว่า “ขอเดชะ พระองค์ผู้เป็นนिरทุกข์ ปัญหาปราศมาถึง
มงคลเกิดขึ้นแล้ว, พวกหนึ่งว่า ” รูปที่เห็นแล้ว เป็น
มงคล” พวกหนึ่งว่า “เสียงที่ฟังแล้ว” พวกหนึ่งว่า
“อารมณ์ที่ทราบแล้ว” ในปัญหานี้ ทั้งพวกข้าพเจ้า ทั้ง
พวกอื่นยังตกลงกันไม่ได้; ขอประทานพระวโรกาส ขอ
พระองค์โปรดพยากรณ์แก่พวกข้าพเจ้า ตามเป็นจริง
เถิด.”

ท้าวสักกะตรัสถามว่า “เรื่องมงคลนี้ ที่แรกเกิดขึ้น
ที่ไหน” พวกเทวดากราบทูลว่า “ในมนุษย์โลก” ท้าวสักกะ
ตรัสถามว่า “พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่ไหน ?”
พวกเทวดากราบทูลว่า “ในมนุษย์โลก” ท้าวสักกะตรัสว่า

[๔] อถ สกขชมพูทีเป มนุสสา कुमुकुपा
हुत्वा कि नु खि मङ्कलनुदि मङ्कलानि जिन्दयीसु ॥
तेसु मनुससान् आरुखतेवतापि मनुसुतो तं गळ
सुत्वा तदेव मङ्कलानि जिन्दयीसु ॥ ऐतेनेव उपायेन
मनुससान् आरुखतेवतान् मित्ता भुम्मतेवता तासु
मित्ता आकासुङ्कतेवता तासु मित्ता जातुम्महाराजिका
तेवता ॥ ॥ सुत्तसुतेवतान् मित्ता अणुङ्कतेवतादि
तोत्तो ततो तं गळ सुत्वा कुमुकुपा हुत्वा
तेवपुरुमानो मङ्कलानि जिन्दयीसु ॥ ऐवं यवत्तसुत्त-
ङ्कत्वापेसु सपुत्त मङ्कलजिन्दा उत्पाति ॥ उप्पण्णा ज
सा इत्थं मङ्कलनुदि विज्जयम्पत्तदायेव त्वात्त वसुतानि
अणुजाली ॥

ตथा सपुเพ तेवมนุสสา จเปत्वा อริยสาวเก
ทิฏ्ठสุตมุตวเสเน दिठा गिण्णा ॥ ऐगोपि इत्तमेव
मङ्कलनुदि यथागुज्जतो निङ्कज्जतो नाहिली ॥ अठ
सुत्तावासतेवा मनुससान् जित्तं त्त्वत्वा त्वात्तसुन्न
वसुतान् अज्जयेन सम्मासम्पुत्तो मङ्कलं गळयिस्सत्ति
मनुसुत्ते विज्जित्वा आरेजेन्दि ॥

अठ त्वात्तवसुत्तज्जयेन तावत्तिसा तेवता
समाकुत्वा सक्कं तेविण्णं उप्पसङ्गमित्ता मारिस
मङ्कलपण्णा समुज्जिता ऐगे तिङ्गुञ्जं मङ्कलनुदि वण्णदि
ऐगे सुत्तं ऐगे मुत्तं तत्तถ मयण्णं अण्णमेव ज
अणिङ्गज्जत्ता सासु वत्तो नो त्त्वं यथासत्तावतो
पुयाक्कोत्ति आहंसु ॥

สกโก อัย มङ्कलगกา กตถ ปจम्म สมุจ्जिताติ
ปुจ्ฉิ ॥ มนุสสุลโลเกติ ॥ กตถ วสตี ภควาติ ॥
มนุสสุลโลเกติ ॥ สกโก เตเนติ ऐถ มारิสา ตं
ภควนตं ปุจ्ฉามาติ วत्त्वा त्त्वं ภควนตं ปุจ्ฉาติ

“ถ้าอย่างนั้น มาเถิด พวกท่านนिरทุกข์ เราจะทูลถาม มงคลปัญหานี้แก่พระผู้มีพระภาค” แล้วทรงบัญชาเทพบุตร องค์หนึ่งว่า “ท่านจงทูลถามพระผู้มีพระภาค” ทรงพาหมู่ เทวดามาสู่พระเชตวัน. ครั้งนั้น เทพบุตรนั้น ถวายบังคม พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วยืน ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้วทูลถาม มงคลปัญหา. พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงวิสัชนาปัญหา ของเทพบุตรนั้น จึงได้ตรัสพระสูตรนี้ ฉะนั้นแล.

เอกิ เทวปุตฺตํ อาณาเปตฺวา เทวคณมาทาย เชตวนิ อากณฺธิ ฯ อถ โส เทวปุตฺโต ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมณฺตํ จตฺวา มงคลปญฺหํ ปุจฺฉิ ฯ ภควา ตสฺส ตํ ปญฺหํ วิสฺสชฺเชนฺโต อิมิ สุตฺตมภาสีติ ฯ

กล่าวด้วยเหตุเกิดขึ้นในมงคลสูตรนี้ เท่านั้นก่อน.

อยนฺตาเวตฺถ อุปฺปตฺติกา ฯ

การกำหนดพระสูตร

(๕) ในมงคลสูตรนั้น คำเริ่มต้นว่า “เอวมเม สุตฺ” (ข้าพเจ้าฟังแล้วอย่างนี้) เป็นต้น พระอานนทเถระ อันพระมหากัสสปเถระผู้เมื่อจะสังคายนาพระธรรมแล้ว กล่าวแก่พระอรหันต์ ๕๐๐ รูปในคราวสังคายนาใหญ่ครั้งแรก. คาถาหนึ่งว่า “พหู เทวา มนุสฺสา จ” เป็นต้น เทวดากล่าว. ๑๑ คาถา มี “อเสวนา จ พาลานํ” เป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัส. แม้คําลงท้ายว่า “อิทมโวจ ภควา, อุตตมฺนา สา เทวตา ภควโต ภาสีตํ อภินฺนุติวฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ตตฺถเวอนุตฺรธา ยิ” พระอานนทเถระ กล่าว. ประมวลคํานั้นๆ แม้ทั้งหมด เรียกว่า “มงคลสูตร.” ถ้าจะถามว่า “คำเริ่มต้นและคําลงท้ายมีประโยชน์อย่างไร?” พึงแก้ว่า “มีประโยชน์เพื่อยังความงาม ๓ ประการแห่งพระสูตรให้บริบูรณ์.”

จริงอยู่ แม้มงคลสูตร ชื่อว่างามในเบื้องต้น เพราะคำเริ่มต้น ชื่อว่างามในที่สุดเพราะคําลงท้าย ชื่อว่า งามในท่ามกลาง เพราะท่ามกลางแห่งคำเริ่มต้นและคําลงท้ายทั้ง ๒.

การกำหนดพระสูตรในมงคลสูตรนี้ เพียงเท่านั้น.

สูตรวาทถานี

[๕] ตตฺถ เอวมเม สุตฺนฺตฺยาที นิทานวณฺนิ ปจฺมมหาสงฺคีติกาเล ธมฺมิ สงฺกายนฺเดเน มหากสฺสปตฺเถเรเน ปุฏฺฐเजेเน อานนฺตเถเรเน ปญฺจนฺนํ อรหฺนฺตลตฺตานํ วุตฺตํ ฯ พหู เทวา มนุสฺสา จาติ เอกคาถา เทวตฺยา ฯ อเสวนา จ พาลานนฺตฺยาทีกา เอกาทสคาถา ภควตา ฯ อิทมโวจ ภควา อุตตมฺนา สา เทวตา ภควโต ภาสีตํ อภินฺนุติวฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ตตฺถเวอนุตฺรธา ยิ นิคมวจฺนมฺปิ อานนฺตเถเรเน วุตฺตํ ฯ ตเทตฺ สพฺพมฺปิ สโมธาเนตฺวา มงคลสฺุตฺตฺนฺติ วุจฺจติ ฯ กิमतฺถํ นิทานนิกมวจฺนนฺติ เจ ฯ สุตฺตสฺส ติวิธกฺลยาณปริปุรฺณตฺถํ ฯ

มงคลสูตรมฺปิ ที นิทานเนน อาทิกฺลยาณํ นิคฺเมเนน ปริโยสานกฺลยาณํ ตทฺถกฺมชฺเชเนน มชฺเชกฺลยาณนฺติ ฯ

อิทมฺเตตฺถ สุตฺตวาทถานี ฯ

พรรณนาความแห่งคำเริ่มต้นและคาถาทูลถาม

นิทานสส จ ปุจฉาคาถาย จ อุตถวณณนา

(๖) บัดนี้ ผู้ศึกษาพึงทราบความแห่งคำเริ่มต้น ที่ พระอานนทเถระ ผู้เมื่อจะชี้แจงเหตุเกิดแห่งมงคลสูตร โดยอำนาจแห่งคำถาม กล่าวไว้แล้ว. ในคำเริ่มต้นนั้น คำว่า “เอวมเม สุต” นี้ เม คัมภี มี มยา คัมภีเป็นอรรถ. สุต คัมภี มีวิญญาณอาศัยโสตทวารเป็นอรรถ เอว คัมภี มีอาการะ นิสสณะ และอวธารณะ เป็นอรรถ.

[๖] อิทานิ ยนตฺ มงคลสูตรสส ปุจฉาวสโต อุปรตติ วิภาเวนเตน วุตตํ นิทานํ ตสฺเสวมตฺโต เวทิตพฺโพ ตตฺถ เอวมเม สุตฺนฺติ เอตถ มยาสทฺทตฺโต เมสทฺโท โสตทวารวิญญาณตฺโต สุตฺสทฺโท อากา-ร นิสฺสนาวธารณตฺโต เอวสทฺโท ฯ

จริงอยู่ ด้วย เอว คัมภี ซึ่งมีอาการะเป็นอรรถนี้ พระเถระยอมแสดงว่า พระดำรัสของพระศาสดา เต็มไปด้วยนัยหลายหลาก ลึกโดยธรรม อรรถ เทศนา และปฏิเวธ เป็นสภาพที่สรรพสัตว์จะพึงเข้าไปกำหนดตามเหมาะแก่ภาษาของตนๆ ได้, ใครจะสามารถรู้แจ้งพระดำรัสนั้นโดยประการทั้งปวงได้. ที่แท้แม้ข้าพเจ้า ก็ พังมาแล้วโดยอาการอย่างหนึ่งคือทรงจำไว้ ได้ด้วยวิธีแห่งโสตวิญญาณ ซึ่งมีโสตวิญญาณเป็นหัวหน้า.”

อากาเรตเถเน เทเตเน เถโร นานานยปริปฺพณฺณิ ธมฺมตถเทสฺสนาปฏิเวธคฺมภีร์ สพฺพสฺตเตหิ สกสฺสกาสา-นุรุปฺมุปลกฺขณียสภาวํ สตถุ วจฺนํ ตํ สพฺพปฺกาเรณ โโก สมตฺโต วิญญาตุํ อถโข มยาปิ เอเกนากาเรณ สุตํ โสตวิญญาณปฺพุพฺงคฺมาย โสตวิญญาณวิธิยา อุป-ธาริตฺนฺติ ทิเปติ ฯ

ด้วย เอว คัมภี อันมีนิสสณะเป็นอรรถ พระเถระ ย่อมชี้แจงพระสูตร ทั้งสิ้นที่จะพึงกล่าวในบัดนี้. จริงอยู่ พระเถระนั้นเมื่อจะเปลื้องตัวว่า “ข้าพเจ้ามิใช่สยัมภู, พระสูตรนี้ ข้าพเจ้าก็มิได้ กระทำให้แจ้ง” จึงกล่าวว่า “ข้าพเจ้าฟังแล้วอย่างนี้.”

นิตฺสสนตฺเถเน อิทานิ วุตตพฺพํ สกัลลํ สุตตํ นิตฺสเสติ ฯ โส ทิ นาหํ สยมฺภู น มยา อิหํ สจฺฉิกตฺนฺติ อุตตानํ ปริโมเจนฺโต เอวมเม สุตฺนฺตฺยาห ฯ มยา เอวํ อิหํ วุจฺจมานํ สุตตํ สุตฺนฺตฺยตฺโต ฯ

อธิบายว่า “พระสูตรอย่างนี้ คือ นี้ ได้แก่ที่กล่าว อยู่ ข้าพเจ้าฟังแล้ว ด้วย เอว คัมภี อันมีอวธารณะเป็น อรรถ พระเถระยอมแสดงว่า “พระสูตรนั้น ไม่หย่อน ไม่ยั้ง โดยอรรถหรือโดยพยัญชนะอย่างนี้ คือไม่พึงเห็น โดยประการอื่น.” จริงอยู่ พระเถระนั้นเมื่อจะแสดง กำลังแห่งความทรงจำของตน จะยังความเป็นผู้ใคร่ฟังให้ เกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า “ข้าพเจ้าฟังแล้วอย่าง นี้.” อธิบายว่า “พระสูตรนั้น ข้าพเจ้าฟังแล้วอย่างนี้ คือ เช่นนี้แล.”

อวธารณตฺเถเน ตมตฺโต พฺยณฺชนโต วา อุณฺนมนธิกํ เอวํ น อญฺญา ทฏฺฐพฺพนฺติ ทิเปติ ฯ โส ทิ อุตตโน ธารณพฺลํ ทสฺเสนฺโต สุตตานํ โสตฺกมยตฺ ชเนนฺโต เอวมเม สุตฺนฺตฺยาห ฯ ตํ เม สุตํ เอวํ อิทิสฺสเมวตฺยตฺโต ฯ

(๗) สองบทว่า เอกํ สมยํ คือกาลหนึ่ง, หรือใน กาลหนึ่ง. บทว่า สาวตถึยํ คือใกล้เมืองอันไดนามว่า “สาวตถึ” เพราะเป็นสถานที่อยู่อาศัยของฤาษีชื่อสวตถะ มาก่อน. กัสัตตมวิภักตติโนบทว่า “สาวตถึยํ” นี้ ลงใน อรรถแห่งสมิปะ (แปลว่าใกล้). บทว่า วิหริติ คือทรง บำบัดความลำบากแห่งอิริยาบถอย่างหนึ่ง ด้วยอิริยาบถ อีกรอย่างหนึ่ง ทรงนำ คือทรงยังอัตภาพให้เป็นไป มิให้

[๗] เอกํ สมยฺนฺติ เอกํ กาลํ เอกสฺมี วา กाले ฯ สาวตถึยฺนฺติ ปุพฺเพ สวตถฺสส นาม อิสิโน นิवासนญฺจानตฺตา สาวตถึติ ลพฺธนามเก นคฺเร ฯ สมิปฺตเต เหตุถ ภูมมํ ฯ วิหริตฺติ เอกํ อิริยาปถพารณํ อปฺเรณ อิริยาปเถเน วิจฺฉินฺนิตฺตฺวา อปฺริปตฺนตํ อุตตภาวํ หริติ ปวตฺเตติ ฯ เซตฺวาเนติ เซเตเน นาม ราชกุมารเณ โรปิตสํวตฺตมิตตฺตา เซตสฺส วณฺนฺติ เซตฺวาณฺนฺติ

ทรุดโทรม. บทว่า **เขตวน** คือที่ได้นามว่า “เขตวัน” เพราะเป็นส่วนของเจ้าเขต เพราะส่วนนั้นอันพระราชกุมาร ทรงนามว่าเขต ทรงปลูกและบำรุงให้เจริญแล้ว.

บทว่า **อนาถปิณฑิกสส** คือของคฤหบดีอันได้นามว่า “อนาถปิณฑิกะ” เพราะมีก้อนข้าว เพื่อคนอนาถา. บทว่า **อาราเม** คือมหาวิหารอันอนาถปิณฑิกะนั้นสร้างแล้วด้วยบริจาคเงิน ๕๔ โกฎิ.

(๘) คัมภว่า **อถ** เป็นนิบาต ใช้ในอรรถว่า ไม่ขาดสาย. คัมภว่า **โข** เป็นนิบาต ใช้ในอรรถว่าแสดงเรื่องอื่น. ด้วยคัมภทั้ง ๒ นั้น พระเถระย่อมชี้แจงว่าเรื่องอื่นเกิดขึ้นแล้ว ในวิหารของพระผู้มีพระภาคนั้น มิได้ขาดเลย.” เพื่อจะแก้คำถามว่า “เรื่องอื่นนั้น คืออะไร” พระเถระจึงกล่าวว่่า “เทวดาองค์หนึ่ง” เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อณฺณตฺรา** คือองค์หนึ่ง มิได้ปรากฏโดยนามและโคตร. อันที่จริง คำว่า เทวดานั้น เป็นชื่อทั่วไปทั้งสตรีทั้งบุรุษ. แต่ในที่นี้ บุรุษเท่านั้น พระเถระเรียกว่า “เทวดา” ความก็ว่า “เทพบุตร.”

สองบทว่า **อภิกฺกนฺตตาย รตฺติยา** คือเมื่อราตรีกล่าวคือปฐมยามสิ้นสุดแล้ว. จริงอยู่ ในคำว่า **อภิกฺกนฺตตาย รตฺติยา** นี้ **อภิกฺกนฺต** คัมภ ใช้ในอรรถว่าสิ้นไป, **รตฺติ** คัมภ ใช้ในอรรถว่าปฐมยาม ดุจในประโยคทั้งหลาย เป็นต้นว่า “พระเจ้าข้า ราตรีล่วงไปแล้วปฐมยามผ่านไปแล้ว.”

บทว่า **อภิกฺกนฺตวณฺณนา** คือมีผิวพรรณงดงาม. จริงอยู่ **อภิกฺกนฺต** คัมภ ในคำว่า “**อภิกฺกนฺตวณฺณนา**” นี้ ใช้ในอรรถว่างดงาม ดุจในประโยคทั้งหลายว่า “(ใคร) มีพรรณงดงามยังทิศทั้งปวงให้สว่างอยู่” เป็นต้น. **วณฺณ** คัมภ ใช้ในอรรถว่าผิว ดุจในประโยคทั้งหลายว่า “พระผู้มีพระภาค มีพระฉวีดังทอง” เป็นต้น.

บทว่า **เกวลกปฺปิ** คือไม่มีส่วนเหลือ โดยรอบ. จริงอยู่ความไม่มีส่วนเหลือ เป็นอรรถแห่ง **เกวล** คัมภ ในคำว่า **เกวลกปฺปิ** นี้ ดุจในประโยคทั้งหลายว่า “พระผู้มีพระภาคทรงประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง” เป็นต้น. ความเป็นโดยรอบ เป็นอรรถแห่ง **กปฺปิ** คัมภ ดุจในประโยคทั้งหลายว่า “... ยังพระเวฬุวันให้สว่างโดยรอบ” เป็นต้น.

ลทฺธนามเก ๖

อนาถปิณฑิกสสชาติ อนาถานํ ปิณฑิโต เอตถ อตฺถิติ อนาถปิณฑิกโถติ ลทฺธนามกสฺส คหปติโน ๖ **อาราเมติ** เตน จตฺตูปณฺณาสโกฏฺฐิทธิรณฺณปริจฺจาเคน นิฏฺฐาปีเต มหาวิหารเ ๖

[๘] **อถาติ** อวิจฺเจตฺตเถ นิปาโต ๖ **โขติ** อธิการนฺตรนิทสฺสนตฺเถ ๖ เตน อวิจฺฉินฺนํเยว ตตฺถ ภควโต วิหารเ อธิการนฺตรมฺหาปาทีติ นิทสฺเสติ ๖ กิณฺตฺนติ อาท อณฺณตฺรา เทวตาตฺยาที ๖

ตตฺถ **อณฺณตฺราติ** นามโคตฺตโต อปากฺภา เอกา ๖ **เทวตาติ** เหนฺ อิตฺถิปุริสสาธารณํ นามํ ๖ อธิ ปน ปุริโสเอว เทวตาติ วุตฺโต ๖ เทวปฺตฺโต- ตฺยตฺถเ ๖

อภิกฺกนฺตตาย รตฺติยาติ ปริกฺขิณฺยาย ปจฺมยาม- สงฺฆาตาย รตฺติยา ๖ อภิกฺกนฺตา ภนฺเต รตฺติ นิทฺชนฺโต ปจฺโม ยาโมตฺยาทีสุ วिय เหนฺติ อภิกฺกนฺตสทฺโท ชเย วตฺตติ รตฺติสทฺโท ปจฺมยามเ ๖

อภิกฺกนฺตวณฺณนาติ อภิรฺูปจฺฉวี ๖ **อภิกฺกนฺเตน วณฺเณน สพฺพทา โอบาสยํ** ทิสฺสาตฺยาทีสุ วिय เหนฺติ อภิกฺกนฺตสทฺโท อภิรฺูเป สุวณฺณวณฺโณ ภควาตฺยาทีสุ วिय วณฺณสทฺโท ฉวียํ ๖

เกวลกปฺปนฺติ อนวเสสฺ สมนฺตโต ๖ เกวลสทฺทสฺส เหนฺติ เกวลปฺริปฺณณํ ปฺริสฺสุทฺธํ พฺรหฺมจฺริยนฺตฺยาทีสุ วिय อนวเสสฺตา อตฺถเ เกวลกปฺปิ เวฬุวนํ โอบาสฺเตวา- ตฺยาทีสุ วिय สมนฺตภาโว กปฺปสทฺทสฺส อตฺถเ ๖

บทว่า โสภาเสตวา คือฉายรัศมีไป, อธิบายว่า ทำให้สว่างเป็นอันเดียวกัน ดุจพระจันทร์และพระอาทิตย์. หลายบทว่า **เยน ภควา เตนุปลสงกมิตี** ความว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในที่ใด, ก็ไปในที่นั้น จริงอยู่ สองบทว่า **เยน เตน** นี้เป็นตติยาริภาติใช้ในอรรถแห่งสัตตมมี. อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคอันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พึงเข้าไปเฝ้าด้วยเหตุ กล่าวคือ ประสงค์คุณวิเศษมีประการต่างๆ อันใด, เทวดาก็เข้าไปเฝ้าแล้วด้วยเหตุอันนั้น.

(๙) คำว่า **อุปสงกมิตวา** เป็นเครื่องแสดงอวสานแห่งการเฝ้า. อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า เทวดาไปแล้วอย่างนี้, คือไปสู่สถานอันนับว่าไกลพระศาสดา ซึ่งชิดกว่านั้น. บทว่า **อภิวาเทตวา** ได้แก่ถวายบังคม. บทว่า **เอกมนุตติ** คือโอกาสแห่งหนึ่ง ได้แก่ ข้างหนึ่ง. บทว่า **เอกมนุตติ** นี้เป็นนบุสกลิงค์ แสดงภาวะ. อีกอย่างหนึ่งเป็นทุตติยาริภาติ ใช้ในอรรถแห่งสัตตมมี, ความว่า ในโอกาสหนึ่ง. บทว่า **อฏฐาสิตี** ได้แก่ สำเร็จการยืน, ความว่า ได้เป็นผู้ยืนแล้ว. ก็เทวดาผู้ยืนเว้นโทษแห่งการยืน ๖ คือยืนข้างหลังนัก ๑ ยืนข้างหน้านัก ๑ ยืนในที่ใกล้นัก ๑ ยืนในที่ไกลนัก ๑ ยืนในที่เหนือลม ๑ ยืนในประเทศสูง ๑ ชื่อว่า ยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ถ้ามว่าก็เพราะเหตุไร ? เทวดาจึงไม่นั่ง. แก้วว่า เพราะต้องการจะรีบกลับ.

ความจริง เทวดาทั้งหลายอาศัยเหตุบางประการเท่านั้นจึงมาสู่มนุษย์โลก ซึ่งเป็นจุดที่เว็จอันเต็มไปด้วยของไม่สะอาด, ก็แลโดยปกติ มนุษย์โลกย่อมเป็นสถานที่ปฏิภูลแก่เทวดาเหล่านั้น จำเดิมแต่ ๑๐๐ โยชน์ เพราะมีกลิ่นเหม็น. พวกเทวดาย่อมไม่ภริมยในมนุษย์โลกนั้น; เพราะฉะนั้นเทวดาจึงไม่นั่ง เพราะต้องการจะทำกิจของผู้มาแล้วรีบกลับไป.

(๑๐) ๓๐ เทพบุตรนั้น ยืน ณ ส่วนข้างหนึ่งอย่างนั้นแล้ว เห็นเทวดาและพรหมทั้งหลายในหมื่นจักรวาล ผู้ประชุมกันในจักรวาลนี้ นิมิตต์อตภาพอันละเอียด ๑๐ บ้าง ๒๐ บ้าง ๓๐ บ้าง ๔๐ บ้าง ๕๐ บ้าง ๖๐ บ้าง ๗๐ บ้าง ๘๐ บ้าง มีประมาณเท่าโอกาสแห่งที่สุดปลายขนทรายเส้นหนึ่ง ยืนแวดล้อมพระผู้มีพระภาค ผู้เปล่งปลั่งสว่าง เทวดาและพรหมเหล่านั้นทั้งหมด ประทับนั่งบนบรรพพุทธรอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว เพราะต่างมุ่งจะฟังมวงคลปัญหา ทราบ

โสภาเสตวาติ อากาย ตรีตวา จนทสุริยา วีย เอโกภาส์ กริตวาตยตโต ๑ **เยน ภควา เตนุปลสงกมิตี** ยตถ ภควา นิสิตติ ตตถ คตา ๑ ภูมมตเถ กรณวจนันเหต ๑ **เยน** วา นานปรปการคุณวิเสสาธิปายสงขาเตน การณน ภควา เทวมนุสเสตี อุปสงกมิตพโพ เตน การณน อุปสงกมิตี อตโต ๑

[๙] **อุปสงกมิตวาติ** อุปสงกมนาวสานทีปน ๑ เอว ภา คตา ตโต อาสนนตร์ สตถุสมีปสงขาตจัน คนตวาติปรยตโต ๑ **อภิวาเทตวาติ** วนทิตวา ๑ **เอกมนุตติ** เอโกภาส์ เอกปสส์ ๑ ภาวนบุสกเมต ๑ ภูมมตเถ วา อุปโยควจนัน เอโกกาเสตยตโต ๑ **อฏฐาสิตี** จัน กปเปสิ จิตา อโหสิตยตโต ๑ อติปจจโต จัน อติปรโต อจจาสนเน อติทุเร ปฏิวาเต อุนนตปรปเทเส จานนติ ฉญจันโทเส วชเชตวา จิตา ทิ เอกมนุตติ จิตา นาม ๑ กลุมา ปนายัน น นิสิตติ ๑ ลหุนิวตติตูกามตาย ๑

เทวดา ทิ ภิญจิวเท การณัน ปฏิจจ อสุจิปริตัง วจจญจัน วีย มนุสสโลกัก อากจจณนติ ปกตียา ปเนตาส โยชนสตปรปฏติ มนุสสโลกิ ทุกคนธตาย ปฏิภูล โหติ น ตตถ อภิรมนติ เตนาย อากตกิจจ กตวา ลหุนิวตติตูกามตาย น นิสิตติ ๑

[๑๐] เอว เอกมนุตติ จิตโต โส เทวปุตโต ทสสทสสจกกวาเพสุ เทวพุทธานโน มงคลปญหิ โสตุ- กามตาย อิมสมิ จกกวาเพ สนนิปตติวา เอกวาลคคโกฏิ- โอภาสมตเต ทสมปิ วิสมปิ ตีสมปิ จตดาหิสมปิ ปญญาสมปิ สฎจิมปิ สตตติมปิ อสิติมปิ สุขุมตตภาเว นิมนิตติวา สพุเพ เต อติภกมม วิราชมานัน ปญญตตป- ปรพพุทธาสนเน นิสินัน ภควนุตติ ปริวาเรตวา จิต- ทิสวา ตสมิ สมเย อนาคตานมปิ สกลชมพุทูปกานัน

ความปริวิตกแห่งใจของพวกมนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น แม้มิได้มาในสมัยนั้น ด้วยใจเพื่อจะถอนลูกศรคือความ สงสัยของเทวดาและมนุษย์ ทุกจำพวก จึงทูลถามพระผู้มี พระภาค. ด้วยเหตุนี้ ท่านอานนทเถระ จึงกล่าวว่ “เอกมนต์ จิตา โข สา” เป็นต้น.

(๑๑) วินิจฉัยในคำว่า **เอกมนต์ จิตา โข สา** เป็นต้นนั้น ในอรรถกถา ท่านแก้ว่า บทว่า **คาถา** ความว่า ด้วยคำพูดที่กล่าวนิยมอักษรบท. ในคำว่า **อกฺขรปทํ** นั้น ความว่า อักษรในบทกล่าวคือบาทชื่อว่า อักษรบท ดังนี้ จึงจะถูก จริงอย่างนั้น ในปกรณ์ฉันทวุตติปทีป ท่านกล่าวไว้ว่า

“การนิยม แม้อักษรในบาทหนึ่ง ชื่อว่า ฉันทลักษณะ. ส่วนการนิยมครุและลหุใน ๔ บาท ชื่อว่าพฤทธิลักษณะ.”

อีกนัยหนึ่ง (ในคำว่าอักษรบท) ความว่า “บทคือ อักษรชื่อว่อักษรบท” ดังนี้ ก็ใช้ได้ เพราะท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์สันธิพาลาวดารว่า “การนิยมอักษร พึงชื่อว่า ฉันท. การนิยมครุและลหุพึงชื่อว่าพฤทธิ” และเพราะ ท่านกล่าวไว้ ในฎีกาแห่งสันธิพาลาวดารนั้นว่า “การนิยม คือวิธีพิเศษอันท่านกำหนด ด้วยอักษรเหล่านี้ คือ ย, ร, ต, ภ, ช, ส, ม, น, กล่าวคือ ยชมาน (ผู้บูชาญ) รวิ (พระอาทิตย์) โดย (น้ำ) ภูมิ (แผ่นดิน) ชลน (ไฟ) โสมน (พระจันทร์) มารุต (ลม) นภ (ฟ้า) พึงชื่อว่าฉันท เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า “ปิดเสียซึ่งโทษ” การกำหนด ด้วยครุและลหุทั้งหลาย พึงชื่อว่าพฤทธิ เพราะอรรถ- วิเคราะห์ว่า “เป็นเครื่องกล่าว (คาถา). ก็คณะ ๘ ย่อม ได้ชื่อว่า ย คณะเป็นต้น ด้วยสามารถแห่งอักษร ๘ เหล่าใด อักษร ๘ มี ย อักษรเป็นต้นเหล่านั้นแล ท่าน ถือเอาแล้ว ด้วยศัพท์ว่าอักษรในบทว่า **อกฺขรปทํ** นี้. ใน การนิยม ๒ อย่างนั้น การนิยมอักษรได้ในวรรณพฤทธิ ; และในวรรณพฤทธินั้น ม คณะมีครุ ๓ น คณะมีลหุ ๓. ส่วนการนิยมครุและลหุได้ในมาตราพฤทธิ, และในมาตรา พฤทธินั้น ม คณะมีครุ ๒ น คณะมีลหุ ๔. ส่วนคณะ ที่เหลือ ในพฤทธิทั้ง ๒ เป็นเช่นเดียวกันแล.

มนุสฺसानํ เจตสา เจโตปริวิตกมณฺเฑยาย สพฺพเทวมนุสฺसानํ วิจิกิจฺจาสลฺลสมุทฺตรณตฺถํ ภควนฺตํ ปุจฺฉิ ฯ เตน วุตฺตํ **เอกมนฺตํ จิตา โข สา**ตยาติ ฯ

[๑๑] ตตฺถ **คาถา**ยาติ อกฺขรปทํ นิยมิตวา ภฺลิตฺเตน วจเนนาตฺยญฺจกถายํ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ ปาทสงฺขาเต ปเท อกฺขโร อกฺขรปทนฺตฺยตฺถโย ยุชฺชติ ฯ ตถา ทิ

เอกบาทกฺขรานิปี   **นิยโม ฉนฺทลฺกขณํ**
จตฺตฺปาทคฺลาณนฺต   **นิยโม วุตฺติลฺกขณนฺติ**

ฉนฺทวุตฺติปทีเป วุตฺตํ ฯ

อปีจ อกฺขรนิยโม ฉนฺทํ ครุลหุนियโม ภเว วุตฺติตฺติ สนฺธิพาลาวดาเร เจว ยชมานรวิโตยภูมิ- ชลนโสมนมารุตนภสงฺขาเตหิ ย ร ต ภ ช ส ม นาติ อิมฺเหติ อกฺขเรหิ นิยโม อุปลกฺขิตโต วิธิวีเสโส อวชฺชํ ฉาเทตฺติ ฉนฺทํ นาม ภเว ครุหิ จ ลหุหิ จ นิยโม วุจฺจติ เอตยาติ วุตฺติ นาม ภเวติ ตฺถฎฺฐีกายญจ วุตฺตตฺตฺตา อกฺขโรว ปทํ อกฺขรปทนฺตฺยตฺถโย ยุชฺชติ ฯ อกฺขรค- คหณฺน เหตุถ ยการาทโย อญฺจกฺขรราว คหิตา เยสํ วเสน ยคณาทินามํ ลภนฺติ อญฺจ คณา ฯ ตตฺถ อกฺขรนิยโม วณฺณวุตฺเต ลพฺภติ ตตฺถ จ มคฺโณ ติคฺรุ นคฺโณ ติลหุ ฯ ครุลหุนियโม ตฺถ มตฺตาวุตฺเต ตตฺถ จ มคฺโณ ทฺวิครุ นคฺโณ จตฺลลหุ ฯ เสสา คณา ตฺถ อุกฺยตฺถ เอกสทิสฺสาติ ฯ

ปฏิจจกถายตถ วรรณนา

(๑๒) บทว่า **อชฺฌภาสึ** แปลว่า ได้กล่าวแล้ว, ความว่าทูลถาม. ส่วนศัพท์ว่า **อิธิ** นั้น เป็นเพียงอุปสรรค. บทว่า **พหู** คือมิใช่ผู้เดียว. เทวดาโดยอุปบัติ มีเทวดาชั้น จาตุมหาราชเป็นต้น ชื่อว่าเทวดา. ชนชาวชมพูทวีป ชื่อ ว่า มนุษย์.

บทว่า **มงฺคลานึ** ความว่า ซึ่งเหตุถึงความเจริญ ด้วยสมบัติทุกประเภท ด้วยเหตุนั้น ในอรรถกถาท่านจึง กล่าวว่่า ลัทธิทั้งหลายย่อมถึง อธิบายว่า ย่อมบรรลุซึ่ง ความสำเร็จ และความเจริญด้วยเหตุเหล่านี้ เหตุนี้ เหตุเหล่านี้ จึงชื่อว่า มงฺคล” แม้ในลัทธิปฏิบัติปรกณ์ท่านก็ กล่าวอรรถแห่งธาตุว่า “ในบทว่า **มงฺคล** นี้ **มคิ** ธาตุ เป็นไปในความถึง.” แล้วกล่าวบทกิริยาว่า “**มงฺคตึ**” (ย่อมถึง): ก็ **มคิ** ธาตุ เป็น **อิ** การันต์, เพราะเหตุนี้ ในนิปผันรูป จึงลงนิคคหิตอาคม.

บทว่า **อจินฺตยฺ** แปลว่า คิดกันแล้ว. บทว่า **อากงฺขมานา** ได้แก่ จ้างงอยู่ คือปรารภนาอยู่. บท **โสตุถาน** แปลว่า ซึ่งสวัสดิภาพ. ความว่า ซึ่งความที่ ธรรมอันเป็นไป ในภพนี้และในภพหน้าอันงามทุกอย่างมี อยู่.

(๑๓) บทว่า **พฺรุทึ** แปลว่า โปรดตรัส คือโปรด แสดง. บทว่า **อุตฺตม** ความว่า วิเศษ คือ ประเสริฐ ได้แก่ นำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่โลกทั้งหมด. ก็ในคาถาทูล ถาปนนี้ บันทิตพึงเห็นสันนิษฐานว่า “ความต่างกันแห่ง วจนะ เทพดากระทำด้วยสามารถแห่งประเภทว่า **มงฺคลานึ** และด้วยสามารถแห่งชาติ (คือกำเนิด) ว่า **มงฺคล** เหมือน ความต่างกันแห่งวจนะอันทั่วลักกะทรงกระทำแล้ว ด้วย สามารถแห่งประเภทและชาติในกึ่งคาถานี้ว่า:

“**ข้าแต่พระฤๅษีเจ้า ขอพระองค์จงทรงเลือก
พรเถิด, หม่อมฉันจะถวายพร ๘ ประการแก่
พระองค์.**”

ส่วนในอรรถกถาท่านกล่าวว่า “พระผู้มีพระภาค แม้อันเทพบุตรเชื่อเชิญเพื่อให้ตรัสมงคลอย่างหนึ่ง ด้วย คำว่า “ขอพระองค์โปรดตรัสมงคลอันสูงสุด.” ดังนี้ แต่ ตรัสคาถาหนึ่ง ๓ มงฺคล ดุจบุรุษผู้มีอัธยาศัยกว้างขวาง เขาขออน้อย ก็ให้มาก ฉะนั้น.

[๑๒] **อชฺฌภาสึ**ติ อภาสึ ปุจฺฉิตฺติ อตฺถโ ๑ **อิธิ**ติ เจตํ อุปสคฺคตฺตํ ๑ **พหู**ติ อนเภา ๑ **เทวา**ติ จาตุมหาราชิกาทโย อุปปตฺติเทวา ๑ **มนุสฺสา**ติ ชมพฺพิทฺปกา ชนา ๑

มงฺคลานึติ สพฺพสมปตฺติยา วุฑฺฒิปตฺติการณานึติ อตฺถโ เตนญฺจกถาย มงฺคนตึ อิมเมทึ สตฺตาดตี มงฺคลานึ อิทฺธี วุฑฺฒิมญฺจ ปาปุณฺนตฺติติ อตฺถโถติ วุฑฺฒํ ๑ สทฺทนิติยมฺปิ **มงฺคลนฺ**ติ เอตถ มคิ คตฺติยนตึ ธาตฺวตฺถํ วตฺวา มงฺคตฺติติ กิริยาปทํ วุฑฺฒํ ๑ อิการนฺโต ทิ มคิธาตฺ เตน นิปฺพนฺนรูปเ ปินฺทาคโม โหติ ๑

อจินฺตยฺนตึ จินฺตยฺ ๑ **อากงฺขมานา**ติ อิจฺจมานา ปญฺจขมานา ๑ **โสตุถาน**นตึ โสตุถิกาวํ สพฺเพสํ โสภณานํ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกธมฺมานมตฺถิตนฺตฺยตฺถโ ๑

[๑๓] **พฺรุทึ**ติ อาจิกฺข เทเสทึ ๑ **อุตฺตม**นตึ วิสิฏฺฐํ ปวริํ สพฺพโลกทิตฺตฺสฺชาวทํ ๑ เอตถ จ ยถา

วริํ วรฺสฺสุ ราชึลิ **วเร อญฺจ ททา**มิ **เต**ติ

เอตถ เภทชฺจจาเปกฺขวเสน วจนเภโท กโต ตถา มงฺคลานึติ เภทาเปกฺขวเสน มงฺคลนฺตึ ชฺจจาเปกฺขวเสน จาติ ทฺฐจพฺพ ๑

อญฺจกถายนฺตฺ กตฺวา พฺรุทึ มงฺคลมุตฺตมฺนตึ เอกํ อชฺฌเมสิโตปิ อปฺปิ ยาจิโต พฺหุทายโก อูพาร- ปุริโส วยิ เอกาย คาถาย ตึณิ มงฺคลานึ วตฺวาติ วุฑฺฒํ ๑

(๑๔) คาถานี้ ชื่อว่า ปฐยาวัตร, สมดังที่ท่านกล่าวไว้
ไว้ในคัมภีร์วุตโตทัย ว่า :-

“ปฐยาวัตร ท่านกล่าวไว้แล้ว ด้วย ช คณะ
แต่หน้า ๔ อักษร ในบาทคู่ทั้งหลาย.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สเมสุ ได้แก่ ในบาทคู่
ทั้งหลายกล่าวคือ บาทที่ ๒ และบาทที่ ๔. บทว่า สินฺธุโต
คือถัดแต่ ๔ อักษรขึ้นไป. คำว่า แต่ ๔ อักษรขึ้นไปนั้น
เป็นเพียงตัวอย่าง เพราะในบาทแห่งคาถาว่า “มจฺคลานิ
อจินฺตยฺ” นี้ แสดง ช คณะแม้แต่ตัวอักษรตัวต้น.

บทว่า เซน แปลว่า ด้วย ช คณะ. บทว่า
ปฺกิตฺติตฺติ คือกล่าวแล้ว. คาถานั้น ชื่อปฐยา เพราะเป็น
วาทะที่จะต้องกล่าว และชื่อว่าวัตร เพราะจะต้องร่ายโดย
จตุรวัตร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าปฐยาวัตร. ส่วนในบาท
ของกล่าวคือบาทที่ ๑ และบาทที่ ๓ ส คณะ และ น คณะ
ถัดอักษรตัวต้นขึ้นไป ย่อมไม่มี (คือใช้ไม่ได้). คณะเหล่า
อื่น ท่านไม่ห้าม.

พรรณนาความแห่งคาถาทูลถาม จบ.

(๑๕) ปฐยาวัตร นามายํ คาถา ฯ

สเมสุ สินฺธุโต เซน ปฐยาวัตร ปกิตฺติตฺติ

หิ วุตตาทเย วุตตํ ฯ

ตตถ สเมสุติ ทุตฺติยจตุตฺถปาทสงฺขาเตสุ สมปาเทสุ ฯ
สินฺธุโตติ จตุรกุขรโต อุทฺธํ ฯ นิสฺสนมตฺตเมตฺตํ
มจฺคลานิ อจินฺตยฺนฺติ เอตถ ปจฺมกุขรโตปิ ชคณฺสส
ทสฺสนโต ฯ

เซนาติ ชคเณน ฯ ปกิตฺติตฺติ กถิตํ ฯ
ปจฺจิตฺตพฺพโต ปฐยา จ สา จตุรราวตเตน ปวิวตฺตพฺพโต
วตฺตตฺถจาทิ ปฐยาวัตรํ ฯ ปจฺมตฺติยปาทสงฺขาเตสุ ปน
วิสเมสุ อาทฺยกุขรโต อุทฺธํ สคณฺนคณา น สนฺติ
อญฺเวย อนินฺวาริตา ฯ

ปฐฺยาคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

พรรณนาความแห่งคาถาที่ ๑.

(๑๕) พระผู้มีพระภาค อันเทพบุตรนั้นทูลถามอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะทรงวิไลสนาปัญหานั้น ได้ตรัสพระคาถา ๑๐ คาถา ซึ่งแสดงมงคล ๓๘ ประการมีว่า “**อเสวนา จ พาลานํ**” เป็นต้น. บรรดาคาถาเหล่านั้น ข้าพเจ้าจะกล่าวความในคาถาที่ ๑ ก่อน.

(๑๖) การไม่คบ ชื่อว่า **อเสวนา**. บทว่า **พาลานํ** ได้แก่ คนพาล. ฉัฏฐีวิภक्तिใช้ในกรรม. แม้ในบาทที่ ๒ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

การบูชา ชื่อว่า **บูชา**. บทว่า **ปุชเนยยานํ** ได้แก่ วัตถุที่ควรบูชา. จตุตถีวิภक्तिใช้ในสัมปทาน. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “ฉัฏฐีวิภक्तिใช้ในกรรม” ก็มี.

บทว่า **เอตํ** เป็นต้น ความว่า การไม่เสพคนพาล ๑ การเสพบัณฑิต ๑ การบูชาวัตถุที่ควรบูชา ๑ กรรม ๓ อย่างมีการไม่เสพเป็นต้นนี้ เป็นมงคลอันสูงสุด. มีคำอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “เทพดา ปัญหากรรมใด อันท่านถามว่า “ขอพระองค์โปรดตรัสมงคลอันสูงสุด.” ในปัญหากรรมนั้น ท่านจะถือเอากรรม ๓ อย่างนั้นว่าเป็นมงคลอันสูงสุดก่อน.” ความสังเขปในคาถาที่ ๑ นี้เท่านี้. ส่วนความพิสดารในคาถาที่ ๑ นี้ ดังต่อไปนี้ :-

ปจฺมคทายตฺถวรรณนา

[๑๕] เอวนเตน ปุฏฺฐโ จ ภควา ตํ วิสฺสชฺเชนฺโต อเสวนา จ พาลานนฺตยาทิกา อฏฺฐตฺตีสมฺงคฺลทีปิกา ทสฺ คาถาโย อภาสี ฯ ตตฺถ ปจฺมคทายนฺตาวตฺโถ วุจฺจเต ฯ

[๑๖] **อเสวนา**ติ อภชฺชา ฯ **พาลาน**นฺติ พาลชชานํ ฯ กมฺมณิ ฉฏฺฐี ฯ ทฺติยปาเทปี เอเสวนโย ฯ

บูชาติ ปุชนํ ฯ **ปุชเนยยาน**นฺติ ปุชารหานํ วตฺถุนํ ฯ สมฺปทาเน จตฺตถิ ฯ กมฺมณิ ฉฏฺฐิติปิ วทฺนฺติ ฯ

เอตนฺติ ยา จ พาลานํ อเสวนา ยา จ ปณฺทิตานํ เสวนา ยา จ ปุชเนยยานํ ปุชา อิทํ อเสวนาทิ ติวริํ กมฺมํ อุตฺตมํ มงฺคฺลนฺตยตฺโถ ฯ ยนฺตยา ปุฏฺฐํ พฺรุหิ มงฺคฺลมฺุตฺตมฺนฺติ เอตถ ตาว เอตํ มงฺคฺลมฺุตฺตมฺนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ วุตฺตํ โหติ ฯ อยเมตถ สงฺเขปตฺโถ ฯ อยนฺตเวตฺถ วิตฺถาโร ฯ

กล่าวด้วยเสพและไม่เสพพาลและบัณฑิต

(๑๗) การไม่คบ ความไม่มีคนพาลนั้นเป็นเพื่อน ความไม่เข้าพวกด้วยคนพาลนั้น ชื่อว่าการไม่เสพ. สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่งผู้ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ มี ปาณาติบาต เป็นต้น ชื่อว่า คนพาล. อีกประการหนึ่ง ครุทั้ง ๖ นี้ คือปุรณ กัสสป, มกฺขลิก โคสาล, นิครนถ นาฏบุตร, สญชัย เวลล์ภบุตร, ปุกุท กัจจายนะ, อชิต เกสภมพล, และปาปบุคคลเหล่าอื่นจากครุทั้ง ๖ นั้น มีพระเทวทัตและโกกาลิกภิกษุเป็นต้นพึงทราบว่าเป็น “คนพาล.”

จริงอยู่ คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ท่านเรียกว่า คนพาล เพราะไม่เป็นอยู่ ด้วยความเป็นอยู่ด้วยปัญญา

พาลปณฺทิตเสวนาเสวนกถา

[๑๗] อเสวนา นาม อภชฺชา อสหายตา อตฺสมปวงฺกตา ฯ พาลา นาม เย เกจิ ปาณาติปาตาทิตสอฺกฺสกลกมฺมปฺถสมฺนฺนาคตา สตฺตา ฯ อปิจ ปุรโณ กสฺสโป มกฺขลิก โคสาล โนคคณฺโจ นาฏปฺตฺโต สญชัย เวลล์ภปฺตฺโต ปุกุทฺโธ กัจจายนโ อชิต เกสภมพลติ อิเม ฉ สตฺถาโร ตทฺถเย จ เทวตฺตตฺโกกาลิกาทโย ปापฺปคฺคฺลา พาลาติ เวทิตฺพุพา ฯ

สพฺเพปิ เจเต ปญฺญาชิวิตฺเตน อชิวฺนฺตา หุตฺวา อสฺสาสนมตฺเตน ชิวฺนโต พาลาติ วุจฺจนฺติ ฯ

เป็นอยู่ด้วยอาการลัทธิว่าหายใจ ด้วยเหตุ นั้น ในอรรถกถา ท่านจึงกล่าวว่า “ชนเหล่าใด เป็นอยู่ อธิบายว่า ดำรงชีพอยู่ ด้วยอาการลัทธิว่า ลมหายใจเข้าออก หายใจเป็นอยู่ ด้วยปัญญาอันประเสริฐไม่ เหตุ นั้น ชนเหล่านั้นจึงชื่อว่า พาล.” แม้ในลัทธิตีปกรณ ท่านก็กล่าวไว้ว่า “พล ธาตุ เป็นไปในอรรถว่าปรมาณ. ปรมาณก็คือความเป็นอยู่และการหายใจ; ผู้โดยย่อมเป็นอยู่ คือยังหายใจเข้าและหายใจออกอยู่ มีคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า ดำรงชีพอยู่ ด้วยอาการลัทธิว่า หายใจเข้าออก หาเป็นอยู่ด้วยปัญญาอันประเสริฐไม่ เหตุ นั้น ผู้นั้น จึงชื่อว่า พาล”

ส่วนลักษณะคนพาล พึงทราบด้วยอำนาจทุจจริต มีความคิดเรื่องทีคิดชั่วเป็นต้น. จริงอยู่ คนพาล แม้เมื่อคิด ย่อมคิดแต่เรื่องทีคิดชั่ว ด้วยอำนาจอภิขมา พยาบาท และมิจฉาทิฏฐิถายเดยว, แม้เมื่อพูด ก็พูดจำเพาะแต่คำทีพูดชั่ว ต่างโดยวิทุจจริตมีมุสวาทเป็นต้น, แม้เมื่อทำ ก็ทำจำเพาะแต่กรรมทีทำชั่ว ด้วยสามารถกายทุจจริตมี ปาณาติบาตเป็นต้น. ด้วยเหตุ นั้น ทุจจริตทั้งหลายมีความคิดเรื่องทีคิดชั่วเป็นต้นของเขา ท่านจึงเรียกว่า พาลลักษณะ เพราะคนพาลเป็นเหตุอันบุคคลกำหนด คือ รู้กันได้, เรียกว่าพาลนิมิต เพราะเป็นเหตุแห่งการหมายรู้ คนพาล, และเรียกว่าพาลาปทาน เพราะคนพาลประพฤติ ไม่ขาด. ด้วยเหตุ นั้น ในพาลบ้นทิตสูตร ในอุปริ- ปณณาสกั พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พาลลักษณะ พาลนิมิต พาลาปทานของคนพาล ๓ ประการเหล่านี้. ๓ ประการอะไรบ้าง ? ภิกษุทั้งหลาย คนพาลในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้คิดแต่เรื่องทีคิดชั่ว พูดแต่คำทีพูดชั่ว ทำแต่กรรมทีทำชั่ว.

(๑๘) สัตว์ผู้ประกอบด้วยกุศลกรรมมถ ๑๐ มีเว้น จากฆ่าสัตว์เป็นต้น เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ชื่อว่า บ้นทิต. อีกประการหนึ่ง พระพุทธะ พระปัจเจกพุทธะ พระมหาสาวก ๘๐ และพระสาวกของพระตถาคตเหล่าอื่น ครูสุเนตต์ และอกิตติตตบสเป็นต้น ในอดีตกาลพึงทราบว่ “บ้นทิต.” ท่านเหล่านั้นแม้ทั้งหมด เรียกว่าบ้นทิต เพราะดำเนินใน ประโยชน์ทั้งหลายด้วยปัญญาคติ. ด้วยเหตุ นั้น ในอรรถกถา ท่านจึงกล่าวว่า “เหล่าชนทีชื่อว่าบ้นทิต เพราะดำเนิน อธิบายว่ ไปในประโยชน์อันเป็นไปในภพนี้และภพหน้า ด้วยญาณคติ. แม้ในลัทธิตีปกรณ ท่านกล่าวไว้ว่

เตนภูจกถาย วุตต์ พลนตตีติ พาลา อสสลิตปปลสลิ- มตเตน ชีวนติ น เสฏฺเฐน ปณฺญาชีวิเตนาติ อธิปฺปาโยติ ฯ สทฺทนีติยมฺปิ พล ปาณเน ปาณนํ ชีวนํ สสนนฺจ พลติ อสสสตี เจว ปสสสตี จาติ พาลอ อสสลิตปปลสลิ- มตเตน ชีวตี น เสฏฺเฐน ปณฺญาชีวิเตนาติ วุตต์ โหตีติ วุตต์ ฯ

พาลลกษณานิ ตฺว ทุจฺจินตติตฺตจินตนาทิวเสน เวทิตฺตพพานิ ฯ พาลอ ทิ จินตยนฺโตปิ อภิขมาพยาปา- ทมิฉาทิฏฺฐิถายเสน ทุจฺจินตติตเมว จินตเตติ ภาสมาโนปิ มุสวาทาทิเภทํ ทุพฺภาสิตเมว ภาสตี กโรนฺโตปิ ปาณาติปาตาทิวเสน ทุกฺกฏกมฺมเมว กโรตี ฯ เตนสส ทุจฺจินตติตฺตจินตนาทีนิ พาลอ ลกฺขยตี ฌายตี เอเตหีติ พาลลกษณานิ พาลสส สยฺชานนการณโต พาลนิมิตตานิ พาลสส จริตปาทานโต พาลาปทานานีติ จ วุจฺจนตี ฯ เตน วุตต์ อุปริปณฺณาสเก พาลปนฺนิตตฺตเต ตีณฺนิมานิ ภิกฺขเว พาลสส พาลลกษณานิ พาลนิมิตตานิ พาลา- ปทานานิ กตมานิ ตีณิ อีธ ภิกฺขเว พาลอ ทุจฺจินตติ- จินตตี จ โหตี ทุพฺภาสิตภาสี จ ทุกฺกฏกมฺมการี จาติ ฯ

[๑๘] ปณฺชิตา นาม เย เกจิ ปาณาติปาตา- เวรมณฺเฑธาทิสกฺกสสกมฺมปถสมนฺนาคตา สตฺตา ฯ อปิ จ พุทฺธปฺปัจเจกพุทฺธอสีติมหาสาวกา อญฺเฆ จ ตถาคต- สาวกา อตีเต สฺเสนตตสตถากิตฺตติตตปสาทโย จ ปณฺชิตาติ เวทิตฺตพพา ฯ สพุเพปิ เต อตฺเถสุ ปณฺญาคติยา คมนโต ปณฺชิตาติ วุจฺจนตี ฯ เตนภูจ- กถาย ปณฺทนตตีติ ปณฺชิตา ทิฏฺฐธมฺมิกสมปรายีเกสุ อตฺเถสุ ฌานคติยา คจฺจนตตีติ อธิปฺปาโยติ ฯ สทฺทนีติยมฺปิ ปติ คติยํ สุขุเมสุปิ อตฺเถสุ ปณฺทติ คจฺจติ ทุกฺขาทีนํ ปิพฺพาทิกปิ อาการํ ชานาตีติ

“**ปติ** ธาตุ เป็นไปในความไป. ปัญญาใด ย่อมดำเนิน คือ ไปในประโยชน์ทั้งหลายแม้อันสุขุม คือทราบอาการแม้ เป็นต้นว่าความบีบคั้นแห่งอริยสังขมิทุกข์ เป็นต้น เหตุนั้น ปัญญานั้น จึงชื่อว่า ปณฺทา, ผู้ไป คือดำเนินไป ได้แก่ เป็นไป ด้วยปัญญาที่ชื่อว่าปณฺทา, เหตุนั้น จึงชื่อว่า บัณฺทิต, อีกอย่างหนึ่ง ปัญญา ชื่อว่า ปณฺทา ของผู้นี้ เกิดพร้อมแล้ว เหตุนั้นผู้นี้ จึงชื่อว่า บัณฺทิต ผู้ชื่อว่า บัณฺทิต เพราะดำเนิน คือไป ด้วยญาณคฺติ.”

ส่วนลักษณะบัณฺทิต พึงทราบด้วยสามารถแห่ง สุจฺริตมีความคิดเรื่องทีคิดดีเป็นต้น ทีตรัสไว้ในพาล-บัณฺทิตสูตร อย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัณฺทิตลักษณะ บัณฺทิตนิมิต บัณฺทิตापทาน ของบัณฺทิต ๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการ อะไรบ้าง ? ภิกษุทั้งหลาย บัณฺทิตในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้คิดแต่เรื่องทีคิดดี พุดแต่คำพุดที่ดี และทำแต่ กรรมทีทำดี.” ก็คำว่า **สุจฺริตติจฺฉินฺตี** เป็นต้น บัณฺทิตพึง ประกอบด้วยสามารถแห่งสุจฺริตมิมโนสุจฺริตเป็นต้น ฉะนี้แล.

(๑๙) อีกนัยหนึ่ง ชนเหล่าใด ย่อมได้รับประโยชน์ ทั้ง ๒ คือปฏิบัติเพื่อได้รับประโยชน์นั้น, ชนเหล่านั้น ชื่อ ว่าบัณฺทิต เพราะพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในอุโฆอฏฺถสฺสูตร ในโกสลลํงฺยุตอย่างนี้ว่า

“ธีรชนท่านเรียกว่า “**บัณฺทิต**” เพราะยึดไว้ ได้ซึ่งประโยชน์ (ทั้ง ๒) คือประโยชน์ในทิวฏฐธรรม และประโยชน์ในสัมปรายภพ.”

ชนจำพวกใด ตัดเสียประโยชน์ทั้ง ๒ ถือเอาแต่สิ่ง อันมิใช่ประโยชน์ทั้ง ๒ ชนจำพวกนั้น ชื่อว่าพาล. ความ จจริง ท่านเรียกชนจำพวกนั้นว่าพาล ก็เพราะถือเอาสิ่งอัน มิใช่ประโยชน์ทั้ง ๒ และเรียกว่าพาล ก็เพราะตัดเสียซึ่ง ประโยชน์ทั้ง ๒. กิริยาศัพท์ว่า “**ลนฺนติ**” นั้น จัดเข้าใน หมวดธาตุมีภูธธาตุเป็นต้น โดยข้อบังคับว่า **ลา** ธาตุ มี **ทฺวิ** ศัพท์เป็นบทเคียง เป็นไปในความถือ. กิริยาศัพท์ว่า **ลนฺนติ** นั้น จัดเข้าในหมวดธาตุมี **กิ** ธาตุเป็นต้น โดยข้อบังคับว่า **ลู** ธาตุ (มี **ทฺวิ** ศัพท์เป็นบทเคียง) เป็นไปในความตัด.

ปณฺทา ปณฺทาย อีโต คโต ปวตฺโตติ ปณฺทิตโต อถวา สณฺชาตา ปณฺทา เอตฺสสาติ ปณฺทิตโต ปณฺทติ ญาณคฺติยา คจฺฉติติ ปณฺทิตโตติ วุตฺตํ ฯ

ปณฺทิตลฺกขณานิ ตฺวํ ตีณิมานิ ภิกฺขเว ปณฺทิตสฺส ปณฺทิตลฺกขณานิ ปณฺทิตนิมิตฺตานิ ปณฺทิตापทานานิ กตฺมานิ ตีณิ อธิ ภิกฺขเว ปณฺทิตโต สุจฺฉินฺตีจฺฉินฺตี จ โหติ สุภาสิตภาสี จ สุกตกมฺมการี จาติ เอวํ พาลปณฺทิตสฺสุดเต วุตฺตานิ สุจฺฉินฺตีจฺฉินฺตนาทึนํ วเสน เวทิตพฺพานิ ฯ **สุจฺฉินฺตีจฺฉินฺตี**อาทิ จ มโน-สุจฺริตาทิวเสน โยเชตพฺพนฺติ ฯ

[๑๙] อปโร นโย ฯ

ทิวฺเจ ธมฺเม จ โย อตุโถ โย จตุโถ สมนฺปรายโก อตฺถาภิสฺมยา ธีโร ปณฺทิตโตติ ปฺวจฺจติติ

เอวํ โกสลลํงฺยุตเต อุโฆอฏฺถสฺสูตเต วุตฺตตฺตา เย เทว อตฺเถ ปฏฺฐิลภฺนฺติ ตทตฺถปฺปฏฺฐิลากาย ปฏฺฐิปชฺชนฺติ เต ปณฺทิตา นาม ฯ

เย เทว อตฺเถ ฉินฺนทฺนฺติ เทว อนตฺเถ อาทियฺนฺติ เต พาลา นาม ฯ เต हि เทว อนตฺเถ ลนฺตีติ พาลา เทว อตฺเถ ลนฺนตีติ พาลาติ จ วุจฺฉนฺติ ฯ ทฺวิสทฺทฺอุปฺโท ลา อาทาเนติ ภูวาทิกณฺโโก ลู ฉฺเชเนติ กิยาทิกณฺโโก ฯ

(๒๐) ในคนพาลและบัณฑิตทั้ง ๒ พวกนั้น พวกบัณฑิตเท่านั้นควรเสพ, พวกคนพาล หาควรเสพไม่; เพราะพวกคนพาลเป็นเช่นกับปลาเน่า, ผู้เสพคนพาลนั้นก็เช่นกับใบไม้ที่ห่อปลาเน่า ถึงความเป็นผู้อันวิญญูชนทั้งหลายควรทิ้งและเกลียดชัง. (ฝ่าย) บัณฑิต เป็นเช่นกับของหอมมีกลิ่นและมาลาเป็นต้น, ผู้เสพบัณฑิตนั้นก็เช่นกับใบไม้ที่พันของหอมมีกลิ่นและมาลาเป็นต้น ถึงความเป็นผู้ควรสรรเสริญและพอใจของวิญญูชนทั้งหลาย. ก็ผู้ใดคบคนใด, ผู้นั้นก็มีคนนั้นเป็นคติเทียว. แต่เพื่อจะแสดงความข้อนี จึงควรกล่าวเรื่องลูกนกแขกเต้าเป็นต้นไว้ (ดังต่อไปนี้):-

(๒๑) ดังได้สดับมา ในอดีตกาล มีลูกนกแขกเต้า ๒ ตัวพี่น้อง ในป่าจิวใกล้สำนักบรรพต และในด้านเหนือลมแห่งภูเขา มีบ้านที่อยู่อาศัยของโจร ๕๐๐, ในด้านใต้ลมมีอาศรมที่อยู่อาศัยของฤๅษี ๕๐๐. ในเวลาที่ชนปีกลูกนกแขกเต้ายังไม่ออก เกิดลมหัวด้วนขึ้นแล้ว. ลูกนกทั้ง ๒ นั้น ถูกลมพัดไปตกตัวละแห่ง. ใน ๒ ตัวนั้น ตัวหนึ่งตกในระหว่างอาวูรในบ้านโจร เพราะเหตุที่ตกในที่นั้น พวกโจรจึงขนานนามว่า ลัดดีคุมพะ เจริญขึ้นในระหว่างโจรเหล่านั้น. ตัวหนึ่งตกในระหว่างดอกไม้ ที่หาดทรายใกล้อาศรม เพราะเหตุที่ตกในที่นั้น พวกฤๅษีจึงขนานนามว่า “ปุปผกะ” เจริญขึ้นในระหว่างฤๅษีเหล่านั้น. คราวนั้น พระราชาทรงพระนามว่า ปัญจาละ ในพระนครชื่อ อุตตรปัญจาละ ทรงประดับเครื่องอลังการพร้อมสรรพเสด็จทรงรถไปป่า เพื่อล่าเนื้อ มีพระราชโองการดำรัสสั่งว่า “เนื้อนี้ไปทางด้านของผู้ใด, ผู้นั้นแล ต้องถูกปรับ” ดังนี้แล้ว ได้เสด็จลงจากรถ ทรงถือธนูประทับยืนอยู่ ณ ที่กำบัง. ขณะนั้น เนื้อทรายตัวหนึ่ง เมื่อพวกมนุษย์ฟาดพุ่มแห่งละเมาะไม่อยู่ ก็ลุกขึ้นตรวจดูทางจะไปเห็นว่าสถานที่พระราชประทับยืนอยู่เท่านั้นว่าง จึงป้ายหน้าทางนั้น วิ่งหนีไปแล้ว.

มนุษย์ทั้งหลายก็ทำการเยาะเย้ยกับพระราชา. ท้าวเธอทรงตั้งพระราชหฤทัยว่า “จักจับให้ได้ในบัดนี้” จึงเสด็จขึ้นรถ ทรงติดตามเนื้อไปโดยเร็ว. พวกบุรุษไม่อาจติดตามพระองค์ได้. พระราชา มีนายสารถีเป็นที่ ๒ ไม่พบเนื้อแล้วเสด็จกลับ ทรงสนานและเสวยน้ำ ณ ลำธารอันนำรินรมย์แล้วบรรทมไต้ร่มไม้ในที่ใกล้บ้านโจร.

[๒๐] ตตถ ปณฺธิตา ว เสวิตพฺพา น พาลา ปุตฺติมจฺจนฺติสฺสา ทิ พาลา ปุตฺติมจฺจนฺตปฺตตสฺสทิสฺโส ตฺสเวโก วิญญฺญํ ฉทฺทณียตํ ชิคฺคฺจนฺตยฺยจฺ ปตฺโต ๑ ตฺครมาลาทิกฺคนธภณฺตสฺสทิสฺสา ปณฺธิตา ตฺครมาลาทิกฺคนธภณฺตปฺลิวฺชนปฺตตสฺสทิสฺโส ตฺสเวโก วิญญฺญํ ภาวณียตํ มนฺุญฺยตฺยจฺ ปตฺโต ๑ โย ทิ ยํ เสวติ โส ตํคฺติโกว ๑ อิมสฺส ปนฺตถสฺส ทิปนฺตถํ สุวโปตกาทิวตฺถ กเถตฺพุทฺ ๑

[๒๑] อตีเต กิร สาณฺุพฺพเต สิมฺพลิวฺนเว เทว ภาตโร สุวโปตกา อหฺลํ ๑ ปพฺพตสฺส ปนฺอุปริวาเต ปญฺจโจรสตนิวาโส คาโม อโหสิ อโรวาเต ปญฺจอสิสฺตนิวาโส อสฺสโม ๑ สุวโปตกาณํ ปกฺขานิกฺขมณกาเล วาตมณฺุทลิกา อุทฺปาติ ๑ เต ตาย ปทฺฐา วิสุํ ปตฺติสุ ๑ ตตฺถโก โจรคามเก อารุณฺตเร ปตฺติวา ตตฺถ ปตฺติตตฺตา สตฺติคฺคฺมโพนฺติ โจเรทิกตนาโม เตสฺมณฺุตเร วทฺธิ ๑ เอโก อสฺสเม วาลุกาตเล ปุปฺผนฺตเร ปตฺติวา ตตฺถ ปตฺติตตฺตา ปุปฺผโกติ อสิทฺติ กตนาโม เตสฺมณฺุตเร วทฺธิ ๑ ตทา อุตฺตรปญฺจาลนฺคเร ปญฺจาลอ นาม ราชา สพฺพาลงฺการภฺภูสิโต รถมภฺริทฺติวา มิวาทย วนํ คนฺตวา ยสฺส ปสฺเสน มิโค ปลายติ ตสฺสเว คิวาติ วตฺวา รธา โอริยฺห ปฏฺิจฺจนฺนภฺจฺจาเน ธนฺุมาทาย อภฺจฺจาสฺสิ ๑ อถโก เณฺมิมิโค มนฺุสฺเสทฺติ วนฺคฺมเพสฺสุ โปถฺยมาเนสฺสุ อภฺจฺจาย คมณฺมคฺคํ โอลเกนฺุโต รยฺโย จิตฺถฺจฺจานสฺสเว วิวิทตฺตํ ทิสฺวา ตทภฺมิชฺเช ปกฺขณฺุทิตฺวา ปลายิ ๑

มนฺุสฺสา รยฺยา สทฺธิ เกพฺพิ กิริสุ ๑ โส อิทานิ ตํ คหฺลฺลสฺสามิตฺติ รถมารุยฺห เวเคน มิคํ อนฺุพฺพนฺุติ ๑ ตํ ปุริสา อนฺุพฺพนฺุติคฺุ นาสกฺขีสุ ๑ ราชา สารทฺพิทฺติโย มิคํ อทิสฺวา นิวตฺโต โจรคามสมฺมิเป รณฺณียาย กนฺุทราย นหายิตฺวา จ ปิวิทฺวา จ รุกฺขจฺจายาย นิปชฺชิ ๑

คราวนั้นโจรทั้งหมด เข้าป่ากันหมด, ภายในบ้าน เหลืออยู่แต่คนกล้าดีคือคนทำครัวคนหนึ่ง. นกกล้าดี-
คนทำครัวออกจากบ้าน พบพระราชอาชรรวมแล้วอย่างนั้น จึง
(กลับ) เข้าบ้าน พูดกับคนทำครัวด้วยภาษามนุษย์ว่า
“พวกเรา ช่วยกันปลงพระชนม์พระราชอาชรรวม เอาผ้าและ
อาหารของพระองค์ จับพระองค์ที่พระบาทแล้วลากมา
เอากิ่งไม้ปิดซ่อนเสีย ณ ส่วนข้างหนึ่ง.” พระราชาตื่น
บรรทมทรงได้ยินถ้อยคำนั้น ทรงทราบว่ “ที่นี่มีภัย
เฉพาะหน้า” ตกพระหฤทัย เสด็จขึ้นรถทรงหนีจากที่นั้น
ไปถึงอาศรมแห่งพวกฤๅษี.

คราวนั้น พวกฤๅษีไปเพื่อต้องการผลไม้ไม่น้อยใหญ่.
ในอาศรม คงอยู่แต่คนปลูกผักตัวเดียว. นกนั้นเห็น
พระราชอาชรรวมแล้ว ได้ทำปฏิสันถารโดยนัยเป็นต้นว่า

(๒๑) “ขอเดชะพระมหाराชเจ้า พระองค์
เสด็จมาตีแล้ว พระองค์มิได้เสด็จมาร้าย.”

พระราชอาชรรวมเลื่อมใสในปฏิสันถารของนกนั้น
ทรงสรรเสริญนกปลูกผัก ทรงตำหนินกกล้าดีคือคนทำครัว
ด้วยพระดำรัสว่า

“นกนี้ดีหนอ เป็นชาตินกก (แต่) ทรงธรรม
อย่างเยี่ยม ส่วนนกกแขกเด้าอีกตัวหนึ่งนั้น พูดแต่
คำมักได้.”

นกปลูกผักได้ฟังคำนั้น จึงทูลว่า “ขอเดชะพระมหाराชเจ้า
ข้าพระองค์ร่วมมารดาเดียวกันกับนกนั้น, แต่เขาเติบโต
ในสำนักคนไม่ดี คนพวกนั้นแนะนำแล้วด้วยโจรธรรม,
ข้าพระองค์เติบโตแล้วในสำนักของพวกคนดี คนเหล่านั้น
แนะนำแล้วด้วยฤๅษีธรรม, เหตุนั้นข้าพระองค์ทั้งสอง จึง
เป็นผู้ต่างกันโดยธรรม” เมื่อจะแสดงธรรมแด่พระราชอาชรรวม
ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

(๒๓) “ข้าแต่พระราชอาชรรวม ก็คนคบคนชนิดใดๆ
เป็นคนสงบหรือไม่สงบ มีศีลหรือไร้ศีลก็ตาม เขา
ย่อม (ตก) ไปสู่อำนาจของคนชนิดนั้นแล.

บุคคลทำคนเช่นใดให้เป็นมิตร และเสพสนธิ
กับคนเช่นใด, เขาก็เป็นคนเช่นนั้นแล, เพราะการ
อยู่ร่วมกัน ย่อมเป็นเช่นนั้น.

ตทา สพฺเพ โจรา อรณฺยเมว ปวิภูจฺจา
อนฺโตคามา เอเกน ภตฺตการเกน สทฺธิ สตฺติคฺมุโพ
โอหิยิ ฯ สตฺติคฺมุโพ คามโต นิภฺขมิตฺวา ตถานิปนฺนํ
ราชานํ ทิสฺวา คามํ ปวฺลิตฺวา ราชานํ มาเรตฺวา
วตถาภรณานิสฺส คเหตุวา นํ ปาเท คเหตุวา
กทฺธมิตฺวา เอกมฺนฺเต สาขาทิ ปฏฺิจฺฉาเทสฺสามาติ
ภตฺตการเกน สทฺธิ มนุสฺสภาสาย กเถสิ ฯ ราชา
ปพฺพชฺฉิตฺวา ตํ กถํ สุตฺวา สปฺปฏิภฺยมิทํ จานนฺติ
ภีโต รถมารุยฺห ตโต ปลาโยตฺวา อีสึนฺมสฺสมํ ปตฺโต ฯ

ตทา อีสโย ผลาผลตถาย คตา ปุปฺฝโก
อสฺสเม อจฺฉิ ฯ โส ราชานํ ทิสฺวา

[๒๒] สุวาคตนฺเต มหาราช อโถ เต อทฺุราคตน-

ตฺยาทินา ปฏฺิสณฺจารมกาลิ ฯ

ราชา ตสฺส ปฏฺิสณฺจारे ปลิตฺติตฺวา

ภทฺทโก วตฺยาปํ ปกฺขิ ทฺวิโซ ปรมธฺมมิโก
อเถโส อิตโร ปกฺขิ สุโว ลุทฺทานิ ภาสตีติ

ปุปฺฝกํ ปสฺลิตฺวา อิตโร นินฺทิ ฯ

ตํ สุตฺวา ปุปฺฝโก มหาราช อทฺนฺเตน
สทฺ เอกมาตุโก โส ปน อสาธฺนํ สนฺติเก สวฺทฺโธ
เตหิ โจรธฺมเมน วินีโต อหํ สาธฺนํ สนฺติเก
สวฺทฺโธ เตหิ อีสึธฺมเมน วินีโต ตสฺมา อุโภ มยํ
ธฺมเมน นานา โหมาติ วตฺวา รยฺโย ธฺมมํ เทเสนฺโต
อิมา คาถา อภาลิ

[๒๓] ยํ ยญฺหิ ราช ภชฺติ สนฺตํ วา ยทฺิวา อสํ
สีลวณฺตํ วิสีลํ วา วสํ ตสฺเสว คจฺฉติ ฯ

ยาทิสํ กุรุเต มิตฺตํ ยาทิสญฺจฺปเสวติ
สเว ตาทิสโก โหติ สทฺวาโส ทิ ตาทิสโส ฯ

คนชั่วใครคบเข้า ก็เป็นคนคบ ใครตะ
ต้องเข้า ก็เพื่อนผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้ตะต้องซึ่งมิได้
เพื่อน (มาแต่เดิม) ดุจลูกศรอันร้าย (ซึ่งกำซาบ
ด้วยยาพิษ) ก็พลอยติดแล่งไปด้วย. เพราะกลัวจะ
พลอยเพื่อน ธีรชนจึงไม่ควรมีคนชั่ว เป็นสหาย
เสียเลย.

คนท้อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา แม่ใบหญ้าคา
ก็ (พลอย) เหม็นฟุ้งไปด้วยฉันท. การคบกับคน
พาล ก็ฉันทนั้น.

ส่วนคนเอาใบไม้ห่อฤษณา แม่ใบไม้ (พลอย)
หอมฟุ้งไปด้วยฉันท. การคบบนนักปราชญ์ก็ฉันทนั้น.

เหตุนี้ บัณฑิตรู้ความอบรมของตน (ว่า)
เหมือนใบไม้สำหรับห่อแล้ว ไม่พึงคบอัสตบรูษ พึง
คบแต่สัตบรูษ, (เพราะ) พวกอัสตบรูษ ย่อมนำ
ไปสู่รอก, พวกสัตบรูษย่อมให้ถึงสุคติ."

(๒๔) บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนต์ ได้แก่ สัต-
บรูษ. บทว่า อส ได้แก่ อสัตบรูษ. บทว่า เสวมาโน
ได้แก่อาจารย์. บทว่า เสวมาน ได้แก่ อันเตวาลิก. บท
ว่า สมมุจโจ ได้แก่ อาจารย์อันอันเตวาลิกตะต้อง.
สองบทว่า สมมุส ปรี ได้แก่ ผู้อื่น คือ อันเตวาลิกผู้
ตะต้องอาจารย์อยู่.

บทว่า อลิตต ความว่า อาจารย์นั้น ย่อมเป็น
อันเตวาลิกนั้น ผู้อันบาปธรรมมิได้เพื่อน (มาแต่เดิม)
ดุจลูกศรอันร้าย คือ อันกำซาบด้วยยาพิษ พลอยติด
แล่งศรอันมิได้เพื่อน (มาแต่เดิม) ฉะนั้น. จริ่งอยู่ ผู้คบ
คนพาล ถึงไม่ทำกรรมชั่ว ก็ย่อมได้รับตีฉันทินินทาว่า
“ผู้คบคนพาล.” เพราะฉะนั้น นักแขกเต้า จึงกล่าวว่า
“เฮอร์ พาลุเสวนา.” (ส่วน) ผู้คบบปราชญ์ แม้ไม่
สามารถจะเป็นบัณฑิตได้ ก็ยังได้เกียรติคุณว่า “ผู้คบ
เพื่อนดีงาม.” เพราะฉะนั้น นักนั้นจึงกล่าวว่า “เฮอร์
ธีรูปเสวนา.”

บทว่า ปตตปฏสุเสว คือว่า ดุจใบไม้สำหรับห่อ
คันธชาติมีกฤษณาเป็นต้นนั้นแล. บทว่า สมปากิ คือ
ทราบว่ ตนอบรมแล้ว ด้วยอำนาจคลุกคลีกับเพื่อนดีงาม.
บทว่า สนโต ความว่า พวกสัสมมาทิกฐิยอมยั้งพวกสัตว์
อาศัยตน ให้ถึงสววรรคอย่างเดียว.

เสวมาโน เสวมาน สมมุจโจ สมมุส ปรี
สโร ทูจโจ กลาปัว อลิตตมุปลิมปติ
อุปลเภภยา ธีโร เนว ปาปสขา ลียา ฯ

ปุตติมจจํ กุสศเคน โย นโร อุปนยหติ
กุสาปี ปูตี วายนติ เฮอร์ พาลุเสวนา ฯ

ตครณจ ปลาเสน โย นโร อุปนยหติ
ปตตปิ สุรภี วายนติ เฮอร์ ธีรูปเสวนา ฯ

ตสฺมา ปตตปฏสุเสว ฌตฺวา สมปากมตฺตโน
อสฺนเต นุปลเสเวยฺย สนเต เสเวยฺย ปณฺทิตฺ
อสฺนโต นิรยํ เนนฺติ สนโต ปาเปนฺติ สุกฺคตฺนฺติ ฯ

[๒๔] ตตถ สนฺตฺนฺติ สปฺปฺริสํ ฯ อสนฺติ
อสปฺปฺริสํ ฯ เสวมาโนติ อจฺริโย ฯ เสวมานนฺติ
อนฺเตวาลิกํ ฯ สมมุจฺจฺจติ อนฺเตวาลินา สมมุจฺจ
อจฺริโย ฯ สมมุส ปฺรณฺติ ปรี อจฺริยํ สมมุสนฺตํ
อนฺเตวาลี ฯ

อลิตฺตฺนฺติ ปาปธฺมเมณ อลิตฺตํ ตํ อนฺเตวาลี
โส อจฺริโย ลิมปติ สรกกลาปี ทูจโจ วิสปีโต สโร
วีย ฯ พาลุปลเสวี หิ ปาปกมฺมํ อภิโรนฺโตปี พาลุปลเสวีติ
อวณฺณํ อภิตฺตี ลภติ เตเน วุตฺตํ เฮอร์ พาลุ-
เสวนาติ ฯ ธีรูปเสวี ปณฺทิตฺ ภาวิตุํ อสกโกนฺโตปี
กฺลยณฺมิตฺตเสวีติ คุณภิตฺตี ลภติ เตเน วุตฺตํ เฮอร์
ธีรูปเสวนาติ ฯ

ปตตปฏสุเสวาติ ตคราทิกนฺธชาติปฺลิเวจฺน-
ปณฺณสฺเสว ฯ สมปากนฺติ กฺลยณฺมิตฺตสฺสคฺควเสเน
อตฺตโน ปฺริปกฺกภาวํ ฌตฺวา ฯ สนฺโตติ สมฺมาทิกฺกชฺชา
อตฺตนาํ นิสฺสึเต สตฺเต สคฺคเมว ปาเปนฺตฺติ ฯ

พระราชาทรงเลื่อมใสในธรรมกถาของนวกนั้น ทรง
 ให้อุทฺธิทักขฬายผู้มาถึงแล้ว ตรัสว่า “ท่านผู้เจริญ เมื่อ
 ท่านทั้งหลายจะอนุเคราะห์ข้าพเจ้า ก็จงอยู่ในพระนคร
 ของข้าพเจ้าเถิด” ดังนี้แล้วเสด็จไปยังพระนคร
 พระราชทานอภัยแก่นกแขกเต้าทั้งหลาย โปรดให้คณะ
 ฤๅษีผู้มาในพระนครนั้น อยู่ในพระอุทยาน ทรงบำรุงจน
 ตลอดพระชนม์ชีพ ทรงบำเพ็ญทางสวรรค์เต็มที่แล้ว.
 ส่วนนกปุปผะอยู่ในป่า ไป (ตาม) ยถากรรมแล้ว.

**เรื่องนกแขกเต้าในอรรถกถาแห่งลัทธิคัมภชาดก
 ในวิสตินิปาต จบ.**

(๒๕) ในครั้งศึกดาบรพณ์ ยังมีช้างมวงคลขี่มพิพามุข
 ของพระเจ้าพรหมทัต ในกรุงพาราณสี มีศีล สมบูรณ์
 ด้วยมารยาท, ไม่เบียดเบียนใครๆ. ครั้นในวันหนึ่ง
 ในตอนกลางคืน พวกโจรมาตั้งปรึกรักษากันในที่ใกล้โรงช้าง
 ของพระราชารว่า “ต้องทำลายอุโมงค์อย่างนี้, ต้องทำการ
 ตัดช่องอย่างนี้, ทำลายอุโมงค์และทำการตัดช่องแล้วลักของ
 จึ่งจะควร, เมื่อจะลัก ต้องฆ่าและตี (เจ้าของ) แล้วจึงลัก,
 เมื่อได้แบบนี้ จึ่งจะไม่มีใครสามารถจะต่อสู้, และขึ้นชื่อ
 ว่าโจร ไม่ต้องมีศีลจารวัตร, ต้องเป็นคนกระด้าง หยาบคาย
 ร้ายกาจ.” โจรเหล่านั้นปรึกรักษากันอย่างนี้ นัดแนะกันและกัน
 แล้วก็ไป. พวกโจรมาปรึกรักษากันในที่นั้นโดยอุบายนี้แล ตั้ง
 หลายวัน.

ช้างได้ยินถ้อยคำของโจรเหล่านั้น สำคัญว่า “พวก
 นี้สอนให้เราล่าเหยือก” จึงคิดว่า “คราวนี้ เราควรจะเป็น
 สัตว์กระด้าง หยาบคาย ร้ายกาจ” ได้เป็นเหมือนอย่าง
 นั้น. ช้างนั้น เอาจวงจับคนเลี้ยงช้างที่มาถึงแล้วๆ แต่เข้า
 ต่รู้ฟาดลง ณ ภาคพื้น ให้ตายแล้ว. พวกมนุษย์จึง
 กราบทูลแต่พระราชา. พระราชา ทรงส่งอำมาตย์คนหนึ่ง
 ไป ด้วยตรัสสั่งว่า “บัณฑิต ท่านจงไป (ดูให้) รู้ว่า
 “เพราะเหตุไร? ช้างนั้นจึงกลายเป็นสัตว์ดุร้ายไปได้.”
 อำมาตย์นั้นไปแล้ว ไม่เห็นโรคในตัวของช้าง คิดว่า “เจ้า
 นี้ดุร้ายเพราะอะไร?” เมื่อใครครวญไป ก็แน่ใจว่า “มันคง
 ได้ยินคำดุร้ายของคนบางพวก ในที่ไม้ไกลเป็นแน่ จึ่งได้
 กลายเป็นสัตว์ดุร้าย” จึงถามพวกเลี้ยงช้างว่า ใครๆ เคย
 พูดอะไรกันในเวลากลางคืน ในที่ใกล้โรงช้าง มีบ้างไหม?”

ราชา ตสฺส ธมฺมกถาย ปลีทิตฺวา อาคเต
 อิลโย วนฺทิตฺวา ภนฺเต มํ อนุภมฺปมานา มยหํ
 นครเ วสธาติ วตฺวา นครํ คนฺตฺวา สุวานํ อภยํ
 ทตฺวา ตตฺถาคตํ อิลิคณฺํ อุตฺถยานเ วสาเปตฺวา
 ยาวชิวํ อุตฺถุจฺทิตฺวา สคฺคปทํ ปุเรสิ ฯ ปุพฺผโก
 ปน อรณฺเย วสนฺโต ยถากมฺมํ คโต ฯ

**วิสตินิปาเต สติคัมภชาตกาวณฺณนาย
 สุกวตฺถุ ฯ**

[๒๕] อดีตเต พาราณสิยํ พรหมทตฺตสฺส รณโย
 มพิพามุโข นาม มงฺคลหตฺถิ อโหสิ ลีลาวา อาจาร-
 สมฺปนฺโน น กณฺจ วิเทเจติ ฯ อถกทิวสํ รตฺติภาเค
 โจรา อาคนฺตฺวา ตสฺส สาลาสมีเป นิสีทิตฺวา
 มนฺตยีสฺส เอวํ อุมมจฺโค ภินฺทิตฺพุโป เอวํ สนฺธิจ-
 ฉตฺถกมฺมํ กตฺตพฺพํ อุมมจฺคณฺจ สนฺธิจฉตฺถนณฺจ กตฺวา
 ภณฺทํ หริตฺตํ วฏฺฐติ หรณฺเตน มาเรตฺวา ปหริตฺวา จ
 หริตฺตพฺพํ เอวํ อุกฺกาทํ สมตฺโถ นาม น ภวิสฺสติ
 โจเรน จ นาม ลีลาจารวณฺเตน น ภวิตฺตพฺพํ กกฺขเพน
 ผรุสฺเสน สาหสิเกน ภวิตฺตพฺพนฺติ ฯ เต เอวํ มนฺเตตฺวา
 อณฺณมณฺณณฺํ อุกฺคณฺหาเปตฺวา คตา ฯ เต เอเตเนว
 อฺปาเยน พหู ทิวเส ตตฺถาคนฺตฺวา มนฺตยีสฺส ฯ

หตฺถิ เตสํ วจฺนํ สุตฺวา เอเต มํ ลิกฺขาเปเนตฺติ
 สณฺณาย อิทานิ มยา กกฺขเพน ผรุสฺเสน สาหสิเกน
 ภวิตฺตพฺพนฺติ จินฺเตตฺวา ตถารูโป อโหสิ ฯ โส ปาโตว
 อาคตาคตํ หตฺถิโคปกํ โสณฺทาย คเหตุวา ภูมียํ
 ไปเถตฺวา มาเรสิ ฯ มนุสฺสา รณโย อาโรเจสฺสุ ฯ
 ราชา เอกํ อมจฺจํ เปเสสิ คจฺฉ ปณฺทิตฺต ชานาธิ
 เกน การณฺน โส ทุฏฺโจะ ชาโตติ ฯ โส คนฺตฺวา
 หตฺถิสฺสริเร โรคํ อทิสฺวา เกเนส ทุฏฺโจะติ อฺปธาเรนโต
 อทฺธา อวิทุเร เกสณฺจ ทุฏฺจวจฺนํ สุตฺวา ทุฏฺโจะติ
 สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา อตฺถิ นุ โข หตฺถิสาลาย สมิเป
 รตฺติภาเค เกทิจิ กิณฺจ ภิถิตฺตพฺพนฺติ หตฺถิโคปก
 ปฺจฺฉิ ฯ อาม สามิ โจรา อาคนฺตฺวา มนฺตยีสฺสูติ ฯ
 โส คนฺตฺวา เทว อณฺโย หตฺถิสฺส สฺริเร วิกาโร

พวกเลี้ยงช้าง. “มีขอรับ นาย พวกโจรมาปรึกษา.”
 อำมาตย์นั้นจึงไปกราบทูลว่า “ขอเดชะ ในตัวของช้าง
 ไม่มีอาการแปลกอย่างอื่น, มันฟังถ้อยคำของพวกโจร
 จึงกลายเป็นสัตว์ดุร้าย, บัดนี้ ควรที่จะนิมนต์สมณ-
 พราหมณ์ ผู้มีศีลทั้งหลาย ให้นั่งใกล้โรงช้าง แล้วกล่าว
 เรื่องเกี่ยวกับศีลและมรยาท.” พระราชารับสั่งให้ทำ
 ดั่งนั้นแล้ว. สมณพราหมณ์เหล่านั้น กล่าวเรื่องศีลว่า “ไม่
 ควรจับต้องใครๆ ไม่ควรฆ่าใครๆ ควรจะเป็นผู้สมบุรณ์
 ด้วยศีลและมรยาท ประกอบด้วยขันติ เมตตา และ
 ความเอ็นดู.”

ช้างได้ฟังดังนั้นสำคัญว่า “พวกนี้ ให้เราล่าเหยือก”
 จึงคิดว่า “ตั้งแต่นี้ต่อไป เราพึงเป็นผู้มีศีล” ได้ (กลับ)
 เป็นผู้ที่มีศีลแล้ว.

**เรื่องช้างมฬามุข ในอรรถกถาแห่งมฬามุขชาดก
 ในเอกนิบาต จบ.**

(๒๖) ในอดีตกาลได้มีพระราช (พระองค์หนึ่ง) ใน
 กรุงพาราณสี ทรงพระนามว่า สามะ พระโพธิสัตว์เป็น
 อำมาตย์ผู้อนุศาสนาธรรมของท้าวเธอ. และท้าวเธอ
 มีม้ามกลอยู่ (ตัวหนึ่ง) ชื่อปณทวะ. คนเลี้ยงม้าของ
 พระองค์ชื่อนายคิริทัต เป็นคนชาเขยก. ม้าเห็นเขาจับ
 บังเหียนเดินนำหน้า สำคัญว่า “เจ้านี้ ให้เราศึกษา”
 จึงล่าเหยือกตามอาการของเขา ได้เป็นม้าชาเขยกไป.
 พระราชาทรงทราบว่ามีม้าชาเขยก จึงทรงส่งพวกแพทย์
 ไป (ตรวจ). พวกแพทย์ไปแล้ว ไม่พบโรคในตัวม้า จึง
 (กลับมา) ทูลแต่พระราชว่า “พวกข้าพระองค์ไม่พบโรค
 ของม้ามัน.” พระราชาทรงส่งพระโพธิสัตว์ไป ด้วยรับสั่งว่า
 “ท่านจงไป (ดูให้) รู้เหตุในเรื่องนี้.” พระโพธิสัตว์นั้นไป
 แล้ว ทราบว่าม้ามันเดินกะเผลกเพราะเกี่ยวข้องกับคน
 เลี้ยงม้าชาเขยก จึงกราบทูลว่า “ขอเดชะ เหตุที่เป็นเช่นนี้
 เพราะโทษที่เกี่ยวข้งกัน” ดั่งนี้แล้ว กราบทูลว่า “ม้ามัน
 ได้คนเลี้ยงที่ดีแล้ว จักดีได้เหมือนอย่างเดิม.” พระราชา
 รับสั่งให้ทำ อย่างนั้น. ม้าได้ตั้งอยู่ในปกติภาพแล้ว.

**เรื่องม้าปณทวะในอรรถกถาแห่งคิริทัตตชาดก
 ในทุกนิบาต จบ.**

นตถิ โจรานํ กถํ สุตวา ทฎฺฐโส ชาโต อิทานิ
 สีสวนเต สมณพราหมณเณ หตฺถิสาลายํ นิสิตาเปตวา
 สีสลาจารกถํ กเถตุ วฏฺฐตฺติ อาท ฯ ราชธา ตถา
 กาทเรสิ ฯ เต น โกจิ ปรามลิตพฺโพ น มาเรตพฺโพ
 สีสลาจารสมปนเนน ขนฺติเมตตานพฺพยุตเตน ภวิตฺตุ
 วฏฺฐตฺติ สีสกถํ กถยีสฺสุ ฯ

หตฺถิ ตํ สุตวา มํ เอเต ลิกฺขาเปนตฺติ สญฺญา
 อิตทานิ ปฏฺฐาย สีสวตา ภวิตพฺพนฺติ จินฺเตตวา
 สีสวา อโหสิ ฯ

**เอกนิปาเต มฬามุขชาตกถณณาย
 มฬามุขชาตกถ ๑**

[๒๖] อดีตเต พาราณสียํ สาโม นาม ราชธา
 อโหสิ ฯ โพธิสฺตโต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมจฺโจ ฯ
 รมฺโย ปน ปณทโว นาม มงฺคลอสฺโส ตสฺส
 คิริทัตโต นาม อสฺสภณฺโท ขณฺโฆ ฯ อสฺโส มุขรชฺชุกํ
 คเหตุวา ตํ ปุโรโต ปุโรโต คจฺจนฺตํ ทิสฺวา มํ เอส
 ลิกฺขาเปตฺติ สญฺญา ตสฺส อณุสิกฺขนฺโต ขณฺโฆ
 อโหสิ ฯ ราชธา ตสฺส ขณฺฆภาวํ สุตวา เวชเช เปเสสิ ฯ
 เต คนฺตวา อสฺสสฺส สริเร โรคํ อปสฺสนฺตา รมฺโย
 กถยีสฺสุ โรคมสฺส น ปสฺสามาติ ฯ ราชธา โพธิสฺตโต
 เปเสสิ คจฺจ เอตถ การณํ ชานาหิติ ฯ โส คนฺตวา
 ขณฺฆอสฺสภณฺทสฺสคฺเคน ตสฺส ขณฺฆภาวํ ญตฺวา
 สฺสคฺคโทเสน นาม เอวํ โหติ มหาราชธาติ วตฺวา
 สุนฺทวํ อสฺสภณฺทํ ลภิตฺวา ยถาปฺราโณ ภวิสฺสตีติ
 อาท ฯ ราชธา ตถา กาทเรสิ ฯ อสฺโส ปกตีภาเว
 ปตฺติฏฺฐาลิ ฯ

**ทุกนิปาเต คิริทัตตชาตกถณณาย
 ปณทวตฺถ ๑**

(๒๗) ในอดีตกาล ในเมืองพาราณสี ได้มีพระราชาทรงพระนามว่า ทิวาหนะ. พระโพธิสัตว์เป็นอมมาตย์ผู้อนุศาสน์อรรถธรรมของพระองค์. ต่อมาวันหนึ่งพระราชารับสั่งให้ซึ่งชาย ๓ ด้านเหนือและด้านใต้ในมหานครแล้ว ทรงเล่นน้ำ.

มะม่วงสุกผลหนึ่งเป็นของบริโภคสำหรับเทวดาลอยมาจากสระกัณณมุณฑ (สระมุมน) ติดอยู่ที่ชายแล้ว. พวกเจ้าพนักงานยกชายขึ้น เห็นผลมะม่วงนั้น ได้ทูลเกล้าถวายแด่พระราชแล้ว. พระราชาตรัสถามพวกพรานว่า “นี่ผลไม้อะไร” ทรงลัดบว่า “ผลมะม่วง” จึงเสวยแล้วรับสั่งให้เพาะเมล็ดไว้ในพระอุทยานของพระองค์ ให้รดด้วยน้ำผสมกับน้ำนม. ต้นงอกแล้วได้ผลผลิตในปีที่ ๓. ต้นมะม่วงได้มีสักการะเป็นอันมาก. ทวยนครย้อมรดด้วยน้ำผสมน้ำนม, ให้เจิม ๕ แห่งด้วยของหอม. สวมพวงมาลัย, ตามประทีปด้วยน้ำมันหอม. และได้มีการรวงต้นมะม่วงนั้นด้วยผ้า. ผลทั้งหลายได้มีรสอร่อย มีสีดุจทองคำ.

พระราชามีจะทรงส่งผลมะม่วงไปถวายพระราชานื่นๆ รับสั่งให้เอาเงียงกระเบนแทงที่หนองอกแล้ว จึงส่งไป. เมล็ดที่พระราชานื่นเสวยมะม่วงแล้ว โปรดให้เพาะไว้ก็ไม่สำเร็จ. ต่อมาพระราชานื่นหนึ่งทรงทราบเหตุ จึงพระราชทานทรัพย์พันหนึ่ง แล้วทรงส่งคนเฝ้าพระอุทยานคนหนึ่งไป ด้วยรับสั่งว่า “ท่านจงไป จงยั้งรสแห่งผลมะม่วงของพระเจ้าทิวาหนะให้เสียหาย แล้วทำให้เป็นของขมขึ้น.” เขาทูลว่า “ดีละ” แล้วเข้าไปเฝ้าพระเจ้าทิวาหนะ กราบทูลความที่ตนเป็นคนเฝ้าพระอุทยาน แล้วพรรณนาอานุภาพของตน. พระราชารับสั่งให้เขาอยู่ในสำนักของคนเฝ้าพระอุทยานของพระองค์. จำเดิมแต่นั้นมา คนทั้งสองก็ (ช่วยกัน) บำรุงพระอุทยาน. คนเฝ้าพระอุทยานผู้มาใหม่ ทำดอกไม้อันมิใช่ฤดูกาลให้บาน ทำผลไม้อันมิใช่ฤดูกาลให้ผลิตผล ได้ทำพระอุทยานให้เป็นรมณีสถานแล้ว. พระราชาก็โปรดปราน จึงปลดคนเฝ้าพระอุทยานคนเก่าออกแล้วได้พระราชทานพระอุทยาน (ให้เป็นหน้าที่) แก่เขาผู้เดียว. เขาจึงปลูกสะเดา และเถาบอระเพ็ด ล้อมต้นมะม่วงสะเดาและเถาบอระเพ็ดกิ่งอกงามขึ้นโดยลำดับ.

[๒๗] อดีต พาราณสียั ทิวาหโน นามราชา อโหสิ ฯ โพธิสตฺโต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมฺจฺโจ ฯ อถกทิวสฺ ราชาน มหานทียํ อฺปฺริ จ เหฏฺฐาน จ ชาลํ จปาเปตฺวา อฺทกํ กิพฺปิ ฯ

เอกํ เทวตาปริโภคํ อมฺพปุกํ กณฺณมุณฑททโต อากฺนตฺวา ชาเล ลคฺคิ ฯ ชาลํ อุกฺชิปนฺตา ตํ ทิสฺวารมฺโถ อทฺสุ ฯ ราชาน กิสฺส ผลมิตฺตํ วนจฺรเก ปฺจฺฉิตฺวา อมฺพผลนฺติ สุตฺวา ปรีภฺยฺชิตฺวา อภฺยจฺจ อตฺตโน อฺยฺยานเ รุปาเปตฺวา ชีโรทเกน ลินฺจาเปสิ ฯ รุกฺโข นินฺพตฺติตฺวา ตติเย ลวฺจฺฉเร ผลํ อทาสิ ฯ อมฺพสฺส สกฺกาโร มหา อโหสิ ฯ ชีโรทเกน ลินฺจฺนฺติ คฺนฺธปฺยจฺจคฺลิกํ เทนฺติ มาลาทามานิ ปรีภฺชิปนฺติ คฺนฺธเตเลน ปทีปํ ชาเลนฺติ ฯ ปรีภฺเชปํ ปนฺสฺส ปรีภฺชานฺติยา อโหสิ ฯ ผลานิ มธฺรานิ สฺวณฺณวณฺณานิ อเหฺสุ ฯ

ราชาน อญฺเฆสฺ ราชุณฺ อมฺพผลํ เปเสนฺโต อองฺกูรนิพฺพตฺตฺวานํ มนฺทกกณฺฎเกน วิชฺฉิตฺวา เปเสสิ ฯ เตสฺ อมฺพํ ชาทิตฺวา อภฺยจฺจ โรปิตํ น สมฺปฺชฺชติ ฯ อถโก ราชาน การณํ ญตฺวา สทฺสฺสํ ทตฺวา เอกํ อฺยฺยานปาลํ เปเสสิ คจฺฉ ทิวาหนฺสฺส อมฺพผลานํ รสํ นาเสตฺวา ติตฺติกภาวํ กโรทิตฺติ ฯ โส สาธฺตฺติ ทิวาหนฺราชานํ อฺปฺสงฺกมิตฺวา อตฺตโน อฺยฺยานปาลตฺตํ อากฺชิวิตฺวา อตฺตโน อานฺุภาวํ วนฺณเณสิ ฯ ราชาน ตํ อตฺตโน อฺยฺยานปาลสฺส สนฺติเก วสาเปสิ ฯ ตโต ปฏฺจาย เทว ชนา อฺยฺยานํ ปรีภฺชคฺนฺติ ฯ อธฺนาคโต อฺยฺยานปาโล อกาลปฺปฺพานิ ปฺปฺพาเปนฺโต อกาลผลานิ คณฺหาเปนฺโต อฺยฺยานํ รมณฺียํ อกาลิ ฯ ราชาน ปสิทิตฺวา โปราณํ อฺยฺยานปาลํ นิหริตฺวา ตสฺเสว อฺยฺยานํ อทาสิ ฯ โส อมฺพรูกฺโข ปรีวารेतฺวา นิมฺเพ จ ผคฺควาลฺลียเ จ โรเปสิ ฯ อฺนุพฺพุเพน วทฺธฺมิสุ ฯ

รากและกิ่งของมะม่วงเกี่ยวพันกับรากและกิ่ง (ของสะเดาและเถาบอระเพ็ด) เพราะการระคนด้วยของมี รสไม่อร่อยนั้น มะม่วงซึ่งเป็นผลไม้รสอร่อยถึงเพียงนั้น จึงกลายเป็นขม มีรสคล้ายใบสะเดา. คนเฝ้าพระอุททยาน ทราบว่า ผลมะม่วงขมแล้ว ก็หนีไป. พระราชาเสด็จไปสู่ พระอุททยาน เสวยผลมะม่วง ไม่อาจจะทรงกลืนเยื่อ มะม่วง ซึ่งเป็นดุจกากสะเดาได้ ทรงขากถ่มเสียแล้ว ตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า “บัณฑิต ดันไม้นี้ ไม่มีความ เสื่อมจากการบริหารเดิม. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ผลของมัน ก็ยังกลับขมไปได้, เพราะเหตุอะไรหนอ ?” พระโพธิสัตว์ เมื่อจะทูลเหตุแห่งการเป็นดั่งนั้น จึงทูลว่า

(๒๘) “ข้าแต่พระเจ้าทิวาหนะ มะม่วงของ พระองค์ มีต้นสะเดาแวดล้อม, รากเกี่ยวพันราก กิ่งเกี่ยวพันกิ่ง, เพราะเหตุที่อยู่ร่วมกับขของไม่ อร่อยนั้น มะม่วงจึงมีผลขม.”

ต้นสะเดา ชื่อว่า ปุจิมันทะ ในพระคากานัน. กิ่ง ได้แก่ กิ่งของต้นสะเดา. สองบทว่า **สาขํ นิเสวเร** คือ ย่อมเกี่ยวพันกิ่งของมะม่วง.

บาทพระคากาว่า **อสาตสนนิวาเสน** คือ เพราะ อยู่ร่วมกับต้นสะเดา ซึ่งมีรสไม่อร่อย. บทว่า **เตน** แปลว่า เพราะเหตุนั้น. บทว่า **กฏุกปฺผลโล** คือ กลับเป็นผลไม้รสขม.

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว รับสั่งให้ตัดสะเดา และบอระเพ็ดเสียทั้งหมด แล้วให้ถอนราก ให้ชนดินปุ๋ย ที่มีรสไม่อร่อยโดยรอบออกเสีย แล้วให้ใส่ดินปุ๋ยที่มีรส อร่อย ให้รดมะม่วงด้วยน้ำผสมกับน้ำนม น้ำผสมน้ำตาล กรวด และน้ำหอมอีก แล้วทรงมอบพระอุททยานให้คนเฝ้า พระอุททยานคนเก่านั้นแลอีก เพราะระคนกับของมีรสอร่อย มะม่วงจึงมีรสอร่อยอีก.

เรื่องมะม่วงในอรรถกถาแห่งทิวาหนชาดก ในทุกนิบาต จบ.

มุเลทิ สาขาติ จ สํสฏฺฐา อมฺพลฺล มฺลสาขาโย เตน อมฺรฺรฺสํสคฺเคน ตาวมฺรฺรฺมโล อมฺโพ ติตฺติโก ชาโต นิมฺพปณฺณสทิสฺโรโส ฯ อุชฺชยานปาโล อมฺพผลฺลส ติตฺติกตฺตํ ฌตฺวา ปลาโย ฯ ราชา อุชฺชยานํ คนฺตฺวา อมฺพผลํ ชาทนฺโต อมฺพยฺลํ นิมฺพกสฺสํ วิย อชฺชโฆทริตฺตํ อสฺสโกโกนฺโต กกฺกาเรตฺวา นฺนุชฺชิตฺวา ปณฺฑิต อิมสฺส รุกฺขสฺส โปราณกปริหารโต ปริหานิ นตฺถิ เอวํ สนฺเตปิสฺส ผลํ ติตฺติกํ ชาตํ ก็ นุ โข การณฺนติ โโพธิสฺตตํ ปุจฺฉิ ฯ โส ตลฺล การณํ อัจฺฉิขนฺโต

[๒๘] ปุจิมนฺทปริวาริ อมฺโพ เต ทิวาหน มฺลํ มฺเลน สํสฏฺฐํ สาขา สาขํ นิเสวเร อสาตสนฺนิวาเสน เตนฺมฺโพ กฏุกปฺผลโลติ

อาท ฯ

ตตถ ปุจิมนฺโท นาม นิมฺพรุกฺโข ฯ สาชาติ ปุจิมนฺทลฺล สาขาโย ฯ สาขํ นิเสวเรติ อมฺพลฺล สาขํ นิเสวนฺติ ฯ

อสาตสนนิวาเสนาติ อมฺรฺเรทิ ปุจิมนฺเททิ สท นิวาเสน ฯ **เตนาติ** เตน การณฺน ฯ **กฏุกปฺผลโลติ** ติตฺติกผลโล ชาโตติ ฯ

ตํ สุตฺวา ราชา สพฺเพ ปุจิมนฺเท จ ผคฺคเว จ จินฺทาเปตฺวา มฺลานิ อุทฺธราเปตฺวา สมฺนฺตา อมฺรฺรฺปฺลํ ทฺราเปตฺวา มฺรฺรฺปฺลํ ปกฺขิปาเปตฺวา ปฺน ชิโรทกสฺสชโรทกคฺนฺโธทเกทิ อมฺพํ สิญฺจาเปตฺวา ปฺน โปราณกอุชฺชยานปาโลสเสว อุชฺชยานํ นิยฺยาเทสิ ฯ อมฺโพ มฺรฺรฺรฺสํสคฺเคน ปฺน มฺรฺโรว อโหสิ ฯ

ทุกนิปาเต ทิวาหนชาตกถณฺณนายํ อมฺพวตฺถุ ฯ

(๒๙) แม้ของอันไร้ชีวิต ยังกลายเป็นของไม่น่าปรารถนา เพราะประกอบร่วมกับของอันไม่น่าปรารถนา กลายเป็นของน่าปรารถนา เพราะประกอบร่วมกับของอันน่าปรารถนา ดังพรรณนามาฉะนี้ จะป่วยกล่าวไปใยในของซึ่งมีชีวิตเล่า. ด้วยเหตุนั้น ในอรรถอุปบัติ (เหตุเกิด) แห่งทิวาหนชาตก พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่า การอยู่ร่วมกับคนไม่ดี เป็นการเลว ก่อแต่สิ่งอันไม่มีประโยชน์, จะพึงกล่าวอะไรในการอยู่ร่วมกับคนไม่ดีนั้นเล่า เพราะการอยู่ร่วมกับคนชั่วทำความพินาศให้แก่ชนผู้เป็นมนุษย์, แม้แต่ต้นมะม่วง ซึ่งไม่มีเจตนามีรสหวาน เปรียบปานรสทิพย์ อาศัยการอยู่ร่วมกับต้นสะเดาอันมีรสขม ทารสหวานมิได้ ยังกลายเป็นต้นไม่ไม่มีรสหวาน มีรสขมไปในกาลก่อน.

(๓๐) อีกนัยหนึ่ง คนพาลทั้งหลายเปรียบเหมือนอมิตรผู้มีดาบในมือ, บัณฑิตทั้งหลาย เปรียบเหมือนญาติที่รัก. จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อประทับทำมูบ้านเวพुकคาม อันตั้งอยู่ในที่ไม่ไกลเบื้องทิศทักษิณแห่งเมืองไพศาลีเป็นโคจรคาม ได้เกิดประชวรลงพระโลหิต. ท้าวสักกเทวราชทรงทราบเหตุนี้แล้วเสด็จมา ทรงอุปัฏฐากพระศาสดาอยู่ มิให้ผู้อื่นแตะต้องภษานะสำหรับรองพระบังคนหนักของพระศาสดาแม้ด้วยมือเลย วางไว้เหนือพระเศียรทีเดียว นำออกไปเหมือนคนนำภษานะของหอมไป. ท้าวเธอทรงอุปัฏฐากอยู่อย่างนี้ ในเวลาพระศาสดาทรงผาสูก จึงเสด็จไปสู่เทวโลก.

ภิกษุทั้งหลายพูดกันว่า “น้าอัครรรย ท้าวสักกเทวราชมีความรักใคร่ในพระศาสดา, พระองค์ทรงสละทิพยสมบัติมาอุปัฏฐากแล้ว.” พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกเทวราชทรงพิจารณาเห็นว่า “การเห็นพระอริยเจ้าทั้งหลายก็ดี ภาวะคือกิริยามีการนั่งเป็นต้นในที่แห่งเดียวกันกับท่านก็ดี ภาวะคือการทำวัตร และปฏิบัติวัตรแก่ท่านก็ดี ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ” ดังนี้แล้ว จึงเสด็จมาอุปัฏฐากเรา” เมื่อจะทรงแสดง (ความ) ได้ตรัสพระคาถาทั้งหลายในลักกเทวินทวัตถุ ในสุขวรรคแห่งพระธรรมบทว่า

(๓๑) “แท้จริง บุคคลผู้มีปกติเที่ยวสมคบ
คนพาล ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน, เพราะการอยู่
ร่วมกับเหล่าคนพาลเป็นเหตุนำทุกข์มาให้ ในกาล

[๒๙] เอวํ นิชชีวกวตฺถุมปิ อนิฏฺฐสฺยเเคน
อนิฏฺฐํ อिฏฺฐสฺยเเคน อิฏฺฐํ ปคฺเว สชีวกํ ฯ เตนาท
ทิวาหนชาตกสฺส อตฺถุปฺปัตติยํ ภิกฺขเว อสารถฺสนฺนิวาโส
นาม ปาโป อนตฺถกโร ตตฺถ มนุสฺสภูตานิ ตาว
ปาปสนฺนิवासสฺส อนตฺถกรณตาย ก็ วตฺตพฺพํ ปุพฺเพ
อสาเตน อมฺรฺเรน นิมฺพฺรฺกฺเขน สทฺธิ สนนฺนิวาสมคามม
มรฺรโรโส ทิพฺพรสฺสปฏิบัติกาโค อเจตโน อมฺพฺรฺกฺโขปิ
อมฺรฺโร ติตฺติโก ชาโตติ ฯ

[๓๐] อปิ จ อลิหตฺถอมิตฺตา วีย พาลา
ปิยฆาตกา วีย ปณฺทิตา ฯ ตถา ทิ ภควา เวสาลิยา
ทกฺขินปฺสเส อวิทุเร จิตฺ เวพुकคามกํ โคจรคามํ
กตฺวา วิหรนฺโต อุปฺปนฺนโลหิตปฺกฺขณฺทิกาทฺวา โอหสิ ฯ
ตํ ฆตฺวา สกฺโก เทวราชา อาคนฺตฺวา สตฺถารํ
อุปฺภูทฺหนฺโต สตฺถุ สรีรวลณฺขภษานํ อณฺญสฺส
หตฺถเณปิ ผุสฺสิตุํ อทตฺวา สีเสเยว จเปตฺวา
คนฺธภษานํ วีย นีหริติ ฯ โส เอวํ อุปฺภูทฺหิตฺวา
สตฺถุ ผาสูกกาเล เทวโลกํ คโต ฯ

ภิกฺขู อโห สตฺถริ สกฺกสฺส สินฺโห โส
ทิพฺพสมฺปัตติ ปหาย อุปฺภูทฺหิติ อาหฺสฺสุ ฯ สตฺถา
สกฺโก ภิกฺขเว อริยานํ ทสฺสนฺปิ เตหิ สทฺธิ เอกภฺษาเน
นินฺสิทฺนาทิกาวปิ เตสํ วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กาคฺตุ ลกฺนภาวปิ
สารถฺติ อาคนฺตฺวา มํ อุปฺภูทฺหิติ ทสฺเสนฺโต
ธมฺมปทฺสสฺส สฺขวคฺเค สกฺกเทวินทวัตถุมหิ คาทา อภาสิ

[๓๑] พาลสงฺกตฺจาริ ทิ ทิมมทฺธาน โสจติ
ทุกฺโข พาลเอหิ สฺวาโส อมิตฺเตเนว สพฺพทา

ทุกเมื่อ เหมือนการอยู่ร่วมกับศัตรู ส่วนบัณฑิตมี การอยู่ร่วมเป็นสุข เหมือนสมาคมแห่งหมู่ญาติ

ธีโร จ สุขสวาโส

ญาติินว สมาคมโม

เพราะเหตุนี้แล

ตสฺมา ทิ

นรชนพึงคบบัณฑิตผู้มีปัญญา เป็นพหูสูต เอกการงาน มีศีล มีวัตร ไกลจากกิเลสและเป็น สัตบุรุษมีปัญญาดี เปรียบดังพระจันทร์คบอากาศ อันเป็นทางโคจรแห่งดวงดาวฉะนั้น."

ธีรณฺจ ปณฺณจ พหุสฺสูตณฺจ

โธรยฺหสิลพพตวนฺตมริยํ

ตฺนตาทิสํ สบฺบุริสํ สฺเมธํ

ภเชถ นกฺขตตปถํว จฺนุทิมาทิ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บาคาถาว่า พาลสงฺกตจวาริ ทิ ความว่า แท้จริง คือ ความจริง บุคคลผู้มีปกติเที่ยว ร่วมกับคนพาล.

ตตถ พาลสงฺกตจวาริ ทิตฺติ ทิ สจฺจํ พาลเณ สหจาริ ปุคฺคโล ฯ

บทว่า ทิมมทฺธานนฺติ ความว่า มีฉันทะเป็นอันเดียวกับคนพาลกระทำการชั่ว มีตัดที่ต่อเป็นต้น ได้ประสบ ทุกข์ มีถูกตัดมือเป็นต้น ชื่อว่าเศร้าโศกสิ้นกาลนาน.

ทิมมทฺธานนฺติ พาลเณ สทฺธิ เอกจฺจนฺโท หุตฺวา สนฺธิจฺเณทาทินิ กโรนฺโต หตฺถจฺเณทาทิทุกฺขํ ปตฺวา จิริ กาลํ โสจติ ฯ

การอยู่โดยความเป็นพวกเดียวกัน ชื่อว่า การอยู่ ร่วม. บทว่า อมิตฺเตเนว ความว่า เหมือนการอยู่ร่วมกับ ศัตรู ผู้มีดาบในมือ หรือสัตว์ร้าย มีอสรพิษเป็นต้น.

สฺวาโสติ เอกโต วาโส ฯ อมิตฺเตเนวาทิ อสิหตฺถอมิตฺเตเน อาสิวิสาทินา วา สทฺธิ สฺวาโส วิย ฯ

บทว่า สพฺพทา คือ การอยู่ร่วมกับหมู่คนพาลเป็น ทุกข์รำไป. การอยู่ร่วมด้วยบัณฑิตนั้นเป็นสุข เพราะ ฉะนั้น บัณฑิตจึงชื่อว่า มีการอยู่ร่วมเป็นสุข อธิบายว่า การอยู่ในสถานที่เดียวกันกับบัณฑิต เป็นเหตุนำสุขมา. เหมือนอะไร ? เหมือนสมาคมแห่งหมู่ญาติ. อธิบายว่า ประหนึ่ง ประชุมแห่งหมู่ญาติผู้เป็นที่รัก เป็นความสุข.

सपुपताति निजं तुकुโข पालेति स्वासो ॥ १ ॥
สุโข สฺวาโส เอเตนาติ สุขสฺวาโส ธีโร ปณฺธิเตน สทฺธิ เอกภฺจฺจาเน วาโส สุโขตฺยตฺถโย ฯ กิมิว ฯ ญาติินวาทิ ปิยญาติินว สมาคมโม สุโข วิย ฯ

บทว่า ตสฺมา ทิ ความว่า เพราะเหตุที่การอยู่ร่วม กับคนพาลเป็นทุกข์, การอยู่ร่วมกับบัณฑิตเป็นสุข.

ตสฺมา ทิตฺติ ยสฺมา พาลสฺวาโส ตุคุโข ปณฺธิตสฺวาโส สุโข ตสฺมา ฯ

บทว่า ธีริ คือ ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาเครื่องทรงจำ. บทว่า ปณฺณํ ได้แก่ ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ทั้งที่เป็น โลกียะ ทั้งที่เป็นโลกุตตระ. บทว่า พหุสฺสูตํ คือ เป็น พหูสูต ด้วยปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ.

ธีรณฺติ ธิตฺติสมปฺนณํ ॥ ปณฺณณฺติ โลกิยโลกุตฺตรป- ปณฺณาสมปฺนณํ ॥ พหุสฺสูตณฺติ อาคมาธิคมพหุสฺสูตํ ॥

บทว่า โธรยฺหสิลพพตวนฺตํ ได้แก่ ชื่อว่ามีปกติ เอกการงาน เพราะนำไปซึ่งฐานะ กล่าวคือยังตนให้บรรลุ พระอรหัตตผล มีศีลและมีธุดงค์.

โธรยฺหสิลพพตวนฺตณฺติ อรหตฺตปปาปนสงฺฆาตาย อฺรฺวหนตฺตาย โธรยฺหํ สิลวณฺตํ อฺตฺตจฺจนฺตณฺจ ॥

บทว่า อริยํ แปลว่า อยู่ห่างไกลจากกิเลส. บทว่า สฺเมธํ ได้แก่ มีปัญญางาม. บทว่า นกฺขตตปถํว ความว่า เปรียบดังพระจันทร์ คือวิมานของพระจันทร์ เสพอากาศ อันเป็นทางแห่งนักษัตรทั้งหลาย.

อริยณฺติ กิเลสโต อารกา จิตฺ ॥ สฺเมธณฺติ โสภณปฺปณฺณํ ॥ นกฺขตตปถํวาทิ นกฺขตตณฺนิ ปถณฺตํ อากาสํ ภษณฺโต จฺนุทิมา จฺนุทวิมานํ วิยาทิ ฯ

ปจฺมคคาถายตถ วณฺณนา

(๓๒) แม้พระโพธิสัตว์เป็นดาบสอยู่ในหิมวันต-
ประเทศ เมื่อจะสอนดาบสกุมารบุตรของตน ซึ่งเมื่อ
หน่วยใคร่จะออกจากป่าไปอยู่ในถิ่นมนุษย์ ได้กล่าวคาถา
เหล่านี้ ในลลิตทราศชาดก ในนวนกนิบาต ว่า

“ผู้ใด ไม่มีกรรมชั่วทางกาย ทางวาจา
และทางใจ, เจ้าไปจากที่นี่แล้ว จงตั้งตนไว้
เหมือนบุตรที่เกิดแต่อก คบหาผู้นั้น,

อนึ่ง ผู้ใดประพฤติโดยธรรม แม้ประพฤติ
อยู่ ไม่เย่อหยิ่ง, เจ้าไปจากที่นี่แล้ว จงคบหาผู้นั้น
ซึ่งมีปกติทำ กรรมอันบริสุทธิ์ มีปัญญา,

ลูกเอ๋ย หากว่าพินชมพุทวีปทั้งสิ้นนี้ แม้จะ
พึงไร่มนุษย์ไซ้, เจ้าก็อย่าคบหาคนผู้มีจิตดุจลิง
(ตลบตลลง) เป็นดั่งผ้าที่ย้อมด้วยขมิ้น ผู้รักง่าย
หน่ายเร็วเช่นนั้นเลย, เจ้าจงหลีกเลี่ยงมันเสียให้
ห่างไกล เหมือนหนึ่งคนขลาด หลีกอสรพิษตัว
ดุร้ายแต่ไกล เหมือนคนเกลียดคูด หลีกหนทาง
ใหญ่อันเปื้อนคูด เหมือนคนขับยาน เลี่ยงหนทางที่
ขรุขระเสียฉะนั้น,

พ่อ ความฉิบหายทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่
บุคคล ผู้ส้องเสพ คบพาลเกินไป, เจ้าอย่า
สมาคมกับคนพาลนะ, เพราะการอยู่ร่วมกับคนพาล
เป็นเหตุนำทุกข์มาให้ ดุจการอยู่ร่วมกับศัตรูในกาล
ทุกเมื่อ,

พ่อ เพราะเหตุนั้น พ่อจึงขอร้องเจ้าไว้,
เจ้าจงทำตามคำของพ่อ, เจ้าอย่าริสมาคมกับคน
พาลเป็นอันขาด, เพราะการสมาคมกับพวกคนพาล
เป็นเหตุนำทุกข์มาให้.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อูรสีว** ความว่า จง
ดำรง คือตั้ง (ตน) ไว้ให้เหมือนบุตรผู้เกิดแต่อกของ
มารดา ฉะนั้น. อธิบายว่า เจ้าดำรง (ตน) ไว้เช่นนั้น
แล้ว พึงล้าค้ำยุดจุมารดาของตน คบหาบุคคลนั้น.

บทว่า **ธมฺเมน** ได้แก่ โดยธรรมคือสุจริต ๓ อย่าง
นั่นเอง. บทว่า **น มณฺยติ** ความว่า อนึ่ง แม้ประพฤติ
อยู่อย่างนั้น ก็ไม่ทำความจงหองว่า “เราประพฤติ
ธรรม”.

[๓๒] โพธิสฺสโตปิ หิมวณฺตปฺปเทเส ดาปฺโส หุตฺวา
วิหรนฺโต อุกฺกณฺจิตฺ อรณฺญา นิภขมฺม มนุสฺสสฺเป
คนฺตฺวา วสิตุกามํ อตฺตโน ปุตฺตํ ตาปสฺกุมารํ โอวทณฺโต
นวนกนิบาเต ลลิตฺทราศชาดเก อิมํ คาถา อภาสี

ยสฺส กาเยน วาจา ย มนสา นตฺถิ ทุกฺกฏํ
อูรสีว ปตฺติฏฺชา ย ตํ ภเชทฺติ อีโต คโต

โย จ ธมฺเมเน จรติ จรณฺโตปิ น มณฺยติ
วิสุทฺธการี สปรปญฺญํ ตํ ภเชทฺติ อีโต คโต

ลลิตฺทราศํ กปิ จิตฺตํ ปุริสํ ราคะวราคินํ
ดาทิสํ ตาต มา เสวิ นิมฺมนุสฺสสฺปิ เจ ลียา
อาสิวิสํ กุปฺปีตํ มิพฺพหฺลิตฺตํ มหาปถํ
อารกา ปริวชเชทฺติ ยานีว วิสมํ ปถํ

อนตฺถา ตาต วทฺฒนฺติ พาลํ อจฺจุปเสวโต
มาสฺสุ พาเลน สงฺคณฺยฉิ อมิตฺเตเนว สพฺพทา

ตนฺตาหํ ตาต ยาจามิ กรสฺสุ วณฺํ มม
มาสฺสุ พาเลน สงฺคณฺยฉิ ทุกฺโข พาเลทฺติ สงฺคโมติ ฯ

ตตถ **อูรสีวาติ** มาตุ อูรสมฺมา ชาตปุตฺโต วิย
ปตฺติฏฺชา ย ปตฺติฏฺชิตฺวา ฯ ตฺวํ เอวํ ปตฺติฏฺชิตฺวา
อตฺตโน มาตฺรํ วิย มณฺยมาโน ตํ ภเชยฺยาสีติ
อธิปฺปาโย ฯ

ธมฺเมนาติ ติวิสฺสุจฺริตฺธมฺเมเนว ฯ **น มณฺยตีติ**
ตถา จรณฺโตปิ จ อหํ ธมฺมํ จรามิตี มาณํ น กโรตี ฯ

บทว่า **วิสุทธิการี** ได้แก่ ผู้ทำกรรมอันบริสุทธิ์ คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ.

บทว่า **หลิพุทธาค** คือ ชื่อว่า ผู้เช้นกับผ้าที่ย้อม ด้วยขมิ้น เพราะความเป็นผู้มีจิตใจไม่มั่นคง. บทว่า **กบิจิตต** ได้แก่ มีจิตวอกแวก คือมีจิตกัลบกलग.

บทว่า **ปริส** ได้แก่ บุคคล. บทว่า **ราควิราคิน** คือมักรักใคร่และมักจิตจาง (เร็ว). อธิบายว่า มีสภาวะคือ รักแล้วจิตจางไปในขณะนั้นนั่นเอง.

บาทพระคาถาว่า **นิมมนุสสปี เจ ลียา** ความว่า แม้ถ้าพื้นแห่งชมพูทวีปทั้งสิ้น จะเป็นที่ห้ามมนุษย์มิได้ไซ้ร, บุคคลนั้นคงเป็นมนุษย์อยู่คนเดียวเท่านั้น, แม้ถึงกระนั้น ก็อย่าคบบุคคลเช่นนั้น.

บาทพระคาถาว่า **มิพหุลิตต มหาปถ** คือ เหมือนกับหนทางใหญ่อันเปราะเป็อนด้วยคุณ. บทว่า **ยานิว** ความว่า เหมือนคนผู้ไปด้วยยาน. บทว่า **วิสม** คือขรุขระโดยความเป็นที่ลุ่มที่ดอน และด้วยวัตถุมีตอและ ก้อนหินเป็นต้น.

บาทคาถาว่า **พาล อจจุปเสวโต** ได้แก่ ผู้คบจน สนิทซึ่งคนผู้มีปัญญาน้อย.

บทว่า **สพพทา** ความว่า ขึ้นชื่อว่ากรอยู่ร่วมกับ คนพาล ปานดังอยู่ร่วมกับศัตรู เป็นเหตุนำทุกข์มาให้ ตลอดกาลเนื่องนิตยที่เดียว. บทว่า **ตุนดาห** ความว่า เพราะเหตุนั้น พ่อจึงขอร้องเจ้า.

(๓๓) อีกโสดหนึ่ง ภัยอุปัทวะและอุปสัคเหล่าใด เหล่าหนึ่งมีอยู่, ภัยและอุปัทวะและอุปสัคเหล่านั้นทั้งหมด เกิดขึ้นเพราะอาศัยคนพาลทั้งนั้น. จริงอยู่ คนพาลเมื่อ ปรารธนาความเป็นพระราชาหรือความเป็นอุปราช ก็ หรือว่า ตำแหน่งอันใหญ่อื่น ชักชวนพวกนักเลงโตที่ เหมือนกับตนได้ ๒-๓ คนแล้ว พูดยว่า “เชิญพวกท่านมา ด้วยกันเถิด, เราจักทำพวกท่านให้เป็นใหญ่” ดังนี้แล้ว จึง พากันอาศัยสถานที่ลับๆ มีชฎาเขาเป็นต้น ปล้นสะดม หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ปลายแดน ปล้นนิคมบ้าง ชนบทบ้าง โดย ลำดับไป. คนทั้งหลาย ทั้งเรือนแล้วปรารธนาที่อัน ปลอดภัย ย่อม (พากัน) อพยพไป. ภิกษุก็ดี ภิกษุณีก็ดี ผู้อาศัยคนเหล่านั้นอยู่ ก็พลอยทิ้งที่ของตนๆ หลีกไป. ภิกษากัถิ เสนาสนะกัถิ ในที่ที่ภิกษุเป็นต้นเหล่านั้น ไป

วิสุทธิการินติ วิสุทธิธานี ทสนนั กุสลกมมปถานี การกั ฯ

หลิพุทธาคนติ อถิรจิตตตาย หลิพุทธาคสทิสั ฯ
กบิจิตตุนติ กมปนจิตต จญจลลจิตตั ฯ

ปริสนติ ปุคคัล ฯ **ราควิราคินนติ** ราคินญจ วิราคินญจ รชิตวา ตัชนญญเยว วิรชนสภาวนตยตโต ฯ

นิมมนุสสปี เจ ลียาติ สเจปิ สกถสมพุทตีปตลั นิมมนุสสั โหติ โสเวโก มนุสโส ติฏฐจติ ตถापि तातिसั มา เสวิ ฯ

มิพหุลิตต มหาปถนติ คุณมกขิตติ महामคคั วिय ฯ **ยานิวาติ** ยานเนน คจจन्तो วिय ฯ **วิสมนติ** นินนอุन्नตขานุปาสาณาทีวิสमँ ฯ

พาล อจจุปเสวโตติ อปปปปถณั อติเสวนตสส ฯ

สพพทาติ พาเลน สพุธี สว่าโส นาม อมิตตสว่าโส วिय นิจกาลเมว ทุกโข ฯ **ตุนดาหนติ** เตน การณน ตั อหั ยาจามิติ ฯ

[๓๓] อปิจ เย เกจิ ภยุปททุปสคคา สพเพ เต พาลเมว นิสสาย อุปชชนติ ฯ พาลो ति ररुषु वा उपररुषु वा अण्णं वा पन महन्तु जानं ปฏजेन्तो กติपเย อตตนา สทิสเส महरुत्ते कहेत्वा ऐठ ओहं तुमेहे णिससरे क्रिससामिति पपुत्तคणातिनि निसสาย अनुत्ते कामे पहरुत्ते अनुपुพเพน निकमेपि चनपเทपि पहरुति ฯ मनुस्सा केहानि छत्तेत्वा चेम्णुजानं ปฏजेन्ता ปกगमन्ति ฯ ते निसสาย वसन्ता ภิกขुपि ภิกขुनीयेपि สกलग्गजानानि छत्तेत्वा ปกगमन्ति ฯ เตลล คत्तคตग्गजाने ภิกขาपि सेนาสนมपि तुल्लภं โหति ฯ पपुषितेषुपि तेव पाला भिक्खु अण्णमण्णं विवात्तं ปग्गเจत्เตวา โจहनं आरण्णति ฯ อิติ โกสมพิवालิกानं विय महाकलो

แล้วๆ ย่อมหาได้โดยยาก. แม้ในบรรพชิต ภิกษุพาล ๒ รูป ก่อการวิวาทกันและกัน เริ่มฟ้องร้องกันขึ้น. เพราะเหตุนี้ ความทะเลาะใหญ่ย่อมเกิดขึ้นแก่บรรพชิตเหล่านั้น เหมือนที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีฉะนั้น. เหตุแห่ง ทุกข์มีภัย เป็นอาทิ มาถึงแก่บริษัททั้ง ๔ เพราะอาศัย คนพาล ด้วยประการฉะนี้. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสไว้ในลักขณสูตรก่อนพระสูตรทั้งปวง ในติกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพลิงอันลุกกลามมาจาก เรือนไม้หรือเรือนหญ้า ย่อมไหม้แม้เรือนยอดทั้งหลาย ที่เขาโบกทั้งภายในภายนอก ลมพัดเข้าไม่ได้ มีบาน ประตูดันมิดชิด มีหน้าต่างอันปิดแล้ว แม้ฉันใด, ภิกษุทั้งหลาย ภัยเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จะเกิดขึ้น, ภัยเหล่านั้น ทั้งหมด ย่อมเกิดขึ้นแต่คนพาล, หาเกิดขึ้นแต่บัณฑิตไม่, อุปัทวะเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จะเกิดขึ้น, อุปัทวะเหล่านั้น ทั้งหมด ย่อมเกิดขึ้นแต่คนพาล, หาเกิดขึ้นแต่บัณฑิตไม่, อุปัสัคเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จะเกิดขึ้น, อุปัสัคเหล่านั้น ทั้งหมด ย่อมเกิดขึ้นแต่คนพาล, หาเกิดขึ้นแต่บัณฑิตไม่ เหมือนกันฉนั้นแล. ภิกษุทั้งหลาย คนพาลมีภัยจำเพาะ หน้า, บัณฑิตหาภัยจำเพาะหน้ามิได้, คนพาลมีอุปัทวะ, บัณฑิตหาอุปัทวะมิได้, คนพาลมีอุปัสัค, บัณฑิตหาอุปัสัค มิได้, ด้วยประการดังนี้แล. ภิกษุทั้งหลาย ภัยไม่มีแต่ บัณฑิต, อุปัทวะไม่มีแต่บัณฑิต, อุปัสัคไม่มีแต่ บัณฑิต.”

(๓๔) อรรถกถาแห่งลักขณสูตรนั้นว่า “บรรดาบท เหล่านั้น บทว่า **นพคารา วา** คือ จากเรือนที่มุงบัง ด้วยไม้หรือทั้งหลาย, แต่เครื่องประกอบที่เหลือในเรือนนี้ สำเร็จด้วยไม้จริง, แม้ในเรือนหญ่ก็เช่นนี้เหมือนกัน.

บทว่า **กุฎาคารานิ** ได้แก่ เรือนที่สงเคราะห์ด้วย ยอด. บทว่า **อุลลิตตาวลิตตานิ** คือ ที่เขาฉาบทาทั้ง ภายในภายนอก.

บทว่า **นิवादานิ** คือ กั้นช่องลมเข้าได้. บทว่า **มุสิตคคหานิ** คือ ชื่อว่า มีบานประตูที่กรอบเช็ดหน้าอัน สนิหิตี เพราะเป็นของอันนายช่างผู้ฉลาดทั้งหลายทำให้. บทว่า **ปิติตวาตปานานิ** ได้แก่ ที่ติดหน้าต่างไว้. ด้วย ๒ บทนี้ พระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสความที่บานประตู และหน้าต่างเป็นของอันบุคคลปิดไว้เป็นนิตย (แต่) ตรัส ความสมบูรณ์ (แห่งเรือน) เท่านั้น. ก็บานประตูและ หน้าต่างเหล่านั้น อันบุคคลย่อมจะปิดและเปิดได้ทุก ๆ

อุปฺปชฺชติ ฯ เอวํ พาลํ นิสฺสาย จตฺสสนฺนํปิ ปริสํณํ ภยาทิกํ อาคจฺจติ ฯ เตนาทฺ ติงฺกคฺคฺตฺเร สพฺพปจฺจเม ลกฺขณฺสฺสฺเต เสยฺยถาปี ภิกฺขเว นพาคารา วา ติฎฺฐาคารา วา อคฺคิ มฺตฺโต กุฎาคารานิปี ทฺหติ อุลฺลิตตาวลิตตานิ นิवादานิ มุสิตคคฺคหานิ ปิติตวาต-ปานานิ เอวเมว โข ภิกฺขเว ยานิ กานิจิ ภยานิ อุปฺปชฺชนฺติ สพฺพานิ ตานิ พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ โน ปณฺทิตโต เย เกจิ อุปฺททฺวา ฯเย เย เกจิ อุปฺสคฺคา อุปฺปชฺชนฺติ สพฺเพ เต พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ โน ปณฺทิตโต อิติ โข ภิกฺขเว สปฺปฏิภโย พาลो อปฺปฏิภโย ปณฺทิตโต สอุปฺททฺโว พาลो อนุปรทฺโว ปณฺทิตโต สอุปฺสคฺโค พาลो อนุปรสคฺโค ปณฺทิตโต นตฺถิ ภิกฺขเว ปณฺทิตโต ภยํ นตฺถิ ปณฺทิตโต อุปฺททฺโว นตฺถิ ปณฺทิตโต อุปฺสคฺโคติ ฯ

[๓๔] ตถถ **นพาคารา วา**ติ นเพหิ ฉนฺน- ปริจฺฉนฺนา อคารา เสสสมฺภารา ปเนตถ รุกฺขมยา โหนฺติ ฯ ติฎฺฐาคาราปี เอเสว นโย ฯ

กุฎาคารานิติ กุฎสงฺคหิตานิ อคารานิ ฯ **อุลฺลิตตาวลิตตานิ**ติ อนฺโต จ พหิ จ ลิตตานิ ฯ

นิवादานิติ นิวาริตวาตปฺปเวसानิ ฯ **มุสิตคคหานิ**ติ ฉเนเกหิ วฑฺฒกฺกิหิ กตตฺตา ปิฎฺฐิสฺสงฺฆาตสฺมี สุกฺขมุสิตก- วาฏานิ ฯ **ปิติตวาตปานานิ**ติ ยุตฺตวาตปานานิ ฯ อิมินา ปทฺทวเณ กวาฏวาตปานานํ นิจฺจํ ปิติตตฺตํ อกเถตฺวา สมฺปตฺติเยว กถิตา ฯ อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺตฺกฺขณฺ ปน ตานิ ปิถียนฺติ จ วิวเรียนฺติ จ ฯ

ขณะที่ปรารภนา.

สองบทว่า พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ คือ เกิดขึ้นเพราะอาศัยคนพาลทั้งนั้น. ความสะดุ้งแห่งจิต ชื่อว่า ภัย. อาการคือความที่จิตพลุกพล่าน ชื่อว่า อุปฺพิทฺวะ. อาการคือความที่จิตขัดข้อง ได้แก่ อาการคือความที่จิตติดขัดในอารมณ์นั้นๆ ชื่อว่า อุปฺปลັคฺ.”

(๓๕) ฎีกาแห่งลักขณสูตรนั้นว่า “คำว่า ฉนฺน-ปริจฺจนฺนา คือ ข้างบนเขามุงด้วยไม้้อทั้งหลาย โดยทำทางอย่างมุงด้วยหญ้า โดยรอบบังด้วยไม้้อเหล่านั้นเหมือนกัน โดยทำนองฝาไม้.

ความสะดุ้งแห่งใจของบุคคลผู้กลัว ชื่อว่า ภัย เพราะเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า “ความสะดุ้งแห่งจิต.” อันตราย ชื่อว่า อุปฺพิทฺวะ. ก็พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า “อาการคือความที่จิตพลุกพล่าน” เพราะอันตรายนั้นเป็นเหตุแห่งความฟุ้งซ่าน. ความขัดข้อง คือความประสพความคับแค้นเพราะทำตอบแทนไม่ได้ ด้วยเหตุ มีถูกเทพดาเบียดเบียนเป็นต้น ชื่อว่า อุปฺปลັคฺ ก็ความประสพความคับแค้นนั้น เป็นเหตุท้อแท้แห่งบุคคลผู้เดือดร้อนอยู่ ไม่สามารถจะทำอะไร เพราะแก้แค้นไม่ได้, เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “อาการคือความที่จิตติดขัดในอารมณ์นั้นๆ.”

(๓๖) เพราะเหตุนี้ คนพาลทั้งหลาย อันผู้มีปริชา พึงทราบว่าเป็นเหมือนเรือนที่ถูกไฟไหม้. ด้วยว่าคนพาลเหล่านั้น เป็นผู้สามารถในการนำทุกข์มีภัยเป็นต้น ทุกชนิดมาให้แก่บุคคลทั้งหลายผู้ทำตามคำของตน. พึงทราบบัณฑิตทั้งหลาย เป็นดุจการคุ้มครองในที่อันมีภัยดังประทับในที่มืด และเหมือนการได้ข้าวและน้ำเป็นต้น ในเวลาถูกทุกข์ มีความหิวและความกระหายเป็นอาทิครอบงำ ฉะนั้น. เพราะบัณฑิตเหล่านั้น เป็นผู้สามารถในการกำจัดทุกข์มีภัยเป็นต้นทุกชนิดของหมู่ชนผู้ทำตามคำของตนได้. บุคคลทราบความที่เหล่าคนพาลเป็นเช่นเดียวกับของโลโครกมีปลาเน่าเป็นต้น และเหล่าบัณฑิตเป็นเหมือนเครื่องล่าอามิของหอมเป็นต้น ทั้งการคบคนพาลเป็นทุกข์ คบบัณฑิตเป็นสุข ด้วยประการฉะนี้แล้ว พึงคบแต่เหล่าบัณฑิตเท่านั้น ไม่พึงคบเหล่าคนพาล. แม้พระผู้มีพระภาคเมื่อจะตรัสสอนพระฉันทนเถระ ก็ได้ตรัสพระคาถานี้ไว้ ในบัณฑิตวรรคแห่งพระธรรมบทว่า

พาลโต อุปฺปชฺชนฺติติ พาลเมว นิสฺสาย
อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ภัยนฺติ จิตฺตฺตฺตราโส ฯ อุปฺพิทฺโวติ
อนฺเณคคตฺตกาโร ฯ อุปฺปลັคฺโคติ อุปฺปลฺลชฺชกาโร ตตฺถ
ตตฺถ ลคฺคณากาโรติ ตพฺพพฺพณฺนา ฯ

[๓๕] ฉนฺนปริจฺจนฺนาติ นเพหิ ติณฺจฉนฺนสงฺเขเปน
อุปฺริ ฉาเทตฺวา เตหิเยว ทารุกฺททกฺกนิยาเมน ปฺริโต
ฉาหิตฺตา ฯ

ภัยนฺติ ภูติเจตฺโส พฺยโยติ อาห จิตฺตฺตฺตราโสติ ฯ
อุปฺพิทฺโวติ อนฺตราโย ฯ ตสฺส ปน วิภฺเขปการณตฺตา
วฺตุตฺติ อนฺเณคคตฺตกาโรติ ฯ อุปฺปลັคฺโคติ อุปฺปลชฺชนํ
เทวโตปฺปีพาทินา อปฺปฏิการวิมาตฺตาปตฺติ สฺวา ปน
ยสฺมา ปฏิกฺการาภาเวน วิหฺยณฺมานสฺส กิณฺจิจิ กาทฺตุ
อสมตฺถสฺส โอสีทฺนการณํ ตสฺมา วฺตุตฺติ ตตฺถ ตตฺถ
ลคฺคณากาโรติ ตฎฎีกา ฯ

[๓๖] ตสฺมา อคฺคิปปทิตฺติ อคารมिव พาลา
เวทิตฺตพฺพา ฯ เต หิ อตฺตโน วจนการกานํ สพฺพ-
ภยาทิวาหฺนสมตฺถา โหนฺติ ฯ ภเย รกฺขา วิย
อนฺธกาเร ปทฺธิโป วิย จ ขุปฺปิปาสาทฺทิกฺกขาภิภเว
อนฺนปนาทฺธิปฺปฏิลาโภ วิย จ ปณฺทิตฺตา ฯ เต หิ
อตฺตโน วจนการกานํ สพฺพภยาทิวิทฺุสฺนสมตฺถาติ ฯ
เอวํ พาลานํ ปฺุตติมจฺฉาทินา ปณฺทิตานญจ
คฺนธภณฺทาทินา สทิสฺตยฺเจว พาลปณฺทิตสงฺคฺมานํ
สฺขทฺกฺขตฺถญจ ญตฺวา ปณฺทิตฺตาเอว เสวิตฺตพฺพา น พาลา ฯ
ภควาปิ ฉนฺนตฺเถรํ โฉวทฺนโต ธมฺมปทฺสส
ปณฺทิตวคฺเค อิมํ คาถมาท

ปจฺมคากายตถ วรรณนา

(๓๓) “บุคคลผู้มีปัญญา ไม่พึงคบพวกปามิตร, ไม่พึงคบพวกบุรุษผู้ต่ำทราม, พึงคบกัลยาณมิตร, พึงคบบุรุษผู้สูงสุด.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภเช** ความว่า บัณฑิต (ไม่) พึงคบ คือ เข้าไปนั่งใกล้. บทว่า **ปฺริสาธเม** ได้แก่ บุรุษผู้เลวทราม คือ บุคคลผู้ต่ำช้า. บทว่า **ภเชถ** แปลว่า พึงคบหา. ก็ในชน ๒ พวกนี้ ชนเหล่าใดยินดียิ่งใน กายทุจริตเป็นต้น. ชนเหล่านั้นชื่อว่า ปามิตร. ส่วน ชนเหล่าใดประกอบในอัฐฐานะมีการตัดที่ต่อเป็นต้น หรือ ต่างด้วยกรรมมือเนสนา ๑๒ ประการเป็นต้น. ชนเหล่านั้น ชื่อว่า บุรุษผู้ต่ำทราม. อีกนัยหนึ่ง ชนแม่ทั้ง ๒ พวกนั้น เป็นทั้งปามิตร เป็นทั้งบุรุษผู้ต่ำทราม. ชนที่ตรงกันข้ามจากชน ๒ พวกนั้น ชื่อว่า เป็นทั้งกัลยาณมิตร เป็นทั้งบุรุษผู้สูงสุด ดังนี้แล.

(๓๔) ก็การเสพบัณฑิตแม้วาระเดียว ก็ชื่อว่าย่อม เป็นการรักษาตนได้. การเสพคนพาลแม้สิ้นกาลช้านาน ก็ไม่ชื่อว่ารักษาตนได้เลย. จริงดังนั้น นันทพราหมณ์ไปสู่ กรุงอินทปัตถ์ ในหนทางไกลถึง ๑๒ โยชน์จากกรุงตักกสิลา เมื่อจะแสดงธรรมแด่พระเจ้ามहाสุตโสม ได้กล่าววาทานี้ ในมหาสุตโสมชาดกว่า

“ขอเดชะ พระองค์ผู้ทรงนามว่าสุตโสม การคบกับสัตบุรุษทั้งหลาย เพียงครั้งเดียวเท่านั้น, การคบนั้น ย่อมคุ้มครองบุรุษนั้นได้, การคบอสัตบุรุษ ทั้งหลายมาครั้ง ก็คุ้มครองบุคคลนั้นไม่ได้เลย.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สภิเทว** แปลว่า วาระ เดียวเท่านั้น. บทว่า **สพฺภิ** แปลว่า ด้วยสัตบุรุษทั้งหลาย. หลายบทว่า **สา นํ สงฺคตฺติ** ความว่า การสมาคมด้วย สัตบุรุษนั้น แม้เป็นไปคราวเดียว ย่อมคุ้มครองคือรักษา บุคคลนั้นได้.

บาทคาถาว่า **นาสพฺภิ พหุ สงฺคโม** ความว่า ส่วน การคบคือการอยู่อาศัยในที่แห่งเดียวกับอสัตบุรุษทั้งหลาย บุคคลทำแล้วแม้ตลอดกาลนาน ย่อมคุ้มครองไม่ได้เลย, อธิบายว่า ไม่เป็นการถาวร.

(๓๕) เพราะเหตุนั้น บุคคลควรเสพแต่บัณฑิต อย่างเดียว ไม่ควรเสพคนพาล. ไม่ใช่ไม่ควรเสพคนพาล ควรเสพแต่บัณฑิตอย่างเดียวเท่านั้น, ที่แท้ จะทำบุญ

[๓๓] น ภเช ปาปเก มิตฺเต น ภเช ปฺริสาธเม ภเชถ มิตฺเต กัลยาणे ภเชถ ปฺริสุตฺตเมตฺติ

ตตถ **ภเชตฺติ** ภเชยฺย ปยฺริปาเสยฺย ปญฺตีโต ฯ **ปฺริสาธเมตฺติ** ปฺริสทฺเณ ลามกปฺุคฺคเล ฯ **ภเชถาตฺติ** ภเชยฺย ฯ **เอตถ** จ เย กายทุจฺจริตาทิสฺสุ อภิรมนฺตฺติ เต ปาปมิตฺตา นาม ฯ เย ปน สนฺธิจฺเจทาทีเก วา เอกวิสฺตือเนสนาทีเกเท วา อฏฺฐาเน นโยเชนฺตฺติ เต ปฺริสาธมา นาม ฯ อุโปปี วา เอเต ปาปมิตฺตา เจว ปฺริสาธมา จ ฯ ตพฺพิปริตา กัลยาณมิตฺตา เจว ปฺริสุตฺตมา จาตฺติ ฯ

[๓๔] เอกวารมฺปี ทิ ปญฺตีตเสวนา อตฺตรกฺขา โหตฺติ สฺจฺริมฺปี พาลเสวนา น อตฺตรกฺขา ฯ ตถา ทิ นนฺทพฺราหมฺเณ ตกฺกสิลาโต วิสฺตฺติโยชนสฺตมตฺถเก อินฺทปตฺถนคฺรํ คนฺตฺวา มหาสุตฺโสมสฺส รมฺโฆ ฐมฺมํ เทเสนฺโต มหาสุตฺโสมชาตเก อิมํ คาถมาห

สภิเทว สุตโสม สพฺภิ โหตฺติ สมากโม
สา นํ สงฺคตฺติ ปาเลตฺติ นาสพฺภิ พหุ สงฺคโมตฺติ ฯ

ตตถ **สภิเทวาตฺติ** เอกวารเมว ฯ **สพฺภีตฺติ** สปฺปฺริเสทฺติ ฯ **สา นํ สงฺคตฺติ** ตฺติ โส สพฺภิ สมากโม เอกวารปฺวตฺโตปี ตํ ปุคฺคลํ ปาเลตฺติ รกฺขตฺติ ฯ

นาสพฺภิ พหุ สงฺคโมตฺติ อสฺปฺปฺริเสทฺติ ปน สฺจฺริมฺปี กโต สงฺคโม เอกฏฺฐาเน นินฺวาโส น ปาเลตฺติ น ถาวโร โหตฺติ อตฺถโ ๑

[๓๕] ตสฺมา ปญฺตีเตเอว เสเวยฺย น พาลे ฯ น เกวลเมว พาลे น เสเวยฺย ปญฺตีเต เสเวยฺย อถโย กิจฺจฺจ ปุญฺญํ กตฺวา อิมินา ปุญฺเณนาทฺ

อะไรๆ ก็ควรทำความปรารถนาแม้ว่า “ด้วยบุญนี้ ขอ ข้าพเจ้า พึงพบแต่บัณฑิตเท่านั้น ไม่พึงพบคนพาลเลย” ดังนี้ เหมือนอย่างอภิตติบัณฑิต ฉะนั้น.

ดังได้สดับมา อภิตติบัณฑิตนั้น เป็นบุตรของ พราหมณ์มหาศาลผู้มีสมบัติ ๔๐ โกฏิ ในกรุงพาราณสี เมื่อมารดาบิดาตายแล้ว. ได้ละสมบัติทั้งปวงบวชเป็นฤๅษี มาถึงกบิพรัฐโดยลำดับ อยู่ในสวนใกล้กบิพรัฐ ยังฉาน และอภิญญาให้บังเกิดแล้ว เหาะมาทางอากาศ ลงที่ เกาะไม้ห่มมากเมาใกล้เกาะไม้เกาะกะทิง อาศัยต้นหมากเมา ใหญ่แล้ว สร้างบรรณศาลาอยู่ที่เกาะนั้น. ท่านมิได้ไปใน ที่ไหนเลย เพราะเป็นผู้มักน้อย ในฤดูต้นไม้มีผล ก็ ฉันทผล ในฤดูมีแต่ใบ ก็ฉันทใบที่นี้ด้วยน้ำ,

อาสน์ของท้าวสักกเทวราชได้ร้อนเพราะเดชศีล ของท่าน. ท้าวสักกเทวราชทราบเหตุนี้แล้วทรงแปลงเพศ เป็นพราหมณ์ ได้เสด็จไปยืนทำเป็นเหมือนข่อยอยู่ในที่นั้น. พระดาบสนิ่งใบหมากเมา ปลงลง (จากเตา) แล้วนั่งอยู่ที่ ประตubrณศาลา ด้วยตั้งใจว่า “จะฉันทใบหมากเมาที่เย็น แล้ว” เห็นพราหมณ์นั้นก็โสมนัส ใส่ใบหมากเมาลงใน ภาชนะภิกษาของพราหมณ์นั้น ไม่เหลือไว้สำหรับตนเลย ไม่นิ่งใหม่ ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยสุขอันเกิดแต่ปีติ เท่านั้น. แม้ท้าวสักกเทวราชรับใบหมากเมานั้นแล้ว เสด็จไป หน้อยหนึ่งก็หายไป. ท้าวสักกเสด็จไปโดยอุบายนั้นนั้นแล ลั่น ๓ วัน. แม้พระดาบสก็ได้ให้อาหารทั้งหมดแก่ท้าวเธอ ลั่นทั้ง ๓ วัน ตนเองได้อุดอาหารแล้ว. ต่อมาในวันที่ ๓ ท้าวสักกเทวราชเลื่อมใสได้ประทานพรแก่ท่าน. ท่านเมื่อจะ รับพรจึงกล่าวคำถ้อยในอภิตติชาดก ในเตรสนิบาด ว่า

(๔๐) “ขอข้าพเจ้า อย่าพึงได้เห็น อย่าพึง ได้ยินคนพาล และอย่าพึงอยู่ร่วมกับคนพาล อย่า พึงทำ และอย่าพึงพอใจการสนทนาปราศรัยกับคน พาล.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น สุณ ความว่า อย่า พึงได้ยินด้วยหูเหล่านี้ แม้คำว่า “คนพาลอยู่ที่โน้น.”

ท้าวสักกเทวราชสดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะตรัสถามถึง เหตุนี้เพราะไม่ขอพบคนพาลของท่าน จึงตรัสคำถ้อยว่า

“ท่านกัสสปะ คนพาลได้ทำอะไรให้แก่ท่าน ? ขอท่านจงบอกเหตุ, ท่านกัสสปะ เพราะอะไร ?

ปณฺธิเตเว ปสฺเสยฺยํ น พาลเถปิ ปฏฺจณํ กรฺเหยย ยถา อภิตฺติปณฺธิโต ฯ

โส กิร พาราณลียํ อสฺติโกฏฺวิภวสฺส พฺราหฺมณ- มหาศาลสฺส ปฺตโต หุตฺวา มาตاپิตฺตฺสฺ มเตสฺ สพฺพํ ปหาย อสิปฺปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อนุปฺพเพน กบิพรัฐํ ปตฺวา กบิพรัฐสฺสมีเป อุยฺยานเ วิหรนฺโต ฉานาภิญญา นิพฺพตเตตฺวา อากาเสนาคนฺตฺวา นาคทีป- สมีเป การทีเป โอดริตฺวา ตตถ มหนตฺํ การรฺกฺขํ อุปนิสฺสาย ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วิหาลิ ฯ โส อปฺปิจฺจตาย กตถจि อคนฺตฺวา ตสฺส รฺกฺขสฺส ผลกาเล ผลานิ ปตตกาเล ปตตานิ อุทกสิณฺนานิ ชาทติ ฯ

ตสฺส สิลเตเชน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหมโหสิ ฯ สกฺโก ตํ การณํ ญตฺวา พฺราหฺมณวณฺณเณน ตตถ คนฺตฺวา ภิกฺขนฺโต วิย อฏฺฐาลิ ฯ ตापโส การปตตานิ เสเตตฺวา โอดาเรตฺวา สิตฺถุตฺตานิ ชาทิสฺสามีติ ปณฺณสาลาทฺวาเร นิลินฺโน ตํ ทิสฺวา โสมนสฺสปฺตโต อตตโน อเสเสตฺวาว ตสฺส ภิกฺษาภาชเณ ปกฺขิปปิตฺวา ปฺน อปฺจิตฺวา ปีติสฺสเชเนว ยาเปสิ ฯ สกฺโกปิ ตํ คเหตฺวา โสกํ คนฺตฺวา อนุตฺรธายิ ฯ เอเตเนวฺปาเยน สกฺโก ตีหํ คโต ฯ ตापโสปีสฺส ตีหํ สพฺพํ อาหารํ ทตฺวา สยํ นิราหาโร อโหสิ ฯ อถสฺส ตตฺยทิวเส สกฺโก ปสฺสิทิตฺวา วรํ อทาลิ ฯ โส วรํ คนฺหนฺโต เตรสนิปาเต อภิตฺติชาตเก อิมํ คากมาท

[๔๐] พาลํ น ปสฺเส น สุณ น จ พาลเณ สํวเส พาลเณลฺลาปสฺลฺลาปิ น กรเ น จ โรจเยติ ฯ

ตตถ น สุณเถ อสฺกฏฺจาเน นาม วสตีติปิ อิเมหิ กณฺเณหิ น สุณเยยฺยํ ฯ

ตํ สุตฺวา สกฺโก ตํ พาลาทสฺสเน การณํ ปฺจจฺจนฺโต อิมํ คากมาท

กิ นฺ เต อกรํ พาลเ วท กสฺสป การณํ เณ กสฺสป พาลสฺส ทสฺสนํ นาภิกฺงฺขสฺสีติ ฯ

ท่านจึงไม่ยอมยกพบคนพาล.”

บรรดาบทเหล่านั้น หลายนบทว่า ก็ นู เต อกร์ ความว่า มารดาหรือบิดาของท่านถูกคนพาลฆ่า, ก็หรือว่าคนพาลได้ทำความเสียหายอะไรอื่นแก่ท่าน?

ท่านเมื่อจะทูลเหตุแก่ท้าวสักกะนั้น จึงกล่าวว่า

“คนพาลมีปัญญาโหด ย่อมแนะนำสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ, ประกอบในสิ่งที่มีโทษระ การแนะนำชั่วเป็นความดีของคนพาล, คนพาลแม้ผู้อื่นพูดดีก็กลับโกรธ, เขาไม่รู้จักกอบายสำหรับแนะนำ (เพราะฉะนั้น) การไม่พบพาลนั้นเสียได้ดีนัก”

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า อนนฺยํ นยตีติ ความว่า คนพาลถือสิ่งที่มีโทษเหตุว่า “เป็นเหตุ” คิดแต่กรรมอันไร้ประโยชน์เห็นปานนี้ว่า “เราจักทำกรรม มีปาณาติบาต เป็นต้นเลี้ยงชีวิต.”

บทว่า อธฺรายนํ คือ ไม่ประกอบในลัทธิธรรมาธิปไตย และปัญญาธิปไตย (กลับ) ประกอบในสิ่งที่ไม่ควรประกอบ.

บทว่า ทุนฺนโย ความว่า การแนะนำชั่วเท่านั้น เป็นความดีของคนพาลนั้น คือคนพาลนั้นถืออย่างนี้ว่า “การสมทานทุกสิทธกรรมทั้ง ๕ ประพฤตินั้นแลเป็นความดี.” อีกนัยหนึ่ง คนพาลนั้น บัณฑิตแนะนำได้ยาก คือใครๆ ไม่อาจเพื่อจะแนะนำในข้อปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ได้.

บทว่า สมฺมา คือ แม้ผู้อื่นว่ากล่าวแล้วโดยเหตุคือโดยการณ์. บทว่า วินยํ ความว่า ไม่รู้จักระเบียบ คือมรรยาท เป็นต้นว่าพึงก้าวไปข้างหน้าอย่างนี้ และไม่ยอมรับโอวาทเลย.

บทว่า สาธุ ตสฺส ความว่า ด้วยเหตุเหล่านี้ การไม่พบเห็นคนพาลเสียได้เลย เป็นความดี.

พระดาบสเมื่อจะรับพรข้ออื่นอีก จึงกล่าวว่า

“ขอข้าพเจ้า พึงพบแต่บัณฑิต พึงได้ยินบัณฑิต และพึงได้อยู่ร่วมกับบัณฑิต พึงทำและพอใจการเจรจาปราศรัยกับบัณฑิต.

ท้าวสักกะตรัสถามว่า

“ท่านกัสสปะ บัณฑิตได้ทำอะไรให้แก่ท่านเล่า ? ขอท่านจงบอกเหตุ ท่านกัสสปะ เพราะเหตุไร ? ท่านจึงอยากพบแต่บัณฑิต.”

ตตถ ก็ นู เต อกรฺนตี ก็ ตว พาเลน มาตา มาริตา อุทาทุ ปิตา อณฺณํ วา ปน เต กิณฺณาม พาลो อนตถํ อกริ ฯ

โส ตสฺส การณํ อัจจิกฺขนโต อาห

อนนฺยํ นยตี ทุมฺเมโธ อธฺรายนํ นิยฺยุชตี
ทุนฺนโย เสยฺยโส โหตี สมฺมา วุฑฺฒิตฺถิ กุปฺปตี
วินยํ โส น ชานาตี สาธุ ตสฺส อทสฺสนนฺตี ฯ

ตตถ อนนฺยํ นยตีติ อการณํ การณฺนตี คณฺหาตี ปาณาตีปาตาตีนิ กตฺวา ชีวีตํ กปฺเปสฺสามีตี เอวรูปานิ อนตถกมฺมานิ จินฺเตตี ฯ

อธฺรายนนฺตี สทฺธาธฺรวลีลธฺรพญญาธฺรเวสฺส อโยเชตฺวา อโยเค นิยฺยุชตี ฯ

ทุนฺนโยตี ทุนฺนโยว ตสฺส เสยฺยโส โหตี ฯ

ปญฺจ ทุสฺสสิลกมฺมานิ สมากาย วตฺตนเมว เสยฺโย โหตีตี เอวํ โส คณฺหาตี ฯ หิตปฏิปฺตติยา วา ทุนฺนโย เนตุมสฺสกุณฺเอยโย โหตี ฯ

สมฺมาตี เหตุนา การเณน วุฑฺฒิตฺถิ ฯ วินยนฺตี เอวํ อภิกกมิตพฺพนฺตยาตีก็ อาจารย์วินยํ น ชานาตี โอวาทญฺจ น สมฺปฏิจฺจตี ฯ

สาธุ ตสฺสาตี เอเตหิ การเณหิ พาลสฺส อทสฺสนเมว สุนฺทรนฺตี ฯ

ดาบโส ปุณฺณณํ วรํ คณฺหนฺโต อาห

ธีรํ ปสฺเส สฺสเม ธีรํ ธีเรน สท สํวเส
ธีเรนลฺลาปสฺลลาปิ ตํ กเร ตญฺจ โรจเยตี ฯ

สกุโ

ก็ นู เต อกร์ ธีโร วท กสฺสป การณํ
เกน กสฺสป ธีรสฺส ทสฺสนํ อภิกงฺขสฺสีตี
ปฺจุฉิ ฯ

พระดาบสตอบว่า

“บัณฑิตย่อมไม่แนะนำสิ่งที่มีควรแนะนำ, ไม่ประกอบในสิ่งที่มีใช้ธุระ, การแนะนำดี เป็นความดีของบัณฑิต, บัณฑิตนั้นอันผู้อื่นว่ากล่าวโดยดีย่อมไม่โกรธ, ท่านรู้ทั่วถึงอุบายสำหรับแนะนำ, การสมาคมกับบัณฑิตนั้น จึงเป็นความดี.”

(๔๑) แท้จริง แม้การพบบัณฑิตเป็นสุข, ส่วนการพบคนพาลเป็นทุกข์, ด้วยเหตุนั้น ในลักกเทวินทวัตถุ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

“การพบพระอริยเจ้าทั้งหลายเป็นความดี การอยู่ร่วมกับพระอริยเจ้าเป็นสุขทุกเมื่อ, บุคคลพึงมีความสุขเป็นนิตย์ได้ แท้จริง ก็เพราะไม่พบคนพาลทั้งหลาย.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อริยานิ ความว่า ภิกษุทั้งหลาย การพบสัตบุรุษคือบัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือเป็นความดี ได้แก่เป็นความงาม, อธิบายว่า เป็นความสุข. มิใช่แต่พบพระอริยเจ้าเหล่านั้นอย่างเดียวเท่านั้น (เป็นความดี) ที่แท้ แม้ภาวะมีการนั่งเป็นต้น ในที่แห่งเดียวกับพระอริยเจ้าเหล่านั้น ก็เป็นความดีเหมือนกัน. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “การอยู่ร่วม” เป็นต้น.

บทว่า อทสฺสเนน คือ เพราะเหตุแห่งการไม่พบ. บทว่า สุขี คือ บุคคลผู้ถึงความสุข. ปาฐะว่า “สุข” ก็มี.

(๔๒) แท้จริง บุคคลผู้มีปกติพบคนพาล ทำตามคำของคนพาล ย่อมประสบทุกข์, ส่วนบุคคลผู้มีปกติพบบัณฑิต ทำตามคำของบัณฑิต ย่อมประสบสุข. ก็ในข้อนี้ มีวิพักษติกภิกษุ เป็นอุทาหรณ์.

ดังได้ลำดับมา ภิกษุนั้นเป็นสังฆวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ เป็นผู้ได้จตุตถฌาน เห็นรูปารมณอันเป็นข้าศึก ในเรือนแห่งลุงของตนแล้ว ก็มีจิตผูกพันในอารมณนั้น ลี้กแล้ว ถูกไล่จากเรือน เพราะเป็นคนกษัยจรร้าน เชื้อคำของพวกปาปมิตร เทียบเลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยโจรกรรม. วันหนึ่ง เขาถูกพวกเจ้าพนักงานจับได้ มัดแขนไพล่หลังไว้ มัน แล้วจึงเอาหวายเขี่ยนคราวละ ๔ ๆ นำไปสู่ตะแคงทางประตูด้านทักษิณแห่งกรุงราชคฤห์. วันนั้น พระมหากัสสปเข้าไปสู่พระนครเพื่อบิณฑบาต เห็นเขาแล้ว

ดาบโส อาท

นายน ยยตี ธิโร
สุนโย เสยฺยโส โทติ
วินย โส ปชานาติ

อตุรายํ น ยฺยชติ
สมฺมา วุตฺโต น กฺุปฺปติ
สาธฺ เตน สมฺมาคฺโมติ ฯ

[๔๑] ปญฺชิตทสฺสนมฺปิ ทิ สฺวํ พาลทสฺสนนฺตุ
ทฺวํ ฯ เตนาท ภควา สกฺกเทวินทวตฺถุมฺหิ

สาทฺ ทสฺสนมฺริยานํ
อทสฺสเนน พาลานํ

สนฺนิวาโส สทา สุขี
นิจฺจเมว สุขี ลียาติ ฯ

ตตถ อริยานนฺติ ภิกฺขเว สปฺปริสานํ พุทฺธาทินํ
ปญฺชิตานํ ทสฺสนํ สาทฺ สาธฺ สุนทฺรํ สุขนฺตยตฺถเก ฯ
น เกวลํ เตสํ ทสฺสนเมว อถโข เตหิ สทฺธิ เอกฺกุสาเน
นิสิทฺนาทิกาวปิ สาธฺเยวาทิ อาท สนฺนิวาโสตุยาที ฯ

อทสฺสเนนาติ อทสฺสเนเหตุ ฯ สุขีติ สุขิโต
ปฺคฺคโล ฯ สุขนฺติปิ ปาโส ฯ

[๔๒] พาลทสฺสี ทิ พาลวณฺํ กโรนฺโต ทฺวํ
ปฺปโปติ ปญฺชิตทสฺสี ตฺวํ ปญฺชิตวณฺํ กโรนฺโต สุขี ฯ
วิพฺกนฺติกภิกฺขุ เจตถ นิตสฺสนํ ฯ

โส กิร มหากสฺสปตฺเถรสฺส สทฺธิวิหาริก
จตุตฺถฌมานลาภี อตฺตโน มาตฺลสฺส เคเท วิสภาค-
รฺูปารมฺมณํ ทิสฺวา ตตถ ปฏฺิพฺพทฺตจิตฺโต วิพฺกมิตฺวา
อลสฺภาเวน เคทา นีหโต ปาปมิตฺตานํ วณฺํ คเหตุวา
โจรกฺมเมน ชีวิตํ กโรนฺโต วิจฺรติ ฯ โส เอกทิวสํ
ราชปฺริเสหิ คเหตุวา ปจฺฉาพาหุํ ทพฺพํ พนฺธิตฺวา
จตุกฺเก จตุกฺเก กลาหิ ตาพิยมาโน ราชคฺชนครสฺส
ทกฺขิณทฺวารเณ อาฆาตนํ นียติ ฯ ตํทิวสํ มหากสฺสโป
ปิณฑาย นครํ ปวิสิตฺวา ตํ ทิสฺวา พนฺธนํ ลีลิลล์

ขอให้พวกเจ้าพนักงานคลายเชือกมัดให้หย่อน แล้วกล่าวว่า “เจ้าจงนึกถึงกัมมัญฐาน ที่เจ้าอบรมไว้ในกาลก่อนอีก. เขารับคำพระเถระแล้วยังจตุตถฌมานให้บังเกิดอีก ถูกพวกเจ้าพนักงานเหล่านั้นนำไปสู่ตะแลงแกงแล้ว ให้นอนหงายบนหลาวก็ตี ถูกขูดด้วยอาวุธทั้งหลายก็ตี ก็ไม่กลัว. พวกเจ้าพนักงานเห็นเขาไม่กลัว จึงทูลแต่พระเจ้าพิมพิสาร. พระราชารับสั่งว่า “พวกท่านจงปล่อยมันไป” แล้วเสด็จไปสู่พระเวฬุวัน ทูลแต่พระศาสดา. พระศาสดาประทับนั่งอยู่ในเวฬุวัน ทรงแผ่รัศมีไปแสดงธรรมแก่เขา. เขาได้ฟังเทศนา นั่งอยู่บนปลายหลาวนั้นแล พิจารณาสังขารยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ ได้เป็นพระโสดาบันแล้ว ไปสู่สำนักพระศาสดาทางเวหาส บวชแล้วบรรลुพระอรหัตต์ในท่ามกลางบริษัทพร้อมทั้งพระราชานันเอง ดังนี้แล.

เรื่องวิพนักติกภิกษุ ในตัณหาบรรคพระธรรมบท จป.

(๔๓) อีกนัยหนึ่ง คนพาลทั้งหลาย ย่อมยังตนและหมู่ชนผู้ทำตามคำของตนให้พินาศ ด้วยสิ่งที่ตนถือเอาชั่ว เหมือนปาปชนทั้งหลาย มีพระเทวทัตเป็นต้น ฉะนั้น.

ดังได้สดับมา พระเทวทัตผนวชตามเสด็จพระศาสดา เป็นผู้ได้ฤทธิ์อย่างปฤชชน ต่อมาภายหลังได้เป็นผู้มีลาภและสักการะอันพระเจ้าอชาตศัตรูทรงทำ (ถวาย). เธอถูกลาภสักการะครอบงำ ยังจิตอันเป็นบาปให้เกิดขึ้นว่า “เราจักปกครองภิกษุสงฆ์” ดังนี้แล้ว ก็เสียมจากฤทธิ์พร้อมกับจิตตูปบาท. วันหนึ่ง ได้ไปสู่พระเวฬุวัน ถวายบังคมพระศาสดา ทูลว่า “พระเจ้าข้า บัดนี้พระผู้มีพระภาคทรงพระชราแก่เฒ่าห่อหมกแล้ว ขอจงทรงชวนชวายน้อยตามประกอบทิวาสธรรมสุขวิหารเถิด. ข้าพระองค์จักปกครองภิกษุสงฆ์เอง. ขอพระองค์จงทรงมอบภิกษุสงฆ์ให้แก่ข้าพเจ้าเถิด” ถูกพระศาสดาทรงรุกรานด้วยพระวาทาว่า เทวทัตกลืนกินปัจจัย ๔ เหมือนกลืนกินเขษะแล้วทรงห้ามเสีย จึงเป็นผู้ไม่พอใจผูกอาฆาตในพระศาสดาแล้วหลีกไป. ในกาลต่อมา เธอคบคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูส่งพวกนายขมังธนู (นักแม่นธนู) ไป เพื่อจะปลงพระชนม์พระศาสดาเสีย. เมื่อนายขมังธนูเหล่านั้นบรรลุปฐมผล

กาเรตวา ปุพฺเพ ตยา ปรีหฺนฺนํมมฺภฺจฺจํ ปุณ อวชฺชาหิตฺติ อาห ๑ โส เถรสุส วจฺนํ คเหตฺวา ปุณ จตฺตถฺจฺจฺจํ นินฺนพฺตเตตฺวา เตหิ อาฆาตํ เนตฺวา สุเล อุตฺตาลีโตปิ อาวูเธหิ สนฺตชฺชิตฺตปิ น ภายติ ๑ ตํ อภายนฺตํ ทิสฺวา ราชปฺริสา พิมฺพิสารธมฺโณ กเถสุ ๑ ราชาวิสฺสชฺเชถ นนฺติ วตฺวา เวฬุณํ คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสิ ๑ สตฺถา เวฬุเน นิสฺสินฺโน โอบาสํ ฝริตฺวา ตสฺส ธมฺมํ เทเสสิ ๑ โส เทสนํ สุตฺวา สุลฺลเคเวว นิสฺสินฺโน ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา สงฺขารสมฺมสนฺโต โสตาปนฺโน หุตฺวา เวหาเสน สตฺถุ สนฺตํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา สราชิกาย ปรีสาย มชฺฌเมเวว อรหตฺตํ ปาปฺณิตํ ๑

ธมฺมปทสฺส ตณฺหาเวคฺเค วิพฺนตฺติกาตฺถุ ๑

[๔๓] อปิจ พาลา อตตนา ทุกฺคหิตฺเตน อตตนาญจ อตตโน วจนการเก จ วินาเสนฺติ ยถา เทวทตฺตาทโย ๑

เทวทตฺโต กิร สตฺถารํ อานุปพฺพชิตฺวา โปถุชฺชนิกิทธิลาภี หุตฺวา อปรภาเค อชาตสฺตฺตฺนา กตฺลามา-สฺสกฺกาโร อโหสิ ๑ โส ลาภสฺสกฺการาภิกฺขุโต อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปรีหริสฺสามิตฺติ ปาปจิตฺตํ อูปปาทฺเตตฺวา สทจิตตูปปาทา อิทฺติโต ปรีหายิตฺวา เอกทิวสํ เวฬุณํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วณฺทิตฺวา ภควา ภนฺเต เอตฺรหิ ชินฺโณ วุฑฺฒิ มหฺลลโก อปฺโปสฺสุโก ทิวฺจธมฺมสุขวิหารํ อณฺยุชฺชตุ อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปรีหริสฺสามิ นียฺยาเทถ เม ภิกฺขุสงฺฆนฺติ วตฺวา สตฺถารา เขพาสิกฺวาเทน อปฺลาเทตฺวา ปฏิกฺขิตฺโต อนตฺตมโน สตฺถริ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ปกฺกามิ ๑ โส อปรภาเค อชาตสฺตฺตฺรณฺยา สทฺธิ มนฺเตตฺวา สตฺถุ วรณฺตถํ ธนฺนคฺคเห เปเสตฺวา เตสุ ปจฺมผลํ ปตฺวา นีวตฺตนเตสุ สยํ คิชฺฌมฺภุญฺญํ อารุยฺห สิลล์ ปรีชฺฌิตฺวา โลหิตฺตูปปาทกมฺมํ กตฺวา ปุณ สตฺถุ วรณฺตถเมว นาพาคีริ วิชฺชชฺชาเปเนโต

แล้วพากันกลับมา, จึงขึ้นภูเขาคิชฌกูฏด้วยตนเอง กลิ้งศิลาทำโลหิตุปบาทกรรม ให้ปล่อยข้างนาพาศิริเพื่อปลงพระชนม์พระศาสดาให้ได้อีก ก็ไม่อาจจะให้พระศาสดาสิ้นพระชนม์ได้. เธอมีลาภและสักการะเสื่อมตั้งแต่นั้นมา ประสงค์จะเลี้ยงชีวิตด้วยความหลอกลวง จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอวัตถุ ๕ ประการว่า “ดิฉันพระเจ้าข้า ภิษุทั้งหลายพึงเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร, เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร, ใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร, อยู่โคนไม้เป็นวัตร, ไม่พึงฉันปลาเนื้อตลอดชีวิต.” พระศาสดาไม่ทรงอำนวยการตาม. เธอกล่าวว่า “ใครต้องการจะพ้นจากทุกข์ จงมากับเรา” ดังนี้ แล้วพาพวกภิษุผู้ที่เชื่อคำของเธอ ยังชนผู้เลื่อมใสในวัตถุอันปอนให้ยินยอมด้วยวัตถุ ๕ ประการ ให้ออกปากขอ (ปัจฉัย) ในตระกูลทั้งหลายบริโศค พวกเพียรเพื่อทำลายสงฆ์ นั่งร่วมกับบริษัทของตนในอุโบสถ แล้วกล่าวว่า “วัตถุทั้ง ๕ นี้ ควรแก่ท่านรูปใด, ท่านรูปนั้นจงจับสลาก” เมื่อภิษุ ๕๐๐ รูป ผู้ซึ่งไม่ฉลาดในพระธรรมวินัยพากันจับสลากแล้วทำลายสงฆ์ไปสู่คยาสิวิหาร. ตั้งแต่นั้นมา เธอได้เป็นผู้อาพาธตลอดทั้ง ๙ เดือน ประสงค์จะเยี่ยมพระศาสดา พวกสาวกของตน เอาเตียงน้อยหามไปสู่กรุงสาวัตถี ถึงขอบสระโบกขรณี อันตั้งอยู่ภายนอกพระเชตวัน ก็เข้าไปสู่แผ่นดินในที่นั้นนั่นเองบังเกิด ในอเวจีมหานรกแล้ว.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

(๔๔) ฝ่ายพระเจ้าอชาตศัตรูอาศัยพระเทวทัต ตัดอุปนิสัยมรรคและผลเบื้องต้นอันตนควรจะได้ในปัจจุบันเสีย ประสพมหาพินาศ เพราะทำปิตุฆาตกรรม.

ได้ยินว่า พระเจ้าอชาตศัตรุนั้น ในเวลาที่ทรงเป็นพระอุปราชทรงเลื่อมใสในอิทธิปาฏิหาริย์ของพระเทวทัต ได้เสด็จไปสู่ที่บำรุงของพระเทวทัตนั้นทั้งเช้าเย็นทุกๆ วัน. ต่อมาวันหนึ่ง พระเทวทัตเข้าไปเฝ้าพระองค์แล้วถวายพระพรว่า “พระกุมาร ครั้งก่อนแล มนุษย์ทั้งหลายมีอายุยืน บัดนี้ มนุษย์ทั้งหลายมีอายุน้อย, ถ้ากระนั้นพระองค์จงปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้วเป็นพระเจ้าแผ่นดินเสีย

มาเรตุ๋ นาสกษิ ฯ โส ตโต ปฏุชาย ปรีหีนลามสกุกาโร โภทญเณน ชีวิตุกาโม สตถารุ อุปสงกมิตวา สาธุ ภนเต ภิกขุ ยาวชีโว อารญญกา อสสุ ปินทปาติกา ปัสสุลิกา รุกขมุลิกา มจจมนัส น ขาเทยยุนติ ปญจ วตถุณี ยาจิ ฯ สตถา นานุชานิ ฯ โส ทุกขา มุจจิตุกาโม มยา สทุธิ อากจจตุติ วตวา เย ตสฺส วจนั คณหุนติ เต คเหตุวา ปญจหิ วตถุหิ ลุขปฺปสนนั ชนั สญญาเปนโต กุเลสฺ วิญญาเปตวา ภูณชนโต สงฆเภทาย ปรกุกมนโต อุปสถทิวเส อตตโน ปรีสาย สทุธิ นิสิติตวา ยสฺสิมานิ ปญจ วตถุณี ชมนติ โส สลากั คณหาตุติ วตวา ธมมวินเย อโกวิทเทหิ ปญจหิ ภิกขุสเตหิ คหิตาย สลากาย สงฆั ภินทิตวา คยาสิส- วิหารั คโต ฯ โส ตโต ปฏุชาย นว มาเส คีลาโน หุตวา สตถารุ ทฏุชุกาโม อตตโน สาวเกหิ มญจเกนาทาย สาวตถิ นีโต เชตวนโต พหิ จิตั ปุภุขรณิตีรึ ปตวา ตตเถว ปจวี ปวีลิตวา อวีจิมหิ นิพพตติ ฯ

เทวทัตตวตถุ ฯ

[๔๔] อชาตศัตรูราชาปี เทวทัตต์ นิสฺสลาย ปิตุ-ฆาตกมมกรเณน ทิฏฺฐจรมเม ลภิตพพลฺล ปจฺมมคค-ผลสฺสอุปนิสฺสยั อุปจฺฉินทิตวา มหาวินาสมปฺตโต ฯ

โส กิร อุปฺราชกาเล เทวทัตตสฺส อิทธิปาฏิ-หาริเย ปลีทิตวา เทวลิกั สายั ปาตั ตสฺส อุปฺฏฺจานั อคมาสิ ฯ อเถกทิวสั เทวทัตโต ตั อุปสงกมิตวา ปุพฺเพ โข กุมาร มนุสฺสลา ทิฆายุกา เอตฺรหิ อปฺปายุกา เตนหิ ตวั ปิตร์ หนตวา ราชา โหหิ อหึ ภควนตึ หนตวา พุทฺโธ ภวิสฺสามิติ อาห ฯ โส ตสฺส วจนั คเหตุวา มชฺชนตฺกสมเย ฉุริกั คเหตุวา อนฺเตปฺรึ ปาวีสิ ฯ อมจฺจา ตั คเหตุวา

เอง, อาตมภาพก็จักปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค แล้ว เป็นพระพุทธรเจ้าเสียเอง.” พระองค์ทรงเชื่อคำของเทวทัต นั้นแล้ว ในเวลาตะวันเที่ยง เหน็บพระแสงกริช เสด็จ เข้าไปยังพระราชมนเทียร. พวกอมาตย์จับพระองค์ไว้ ชัก ถามแล้ว ทูลความนั้นแด่พระราชชา. พระราชาตรัสถามว่า “ลูก เจ้าต้องการจะมาพ่อเพื่อประโยชน์อะไร ?” พระเจ้าอชาตศัตรูกราบทูลว่า “ขอเดชะ หม่อมฉันมี ความต้องการด้วยราชสมบัติ.” พระราชา ได้พระราช- ทานราชสมบัติให้แก่เธอ. เธอจึงแจ้งแก่พระเทวทัตว่า “มโนรถ (ความปรารถนา) ของข้าพเจ้าสำเร็จแล้ว.” พระ เทวทัตทูลยุยงว่า “พระองค์เป็นเหมือนบุรุษขังสุนัขจึง จอกไว้ข้างใน (กลอง) แล้วหุ้มกลองไว้ สำคัญพระเหตุทัย ว่า “เป็นผู้ทำกิจดี,” พระราชบิดาของพระองค์ทรง นึกถึงการดูหมิ่นที่พระองค์ทำแล้ว ก็จักกลับเป็นพระเจ้า- แผ่นดินเสียเองโดย ๒-๓ วันแน่นอน.” พระเจ้าอชาต ศัตรูตรัสถามว่า “ข้าพเจ้าจะทำอย่างไรเล่า? เจ้าข้า.” พระเทวทัตทูลแนะนำว่า “จงปลงพระชนม์พระองค์เสีย”. พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสถามว่า “ท่านเจ้าข้า พระราชบิดา ของข้าพเจ้า เป็นผู้ไม่ควรจะปลงพระชนม์ด้วยศาตรามิใช่ หรือ?” พระเทวทัตกล่าวว่า “จงให้พระองค์สิ้นพระชนม์ ด้วยการตัดพระกระยาหารสิ”.

ท้าวเธอจึงดำรัสสั่งให้จำขังพระราชบิดาไว้ในเรือน อ้นร้อนรม กล่าวนคือ เรือนที่กลบกลุ่มด้วยควันไฟ ซึ่ง สร้างไว้เพื่อลงโทษ แล้วจึงตรัสสั่งว่า “ยกเว้นแต่ พระราชมารดาของเราเสีย ท่านทั้งหลายจงอย่ายอมให้ผู้ อื่นเยี่ยมเลย.” พระราชเทวีใส่พระกระยาหารในชั้นทองคำ ทรงพกไปด้วยชายพระภุชญาเข้าไปถวายแด่พระราชชา. ท้าวเธอทรงยังพระวรกายให้เป็นไปอยู่ด้วยพระกระยาหารนั้น. พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสถามว่า “พระราชบิดาของเรา ยัง พระวรกายให้เป็นไปอย่างไร?” ได้สดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัส ว่า “ท่านทั้งหลายจงอย่ายอมให้พระราชมารดาของเรา ซ่อนพระกระยาหารไว้ที่ชายพระภุชญาเข้าไป”. พระราชเทวีใส่พระกระยาหารในพระโมลีเข้าไป (ถวาย). พระเจ้าอชาตศัตรูสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสสั่งว่า “ท่าน ทั้งหลาย จงอย่ายอมให้พระราชมารดาของเราเกล้า พระโมลีเข้าไป.” พระราชเทวีใส่พระกระยาหารไว้ในฉลอง พระบาททอง ปิดไว้แล้ว ทรงฉลองพระบาทเข้าไป.

อนุญชิตวา ตมตถ รณโณ อาโรเจสุ ๑ ราชา กิสส ตวั กุมาร มํ มาเรตุมิจฺฉลลิตี ปุจฺฉิ ๑ ราชชนมฺหิ เทว อตฺถโกติ ๑ ราชา ตสฺส ราชช อทาลิ ๑ โส มยหํ มโนโรถ นิปฺพนโนติ เทวทตฺตสฺส อาโรเจสิ ๑ ตวั ลิคาลํ อนุโต กริตฺวา เกริปริโยนทุธ- ปฺริโส วิย สุกิจฺจการิมฺหิติ มณฺณลลิติ กติปาเทเนว เต ปิตา ตยา กตํ อวมานํ จินฺเตตฺวา สยเมว ราชา ภวิสสตีติ ๑ กิ กโรมิ ภนฺเตติ ๑ ตํ ขาเตหิติ ๑ นนุ ภนฺเต มยหํ ปิตา น สตุถวฺขุโณติ ๑ อาหารุปฺจเณน นํ มาเรหิติ ๑

โส ปิตริ กมฺมกรณตฺถ กตฺถมฺขรสงฺขาเต ตาปน- เคเห ปกฺขิปาเปตฺวา มม มาตริ จเปตฺวา อณฺณสฺส ทฺนุจฺจ มา เทถาติ อาห ๑ เทวี สุวณฺณสรเก ภตฺตํ ปกฺขิปิตฺวา อุจฺฉฺจนาทาย ปวิสิตฺวา รณโณ อทาลิ ๑ โส เตน ยาเปติ ๑ อชาตสตฺต มยหํ ปิตา กถํ ยาเปตีติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตี สุตฺวา มยหํ มาตฺ อุจฺฉฺจเค กตฺวา ปวิสิตฺ มา เทถาติ อาห ๑ เทวี โมลียํ ปกฺขิปิตฺวา ปวิสิติ ๑ ตมฺปิ สุตฺวา โมลียํ พนฺธิตฺวา ปวิสิตฺ มา เทถาติ อาห ๑ เทวี สุวณฺณปาทุกาสุ ภตฺตํ ปกฺขิปิตฺวา ปิพิตฺวา ปาทุกา อารุญฺห ปวิสิติ ๑

พระราชชาติได้ดับเรื่องแม่นั้น ก็ตรัสสั่งว่า “ท่านทั้งหลาย จงอย่ายอมให้พระองค์ทรงฉลองพระบาทเข้าไป.” พระราชเทวีทรงสนานด้วยน้ำหอม ทาพระกายด้วยมธุรส ๔ ประการ แล้วทรงห่มพระภูษาเสด็จเข้าไป. พระราชาทรงเลียพระกายของพระนาง ยิ่งพระวรกายให้เป็นไป. พึงถามว่า “ตายด้วยความพยายามแห่งตน (ฆ่าตัวตาย) ไม่ควรหรือ ?” พึงแก้ว่า “พระอริยสาวกทั้งหลาย ย่อมไม่ยังตนให้ตกฉิบหายไป (ฆ่าตัวตาย).” พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสถามอีกได้ทรงสดับเรื่องนั้นแล้วตรัสสั่งว่า “ตั้งแต่บัดนี้ไป ท่านทั้งหลาย จงห้ามพระราชมารดาของเราเสด็จเข้าไปเสีย.” พระราชเทวีประทับยืนใกล้พระทวารแล้ว ทูลว่า “ข้าแต่พระเจ้าพิมพิสาร พระราชสวามี นี่เป็นการเยียมพระองค์เป็นครั้งสุดท้าย ตั้งแต่บัดนี้ไป หม่อมฉันจะมีได้เยียมพระองค์เลย, ถ้าโทษของหม่อมฉันมี, ก็ขอได้ทรงพระกรุณาโปรดอดโทษด้วยเถิด” ดังนี้แล้ว ก็ทรงพระกันแสงเสด็จกลับไป.

จำเดิมแต่นั้นมา พระราชาทรงอดพระกระยาหารยังพระวรกายให้เป็นไปด้วยการเสด็จจงกรมอันประกอบด้วยสุข อันเกิดแต่มรรคและผล. ก็พระวรกายแม่ของพระองค์รุ่งเรืองยิ่งนัก. พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสถามว่า “พระราชบิดาของเราซึ่งพระวรกายให้เป็นไปอยู่ได้อย่างไร ?” ได้สดับว่า “ด้วยการเสด็จจงกรม” ดังนี้แล้ว ทรงส่งพวกช่างกลับไป ด้วยพระราชโองการว่า “พวกท่านจงเอามิดโกนผ่านพระบาทพระราชบิดาของเราเสีย แล้วทาด้วยน้ำมันผสมเกลือแล้วรมด้วยถ่านไม้ตะเคียน.” ช่างกลับไป ทูลพระราชโองการแด่พระราชบิดา เธอตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงทำ (ตาม) พระราชหฤทัยแห่งพระราชบิดาของพวกท่านเถิด” จึงทูลว่า “ขอเดชะ ขอพระองค์โปรดประทับนั่งเถิด, พวกข้าพบาทจะกระทำ (ตาม) พระบัญชาของพระราชบิดา, ขอพระองค์อย่าทรงกริ้วต่อพวกข้าพบาทเลย, กรรมนี้หากควรแก่พระราชบิดาผู้ทรงธรรมเช่นพระองค์ไม่” ดังนี้แล้ว ทำตามพระราชนัดราชสั่งนั้น. นัยว่า ในกาลก่อน พระราชาทรงสวมฉลองพระบาทในลานพระเจดีย์อันเป็นสถานที่บูชา ด้วยสักการะมีของหอมและดอกไม้เป็นต้น. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “พระองค์เอาพระบาทซึ่งมิได้ชำระเหยียบเสีย ลำพบนที่เขายูไว้เพื่อต้องการเป็นที่นั่งของภิกษุสงฆ์,

ตมปิ สุตวา ปาทูกา อารุยห ปวีลิตฺตฺ มา เทลาติ อาห ๑ เทวี คนฺโธทเกน นหาตวา สรีร์ จตุมมธุเรณ มกุเขตวา ปารูปิตวา ปวีลิตฺติ ๑ ราชา ตสสา สรีร์ เลหิตวา ยาเปติ ๑ อตตฺปกฺกเมน มรณํ อยฺยตฺตฺนติ ๑ น ทิ อริยสาวกา อตตฺตานํ วินิปาเตนฺตฺติติ ๑ อชาตสตฺตฺ ปุน ปุจฺจิตฺวา ตํ ปวตฺตี สุตวา อีโต ปฏฺจาย มยฺหํ มาตฺตฺ ปเวสนํ นิวาเรลาติ อาห ๑ เทวี ทวารมฺมุเล จตฺวา สามิ พิมพิสาร อิทฺทานิ โว ปจฺฉิมทสฺสนํ นาทํ อีโต ปฏฺจาย ตุมฺเห ปสฺสิตฺตฺ ลกามิ สเจ มยฺหํ โทโส อตฺถิ ขมถ เทวาติ โรทิตฺวา นิวตฺติ ๑

ตโต ปฏฺจาย ราชา นิราหาโร มคฺคผล- สฺขุปลฺลฺหิตฺเตน จงฺกเมน ยาเปติ ๑ อตตฺตภาโว จสฺสาปิ อติวีย วิโรจติ ๑ อชาตสตฺตฺ กถํ เม ปิตา ยาเปตฺติติ ปุจฺจิตฺวา จงฺกเมนาติ สุตวา มยฺหํ ปิตฺตฺ ปาเท ขุเรน ผาเลตฺวา โลณเตเลหิ มกุเขตวา ขทฺริงคารเหติ ปจฺภาติ นหาปิตฺเต เปเสสิ ๑ เต คนฺตฺวา สาสนํ รมฺโยเอ อาจิกฺขิตฺวา ตุมฺหากํ รมฺโยเอ มนํ กโรธาติ วุตฺตา นิสฺสิท เทว มยํ รมฺโยเอ อาณํ กโรม มา โน กุชฺฉิตฺถ นยิทํ ตุมฺหาทิสานํ ธมฺมราชูนมนุจฺฉวิกฺกนฺติ วตฺวา ตถา กรีสฺสุ ๑ ราชา กิร ปุพฺเพ คนฺธปฺปฺพวาทีทิ ปุชฺชนฺภูจฺฉานเจตฺยงฺคเณ สสุปาทโน อโหสิ ๑ ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสฺสิทนตฺถาย ปญฺญตฺตํ กฏฺฐารกํ อโธเตหิ ปาเทหิ อุกฺกมิ ตสฺสาญํ นิสฺสนฺโหติปิ วทฺนติ ๑

นี้เป็นผลแห่งกรรมนั้น” ดังนี้ ก็มี.

พระราชากัดเวหน่าอันสาหัส ทรงพระอนุสรณ์อยู่ อย่างเดียวว่า “อัศจรรย์จริงพระพุทธเจ้า อัศจรรย์จริง พระธรรมเจ้า อัศจรรย์จริงพระสังฆเจ้า” เสด็จจุดไป บังเกิดเป็นยักษ์ชื่อว่าชนวนลภะ เป็นผู้บำรุงท้าวเวสสุวรรณ ในเทวโลกชั้นจาตุมหาราช ด้วยอำนาจความรักใคร่อัน พระองค์ทรงอบรมมานาน เพราะพระองค์เคยบังเกิดใน เทวโลกชั้นนั้นมาก. พระเจ้าอชาตศัตรูทรงปลงพระชนม์ พระราชบิดา ด้วยอาการดั่งพรรณนามาฉะนี้ แล้วภายหลัง บังเกิดความลิเนหาในพระราชบิดา ทรงกันแสงคร่ำครวญ ได้ถวายพระเพลิงพระศพของพระเจ้าพิมพิสารนั้นแล้ว.

เบื้องหน้าแต่นั้นพระเทวทัตคบคิดกับพระเจ้าอชาต- ศัตรูนั้นกระทำความชั่ว ตั้งแต่ส่งนายขมังธนูไปเพื่อปลง พระชนม์พระศาสดาเป็นต้น กระทั่งถึงทำลายสงฆ์ เข้าไป สู่แผ่นดิน (ถูกแผ่นดินสูบ) โดยนัยที่กล่าวมาแล้ว. พระราชาได้สดับข่าวนั้น ทั้งหวาดกลัวทั้งสะดุ้งพระราช- หฤทัย ด้วยทรงรำพึงว่า “แผ่นดินจะพึงสูบแม่เราด้วย หรือหนอ ?” จึงมิได้ความลำราญในราชสมบัติ. มิได้รับ ความโปร่งพระราชหฤทัยในการบรรทมเลย, หวาดหวั่น เทียวไปเหมือนเปรตที่ถูกแทงด้วยเครื่องกรรมกรณ์.

ก็แล ท้าวเธอทรงพิจารณาเห็นพระองค์ราวกระดูก แผ่นดินสูบ ราวกระดูกออกจากเปลวไฟในอเวจีมหานรก ราวกระดูกนายเพชรฆาตให้นอนหงายเหนือแผ่นดิน แล้ว ตอกด้วยหลาวเหล็ก, ด้วยเหตุนั้น เมื่อท้าวเธอทรง หวาดหวั่นดุจไก่ถูกประหารอยู่ จึงมิได้มีความสงบ พระราชหฤทัยเพียงครู่เดียว. แม้พระองค์มีความประสงค์ จะเฝ้าพระศาสดา และทูลถามปัญหา ให้ทรงอดโทษให้ ก็ไม่อาจจะเสด็จเข้าไปเฝ้าพระศาสดาได้ เพราะพระองค์ ทรงมีความผิดมหันต์. ในวันเพ็ญวันหนึ่ง ท้าวเธอตรัส ถถามหมอชีวกโกมารภักว่า “เดี๋ยวนี้ พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ที่ไหน?” หมอชีวกกราบทูลว่า “ในสวนมะม่วง ของข้าพระบาท”. นัยว่า ในกาลก่อน หมอชีวกได้ทำ ที่ปักกลางคืนและที่ปักกลางวัน ที่เร้น กุฎี และมณฑป เป็นต้นให้สำเร็จ และให้นายช่างสร้างพระคันธกุฎีเพื่อ พระศาสดา ในสวนมะม่วงนั้น ทำสวนมะม่วงซึ่งพระเจ้า- พิมพิสารพระราชทานแก่ตนนั้นให้เป็นวิหาร มอบถวายไว้, คำนั้น หมอชีวกกล่าวหมายเอาสวนนั้น. ครั้งนั้น

ราชา อุปปนพลวเวทโน อโห พุทฺโธ อโห ธมฺโม อโห สงฺฆโมติ อนุสฺสรณฺโโตเยว จวิตฺวา จาตุม- มหาราชิกเทวโลเก เวสฺสวณฺสส ปรีจารโก ชนวนลภ- นาม ยกฺโข หุตฺวา นิพฺพตฺติ ตตถ พุทฺธนิพฺพตฺต- ปุพฺพตาย จิรปริจฺจิตนิกนฺติวเสน ฯ เอวํ โส ปิตฺรฺ มาเตตฺวา ปจฺฉา อุปปนฺนปิตฺุลิเนโห โรทิตฺวา ปรีเทวิตฺวา ตสฺส สรรีริกัจจํ อกาลิ ฯ

ตโต ปรี เทวตฺโต เตน สทุธิ มนฺเตตฺวา วุตฺตนเยน สตถุ วรณตถํ ธนุคฺคหปฺเปสนาทิโต ยาว สงฺฆเมทา ปาปี กตฺวา ปจฺวี ปาวีสิ ฯ ตํ สุตฺวา ราชา กจฺจิ นุ โข มปี ปจฺวี คิเลยยาติ ภิตฺตสิโต รชชสุขํ น ลภติ สยเน อสฺสาทํ น วิญฺหติ กมฺมกรณภิกฺขุโน เปโต วิย กมฺปมาโน วิจฺรติ ฯ

โส ทิ ปจฺวียา คิลियมานํ วิย อวิจฺชาลาย นิภฺขมณฺต์ วิย ปจฺวียํ อุตฺตานกํ นิปฺชชาเปตฺวา อยฺสุเลทฺติ โภภฺยิมานํ วิย จ อตฺตานํ สมฺนุปฺสสิ ฯ เตนสฺส ปหฺฏกฺกกุฏฺฐสฺเสว กมฺปมานสฺส มฺหุตฺตํ อวฺภูจฺฉานํ นาโหลสิ ฯ โส สตถารํ ปสฺสิตฺวา ปญฺหณจ ปุจฺฉิตฺวา ขมาเปตฺกามาปี อตฺตโน อปฺรารมฺหนตฺตตาย สตถารํ อุปฺสงฺกมิตฺถุ น สกฺโกติ ฯ โส เอกสฺมี ปุณฺณมีทิวเส กตถ ภควา เอตฺรทฺธิ วสฺติตฺติ ชิวกํ โภมารภจฺจํ ปุจฺฉิ ฯ อมฺหากํ อมฺพวเนติ ฯ ปุพฺเพ กิร ชิวโก ตตถ รตฺติภูจฺฉานทิวาภูจฺฉานเลณฺณกุฎฺติมณฑปาทีนิ สมฺปาเทตฺวา สตถุ คนธกุฎฺถยจ กาทเรตฺวา ตํ อตฺตโน พิมฺพิสารเณ ทินฺนํ อมฺพวณฺุยยานํ วิหารํ กตฺวา นิยฺยาเทสิ ฯ ตํ สนฺธาเยตฺถ วุตฺตํ ฯ อถ ราชา ตตเทว รตฺติภาเค ชิวกํ มคฺคณายกํ กตฺวา ชิวกมฺพวนารามํ คนฺตฺวา สตถารํ วนทิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส จยฺชลิ กตฺวา เอกมณฺต์ นิลินฺโน สามณฺณผลสฺสุดเต วุตฺตนเยเนว ปญฺหํ ปุจฺฉิ ฯ

พระราชาทรงทำหมอสิวักให้เป็นคนนำทาง เสด็จไปสู่
ชีวกำพวนารามในตอนกลางคืนวันนั้นนั่นเอง ถวายบังคม
พระศาสดา และทรงทำอัญชลีแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว ประทับ
นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งจึงทูลถามปัญหา โดยนัยที่พระธรรม
สังคหาคจารย์ กล่าวไว้ในสามัญญผลสูตร นั้นแล.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “พระราชานี้
ตั้งแต่เวลาที่ให้ปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้ว ไม่ได้
บรรทม หลับตลอดกลางคืนและกลางวันเลย. ด้วยทำวเธอ
เป็นเหมือนถูกแทงด้วยหอกตั้ง ๑๐๐ เล่ม ในเมื่อพอหลับ
พระเนตรลง ด้วยทรงหวังว่า “จักงีบ” เท่านั้น ก็กลับ
ผวาตื่นขึ้นคร่ำครวญอยู่. ในวันนี้ พระราชานี้เสด็จมาหา
เราแล้ว จักเข้าถึงความหลับ จำเต็มแต่กาลที่ได้ฟัง
เทศานี้ และจักทำสักการะแด่พระรัตนตรัย ชื่อว่า
บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาอย่างปुरुชเช่นพระราชานี้จัก
ไม่มีเลย. อนึ่ง ในเวลาจบพระเทศนา พระองค์จัก
ประดิษฐานอยู่ในสภาวะทั้ง ๓. พระราชานี้จักบังเกิดใน
โลกภูมิ ตกลงไปภายใต้ถึงพื้นหม้อโดยกาลประมาณได้
สามหมื่นปี ผุดขึ้นมาเบื้องบนอีก ถึงปากหม้อโดยกาล
ประมาณได้สามหมื่นปี แล้วก็จักพัน เปรียบเหมือนบุคคล
บางคนทำการฆ่าบุรุษ พึงพ้นจากอาชญาด้วยวัตถุสักว่า
ดอกไม้กำมือหนึ่งฉนั้น เพราะศาสนของเราเป็น
ศาสนาใหญ่ เพราะเหตุที่พระราชานี้ได้ถึงสภาวะ ๓. อนึ่ง
พระองค์จักเป็น พระปัจเจกพุทธเจ้าพระนามว่า ชีวิต
วิเสส ปรีนิพพานในอนาคตกาล” ดังนี้แล้ว ทรงทราบ
อานิสงส์ใหญ่อันทำวเธอควรจะได้ เพราะทรงสดับธรรมนี้
เมื่อจะทรงแก้ปัญหของพระองค์ จึงทรงแสดงสามัญญ-
ผลสูตร ในลิลชัณธวรรค.

ในกาลจบเทศนา พระราชาเสื่อมจากโสดาปัตติผล
เพราะเป็นผู้มีอุปนิสัยแห่งมรรคอันตัดเสียแล้ว จึงได้แต่
ถึงสภาวะ ๓ ด้วยทรงมอบพระองค์. ก็ถ้าพระราชบิดาจัก
ไม่ถูกพระองค์ปลงพระชนม์แล้วไซ้. พระองค์ก็จักได้
เป็นโสดาบันในทันที นั้นนั่นแน่แท้. แต่อันตรายแห่งมรรค
เกิดมีแก่พระองค์เพราะทรงคลุกคลีด้วยปาปมิตร. พระราชา
ทรงถึงสภาวะอย่างนี้แล้ว จึงทรงประกาศความผิดที่
พระองค์ทรงทำเฉพาะพระพักตร์พระศาสดา ให้พระศาสดา
ทรงอดโทษให้แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ทรงทำประทักษิณ
๓ รอบ ทรงตั้งอัญชลีไว้เหนือพระเศียร ผินพระพักตร์

อถ ภควา อัย ราชา ปิตุ มาริตกาลโต
ปฏุสยา เนว รตติณทิว นินทหิ ลภติ โส หิ
นินทายิสสามิติ นิम्मิลิตมตเตสุเยว อภขิสฺส สตติส-
ต-
อพฺภาหโต วีย กนฺทมาโนเยว ปพฺพชฺชติ อชช
ปนายํ มํ อุปสงกมิตวา อิมิสฺสา เทสนาย สุตกาลโต
ปฏุสยา นินทหิ อุปฺเสสตี รตนตฺตยสฺส จ สกฺกาโร
กริสฺสตี ปุทฺธชฺชนิกสทฺธาสมปฺนโน นาม อิมินา รณฺญา
สทิสฺโส น เทสสตี เทสนาวสาเน จ ติสฺสฺสฺสฺส
ปติฏฺฐทิสฺสตี ยสฺมา เจส ติสฺสรมํ คโต ตสฺมา มม
สาสนสฺส มหนตฺตตาย ยถา นาม โภจฺจि ปุริสวโร
กตวา ปุพฺพมฏฺฐิมตฺเตน ทณฺเทน มุจฺเจยย เอวเมส
โลทกฺุมภฺยํ นินฺทิตฺตวา อโร ปตฺนโต ติสาย วสฺส-
สทฺสเสหิ กุมภิตลํ ปตฺวา ปุณ อุตฺธํ คจฺจนโต
ติสาย วสฺสสทฺสเสหิ กุมภิมุขํ ปตฺวา มุจฺจิสฺสตี
อนาคเต จ ชีวิตวิเสสํ นาม ปจฺเจกพุทฺโธ หุตฺวา
ปรีนิพฺพายิสฺสตีติ อิมํ เตน ธมฺมํ สุตฺวา ลภิตพฺพํ
มหานิสฺสํ ญตฺวา ตสฺส ปญฺหํ พฺยากรโธโต
ลิลกฺขนธวคฺเค สามัญญผลสฺสุดํ เทเสสิ ฯ

เทสนาวสาเน ราชา อุปฺจฉินฺนมคฺคฺพนิสฺสยตฺตา
โสดาปัตติผลโต ปรีหาญิตฺวา อตฺตสฺนนิยยาตเนน ติสฺสรมํ
อคฺคณฺฉิ ฯ สเจ หิ เตน ปิตา มาตีโต นาภวิสฺส
ตสฺมีเยวสเน โสตาปฺนโน อภวิสฺส ปาปมิตฺตลสฺสคฺเคน
ปนสฺส มคฺคณฺตรายเ ชชาติ ฯ เอว ราชา สรณํ
คฺนุตฺวา สตฺถุ สมฺมุขา อตฺตนา กตํ อปฺราโร
ปกาสเตวา สตฺถาโร ชมาเปตฺวา อฏฺฐายาสนา
ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ลิสฺสลิ อญฺชลิ ปติฏฺฐเปตฺวา
ยาว ทสฺสนวิสยา สตฺถุ อภิมุโขว ปฏฺฐิกกมิตฺวา
ทสฺสนวิชทฺทญฺจาเน ภูมฺิยํ ปญฺจปติฏฺฐิตฺเตน วฺนทิตฺวา

ตรงต่อพระศาสดา ทรงดำเนินถอยหลังออกมา ตรียบเท่า ปกุกามิณี ๓
แดนที่ทอดพระเนตรเห็น ได้ถวายเป็นมงคลด้วยเบญจางค-
ประดิษฐ์เหนือภาคพื้นในสถานที่ละการทอดพระเนตรเห็น
แล้ว เสด็จหลีกไป.

เรื่องพระเจ้าอชาตศัตรู ในอรรถกถาสัมมัญญผลสูตร จบ.

(๔๕) ในอดีตกาล แม่พี่ชายของนิครนถ์ ชื่อว่า
ทิววิณะ มีอัฐภาพประมาณ ๖๐ โยชน์ เป็นผู้หยาดตกไป
ใหม่อยู่ในมหานครลิ้น ๔ พุทธรันดร เพราะกรรมที่ตนถือ
ชั่ว. ตระกูล ๕๐๐ ตระกูลซึ่งชอบใจทิววิณะของเขา เข้าถึง
ความเป็นสหายของเขา ก็ใหม่อยู่ในมหานคร (เหมือน
กัน).

เรื่องนี้มาในอรรถกถา.

(๔๖) แม่ครูทั้ง ๖ มีปुरुณกัสสปะเป็นต้น ปฏิญาณว่า
“พวกเราเป็นผู้ตรัสรู้เฉพาะพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ
ยังตนให้พ้นจากเพราะกรรมที่ตนถือชั่ว. คนอันธพาลเป็น
อันมากแม่ผู้ชอบใจทิววิณะของครูทั้ง ๖ นั้น ก็ถึงความ
พินาศ. จริงอยู่ คนเหล่านั้นแม่ทั้งหมด มีทุกติเป็นเบื้อง
หน้าทั้งนั้น. ไปจกว่า “ก็ครูทั้ง ๖ นั้น ได้นามว่าปुरुณะ
เป็นต้น เพราะเหตุไร ?” ข้าพเจ้าจะวิสัชนาดังต่อไปนี้ :-

ดังได้ลำดับมา ตระกูลหนึ่งมีทาส ๙๙ คน ทาสคน
หนึ่งเกิดมาก็พอครบ (๑๐๐ คนพอดี) ด้วยเหตุนี้
พวกนายจึงซื้อทาสคนนั้นว่า “ปुरुณะ.” และพวกนาย
จะพูดว่า “การงานอันปुरुณะนั้นทำดีทำชั่ว” หรือ “ยังไม่
ทำ ทำแล้ว” ย่อมไม่มี เพราะเขาเป็นทาสผู้เป็นมงคล
เขาคิดว่า “เราจะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ในที่นี้”
จึงหลบหนีไป. ครั้งนั้น พวกโจรได้ชิงผ้าของเขาไป. เขา
เมื่อไม่รู้แม้จะปกปิดด้วยหญ้าและใบไม้ ก็เป็นผู้เปลือยกาย
เข้าไปสู่บ้านตำบลหนึ่ง. พวกมนุษย์เห็นเขาเข้า ลำคัญว่า
“บุรุษนี้เป็นสมณะ เป็นพระอรหันต์ มีความมกน้อย,
บุคคลอื่นเช่นบุรุษนี้ ไม่มี” จึงได้ให้ขนมและข้าวเป็นต้น.

สามมัญญผลวณฺณนายํ อชาตศัตรูตถุ ๓

[๔๕] อตีเต ทิววิณฺสส ภคตปิ อตตนา
ทคคหิตน จตฺตพฺพทฺธนฺตรํ สญฺจิชฺยชนมตเตน อตตภาเวน
อตตทานิ ปตีโต มหानิรเย ปจฺจติ ๓ ตสฺส ทิววิณฺ-
สิริจิตานิ ปญฺจ กุสสตานิ ตสฺสเสว สทพฺยตํ อปฺปนฺนานิ
มหानิรเย ปจฺจนฺติ ๓

อิทมญฺจกกายมคตํ วตฺถุ ๓

[๔๖] ปุรณกสฺสปาทโย ฉ สตถาโรปิ อตตนา
ทคคหิตน อนุตฺตรํ สมมาสมโพธิ อภิสมฺพทฺธา มยฺนติ
ปฺปฏิชานนฺดา อตตทานิ วินาสเนติ เตสํ ทิววิณฺสิริจิตาปิ
พฺพุ อนุธพาลา วินาสํ ปาปฺพนฺติ ๓ สพฺเพปิ เทเต
ทคคคิตปรายนาเยว ๓ กสฺมา ปเนเต ปุรณาทินามิ
ลกนฺตตีติ ๓ วุจฺจเต ๓

เอโก กิร อญฺญตรสฺส กุสสฺส เอกุณทาสสตี
ปุรยมาโน ชาโต เตนสฺส ปุโรนฺติ นามมกฺสุ ๓
มฺงคฺลทาสตตฺตา จสฺส สุกตํ ทคคกฺกนฺติ วทฺนตา
นตฺถิ อกตํ วา กตฺนฺติ ๓ โส ก็ มยฺหํ เอตถ
วาเสนาตี ปลาโย ๓ อถสฺส โจรา วตฺถานิ อจฺฉินฺทิสฺสุ ๓
โส ตินฺนปญฺเณหิ ปฺปฏิจฺฉาเทตฺตปิ อชานนฺโต นคฺโคว
เอกํ คามํ ปาวิสฺสิ ๓ มนฺุสฺสา ตํ ทิสฺวา อยํ สมโณ อรหา
อปฺปิจฺโณ นตฺถิ อิมินา สทิสฺสติ ปุวภตฺตาทินิ อทฺสุ ๓
โส มยฺหํ วตฺถสฺส อนิวตฺถภาเวน อิทํ อปฺปนฺนนฺติ
ตโต ปฺปฏิจฺฉาย วตฺถํ ลภิตฺวาปิ น นินวาเสสิ ตเทว
นคฺครูปิ ปพฺพชฺชํ กตฺวา อคฺคเทสิ ๓ ตสฺส สนฺติเก

เขาคิดว่า “ขนมและข้าวเป็นต้นนี้ เกิดขึ้นเพราะความที่ เราไม่นุ่งผ้า” ตั้งแต่นั้นแม่ได้ผ้าแล้วก็ไม่นุ่ง, เขาได้ถือ เอาเพศเปลือยนั้นนั่นเองทำให้เป็นบรรพชา. พวกมนุษย์ ๕๐๐ คนพากันบวชในสำนักของเขา. ปุรณะนั้นแลได้นาม ด้วยอำนาจโคตรว่า “กัสสป.”

ส่วนบุรุษคนหนึ่ง เป็นทาสของนายผู้หนึ่ง แบก หม้อน้ำมันเดินไปบนแผ่นดินอันมีเปลือกตม นายกำชับว่า “อย่าสิ้นนะพ่อ” ก็ลื่นลงด้วยความเปลือย เพราะความที่ กลัวนาย จึงเริ่มจะหนีไป. นายวิ่งไปอุดชายผ้าไว้. เขาทิ้ง ผ้าเสียแล้ว เป็นผู้ไม่มีผ้าหนีไป. คำที่เหลือเช่นปุรณะ นั้นเอง. มักขลิ้นแล เรียกกันว่า “โคสาละ” ก็มี เพราะเกิดในโรงโค.

ส่วนบุรุษผู้หนึ่ง ได้นามว่า “นิครนถ์” เพราะเป็นผู้ มีปกติกล่าวอย่างนี้ว่า “เราไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด, เรา เป็นผู้เว้นขาดจากกิเลสเครื่องร้อยรัด” และเรียกกันว่า “นาฏบุตร” เพราะเขาเป็นบุตรของนักฟ้อน. ก็กิเลส เครื่องพัวพัน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดในคำนี้, กิเลสมี ราคะเป็นต้นของเขา มีความพัวพันในเรือนเป็นกิจ มีนา สวน บุตร และภรรยาเป็นอาทิเป็นอารมณ์.

ฝ่ายบุรุษผู้หนึ่ง เขาเรียกกันว่า “สญชัย” ด้วย อำนาจนามและเรียกกันว่า “เวลัญฐบุตร” เพราะเป็นบุตร ของช่างสาน.

ส่วนบุรุษผู้หนึ่ง เขาเรียกกันว่า “ปุกุทธะ” ด้วย อำนาจนาม และเรียกกันว่า กัจฉายณะ ด้วยอำนาจโคตร. บุรุษผู้นี้ ห้ามน้ำเย็น. จริงอยู่ เขาถ่ายอุจจาระก็ดี กิน ข้าวก็ดี ของไม่สะอาดอะไรๆ เป็องก็ดี ก็ไม่ทำกิจคือ ชำระด้วยน้ำ (เย็น). ได้น้ำร้อนหรือน้ำข้าวแล้วจึงทำ, ชำระแม่น้ำหรือน้ำในทาง ก็เข้าใจว่า “ศีลของเราขาด แล้ว” ดังนี้ ตะล่อมทรายทำเป็นจอมด้วยอำนาจวัตร อธิษฐานศีลแล้วจึงไป. บุรุษผู้นี้ถือลัทธิทาลิริมิได้เห็น ปานนี้.

ส่วนบุรุษผู้หนึ่ง เขาเรียกกันว่า “อชิตะ” ด้วย อำนาจนาม, และเรียกกันว่า “เกสกัมพล” เพราะอรรถ ว่า ทรงไว้ซึ่งผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมมนุษย์ ดังนี้แล.

ปญจสตนุสสา ปพพชิสฺสุ ๑ โสเยเว กสฺสโปติ โคตตวเสน นามํ ปฏิลภติ ๑

เอโก ปน เอกสามิกสฺส ทาโส สกททหมาย ภูมียา เตลฆฏฺฐิ คเหตุวา คจฺจนฺโต สามิเกน ตาต มา ขลิตฺติ วุตฺโต ปมาเทน ขลิตฺวา สามิกสฺส ภเยน ปลายิตฺตุมารทฺโธ ๑ สามิโก อุปฺชาวิตฺวา ทุสฺสภณฺณํ อคฺคฺเขสิ ๑ โส ทุสฺสํ ฉทฺเทตฺวา อเจลกฺ โหตุวา ปลายิ ๑ เสสํ ปุรณฺสทิสฺเมว ๑ โสเยเว โคสาลาย ชาตตฺตา โคสาลโสติปิ วุจฺจติ ๑

เอโก ปน อมหากํ คณฺจนฺทกฺกิลโส นตฺถิ กิลฺลศฺคคณฺจฺรทิตฺตา มยฺนติ เอวํ วาทิตาย นิคฺคณฺโจติ ลทฺธนาโม นาฏสฺส ปุตฺตตฺตา นาฏปุตฺโตติ วุจฺจติ ๑ เอตถ จ คณฺจนฺทกฺกิลโสติ ปฺลิตฺพฺรณฺทกฺกิลโส ตสฺส อคาเร ปฺลิตฺพฺรณฺทกฺกิลโ จ ราคาทิกฺกิลโส เขตตวตฺตฺตฺต- ทาราทิวสิโย ๑

เอโก ปน นามวเสน สญชัย เวลฺกฺจฺสส ปุตฺตตฺตา เวลฺกฺจฺปุตฺโตติ จ วุจฺจติ ๑

เอโก ปน นามวเสน ปุกุทฺโธ โคตตวเสน กจฺฉายโนติ จ วุจฺจติ ๑ สิตฺตฺทกํ ปฏิกฺกิตฺตโก เอส ๑ โส ทิ วจฺจํ กตฺวาปิ โภชนํ ภูยฺชิตฺวาปิ เกนจิ อสุจฺจนา มกฺขิตฺโตปิ อุทกฺกิจฺจํ น กโรติ อุณฺโหนทกํ วา กญฺชิกํ วา ลภิตฺวา กโรติ นทึ วา มคฺโคทกํ วา อติกกมฺม สิลล์ เม ภินฺนุนฺติ วตฺตวเสน วาลิกาย ฐูปิ กตฺวา สิลล์ อธิฏฺฐาย คจฺจนฺติ ๑ เอวรูปนิสฺสิริก- ลทฺธิโก เอส ๑

เอโก ปน นามวเสน อชิตฺโต มนุสฺสเกเสทฺธิ กตฺกมฺพลํ ธาเรตฺติติ เกสกมฺพลโสติ จ วุจฺจติติ ๑

เรื่องครูทั้ง ๖ มาในอรรถกถาสัมมัญญผลสูตร.

สามณณผลวณฺณนายํ ฉสฺสตุฏฺวตฺตฺตฺ ๑

คนพาลทั้งหลาย ย่อมยังตนและหมู่ชนผู้ทำตามคำ
ของตนให้ฉิบหาย เพราะกรรมที่ตนถือชั่ว โดยอาการ
อย่างนี้แล.

(๔๗) ส่วนบัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่ยังตนและหมู่
ชนผู้ทำตามคำของตนให้ฉิบหาย ให้ถึง (แต่) ความเจริญ
เพราะกรรมที่ตนถือเอาดี ดุจพระพุทธรเจ้าเป็นอาทิ.
แท้จริง พระพุทธรเจ้าทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณอัน
ประดับด้วยพระคุณทั้งมวล เพราะกรรมที่พระองค์ทรงถือ
เอาดี, พระเถระทั้งหลายมีพระสารีบุตรเป็นต้น ก็เหมือน
กัน บรรลุคุณชาตมีสาวกบารมีญาณเป็นต้น. ก็แล
ทวยเทพและมนุษย์นับไม่ถ้วน อาศัยพระพุทธรเจ้า บรรลु
อาสวักขยญาณและเข้าถึงพรหมโลก ตระกูลแปดหมื่นยัง
จิตให้เสื่อมใสในพระสารีบุตรเถระ บำรุงพระเถระด้วย
ปัจจัย ๔ ได้เกิดในสวรรค์, อนึ่ง ตระกูลแปดหมื่นยังจิต
ให้เสื่อมใสในพระมหาสาวกทั้งปวง มีพระมหาโมคคัลลานะ
และพระมหากัสสปะเป็นต้น ก็อย่างนั้น.

(๔๘) ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์นามว่า สุเนตต์
เป็นศาสดาของคณะ ทำลัทธิตั้งทำเป็นที่หยั่งลงสู่สுகคติ
ได้เป็นผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลาย ด้วย
อำนาจแห่งวิชฌมณพนา ซึ่งพระศาสดาตรัสประสงค์
เอาในสัตตสุริยสูตรในสัตตกนิบาตอังคตตรนิกายว่า
“ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล ครูสุเนตต์อบรมเมตตาจิต
ตลอด ๗ ปี, ครั้นอบรมเมตตาจิตตลอด ๗ ปีแล้ว ไม่
มาสู่โลกนี้อีกสิ้น ๗ สัณวัฏฏวิวัฏฏกัปป, ภิกษุทั้งหลาย
ได้ยินว่า เมื่อโลกประลัยอยู่ ครูสุเนตต์นั้นเป็นผู้เข้าถึง
อาภัสสรพรหมโลก, เมื่อโลกเจริญอยู่ เข้าถึงพรหมวิมาน
อันว่าง.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เมตตจิตต์ ภาเวตวา**
คือ ครั้นอบรมจิตประกอบด้วยเมตตาอันสพรคตด้วยติก-
กมาน และจตุกกมาน ทำให้ประณตแล้ว. ก็ในบททั้งสองนี้
พระผู้มีพระภาคตรัสสมาธิด้วยศัพท์คือจิตเป็นใหญ่
เพราะฉะนั้น จึงมีความว่า ครั้นยังเมตตาสมาธิคือเมตตา
พรหมวิหารให้เกิดขึ้นแล้วและให้เจริญแล้ว. สองบทว่า
สตต สัณวัฏฏวิวัฏฏกัปป คือ ตลอด ๗ มหากัปป.
แม้กัปปอันตั้งอยู่ในฝ่ายเสื่อมและกัปปอันตั้งอยู่ในฝ่าย
เจริญ พระผู้มีพระภาคก็ทรงถือเอา ด้วยสังวัฏฏวิวัฏฏ-
ศัพท์นั้นแล.

เอวํ พาลา อตตนา ทุกคหิตেন อตตานญจ
อตตโน วจนการเก จ วินาเสณตตี ๑

[๔๗] ปญฺทิตา ปน อตตนา สุกคหิตেন
อตตานญจ อตตโน วจนการเก จ น วินาเสณตตี
วุฑฺฒี ปาเปนติ ยถา พุทฺธาทโย ๑ พุทฺโธ หิ
อตตนา สุกคหิตেন สพฺพคุณาลงกตํ สพฺพญุตํ ปตฺโต
ตถา สารีปุตฺตาทโย สาวกปารมิตฺตญาณาทิคุณชาตํ
ปตฺตา ๑ พุทฺธํ ปนาคมม อปริมาณํ เทวมนุสฺสา
อาสวกฺขยํ ปตฺตา พุทฺหมโลกญฺจูปนฺนา สารีปุตฺตเถเร
จิตฺตํ ปสาเทตวา จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อสิตฺตีกุสฺสทฺสลาณี สคฺเค นิพฺพตฺตีสฺส ตถา มหาโมคคฺคฺลลาน-
มหากสฺสปาทิสฺส สพฺพมหาสาวเกสุ ๑

[๔๘] อตีเต โพธิสฺสโต สุเนตฺโต นาม
คณสฺตถา สุกตฺตี โอคาทนตฺตถสฺส การโก วิกฺขมภนฺวเสณ
กาเมสุ วิตฺตราโค อโหสิ ยํ สนฺธาย อถโข ภิกฺขเว
สุเนตฺโต สตถา สตต วสฺสานิ เมตตจิตฺตํ ภาเวติ
สตต วสฺสานิ เมตตจิตฺตํ ภาเวตวา สตต สัณวัฏฏวิวัฏฏ-
กปฺเป นยิมิ โลกํ ปฺนาคมิ สัณวัฏฏมาเน สุทฺถิ
ภิกฺขเว โลเก อาภสฺสรูปโค โทติ วิวัฏฏมาเน โลเก
สุยถํ พุทฺหมวิมานํ อุปฺปชฺชตฺตี สตตกฺกฺคฺตฺตเร
สตตสุริยสฺสฺเต วุตฺตํ ๑

ตตถ **เมตตจิตต์ ภาเวตวา**ติ ติกจตุกฺกขฺมานิกาย
เมตตตาย สมฺปยุตฺตํ ปณฺตี กตฺวา จิตฺตํ ภาเวตวา ๑
จิตตสิเสน เหตุถ สมมาธิ วุตฺโตติ เมตตาสมาธิ เมตต-
พรหมวิหารี อุปฺปาเทตวา เจว วฑฺฒเตตวา จาติ
อตฺถโล ๑ **สตต สัณวัฏฏวิวัฏฏกปฺเป**ติ สตต มหากปฺเป ๑
สังวัฏฏวิวัฏฏคฺคหฺเณเนว สังวัฏฏจฺฉายวิวัฏฏจฺฉายโนปี
คหิตา ๑

สองบทว่า **อิมํ โลกํ** คือ สู่กามโลก. บทว่า **สํวฏฺฏมาเน สุตํ** ความว่า เมื่อโลกประลัย คือถูกไฟเผาผลาญ ได้แก่ วอดวายอยู่. ส่วนคำว่า **สุทํ** เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **โลกเ** ได้แก่ เมื่อกัปป์.

บทว่า **อาภสฺสรูปโค** คือ ครุสฺเนตต์เข้าถึงพรหมโลกชั้นอาภสฺสร ด้วยอำนาจการถือปฏิสนธิในพรหมโลกชั้นอาภสฺสรนั้น. กัปป์ที่วอดด้วยไฟ พระองค์ก็ทรงแสดงด้วยคํานั้น.

บทว่า **วิฏฺฏมาเน** คือดำรงอยู่ ได้แก่ เกิดอยู่. บทว่า **สญฺญํ** คือ ชื่อว่า ว่าง เหตุไม่มีสัตว์อะไร เกิดในโลกนั้น. อธิบายว่า ท่านสฺเนตต์อุปบัติ คือว่า เข้าถึงวิมานพรหม กล่าวคือภูมิแห่งปฐมฌาน อันเกิดแล้วแต่เบื้องต้น ด้วยอำนาจการถือปฏิสนธิ.

ได้ยินว่า ในครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ แม้มีปกติได้สมบัติ ๘ ถึงอย่างนั้น ก็ยังตรวจดูประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์และการบำเพ็ญบารมีของตนเอง ยังความรักใคร่ให้เกิดขึ้นในภูมิแห่งฌานทั้ง ๒ เหล่านั้นแล ท่องเที่ยวไปมาด้วยอำนาจเมตตาทพรหมวิหาร. ก็ครุสฺเนตต์ได้มีสาวกหลายร้อย. สาวกทั้งหมดนั้นพึ่งเทศนาของพระโพธิสัตว์ ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน ได้เป็นผู้มีสุคติเป็นเบื้องหน้า. ก็ในสาวกเหล่านั้น บางพวกได้เข้าถึงพรหมโลก, บางพวกได้เข้าถึงฉกามาพรสวรรค์, บางพวกได้เข้าถึงความเป็นขัตติยมหาคาล พราหมณมหาคาล และคฤหบดีมหาคาล แล.

เรื่องครุสฺเนตต์ พึงตรวจดูในปุญญาภายนสูตร ในลัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย.

(๔๙) ในอดีตกาล พาณิข ๗๐๐ คนแล่นสำเภาก็ไปสู่สมุทร. ในวันที่ ๗ สำเภาก็อับปางลงในท่ามกลางมหาสมุทร. น้ำพุ่งขึ้นแล้ว. พวกพาณิขประสพภัยต่างระบือชื่อเทวดาของตนๆ ทำกรรมต่างๆ มีการอ้อนวอนเป็นต้น.

ก็ในท่ามกลางพาณิขเหล่านั้น มีบุรุษผู้หนึ่งคํานึงถึงทานที่ตนถวายแก่ภิกษุสงฆ์กับสภณะและศีลที่ตนรับในวันที่ยืนลงสู่สำเภา นั่งไม่หวาดกลัวเลย. พวกพาณิชนอกนี้เห็นบุรุษนั้นไม่หวาดกลัว จึงพากันถามถึงเหตุแห่งความไม่

อิมํ โลกนฺติ กามโลกํ ๑ **สํวฏฺฏมาเน สฺทนฺติ** สํวฏฺฏมาเน ฉายมาเน วิพชฺชมาเน ๑ **สุทฺนฺติ** จ นิปาตมตต์ ๑ **โลกเ** กปฺเป ๑

อาภสฺสรูปโคติ ตตฺถ ปฏฺิสนฺธิคฺคหณฺวเสน อาภสฺสรพฺรหฺมโลกํ อุปฺโคโต สฺเนตฺโต ๑ เอเตน เตเชสํวฏฺฏเฏ ทสฺสิโต ๑

วิฏฺฏมาเนติ สญฺจมาเน ชายมาเน ๑ **สญฺญนฺติ** กสฺสจฺจ สตฺตสฺส ตตฺถ นิพฺพตฺตสฺส อภาวโต สญฺญนํ ยํ ปจฺมชฺชฌานภูมิจฺจชาตํ พฺรหฺมวิมานํ อาทิตฺโต นิพฺพตฺตํ ปฏฺิสนฺธิคฺคหณฺวเสน อุปฺปชฺชติ อุปฺคจฺจติ สฺเนตฺโตติ อตฺถเ

ตทา กิร โปธิสฺสโต อฏฺุจฺจมาปตฺติลาภีปิ สมานิ ตถา สตฺตทิตฺตํ อตฺตโน ปารมิปุรณญฺจ โอลเเกนฺโต ตาสฺสเอว ทฺวิสฺสุ ฌานภูมิจฺจ นิกนฺตี อุปฺปาเทตฺวา เมตฺตาทพฺรหฺมวิหารวเสน อปรารฺปํ สํสริ ๑ สฺเนตฺตสฺส ปน สตฺถุโน อนเภานิ สวากสฺตานิ อหฺลํ ๑ เต สพฺเพ โปธิสฺสตฺตสฺส เทสํ สุตฺวา ตสฺสเภาเท ปตฺติฏฺุจฺจาย สฺคฺติปฺรายนา อหฺลํ ๑ เตสฺสุ ทิ อปฺเปกฺจฺเจ พฺรหฺมโลกฺอุปฺคา อปฺเปกฺจฺเจ ฉกามาจรฺอุปฺคา อปฺเปกฺจฺเจ ขตฺติยพฺรหฺมณคฺคหปฺติมหาสาละอุปฺคา อหฺลฺลนฺติ ๑

สฺเนตฺตวตฺถุ สตฺตตฺกจฺจคฺคตฺเร ปุญฺญาภายนฺตฺเตตฺเต โอลเเกตฺตพฺพํ ๑

[๔๙] อดีตเต สตฺตสฺสวาทฺนิชา นาวาย สมฺมทฺทํ ปกฺขนฺทิสฺสุ ๑ นาวา สตฺตเม ทิวเส มหาสมฺมทฺทมชฺเชภิกฺขิ ๑ อุทกํ อุคฺคณฺณิ ๑ วาณิชา อตฺตโน อตฺตโน เทวตานํ นามานิ คเหตฺวา อายาจนาทฺนิ กริสฺสุ ภยปฺปตฺตา ๑

เตสํ มชฺเช ปเนโก ปุริโส อตฺตโน นาวาภฺริทฺทน- ทิวเส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทินฺนทานญฺเจว คหิตฺตสฺรณสิลฺลญฺจ อวชฺชมาโน อภิตฺโต ว นิสฺสีทิ ๑ อิตฺเร ตํ อภายนฺตํ ทิสฺวา อภายนฺการณํ ปุจฺฉิสฺสุ ๑ โส ตํ เตสํ

หวาดกลัว. เขาบอกเหตุนี้แก่พยานเหล่านั้น.

พวกพยานถามว่า “ก็ศิลาย่อมควรแก่ชนเหล่านี้หรือ? นาย”. เขาบอกว่า “เออ ควร”. พวกพยานบอกว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอท่านได้โปรดให้แก่พวกข้าพเจ้าบ้าง. เขาได้จัดคนเหล่านั้น พวกละร้อยๆ แบ่งออกเป็น ๗ พวกแล้วให้ศิลา ๕. บรรดาชนทั้ง ๗๐๐ คนนั้น ชน ๑๐๐ พวกที่ ๑ ยืนอยู่ในน้ำประมาณแค่ข้อเท้า ได้รับศิลา, พวกที่ ๒ รับเอาน้ำประมาณ เข่า, พวกที่ ๓ ประมาณแค่สะเอว, พวกที่ ๔ ประมาณแค่สะดือ, พวกที่ ๕ ประมาณแค่นม, พวกที่ ๖ ประมาณแค่คอ, พวกที่ ๗ ได้รับ เมื่อน้ำเต็มกำลังไหลเข้าปาก. เขาให้ศิลาแก่คนเหล่านั้น แล้วประกาศว่า “ที่พึงอย่างอื่นของพวกท่าน ไม่มี, พวกท่านจงระลึกถึงศิลาไว้อย่างเดียวเถิด” ดังนี้แล้ว ตายไป บังเกิดในภพดาวดึงส์ แม้คนเหล่านั้นก็เกิดในภพดาวดึงส์ นั้นเหมือนกัน เพราะอาศัยศิลาที่รับในเวลาใกล้ตาย. เทพบุตรเหล่านั้นทั้งหมด ท่านเรียกว่า “สตูลลปกายิกา (ผู้ตั้งอยู่ด้วยคณะยกย่องความดี)” เพราะเป็นผู้ยกย่องธรรมของสัตบุรุษ ด้วยอำนาจสมาทาน แล้วบังเกิดในหมู่ชาวสวรรค์. วิมานของเทพบุตรเหล่านั้น บังเกิดด้วยสามารถเป็นลวดหลั่นกันทีเดียวอย่างนี้คือ บรรดาเทพบุตรเหล่านั้น วิมานทองของเทพบุตรผู้เป็นอาจารย์ประมาณได้ ๑๐๐ โยชน์บังเกิดในท่ามกลางวิมานทั้งหมด, วิมานทั้งหลายของพวกเทพบุตรอันเดวาสิก บังเกิดแวดล้อมวิมานของเทพบุตรผู้เป็นอาจารย์, วิมานชั้นต่ำทั้งหมดของเทพบุตรเหล่านั้นประมาณได้ ๑๒ โยชน์. เทพบุตรเหล่านั้น ระลึกถึงกรรมในขณะที่บังเกิดนั่นเอง ทราบว่าได้สมบัติเพราะอาศัยอาจารย์ ประสงค์จะกล่าวสรรเสริญคุณของอาจารย์ในสำนักพระศาสดา จึงพากันมาสู่พระเชตะวันในลำดับมัชฌิมยาม ถวายบังคมพระศาสดาแล้วยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง. บรรดาเทพดาเหล่านั้น เทพดา ๖ องค์ปรารถนาจะกล่าวคาถาองค์ละคาถาตามลำดับ ได้กล่าวคาถา ๖ คาถา ทำบาทที่ ๔ ให้แปลกกัน และ ๓ บาท นอกนี้ให้เสมอเป็นอย่างเดียวกันว่า

“บุคคลพึงนั่งร่วมกับสัตบุรุษอย่างเดียว, พึงทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ เพราะรู้ชัด สัทธิธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมมีแต่ความดี ไม่มีความชั่วเลย.

อาจิกฺขิ ฯ

ก็ ปน สามิ สิลฺลํ อญฺเฆสฺสปี วฏฺฏวฏฺฐิตฺติ ฯ
อาม วฏฺฏวฏฺฐิตฺติ ฯ เตนฺทึ อมฺหากปฺปี เทถาติ ฯ โส
เต มนุสฺเส สตํ สตํ กตฺวา สตฺต โภจฺจาเส กตฺวา
ปญฺจสิลฺมทาลิ ฯ เตสุ ปจฺมํ ชนสฺตํ โคปฺผกมฺตฺเต
อุทฺเท จิตฺตํ อคฺคฺเหลสิ ทฺตฺติยํ ชานุมฺตฺเต ตฺตฺติยํ
กฺฐิมฺตฺเต จตฺตฺถํ นาภิมฺตฺเต ปญฺจมํ ฅนฺมตฺเต ฅญฺจํ
คฺลปฺปมาเณ สตฺตมํ มุเข โลโณทฺเท ปวิสนฺเต
อคฺคฺเหลสิ ฯ โส เตสํ สิลฺลํ ทตฺวา อญฺญํ ตุมฺหากํ
ปฏฺฐิสฺรณํ นตฺถิ สิลฺลเมว อวชฺเชถาติ อุกฺโขเสตฺวา
กาลํ กตฺวา ตาวตฺสิสฺวาเน นิพฺพตฺติ ฯ เตปิ
มรณาสฺนุณฺกาลเ คหิตฺสิลฺลํ นิสฺสาย ตตฺถเวว นิพฺพตฺติสุ ฯ
เต สพฺเพ สตํ ธมฺมํ สมาทานวเสเน อุลฺลเปตฺวา
สคฺคกายเ นิพฺพตฺตตฺตา สตฺลลปฺกายิกาติ วุตฺตา ฯ
ตตฺถ สพฺเพสํ มชฺเฌ อวจริยฺสส โยชนสฺติกํ
สุวณฺณวิมานํ อนุตฺวาสิณํ ตํ ปรีวาเรตฺวา วิมานานิ
เตสํ สพฺพเหตุจิมํ ทฺวาทสโยชนิกฺนฺติ เหวํ เตสํ
ฆฏฺฏาวเสเนว วิมานานิ นิพฺพตฺติสุ ฯ เต นิพฺพตฺตก-
ชเณเยว กมฺมํ อวชฺเชนฺตฺตา อวจริยํ นิสฺสาย
สมปฺตฺติลาภํ ฅตฺวา สตฺถุ สนฺติเก อวจริยฺสส
วณฺณํ กเถตฺกามา มชฺฌิมยามสมนฺนตฺเร เชตฺวานํ
อาคฺนฺตฺวา สตฺถารํ วณฺทิตฺวา เอกมฺนฺตํ อฏฺฐิสฺสุ ฯ
เตสุ ฅ เทวตา ปฏฺฐิปาฏฺฐิยา เอกเกกํ คากํ วตฺตฺกามา
จตฺตฺถปาทํ วิสฺมํ อิตฺรปาทตฺตฺยณฺจ เอกสมํ กตฺวา
ฅ คากา อภาสิสุ

สพฺพิเรว สมาสเถ สพฺพิ กุพฺเพถ สนฺถวํ
สตํ สทฺธมฺมมณฺเฑาย เสยฺโย โทติ น ปาปิโย ฯ

“บุคคลพึงนั่งร่วมกับสัตบุรุษอย่างเดียว, พึง
ทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ เพราะรู้จักสัทธรรม
ของสัตบุรุษทั้งหลาย บุคคลย่อมได้ปัญญา จะได้
จากบุคคลอื่นหาไม่ได้เลย.

..... ปณณํ ลกตํ นานญโต ฯ

“บุคคลพึงนั่งร่วมกับสัตบุรุษอย่างเดียว,
พึงทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ เพราะรู้จัก
สัทธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย บุคคลย่อมไม่เศร้าโศก
ในท่ามกลางแห่งผู้เศร้าโศก.

..... โสภมชฺเชน น โสจติ ฯ

“บุคคลพึงนั่งร่วมกับสัตบุรุษอย่างเดียว, พึง
ทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ เพราะรู้จักสัทธรรม
ของสัตบุรุษทั้งหลาย บุคคลย่อมรุ่งเรืองใน
ท่ามกลางญาติ.

..... ฃาติมชฺเชน วิโรจติ ฯ

“บุคคลพึงนั่งร่วมกับสัตบุรุษอย่างเดียว, พึง
ทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ เพราะรู้จักสัทธรรม
ของสัตบุรุษทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ย่อมไปสู่
สุคติ.

..... สตฺตา ติฏฺฐนฺติ สุคฺคิ ฯ

“บุคคลพึงนั่งร่วมกับสัตบุรุษอย่างเดียว,
พึงทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ; เพราะรู้จัก
สัทธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อม
ตั้งอยู่ชั่วกาลนาน.”

สพฺภิเรว สฺมาเสถ สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถวํ
สํ สทฺธมฺมมญฺญา ย สตฺตา ติฏฺฐนฺติ สาทตฺนฺติ ฯ

ขณะนั้น เทพดาอีกองค์หนึ่ง ทูลถามว่า “ข้าแต่
พระผู้มีพระภาค คำแม่ของใครเล่า? เป็นสุภาสิต.”
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คำของท่านทั้งหมดเป็นสุภาสิต
โดยปริยาย, ขอพวกท่านจงฟังคำของเราบ้าง” ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า

อถาปฺรา เทวตา กสฺสาปํ นุ โข ภควา
สุภาสิตนฺติ ปุจฺฉิ ฯ สพฺพาสํ โว สุภาสิตํ ปฺริยาเยน
อปีจ มม สฺยุนาถาติ วตฺวา อิมํ คาถมาท

“บุคคลพึงนั่งร่วมกับสัตบุรุษอย่างเดียว,
พึงทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ, เพราะรู้ทั่วถึง
สัทธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย บุคคลย่อมหลุดพ้น
จากทุกข์ทั้งปวง.”

สพฺภิเรว สฺมาเสถ สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถวํ
สํ สทฺธมฺมมญฺญา ย สพฺพทุกฺขา ปมฺุจจติติ ฯ

(๕๐) บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺภิเรว** แปลว่า
กับบัณฑิต คือ สัตบุรุษอย่างเดียว. อักษร ร ทำการ
เชื่อมบท.

[๕๐] ตตถ **สพฺภิเรวาติ** ปณฺธิเตหิ สปฺปริเสหิ
เอว ฯ รกาโร ปทสนฺธิโร ฯ

บทว่า **สฺมาเสถ** แปลว่า พึงนั่งร่วม. ก็คำนั้นเป็น
หัวข้อเทศนาเท่านั้น. ความว่า พึงสำเร็จอิริยาบถทั้งปวง
ร่วมกับสัตบุรุษทั้งหลายเท่านั้น.

สฺมาเสถาติ สท นิสฺสึเตยฺย ฯ เทสนาสิสฺสเมว
เจตํ ฯ สพฺพอิริยาปฺเถ สพฺภิเรว สท กปฺเปยฺยาติ
อตุโถ ฯ

บทว่า **กุพฺเพถ** แปลว่า พึงทำ. บทว่า **สนฺถวํ**

กุพฺเพธาติ กเรยฺย ฯ **สนฺถวานฺติ** มิตฺตสนฺถวํ ฯ

ได้แก่ความสนิทสนมโดยฐานมิตร. แท้จริง ความสนิทสนมโดยฐานมิตร บุคคลพึงทำกับพระพุทธเจ้า พระปัจเจก-
พุทธเจ้า และพระสาวก, ส่วนความสนิทสนมด้วยอำนาจ
ศรัทธา ไม่ควรทำกับใครๆ.

บทว่า สติ คือ ของสัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า
เป็นต้น. บทว่า สทฺธมฺมํ ได้แก่ สัทธรรมอันต่างโดย
ศีล ๕ ศีล ๑๐ และสติปฏฺฐาน ๔ เป็นอาทิ. แต่ในที่นี้
เทพบุตรทั้งหลายหมายเอาศีล ๕.

บทว่า อญฺญา คือ เพราะรู้ คือ เพราะเหตุแห่ง
ความรู้. บทว่า เสฺยโย คือ ความเจริญ. บทว่า น ปาปิโย
ความว่า ความเลวทรามไม่มีสักอย่างหนึ่งเลย.

พึงทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๒ :- บทว่า นาญฺโถ
ความว่า ย่อมไม่ได้ปัญญาจากบุคคลอื่น คือจากคนอันธพาล.
จริงอย่างนั้น ธรรมดาปัญญาอันใครๆ ย่อมไม่ได้จากคน
อันธพาล ใดๆ ไม่ได้ว่าแต่เป็นต้นว่าน้ำมันจากทราย
เป็นต้น. บุคคลรู้ธรรมของสัตบุรุษ คบบัณฑิตเท่านั้นจึง
ได้ เหมือนบุคคลได้วัตถุเป็นต้นว่าน้ำมันจากงาเป็นต้นแล.

(๕๑) พึงทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๓:- บทว่า
โสภมฺชเม ความว่า อยู่ในท่ามกลางสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็น
ที่ตั้งแห่งความโคก หรือผู้ไปตามความโคก ก็ไม่เศร้าโศก,
เหมือนอุบาสิกาท่านพันธุลเสนาบดี และเหมือน
สังกัจจสามเณร ในท่ามกลางพวกโจร ๕๐๐ คน.

ดังได้สดับมา ในกรุงกุสินารา มีโอรสของเจ้ามัลละ
นามว่าพันธุละ ได้เป็นผู้เล่าเรียนศิลปะ ในสำนักอาจารย์
เดียวกันกับพระเจ้าปเสนทิ. ท่านพันธุละนั้นพาเทวีนามว่า
มัลลิกา เสด็จไปสู่กรุงสาวัตถีจากกรุงกุสินารา ได้เป็น
เสนาบดีของพระเจ้าปเสนทิ. นางมัลลิกาอาศัยท่านพันธุละ
นั้นตลอดบุตรฝาแฝดถึง ๑๖ ครั้ง. บุตรแม่ทั้งหมดนั้น
กล้าหาญ สมบูรณ์ด้วยเรี่ยวแรง ได้ถึงความสำเร็จ
ศิลปศาสตร์ทุกชนิด. ในบุตรเหล่านั้นแล คนหนึ่งๆ มี
บุรุษพันหนึ่ง เป็นบริวาร. ต่อมาวันหนึ่ง พวกมนุษย์ผู้
พ่ายแพ้เพราะคดีโกง เห็นท่านพันธุละมา ก็พากันร้อง
เรียนถึงเหตุคดีโกง แห่งพวกอำมาตย์ผู้พิพากษา แต่ท่าน
พันธุละนั้น. ท่านได้ไปยังที่วินิจฉัยแล้วพิจารณาคดีนั้น ทำ
เจ้าของนั้นแหละ ให้เป็นเจ้าของ. มหาชนได้ให้สาธุการ
แล้ว. พระราชาได้สดับเสียงนั้น จึงตรัสถาม ทรงทราบ
ความนั้นแล้ว รับสั่งให้ถอดพวกอำมาตย์ผู้พิพากษาออกเสีย

มิตตสนฺถโว หิ พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธสาวเกหิ สทฺธี
กตตพฺโพ ตณฺหาสนฺถโว ตู น เกนจิ สทฺธี ฯ

สตนฺติ พุทฺธาทีนํ สปฺปริสํ ๑ สทฺธมฺมนฺติ
ปญฺจสิลฺลทสิลฺลจตุสฺสตีปฏฺฐานาทีเกหํ สทฺธมฺมํ ๑ อีธ ตู
ปญฺจสิลฺลมธิปฺเปตํ ๑

อญฺญาตฺติ ชานิตฺวา ชานนฺเหตุ ๑ เสฺยโยตฺติ
วุทฺฒิ ๑ น ปาปิโยตฺติ ลามกํ กิณฺจึ น โหติ ๑

ทุตฺตคากายํ ๑ นาญฺโถตฺติ อญฺโถ อนฺธพาลโต
ปญฺยํ น ลภตฺติ ๑ ตถา หิ วาลิกาทีหิ เตลาทีนํ
วีย อนฺธพาลโต ปญฺญา นาม น ลภตฺติ ตีลาทีหิ
เตลาทีนํ วีย สติ ธรรมํ ญตฺวา ปญฺชิตฺตเมว เสฺวนโต
ลภตฺตีติ ๑

[๕๑] ตตฺตคากายํ ๑ โสภมฺชเมตฺติ โสภวตฺถุณฺ
โสภานุกตฺตานํ วา สตฺตานํ มชฺฌคโต น โสภตฺติ
พฺนุสฺสเสนาปตฺติสฺส อุปาสิกา วีย ปญฺจนฺนํ โจรสฺตานํ
มชฺฌเม สงฺกัจจสามเณโร วีย จ ๑

กุสินารายํ กิร พฺนุสฺโโล นาม มลลราชปุตฺโต
ปเสนทฺิรญฺญา สทฺธี เอกาจริยกุลฺล อุกคหิตฺติปิโป
อโหสิ ๑ โส มลลิกํ นาม เทวี คเหตุวา กุสินาราโต
สาวตฺถี คนฺตฺวา ปเสนทฺิรญฺโย เสนาปติ อโหสิ ๑
มลลิกา ตํ ปฏฺิจจ โสภสฺสทฺตํ ยมเก ปุตฺเต วิชายี ๑
เต สพฺเพปิ สฺฐรา งามสมฺปนฺนา สพฺพลิปฺปานํ
นิปฺพตฺตี คตา อเหตุ ๑ เตเสฺวกเกโก ปุริสฺสทฺสสปริวารो ๑
อเหตุทิวสํ กุญฺญกฺวปฺราชิตา มนุสฺสา พฺนุสฺลํ อากฺจณฺตํ
ทิสฺวา วินิจฺฉยามจฺจํ กุญฺญกฺกรณํ ตสฺส อากฺขิสิ ๑
โส วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา ตํ อญฺญํ ตีเรตฺวา สามิกเมว
สามิกํ อกาสิ ๑ มหาชนํ สาธุการํ อทาสี ๑ ตํ
สุตฺวา ราชา ปฺจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ ญตฺวา วินิจฺฉยามจฺเจ
ทฺราเปตฺวา พฺนุสฺลเสว วินิจฺฉยํ นิยฺยาเทสิ ๑ โส
ตโต ปฏฺุจาย สมฺมา วินิจฺฉินาติ ๑ ตโต
ไปฺราณวินิจฺฉยกา ลญฺจํ อลภนฺตา อปฺปลาภา หุตฺวา

แล้วทรงมอบการพิพากษาให้แก่ท่านพันธุละนั้นแหละ. ตั้งแต่นั้นมา ท่านก็พิพากษาความโดยชอบ. ในครั้งนั้น พวกอำมาตย์ผู้พิพากษาเก่าไม่ได้สินบน มีลาภน้อย จึงพากันทูลยุยงพระราชาวา “ท่านพันธุละปรารณาราชสมบัติ.”

พระราชาทรงเชื่อคำของอำมาตย์เหล่านั้น จึงรับสั่งให้พวกบุรุษที่ทรงแต่งให้ปล้นปัจฉิมชนบท แล้วส่งท่านพันธุละไป ด้วยพระราชบัญชาว่า “ข้าว่าปัจฉิมชนบทจลาจล (กำเริบ) ท่านจงไปพร้อมกับบุตรทั้งหลายของท่าน จับกุมพวกโจรมาให้จงได้” ดังนี้แล้ว ส่งพวกนายทหารผู้ใหญ่ซึ่งสามารถเหล่าอื่นไป ด้วยทรงกำชับว่า “ท่านทั้งหลายจงตัดศีรษะพันธุละ พร้อมกับบุตร ๓๒ คน ในที่นั้นเสีย. ทหารเหล่านั้นได้ทำอย่างนั้น.

วันนั้น นางมัลลิกานิมนต์พระอัครสาวกทั้ง ๒ พร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป. ขณะนั้น ชนทั้งหลายได้ส่งจดหมายแก่นางในเวลาเช้าว่า “ทหารทั้งหลาย (ของพระเจ้าปเสนทิ) ตัดศีรษะสามีของท่านพร้อมกับบุตรทั้งหลาย”. นางได้ทราบข่าวนั้นแล้ว ไม่บอกอะไรๆ แก่ใครๆ เลย เห็นจดหมายไว้ที่ชายพก อังคาสภิกษุสงฆ์เรื่อยไป. ขณะนั้นนางปริจาริกาของนาง นำภาชนะเนยใสมา ทำภาชนะแตกข้างหน้าพระเถระทั้งหลาย. พระธรรมเสนาบดีกล่าวว่า “ของมีอันแตกเป็นธรรมดา ก็แตกไปแล้ว. ท่านไม่ควรคำนึงถึง.” นางจึงนำเอาจดหมายออกมาจากชายพก แล้วเรียนว่า “ดิฉันแม่ได้ยื่นเรื่องนี้แล้ว ยังมีคำนึงถึง. เมื่อภาชนะเนยใสแตกไปแล้ว ดิฉันจักคำนึงถึงทำไมเล่า ? เจ้าข้า.” พระเถระได้แสดงธรรมแก่นางเสร็จแล้ว ไปสู่วิหาร. นางให้ทาสผู้หนึ่ง ๓๒ คนมาแล้ว สอนว่า “สามีของลูกทั้งหลาย ไม่มีความผิด ได้รับผลกระทบเก่าของตน. ลูกทั้งหลายอย่าได้เศร้าโศก, และอย่าทำความซึ่งโกรธต่อพระราชอาเลย” ดังนี้ ก็มีได้เศร้าโศกในท่ามกลางสุณิสสาผู้ประสพความโศกเหล่านั้น. นัยนี้ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาภัททสาลชาดกเป็นต้น.

(๕๒) ส่วนสังกัจจายสามเณรเป็นบุตรของพราหมณ์มหาศาลในกรุงสาวัตถี ในเวลาที่มีอายุได้ ๗ ขวบ ก็บรรพชาในสำนักพระสารีบุตรเถระ ได้บรรลุพระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายในขณะที่ปลงผมเสร็จนั่นเอง. ในคราวเป็นสามเณร เธออยู่ในป่ากับภิกษุ ๓๐ รูป ถูกพวกโจร ๕๐๐ คนจับกุมไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ด้วย

พณฺธุโล รชชํ ปฏฺเจตฺติ รมฺโฆ ปรีภินฺทิสฺส ฯ

ราชา เตสํ วณฺเณ คเหตฺวา ปยุตฺตปุริเสหิ
ปจฺจันตํ ปหฺราเปตฺวา ปจฺจันโต กิร กุปีโต ตว
ปุตฺเตหิ สหฺธิ คนฺตฺวา โจเร คนฺหาตี พนฺธุลํ
เปเสตฺวา เอตฺถเวสฺส ทฺวตฺตีสฺยา ปุตฺเตหิ สหฺธิ สีสํ
ฉินฺทกาตี อญฺเฆ สมตฺเถ มหาโยเช เปเสสิ ฯ เต
ตถา กรีสฺส ฯ

ตํทิวสํ มลฺลิกา ปญฺจหิ ภิกฺขุสฺเตหิ สหฺธิ
เทว อคฺคสาวเก นิมนฺเตสิ ฯ อถสฺสา ปุพฺพพฺนฺทสมเย
สามิกสฺส เต สหฺธิ ปุตฺเตหิ สีสํ ฉินฺทนฺตฺติ ปญฺณํ
อทฺสฺส ฯ สา ตํ ญตฺวา กสฺสจฺจิ กิจฺจํ อวตฺวา
ปญฺณํ อุจฺจฺจเค กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆเมว ปรีวีสิ ฯ
อถสฺสา ปริจาริกา สบฺปิปาฎี อาหฺรณฺตี เถรานํ ปุโรโต
ปาฎี ภินฺทิตฺติ ฯ ฐมฺมเสนาปติ เกทนฐมฺมํ ภินฺนํ
น จินฺตเตตฺตพฺพนฺตฺติ อาหฺ ฯ สา อุจฺจฺจคฺโต ปญฺณํ
นิหฺริตฺวา อิมํ ปวตฺตี สุตฺวาปี น จินฺตมิ สบฺปิปาฎียา
ภินฺนํ ยํ จินฺตเตสฺสามิ ภนฺเตติ อาหฺ ฯ เถโร ตสฺสา
ฐมฺมํ เทเสตฺวา วิหฺารํ อคฺมาสิ ฯ สา ทฺวตฺตีสฺสุณฺนิสา
ปุกฺโกสาเปตฺวา สามิกา โว นิรปฺราธา อตฺตโน
ปุริมกมฺมผลํ ลภีสฺส มา โสจฺติถ มา จ รมฺโฆ โภรํ
กริตฺถาตี โววิทฺวา ตาสํ โสภปฺตตฺตานํ มชฺฌเม
น โสจฺติ ฯ อัย นโย ภทฺทสาลชาตควณฺณนาทิสฺส
วุตฺโต ฯ

[๕๒] สงกัจจายปี สาวตถิยํ พฺราหมณฺมหาศาลสฺส
ปุตฺโต สตตฺวสฺสสิกาเล สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺตฺติเก
ปพฺพชิตฺวา ชุรคฺเคเยว สห ปฏฺธิสมฺภิทาหิ อรหฺตฺตํ
ปุตฺโต ฯ โส สามเณรกาเล ตีสฺยา ภิกฺขุหิ สหฺธิ
อรญฺเฆ วิหฺรณฺโต ปญฺจหิ โจรสฺเตหิ อิมํ มาเรตฺวา
เทวตฺยา พฺลิกมฺมํ กรีสฺสามาตี คเหตฺวา เอกมฺนฺเต

หาหรือกันว่า “พวกเราจักฆ่าผู้นี้ ทำพิธีกรรมแก่เทพดา”
 ดังนี้ นั่งเข้ามานอนอยู่ในที่นั้นนั่นเอง. นายโจรสั่งลูกสมุนให้
 ทำกิมกัฏโปกข์เป็นต้นเสร็จแล้ว เอาดาบฟันคอสามเณร.
 ดาบพับมา คมต่อคมกระทบกัน. นายโจรจึงตัดดาบนั้นให้
 ตรงแล้วฟันใหม่, ดาบมีวนมาถึงโคนด้ามเหมือนใบตาล.
 โจรทั้งหมดนั้นเห็นความอัศจรรย์นั้น และได้ฟังเทศนาของเธอ
 ก็เลื่อมใส บวชในสำนักเธอแล้ว พวกกันไปสู่พระเชตะวัน
 พร้อมกับสามเณร ได้ฟังเทศนาของพระศาสดาก็บรรลุ
 พระอรหัตผลพร้อมกับปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

จปิโต ตตฺถเฏว ฌานํ สฺมาปชฺชิตฺวา ว นิสฺสึทึ ๗
 โจรเชฏฺฐโก อคฺคิกรณาทิกํ กิจฺจํ กาทเรตฺวา อสิ นามิ
 สามเณรสุส ขนฺธํ ปทริ ๗ อสิ นมิตฺวา ธาราย
 ธารํ ปทริ ๗ โจรเชฏฺฐโก ปุณฺ ตํ อุชฺชุกํ กตฺวา
 ปทริ ๗ อสิ ตาลปตฺตํ วยี เวเจนโต ฤมฺมุลํ คโต ๗
 เต สพฺเพ โจรา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา ตสฺส จ
 เทสนํ สุตฺวา ปสนฺนา ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา
 เตเน สทฺธิํ เชตฺวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา
 สทฺ ปฏฺวิสมฺภิทาที อรหตฺตํ ปตฺตา ๗

นัยนี้ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาธรรมบท เป็นต้น.

อัย นโย ธมฺมปทวณฺณนาทิสฺสุ วุตฺโต ๗

(๕๓) ฟังทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๔ :- บท
 คาถาว่า **ญาติมชฺเช วิโรจติ** ความว่า ย่อมสง่าใน
 ท่ามกลางแห่งหมู่ญาติ ดุจอรหันต์ตถสามเณร.

[๕๓] จตฺตคากายํ ๗ **ญาติมชฺเช วิโรจติ**
 ญาติคณมชฺเช อธิมุตฺตกสามเณโร วยี โสภติ ๗

ได้ยินว่า อริมุตตกสามเณรนั้นเป็นหลานของ
 พระสังกัจจเอระ. เธอถูกพระเถระส่งไปด้วยสั่งว่า “จงไป
 ถามอายุแล้วกลับมา, เราจักให้เธออุปสมบท” จึงถือ
 บาตรและจีวรไปยังบ้านพี่สาว ทำกัฏโปกข์ในบ้านนั้น เสร็จ
 แล้วถามอายุ. พี่สาวของเธอ นั้น กล่าวว่า “ดิฉันไม่รู้ดอก,
 มารดาของเราสิรู้.” เธอกล่าวว่า “ไปรดคอย (ก่อน),
 ฉันจักไปยังสำนักบ้านมารดา” ดังนี้แล้ว ก็เข้าไปสู่ตถโจร.
 พวกโจรจับเธอไว้ บางพวกพูดว่า “จะฆ่าผู้นี้เสีย.”
 บางพวกพูดว่า “จะปล่อยไป.” สามเณรคิดว่า “เรายัง
 เป็นเสขะ มีกิจจะต้องทำอยู่, เราจักเจรจากับโจรเหล่านี้
 ทำตนให้ปลอดภัย” ดังนี้แล้ว กล่าวว่า “ถ้าพวกท่านจัก
 ฆ่าข้าพเจ้าเสียไซ้, เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกคนเดินทางไกลรู้
 เรื่องนั้นเข้า ก็จักไม่มา, ท่านทั้งหลายก็จักเสื่อมจาก
 ทรัพย์.” โจรเหล่านั้น คิดกันว่า “ท่านผู้นี้พูดถูก” ดังนี้
 แล้วกล่าวว่า “ถ้าท่านพบคนอื่นสวนทางมา จักไม่บอก
 ไซ้, ก็จงไปเถิด” เมื่อสามเณรรับว่า “ได้จ้ะ” จึงปล่อย
 เธอไป. เธออันโจรเหล่านั้นปล่อยแล้ว เดินไปพบแม่ญาติ
 ทั้งหลายมีบิดามารดาเป็นต้น ก็มีได้บอกแม่แก่เขา. พวก
 โจรจับคนเหล่านั้น ซึ่งมาถึง ณ ภายหลังได้ก็ช่วยกัน
 เบียดเบียน. ที่นั้น แม่มารดาของสามเณรคร่ำครวญอยู่

โส กิร สงฺกัจจเอระสุส ภาคินฺเอยโย โทติ ๗
 โส คจฺฉ วสฺสานิ ปุจฺฉิตฺวา เอหิ อุปสมฺปาเทสฺสามิ
 ตนฺติ เถเรน ปทิตโต ปตฺตจิวรมาทาย เชฏฺฐภคินฺคามํ
 คนฺตฺวา ตตฺถ ฆตฺตกิจฺจํ กตฺวา วสฺสานิ ปุจฺฉิ ๗
 สา นาทิ ชานามิ มาตา โน ชานาตีติ อาท ๗
 โส ติจฺฐจฺจ ตฺวํ อหํ มาตุ สนฺติกํ คมิลฺลสามิตฺติ วตฺวา
 โจราภูวี ปาวิสฺสิ ๗ โจรา ตํ คเหตุวา เอกจฺเจ
 มาเรม นนฺติ วทิสฺสุ เอกจฺเจ วิสฺสชฺเชมาติ ๗ สามเณโร
 อหํ เสโข สกรณฺเอยโย อิมเหติ สทฺธิํ มนฺเตตฺวา
 โสตถิมตฺตานํ กริสฺลสามิตฺติ จินฺเตตฺวา สเจ ตุมฺเห มํ
 มาเรสฺสถ อถ ตํ ฆตฺวา อทฺธิกา นาคมิลฺลสนฺติ
 ธนฺชานิ โว ภวิสฺสตีติ อาท ๗ เต อัย ยุตฺตํ วทตีติ
 จินฺเตตฺวา สเจ อญฺเเย ปฏฺธิปเถ ทิสฺวา นาโรเจสฺสสิ
 คจฺฉาติ วตฺวา อามาติ วุตฺเต ตํ วิสฺสชฺเชสุ ๗ โส
 เตหิ วิสฺสชฺชิตโต คจฺฉนฺโต มาตาปิตาทโย ญาติโยปิ
 ทิสฺวา เตสฺมปิ นาโรเจสิ ๗ โจรา เต อนุปฺตฺเต
 คเหตุวา วิหฺเขยฺยิสฺสุ ๗ อถ สามเณรมาตาปี ปรีเทวมานา
 โจเรหิ ปุญฺจา อหํ อธิมุตฺตกสุส มาตา อัย ปิตา
 อิมเ ภาทโรติ อาจิกฺขิ ๗ โจรา อัย สจฺจวาที
 สมฺโณติ ปัสสีติวา ตสฺส ญาติโย วิสฺสชฺเชตฺวา ตสฺเสว

ถูกพวกโจรถามแล้วบอกว่า “ดิฉันเป็นมารดาของสามเณร ชื่ออหิมุตตกะ. ผู้นี้เป็นบิดา, คนเหล่านี้เป็นพี่น้องชาย.” พวกโจร คิดว่า “สมณะผู้นี้พูดความจริง” ดังนี้แล้วเลื่อมใส ปลอ่ยพวกญาติของเธอไป แล้วก็พากันบวชในสำนักของเธอนั่นเอง. เธอพาสามเณรเหล่านั้นไปสู่สำนักพระสังกัจจเอระ ตนเองอุปสมบทก่อน ภายหลังให้สามเณรเหล่านั้นอุปสมบท ทำให้เป็นอันเตวาลิกของตน. ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระอหิมุตตกเถระได้บรรลุพระอรหัตต์แล้ว.

(๕๔) พึงทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๖ :- บทว่า **สาตต** หมายความว่า ตั้งอยู่เป็นสุขตลอดกาลเนื่องนิത്യ หรือเป็นสุขสิ้นกาลนาน.

บทว่า **โว** แปลว่า ของท่านทั้งหลาย. บทว่า **ปริยาเยน** คือ โดยเหตุ. บทว่า **สพฺพทุกฺขา** หมายความว่า จะมีคุณอันประเสริฐอย่างเดิวยหามีได้, อนึ่ง บุคคลมิใช่จะได้แต่ปัญญา, ไม่เศร้าโศกในท่ามกลางสัตว์ผู้เศร้าโศก, รุ่งเรืองในท่ามกลางญาติ. บังเกิดในสุดติ, ตั้งอยู่เป็นสุขตลอดกาลนานอย่างเดียว ที่แท้ย่อมหลุดพ้น แม้จากทุกข์ประจำวิภูฏะทั้งมวลด้วยแล.

เรื่องพาลนิชทางทะเลมาในอรรถกถาทเวตาสังยุต.

บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่ยั้งตนและหมิ่นผู้ทำ (ตาม) คำของตนให้ฉิบหาย โดยนัยดังแสดงมาฉะนี้แล.

(๕๕) ผู้ใดไม่เสพคนพาล. ผู้นั้นชื่อว่าเสพบัณฑิต. ผู้ใดเสพบัณฑิต ผู้นั้นชื่อว่าไม่เสพคนพาล, เพราะฉะนั้น คำทั้ง ๒ นั้น โดยใจความก็เป็นคำเดียวกันนั่นเอง เป็นคำเดียวกันก็จริง, ถึงอย่างนั้น บรรดา คำทั้ง ๒ นั้น คำนี้ว่า “การไม่เสพคนพาล ๑” แม้ในคาถาที่ ๑ นี้ พึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ เพื่อให้รู้แจ้งแม้ซึ่งความตรงกันข้ามนี้ว่า “การเสพคนพาลไม่เป็นมงคล,” คำนี้ว่า “การเสพบัณฑิต ๑” พึงทราบว่า พระองค์ตรัสเพื่อให้รู้แจ้ง แม้ซึ่งความตรงกันข้ามนี้ว่า “การไม่เสพบัณฑิตไม่เป็นมงคล,” เปรียบเหมือนบุรุษผู้ฉลาดในทางเมื่อจะบอกทาง บอกทางที่ไม่ควรถือเอาก่อน แล้วจึงบอก

สนติเก ปพฺพชฺชิสฺสุ ฯ โส เต อาทาย สงฺกัจจตเถรสฺส สนติกิ์ คนฺตฺวา ปจฺมึ อตฺตนา อุปสมฺปนฺโน ปจฺฉา เต อตฺตโน อนฺเตวาลิกเก กตฺวา อุปสมฺปาเทสิ ฯ เต อหิมุตฺตกเถรสฺส โอวาทเ จตฺวา อรหตฺตปตฺตา ฯ

[๕๔] ฉฺฉุคฺคาถาย ฯ **สาตต**นฺติ สตตํ สุขํ วา จิรํ สุขํ วา ติฏฺฐนฺติ ฯ

โวติ ตุมหากํ ฯ **ปริยาเยนา**ติ การเณน ฯ **สพฺพทุกฺขา**ติ น เกวลํ เสยฺโย โหติ น จ เกวลํ ปญฺญํ ลภติ โสภมชฺเชน น โสจติ ฅาติมชฺเชน วิโรจติ สุกฺคิยํ นิพฺพตฺตติ จิรํ สุขํ ติฏฺฐติ อถปิ สกลสมฺวา วภูฏทุกฺขาปิ ปมุจฺจตีติ ฯ

ทเวตาสังยุตตวณฺณนายํ สมฺพุทฺทวาณิชนวตฺถุ ฯ

เอวํ ปณฺชิตา อตฺตทานญจ อตฺตโน วจน- การเก จ น วินาเสนตีติ ฯ

[๕๕] ตตถ ยสฺมา โย พาลे น เสวติ โส ปณฺชิตे เสวติ นาม โย ปณฺชิตे เสวติ โส พाले น เสวติ นาม ตสฺมา ตทฺภยมตถโต เอกเมว โหติ กิยฺจาเปยฺยกํ ยถา ปน มคฺคกุลโล ปุริโส มคฺคํ อากิขฺนโต วามํ มุญจ ทกฺขิณํ คณฺหาติ เอวํ อคฺคเหตุพฺพํ ปจฺมึ วตฺวา ปจฺฉา คเหตุพฺพํ วทติ ตตถ ยสฺมา โย วามํ มุญจติ โส ทกฺขิณํ คณฺหาติ นาม โย ทกฺขิณํ คณฺหาติ โส วามํ มุญจติ นาม ตสฺมา ตทฺภยมปี อตถโต เอกเมว ตถापि वामं मुञ्जाति इति मा त्कखिणं मुञ्जाति इमं विप्रिदत्तपि विญญาเปตุ वृत्तं त्कखिणं

ทางที่ควรถือเอาภายหลัง อย่างนี้ว่า “ท่านจงละทางซ้าย จงถือทางขวา.” ผู้ใดละทางซ้าย ผู้นั้น ชื่อว่าถือทางขวา, ผู้ใดถือทางขวา ผู้นั้น ชื่อว่าละทางซ้าย, เพราะฉะนั้น แม้คำทั้ง ๒ นั้น โดยใจความก็เป็นคำเดียวกันนั่นเอง, เป็นคำเดียวกัน ก็จริง ถึงอย่างนั้น บรรดาคำทั้ง ๒ นั้น คำนี้ว่า “จงละทางซ้าย” ฟังทราบว่าเป็นการกล่าวเพื่อให้รู้แจ้งแม่ซึ่งความตรงกันข้ามนี้ว่า “จงอย่าละทางขวา,” คำนี้ว่า “จงถือทางขวา” ฟังทราบว่าเป็นการกล่าวเพื่อให้รู้แจ้งแม่ซึ่งความตรงกันข้ามนี้ว่า “จงอย่าถือทางซ้าย” ฉะนั้น, ก็เพราะทำอธิบายดังนี้ พระผู้มีพระภาคจึงไม่ตรัสการเสพบัณฑิตก่อน (แต่) ตรัสการไม่เสพคนพาลก่อน. ก็ผิวว่า พระองค์ฟังตรัสการเสพบัณฑิตก่อนไซ้, อรรถแห่งพาลศัพท์ เวไนยสัตว์ก็จะไม่เข้าใจได้ เพราะตรัสถึงบัณฑิต (ก่อน), เมื่ออรรถแห่งพาลศัพท์นั้น เวไนยสัตว์ไม่เข้าใจแล้ว แม้การเสพคนพาลก็ย่อมไม่เข้าใจเหมือนกัน. ก็เพราะพระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะให้เวไนยสัตว์เข้าใจการเสพคนพาลก่อน, จึงตรัสการไม่เสพคนพาลนั้น แลก่อน.

ความจริง พระองค์ตรัสว่า “การไม่เสพคนพาล” ดังนี้ ก็ชื่อจะให้เวไนยสัตว์เข้าใจแม้การเสพคนพาลด้วย. เพราะพระผู้มีพระภาคเป็นเช่นเดียวกับบุรุษผู้ฉลาดในทาง, ฉะนั้น (พระองค์) ทรงประกาศการเสพคนพาล กล่าวคือ การไม่เสพบัณฑิต ที่ไม่ควรถือเอา เช่นเดียวกับทางซ้ายก่อนแล้ว จึงทรงประกาศการไม่เสพคนพาล กล่าวคือ การเสพบัณฑิตที่ควรถือเอาเช่นเดียวกับทางขวาในภายหลัง.

(๕๖) แท้จริง แม้การเสพคนพาล ชื่อว่าไม่เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งความเสื่อมทราม, ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า:-

**“พวกอัสถบุรุษย่อมเป็นที่รักของเขา, เขาไม่
ทำพวกอัสถบุรุษให้เป็นที่รัก, เขาพอใจธรรมของ
พวกอัสถบุรุษ, ข้อนั้นเป็นทางของผู้เสื่อมทราม.”**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสนฺตสฺส ความว่า พวกอัสถบุรุษ คือคนที่ไม่ดีมีครูทั้ง ๖ เป็นต้น ย่อมเป็นที่รักของบุคคลนั้น. บทคาถาว่า สฺนฺเต น กุรุเต ปิยํ ความว่า เขาไม่ทำอัสถบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ให้เป็นที่รักของตน. ก็ในบทคาถานี้ พระผู้มีพระภาคทรง

คุณหาดี อิทธิ มา วามิ คุณหาดี อิมปิ วิญญาเปตุ วุตฺตํ เอวมิหาปิ อเสวนา จ พาลานนฺติ เอตํ พาลานํ เสวนา อมฺกฺคณฺติ อิมิ วิปริตฺตถปิ วิญญาเปตุ วุตฺตํ ปญฺชิตานญฺจ เสวนาติ เอตํ ปญฺชิตานํ อเสวนา อมฺกฺคณฺติ อิมปิ วิญญาเปตุ วุตฺตณฺติ ทฏฺฐพฺพํ เอเวญฺจ กตฺวา ปญฺชิตเสวนํ ปจฺมํ อวตฺวา พาลอเสวนา ปจฺมํ วุตฺตา ฯ ยถิ ทิ ปญฺชิตเสวนํ ปจฺมํ วเทยฺย น ปญฺชิตวจนฺน พาลตฺถิ วิญญาเยติ ตสฺมี อวิญญาเต พาลเสวนาปิ น วิญญาเยเต ฯ ยสฺมา จ พาลเสวนํ ปจฺมํ วิญญาเปตฺมิจฺฉติ ตสฺมา พาลอเสวนาเยว ปจฺมํ วุตฺตา ฯ

อเสวนา จ พาลานนฺติ ทิ วทตา พาลเสวนาปิ วิญญาเปยฺติ ฯ มคฺคกฺกุสฺลสฺสทิสฺส ทิ ภควา ตสฺมา วามมคฺคสฺสทิสฺส อคฺคเหตุพฺพํ ปญฺชิตอเสวนสงฺขาตํ พาลเสวนํ ปจฺมํ วิญญาเปตฺวา ปจฺฉา ทกฺขิณมคฺคสฺสทิสฺส คเหตุพฺพํ ปญฺชิตเสวนสงฺขาตํ พาลอเสวนํ วิญญาเปสิ ฯ

[๕๖] พาลเสวนาปิ ทิ ปราภวเหตุตฺตา อมฺกฺคัล เตนาท ภควา

อสนฺตสฺส ปิยา โทหนฺติ สฺนฺเต น กุรุเต ปิยํ
อสฺตํ ธรรมํ โรเจติ ตํ ปราภวโต มฺขุนฺติ ฯ

ตตถ อสนฺตสฺสชาติ อสนฺโต ฉสฺสตฺถาราทโย อสฺสปุริสา อสฺส ปุคฺคสฺส ปิยา โทหนฺติ ฯ สฺนฺเต น กุรุเต ปิยนฺติ พุทฺธาทโย สฺปฺปุริเส อตฺตโน ปิเย น กโรติ ฯ เวเนยฺยวเสน เหตุถ สฺนฺเต ปิยนฺติ วจนฺเกโท กโต ฯ อสฺตํ ธรรมํ นาม ทฺวาสฺสจฺฉิทฺฐจฺฉิตานิ

ทำความเข้าใจแห่งวงนะว่า “สนุเต ปิย” ด้วยสามารถ
แห่งเวไนยสัตว์. ทีฎฐี ๖๒ และอกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่า
ธรรมของอัสตบุรุษ, เขาชอบใจ คือรักใคร่ ได้แก่เสพ
ธรรมของอัสตบุรุษนั้น.

บทว่า ตํ ความว่า กรรม ๓ อย่าง คือ ความเป็น
ผู้มีอัสตบุรุษเป็นที่รัก ๑ ความเป็นผู้ไม่มีอัสตบุรุษเป็นที่รัก ๑
ความชอบใจธรรมของอัสตบุรุษ ๑ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
เป็นทางของบุคคลผู้เสื่อมทราม คือเป็นเหตุแห่งความ
พินาศของบุคคลผู้เสื่อม คือผู้พินาศอยู่, แท้จริง บุคคลผู้
ประกอบด้วยกรรม ๓ อย่างนั้น ย่อมฉิบหาย คือเสื่อม
ได้แก่ ไม่ถึงความเจริญในโลกนี้ ในโลกหน้าได้ทีเดียว,
ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “เป็นทางของ
บุคคลผู้เสื่อมทราม” ดังนี้แล.

ทสากุสลกมมปถา จ ตํ โรจติ ปิเหติ เสวติ ฯ

ตณฺติ อสนฺตปฺปิยตา สนฺตอปปิยตา อสฺตํ
ธมฺมโรจนญฺจ ติวริํ กมฺมํ ปราภวโต มุขํ
ปฺราภวตฺสส วิสฺสนตฺสส ปุคฺคสฺส วินาสการณํ
วุดฺติ เอเตน ทิ สมฺนนาโคโต ปฺราภวติ ปฺริหายติ
เนว อิท น หุํ วุฑฺฒิ ปาปฺณาติ ตสฺมา
ปฺราภวโต มุขนฺติ วุจฺจติติ ฯ

กถาว่าด้วยเสพและไม่เสพพาล
และบัณฑิต จบ.

พาลปณฑิตเสวนาเสวนกถา ฯ

กถาวาด้วยการบูชา

บูชากถา

(๕๗) ชื่อว่าบูชา มี ๒ อย่าง ด้วยสามารถอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา. บรรดาบูชา ๒ อย่างนั้น การบูชาด้วยสักการะมีดอกไม้เป็นต้น และด้วยปัจจัย ๔ ชื่อว่า อามิสบูชา. การบูชาด้วยปฏิบัติ ชื่อว่า ปฏิบัติบูชา. ส่วนในอรรถกถาท่านกล่าวว่า “การทำสักการะ เคารพ นบนอบและไหว้ ชื่อว่าบูชา.” โดยกำหนดบุคคลอย่างสูงสุด พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอริยสาวก ชื่อบูชาในบุคคล. จริงอยู่ ท่านเหล่านั้น เรียกว่า บูชานายบุคคล เพราะทำภาวะแห่งการบูชาที่บุคคลทำในตนแม้เล็กน้อย นำประโยชน์สุขมาให้ตลอดกาลนาน เหตุเป็นทักษิณบุคคล.

ในบทว่า **บุชเนยยา** นั้น พึงทราบอรรถวิเคราะห์ ดังนี้ :- อันเขา ย่อมบูชา ชื่อว่า ความบูชา ลง **ยุ** ปัจจัยในภาวสาธนะ แต่หน้า **บุช** ธาตุ. ชนเหล่าใด ย่อมควรซึ่งการบูชา คือเป็นผู้เหมาะแก่การบูชา เหตุนั้น ชนเหล่านั้น ชื่อว่า **บุชเนยย**, อธิบายว่า “เป็นผู้สมควรซึ่งการบูชา คือเหมาะแก่การบูชา.” ลง **เอยฺย** ปัจจัย โดยสูตรในลัททนิติปกรณ์ว่า “ปัจจัย คือ **อีย** และ **เอยฺย** ลงในอรรถว่า ควร.” แต่พุทธศาสนิกชนในบัดนี้สวดกันว่า “**บุชณียาน**” ก็มี. ลง **อีย** ปัจจัย โดยสูตรนั้นเหมือนกัน. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “ลง **อนีย** ปัจจัย.” แต่คำนั้นไม่สม (ด้วยคำ) ในอรรถกถา” บทว่า **บุชเนยฺยาน** ได้แก่ ผู้ควรซึ่งการบูชา.”

(๕๘) ก็ชื่อว่าการบูชาในบุชเนยยบุคคลมีพระพุทธเจ้า เป็นต้นแม้เล็กน้อย ก็ย่อมนำประโยชน์สุขมาให้ตลอดกาลนาน. ก็ในข้อนี้ มีนายสมณมาลาการเป็นต้น เป็นอุทาหรณ์.

ดังได้สดับมา ในกรุงราชคฤห์ มีนายมาลาการ (ช่างจัดดอกไม้) คนหนึ่ง ชื่อสมณะ. เขาบำรุงพระเจ้าพิมพิสารด้วยดอกมะลิ ๘ ทะนาน ในเวลาเช้าทุกๆ วัน ได้รับพระราชทาน ๘ กหาปณะ. วันหนึ่ง เขาถือดอกไม้เดินไปสู่ที่บำรุงพระราชธา เห็นพระศาสดาซึ่งหมู่ภิกษุแวดล้อมเปล่งพระรัศมีมีวรัณะ ๖ เสด็จเข้าไปสู่พระนครเพื่อบิณฑบาต ก็มีจิตเลื่อมใส คิดว่า “พระราชธาไม่ได้ดอกไม้เหล่านี้ จะทรงฆ่าหรือจะทรงเนรเทศเราเสียจากแคว้น (ก็ตามเถิด), เพราะพระองค์แม้เมื่อจะพระราชทานแก่เรา ก็พึงพระราชทานทรัพย์พอเลี้ยงชีวิตแต่ในปัจจุบัน

[๕๗] บูชา นาม อามิสปฏิบัติติวเสน ทูริธา โหติ ฯ ตตถ ปุพฺผาทินา จตฺตปฺปจฺเจยน จ บุชณํ อามิสบูชา นาม ปฏิบัติตฺติยา บุชณํ ปฏิบัติตฺติบูชา นาม ฯ อฏฺฐกถายนฺตุ **บุชชาติ** สกฺกการศฺรฺการมานนฺนทนาติ วุตฺตํ ฯ บุชเนยฺยา นาม อุกฺกฏฺจปฺริจฺเจทฺโต พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธอริยสาวกา ฯ เต हि ทกฺขิณฺเนยฺยตฺตา อปฺปกายปิ อตฺตนิ กตฺยา บุชาย ทิฆรตฺตํ หิตสุชฺชาวทฺทาวกรเณน บุชเนยฺยاتي วุจฺจนฺติ ฯ

ตตถ บุชียเต บุชณํ บูชา ภาเว ยฺ บุชณํ อรหนฺติ บุชาย อญฺจฉิกขา โหนฺตฺติติ บุชเนยฺยา บุชารหา บุชานุจฉิกขาติ อตฺถโ ๑ อรหฺตเถ อีเยยฺยاتي สทฺทนีติสฺตฺเตน เอยฺยปฺปจฺจโย ๑ อิทานิ ปน บุชณียานนฺติปิ ปจฺนติ ๑ เตเนว สฺตฺเตน อีเยปฺปจฺจโย ๑ อนินฺยติ เกจฺ ๑ ตนฺตุ **บุชเนยฺยานนฺติ** บุชารหานนฺติ อฏฺฐกถายํ น สเมติ ๑

[๕๘] พุทฺธาทิสฺส บูชา จ นาม อปฺปกายปิ ทิฆรตฺตํ หิตสุชฺชาวหา โหติ ๑ สฺมณมาลาการาทโย เจตถ นิสฺสนํ ๑

ราชคเเท กิรฺ เอโก สฺมโน นาม มาลาการโ อโหสิ ๑ โส เทวสิกํ ปาโตว อฏฺฐทิสฺส สฺมณปฺุพฺผนาพิทฺติ พิมพิสารราชานํ อุกฺกฏฺชนโต อฏฺฐก กหาปณฺเ ลภฺติ ๑ โส เอกทิวสํ ปุพฺผานิ คเหตฺวา ราชฺฏฺจานํ คจฺฉนฺโต ภิกฺขุสงฺฆปฺริวฺตํ ฉพฺพณฺณรฺลियो วิสฺสชฺเชตฺวา นครํ ปิณฺฑาย ปวิสฺสนฺตํ สตถารํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต ราชา อิมานิ อลภฺนฺโต มํ ชฺวาเตตฺตฺ วา ราชฺฏฺจโต วา ปพฺผาเชตฺตฺ โส ทิ มยฺหํ ททฺนฺโตปิ ทิฏฺฐธมฺเมยฺว ชีวิตฺกปฺนมตฺตํ ธนํ ทเทยฺย สตถฺ บุชา ปน อสงฺเขยฺยผลา ทิฆรตฺตํ หิตสุชฺชาวหา โหติ อิเมทฺติ

เท่านั้น. ส่วนการบูชาพระศาสดา มีผลนับไม่ได้ ย่อมนำมาซึ่งประโยชน์ตลอดกาลนาน, เราจักบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้เหล่านี้” ดังนี้แล้ว สละชีวิตของตนไปรดดอกไม้ทั้ง ๘ ทะนาน จัดให้เป็น ๘ กำมือ. ก็ดอกไม้ ๒ กำมือที่เขาไปรดไปที่แรก ได้กลายเป็นพีดานดอกไม้แผ่อยู่เบื้องบนพระศาสดา. ๒ กำที่ไปรดไปครั้งที่ ๒ อยู่ด้านพระปรักเบื้องขวา. ๒ กำ ที่ไปรดไปครั้งที่ ๓ อยู่ด้านพระปฤษฎางค์. ๒ กำที่ไปรดไปครั้งที่ ๔ อยู่ด้านพระปรักเบื้องซ้าย ตกवादอกไม้ ๖ กำ ได้เป็นเครื่องกำบังดอกไม้ ๓ ด้าน. เบื้องพระพักตร์ ได้มีเพียงช่องเป็นที่เสด็จไปเท่านั้น. ขั้วดอกไม้อยู่ข้างใน, กลีบอยู่ข้างนอก.

พระศาสดาเป็นประดุจถูกแวดล้อมด้วยแผ่นดินเงินเสด็จไปแล้ว. แม้มดอกไม้ทั้งหลายก็ไม่แตกไม่ร่วง ลอยไป (และ) หยุดอยู่ในที่ประทับยืนกับพระศาสดานั้นเอง. ทั้งพระนครพากันแตกตื่นเพราะเห็นอัศจรรย์นั้น. ก็ภายในพระนครมีคนประมาณได้ ๙ โกฎิ. ในคนเหล่านั้น แม้สักคนหนึ่ง ชื่อว่าจะไม่ถึงภิกษาออกมาไม่มีเลย. มหาชนทำการโห่ร้องพันหนึ่ง ทำการสวดโบทกผินผ้าพันหนึ่ง (แห่แหน) ไปกับพระศาสดา. ส่วนนายมาลาการ บูชาเซยชม ถวายบังคมพระศาสดาอย่างนั้นแล้วถือแต่กระเช้าเปล่ากลับเรือน ถูกภรรยาถามว่า “ดอกไม้อยู่ไหน?” ตอบว่า “ฉันเอาดอกไม้เหล่านั้นบูชาพระศาสดาเสียแล้ว.” ภรรยาถามว่า “บัดนี้ ท่านจักทำอะไรแต่พระราชานะ?” นายมาลาการ กล่าวว่า “พระราชานะ จะทรงฆ่าหรือจะทรงเนรเทศฉันจากแคว้น (ก็ตามเถิด), ฉันสละชีวิตบูชาพระศาสดา, การบูชาด้วยดอกไม้เป็นเช่นนี้” ดังนี้แล้ว จึงบอกเรื่องทั้งหมด.

ก็ภรรยาของเขาเป็นหญิงอันธพาล ไม่พลอยทำความเลื่อมใสในความอัศจรรย์เห็นปานนั้น ด่าเขาแล้วกล่าวว่า “ธรรมดาพระราชานี้ทั้งหลายดูร้าย กริ้วครั้งเดียว ย่อมทำความพิณาศให้แม้มาก, ความพิณาศจะพึงมีแม้แก่ดิฉัน เพราะกรรมที่ท่านทำแล้ว” ดังนี้แล้ว พาลูกๆ ไปเฝ้าพระราชาน่า ทูลคำที่นายมาลาการนั้นกล่าวกับตนทุกประการ แล้วทูลว่า “ขอเดชะ กรรมที่นายสมณะนั้นทำแล้ว จะเป็นอันทำดีหรือทำชั่ว (ก็ตาม), กรรมนั้นเป็นของๆ เขาคนเดียว, ขอพระองค์ทรงทราบเข้าพระองค์หย่าเขาแล้ว.”

สตถารุ ปุเชสสามิติ จินเตตวา อตตโน ชีวิตปริจจชิตวา อฏฐ ปุพพนาพิโย อฏฐ มฏฐิโย กตวา ชิปี ๑ ปจมี ชิตตา ทิ เทว ปุพพมฏฐิโย สตถอุปริ มาลาวิตานัน หุตวา อฏฐัสสุ หุตย ชิตตา เทว ทกขิมปสเส ตติย ชิตตา เทว ปิฏฐิปลเส จตตุถ ชิตตา เทว วามปสเสติ ติสู ปสเสสุ ฉ ปุพพมฏฐิโย มาลาปฏิจจทา หุตวา อฏฐัสสุ ๑ ปุโรโต คมนทวารมตตเมว อโหสิ ๑ ปุพพานัน วณฎานิ อนนโต อहेสุ ปตตานิ พหิมุขานิ ๑

สตถา รชตปฏฐปฏิริชิตโต วิย หุตวา ปายาลิ ๑ ปุพพานิปี อภิชชิตวา อปตติวา สตถารา สทธิเยว คจจนติ จิตฎฐาเน ติฎฐจันติ ๑ ตมจจริย ทิสวา สกลนคร สงขุภี ๑ อนนโตนครสมิ ทิ นวโกฏิมตตชานา ๑ เตสุ เอโกปี ภิกขุ คเหตุวา อนิกขนโต นาม นตติ ๑ มหาชน อุกกฏฐิสสทานิ เจลुकเขปสสทานิ จ กโรนโต สตถารา สทธิ วิจริ ๑ มาลาการโ ปน เอว สตถารุ ปุเชตวา โถเมตวา วณทิตวา ตจจปจจิมเวว คเหตุวา เคห นีวตติตวา กห ปุพพานิติ ภริยาย ปฏฐโจ เตหิ เม สตถา ปุชิตติ อาห ๑ รณโย อิทานิ ก็ กริสสสิตี ๑ ราชา ม มาเตตุ วา รฎฐโต วา ปพพาเชตุ ชีวิต ปริจจชิตวา สตถารุ ปุเชสิ เอวรูปา ปุพพบูชา ชาตาดิ สพพ ปวตติ กเถสิ ๑

ภริยา ปนสส อนธพาลา เอวรูปเอ อจจริเย ปสทา อกตวา ต อุกโกสิตวา ราชาโน นาม จณทา สก็ กุทธา พหุมปี อนตถ กโรนติ ตยา กตกมเมน มยหิปี อนตถโอ ลียาติ ปุตเต อาทาย ราชานัน อุปสงกมิตวา เตน อตตนา จ วุตตวจัน สพพ กเถตวา เตน กตกมม สุกต วา โหตุ ทุกกฏ วา ตสเสว ต มยา ตสส ฉชุตติตทาว ชานาหิ เทวาติ อาห ๑

พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงดำริว่า “แหมหญิงนี้อันธพาล ไฉนยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น ในคุณเห็นปานนี้เลย” ทรงทำทีกิ้ว ตรีสถามว่า “เขาทำการบูชาด้วยดอกไม้สำหรับบำรุงเราหรือ?” เมื่อนางทูลว่า “ถูกแล้ว พระเจ้าข้า” ตรีสว่า “การที่เจ้าหย่าเขาเสียได้ (นับว่า) เจ้าทำดี, เราจักรู้กรรมอันควรที่เราจะพึงทำแก่สามีของเจ้า ผู้เอาดอกไม้สำหรับเราทำการบูชา” แล้วทรงส่งหญิงนั้นไปแล้ว เสด็จไปสู่สำนักพระศาสดาโดยเร็ว เสด็จเที่ยวไปกับพระศาสดานั้นแหละ.

พระศาสดาทรงทราบความเลื่อมใสแห่งจิตของพระราชแล้ว เพื่อจะทรงทำคุณของนายมาลาการให้ปรากฏ จึงเสด็จเที่ยวไปโดยทางภริจรณในพระนคร (ซึ่งมีเนื้อที่) ประมาณ ๓ คาวุต ไม่ประทานบาตรแก่ใครๆ เสด็จไปยังพระลานหลวง แล้วจึงประทานบาตรแก่พระราชผู้ประสงค์จะรับ ไม่เสด็จเข้าไปสู่พระราชมณเฑียร ประทับนั่ง ณ ที่นั้นนั่นเอง อันพระราชทรงอ้างด้วยพระกระยาหารอันประณีต ในเวลาเสร็จภัตกิจ ทรงทำอนุโมทนาเสด็จไปยังพระวิหารเข้าสู่พระคันธกุฎีแล้ว. แม้ออกไม้ทั้งหลาย เมื่อพระศาสดาเสด็จดำเนินไปก็ลอยไป เมื่อประทับยืนก็หยุดอยู่ เมื่อเสด็จเข้าไปสู่พระคันธกุฎีแล้ว ก็ตกอยู่ที่ขุมพระทวาร. ฝ่ายพระราชตามเสด็จพระศาสดาแล้วกลับมารับสั่งให้หานายมาลาการมาแล้ว ทรงเลื่อมใสในเขา ได้พระราชทานช้างเป็นต้นอย่างละแปดๆ ๗ อย่าง คือ ช้าง ม้า ทาส ทาสี นารีผู้ประดับด้วยอสังการล้วน บ้านส่วย กหาปณะพันหนึ่ง และเครื่องประดับช้อมหาประสาธน์แก่เขา.

พระศาสดาเสด็จไปสู่พระวิหาร อันพระอานนท์ทูลถามว่า “พระเจ้าข้า วิบากจักมีแก่นายมาลาการอย่างไรหนอ ?” ตรีสว่า “อานนท์ นายมาลาการนี้สละชีวิตเพื่อเราทำการบูชาด้วยดอกไม้ จักไม่ไปสู่ทุกคติที่เตียวตลอดแสนกับปี ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก แล้วจักเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่า “สุมนะ” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ในพาลวรรคธรรมบทว่า

บุคคลทำกรรมใดแล้ว ไม่ร้อนใจในภายหลัง
(และ) มีปีติมีใจดี (มีปีติและโสมนัส) เสวยวิบาก
ของกรรมใด, กรรมนั้นแล ที่บุคคลทำแล้วเป็น
ความดี.

ตํ สุตวา พิมพิสาโร ราชา อโห อัย อิตถิ
อนธพาลา เอวรูเป कुणे प्लसत् न उपपात्सिदि
जिनदेत्त्वा गुणो विव हुत्त्वा मय्थं उपगुञ्जानपुप्वेति
देन पुञ्जा गतादि पुञ्जित्त्वा आम तेवादि वृत्ते
गत्तत्ते दे गत्तं तं इत्थत्तेत्या मम पुप्वेति
पुञ्जागतससात् गत्तत्त्पुञ्जत्तं चानิสसामिदि तं อय्योเขตत्त्वा
वेकेन สत्तु สन्तिकं คนत्त्वा สत्तถारा สत्थियेव
วิจรวदि ฯ

สत्ถา รมโย จิตตปปลสพํ ฌตฺวา มาลาการสส
คุณํ ปากุญฺญํ กาคฺคํ ติคาวุตเต นคเร ภริจรรณ-
มคเคเนว วิจรรนโต กสฺสจฺจ ปตตํ อทตฺวา ราชขุณฺณํ
คนฺตฺวา คณฺหิตุกามสฺส รมโย ปตตํ ทตฺวา
ราชเคหํ อปฺปวิสิตฺวา ตตฺถเว นิสิตฺตฺวา รมญา
ปณฺนิทาหาเรน ปรีวิสิโต ภาตตฺกัจจาวสาเน อนฺนโมทนํ
กตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา คนฺธกุญฺญํ ปาวิสิตํ ฯ ปุปฺพานิปี
สत्ตถริ คจฺจนฺเต คจฺจนฺติ ติจฺจนฺเต ติจฺจนฺติ
คนฺธกุญฺญํ ปวิญฺเญ เทวารโกญฺเญ ปตฺนติ ฯ ราชา ปน
สत्ตถารํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺโต มาลาการํ ปกโกสาเปตฺวา
ตสฺมิ ปสนฺโน หตฺถิสสทาสาทาสีโย สพฺพาลงฺการป-
ปฺปฺปิมฺณทิตนาริโย ความวเร กหาปณฺสทสฺसानิदि
หตฺถิอาทโย สत्ตตฺวิเร อญฺจ อญฺจ เจว มหาปสาธนาณิ
จสฺส อทาลี ฯ

สत्ถา วิหารํ คนฺตฺวา โโก นุ โข ฆนฺเต
มาลาการสส วิปาโกติ อานนฺทตฺถเรณ ปุญฺญโจ อัย
อานนฺท มยฺหํ ชีวิทํ ปรีจจฺชิตฺวา ปุปฺพปุชฺชํ กตฺวา
กปฺปสฺตสทสฺสํ ทุคฺคตี อคนฺตฺวาว เทวมนุสฺเสสฺสุ
สฺสริตฺวา สุมฺโน นาม ปจฺเจกพุทฺโธ ภวิสสตีติ วตฺวา
ธมฺมํ เทเสณฺโต ธมฺมปทสฺส พาลวคฺเค อิมํ คาถมาท

ตญฺจ กมฺมํ กตฺ สาทุ ยํ กตฺวา นานุตฺตปฺปติ
ยสฺส ปีติโต สุมฺโน วิปากํ ปญฺเญเสวตีติ ฯ

ในเวลาจบคาถา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พันแล.

คาถาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหัสสานิ
ธมมาภิสมัย อโหสิตี ฯ

เรื่องนายสุนนมาลาการ จบ.

สุนนมาลาการวตถุ ฯ

(๕๙) ดั่งได้สดับมา กุลบุตรผู้หนึ่ง ได้บำเพ็ญกุศล (บารมี) ไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ก่อสร้างบุญอยู่ในภพนั้นๆ, ในการแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ บังเกิดในเรือนของสกุล เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่ ไม่อาจทำบุญได้ต่อเมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ได้ใส่ปูนขาวก้อนหนึ่งลงในระหว่างแผ่นอิฐทั้ง ๒ ในเมื่อมหาชน พวกกันทำห้องสำหรับบรรจุพระเจตียธาตุของพระองค์.

[๕๙] เอโก กิร กุลบุตรโต ปุริมพุทเธสุ กตาริคาโร ตตถ ตตถ ภเว ปุณณานิ อุปจินฺนโต สิทธตถสฺส ภควโต กाले กุลเคเห นิพพุตโต ภควติ ธมมานे पुण्णं गातुं อสกุโณโต ปรีนินฺพุเต ภควติ ตสฺส เจตียธาตฺตพฺเภ กิริยมานे อุภินฺนํ ปรีจเฉทานมนฺตเร เอกํ สุธาปิณฺฑมทาสิ ฯ

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาได้ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลกนั่นเองสิ้น ๙๔ กัปป์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิดในเรือนแห่งสกุลหนึ่ง รู้เพียงสาแล้ว เลื่อมใสในพระศาสดา บวชไม่สั้นนักก็ได้เป็นพระอรหันต์. ท่านปรากฏนามว่า “สุธาปิณฑิยเถระ.” ท่านเมื่อจะประกาศความไม่ขาดสายแห่งความประพฤติในกาลก่อนของตน ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน จตฺตุนฺนวุติกปฺปานิ เทวมนุสฺเสสุเยว สํสริตฺวา อิมสฺมี พุทฺธูปปาเท เอกสฺมี กุลเคเห นิพพุตโต วิญญุตํ ปตฺวา สตถฺริปสีทิตฺวา ปพฺพชฺชิตฺโต นจิริสฺเสว อรหา อโหสิ ฯ โส สุธาปิณฺฑิยตเถโรติ ปญฺญาเขตฺต ฯ โส อตฺตโน ปุพฺพจริตาปทานํ ปกาเสนฺโต อีมา คาถา อภาสี

“ใครๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลผู้บูชาบูชาบุคคลทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้า หรือเหล่าพระสาวก ผู้ล่วงธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า ชำมโลภะและปริเทวะได้แล้ว ว่าบุญนี้มีประมาณเท่านี้.

ปุชารเห ปุชยโต พุทฺเธ ยทิจ สวาทเว
ปปญฺจสมตฺติกฺกนฺเต ตินฺณโสภปรีทฺทเว

อนึ่ง ใครๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลผู้บูชาบูชาบุคคลเหล่านั้น ผู้คงที่ ดับสนิทแล้ว ทากัยแต่ที่โหนดมิได้ว่า “บุญนี้มีประมาณเท่านี้.”

เต ตาทิเส ปุชยโต นิพฺพุเต อุกฺโตภเย
น สกฺกา ปุณฺณํ สงฺชาตุํ อิมตฺตมปิ เกนจิ ฯ

อนึ่ง บุคคลใดในโลกนี้ พึงครอบครองความเป็นใหญ่แห่งทวีปแม่ทั้ง ๔ ทรัพย์ทั้งสิ้นของบุคคลนั้นนั้น ย่อมไม่ถึงเสียที่ ๑๖ แห่งการบูชานี้เลย.

จตฺตุนฺนปิ จ ทิปานํ อิสฺสรํ โยธ การเย
เอติสฺสา ปุชฺณาเขตํ กลํ นาคุชฺติ โสฬสี ฯ

ข้าพเจ้ามีใจเลื่อมใส ได้ใส่ก้อนปูนขาวในระหว่างแผ่นอิฐ ในพระเจดีย์ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ ผู้เลิศกว่านรชน เพราะกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่รู้จักทุกข์เลยตลอด ๙๔ กัปป์แต่ภัททกัปป์ นี้เป็นผลแห่งการปฏิสังขรณ์.

สิทธตถสฺส นรคฺคสฺส เจตียเอ อิกฺกจกนฺตเร
สุธาปิณฺโท มยา ทินฺโน วิปฺปสนฺเนน เจตฺสา ฯ
จตฺตุนฺนวุเต อีโต กปฺเป ยํ กมฺมมกฺรี ตทา
ทฺตคฺคตี นาภิชานามิ ปฏฺิสงฺขารสฺสิทํ ผลํ ฯ

ในกัปปที่ ๓๐ แต่ภททกัปป ข้าพเจ้าได้เป็น
พระเจ้าจักรพรรดินามว่าปฏิสังขาร ผู้เพียบพร้อม
ด้วยรัตนะ ๗ ประการถึง ๑๓ ครั้ง

ธรรมเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภทา๔ วิโมกข์ ๔
และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้ว, คำสอน
ของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำแล้ว.”

อิโต ตีเสว กปฺปมฺหิ ปฏิสังขารสวฺหยา
สตรตรณสมฺปนฺนา เตรส จกฺกวตฺติโน

ปฏิสมฺภทา จตสฺโส วิโมกฺขาปิ จ อภฺยฺจิเม
ฉพฺภิญฺญา สจฺฉิกิตฺตา กตฺ พุทฺธสฺส สาสนนฺติ ฯ

(๖๐) โยชนาว่า บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุชารเห**
ความว่า พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก
อาจารย์ อุปัชฌายะ มารดาบิดา และครูเป็นต้น ชื่อว่า
ปุชารหบุคคล, ใครๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลผู้บูชาซึ่ง
ปุชารหบุคคลเหล่านั้น ด้วยดอกไม้ ประทีป รูป ของหอม
เครื่องประดับ และปัจจัย ๔ เป็นอาทิ และด้วยการกราบ
ไหว้เป็นต้นได้.”

ต่อนี้ พระเถระกล่าวคำว่า **“พุทธะ”** เป็นอาทิ ก็
เพื่อจะแสดงปุชารหบุคคลทั้งหลาย ด้วยสามารถกำหนด
ปุชารหบุคคลชั้นสูงสุด. ในบทเหล่านั้น บทว่า **พุทธะ**
หมายทั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งพระปัจเจกพุทธเจ้า.
คำว่า **ยทิจ** แปลว่า หรือว่า. บทว่า **สาวเก** ได้แก่
เหล่าพระสาวกของพระพุทธเจ้า. บทคาถาว่า **ปปญจ-**
สมติกกนฺเต ได้แก่ ผู้มีธรรมเครื่องเน้นซ้ำ คือตัตถหา
ทิวฺจฺฉิและมานะอันก้าวล่วงแล้ว. บทคาถาว่า **ติณฺณโส-**
ปริทฺทเว ได้แก่ ข้าม คือ ผ่านได้แล้ว ซึ่งความโศก
และความรำไร.

ท่านกล่าวคำว่า **“เต ตาทิเส”** เป็นอาทิ เพื่อ
แสดงความว่า “ใครๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคล ผู้บูชา
ปุชารหบุคคล เป็นต้นว่า พระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์
อยู่อย่างเดิวก่อนนั้นหามิได้, แม้ในบุญของบุคคลผู้บูชา
ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้ปรินิพพานแล้วก็ดี ซึ่งเจตีย์และ
ปฏิมา เป็นต้นของท่านก็ดี ก็นัยนี้เหมือนกัน.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เต โยค พุทฺธาภิเก**
(แปลว่า ปุชารหบุคคลมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น) บทว่า
ตาทิเส คือ ผู้ประกอบด้วยคุณของผู้คงที่ ด้วยสามารถ
คุณตามที่กล่าวแล้ว. บทว่า **นิพฺพุเต** คือ ดับสนิทแล้ว
ด้วยความดับแห่งกิเลสมีรากะ เป็นต้น. ปุชารหบุคคลมี
พระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อว่า หากัยแต่ที่ไหนดมิได้

[๖๐] ตตถ **ปุชารเหติ** ปุชารหา นาม พุทฺธป-
ปฺจเจกพุทฺธสวากาจริยฺชฌมายมาตาปิตุครุอาทโย เต
มาลาทีปฐุปนคณาภรณจตฺปฺจจยาทีหิ อภิวนฺทนาทีหิ จ
ปุชยโต ปุคฺคสฺส ปุณฺณนฺติ โยชนา ฯ

อิทานิ อุกฺกฏฺจปริจฺเจทวเสน ปุชารเห ทสฺเสตฺตฺมาห
พุทฺเธตฺยาที ฯ ตตถ **พุทฺเธติ** สมฺมาสมพุทฺเธ
ปฺจเจกพุทฺเธ จ ฯ ยทิจ อิติ อถวาทฺยตฺถิ ฯ **สาวเกติ**
พุทฺธสวเก ฯ **ปปญจสมติกกนฺเตติ** สมติกกนฺตตฺตฺนหา-
ทิวฺจฺฉิมานปปญฺเจ ฯ **ติณฺณโส-**
ปริทฺทเว โสฺกปริทฺทเวติ โสฺกปริทฺทเว
ติณฺณเณ อตฺติกนฺเต ฯ

น เกวลเมว ธรรมานเ พุทฺธาทโย ปุชยโต
ปรินิพฺพุเตปิ เตสฺ เจตียปฺปฏิมาทโยปิ ปุชยโต ปุณฺณสฺมิปิ
เอเสว นโยติ ทสฺเสตฺตฺมาห เต ตาทิเสตฺยาที ฯ

ตตถ **เตติ** พุทฺธาภิเก ฯ **ตาทิเสติ** ยถาวตฺต-
คุณวเสน ตาทิคฺณยฺตเต ฯ **นิพฺพุเตติ** รากาทีนิพฺพุตฺยา
นิพฺพุเต ฯ นตฺถิ กุโธ ภวโต วา อารมฺมณโต วา
เอเตสฺ ภยฺนฺติ อุกฺโตภยา ฯ

เพราะไม่มีภัยแต่ที่ไหน คือแต่ภพหรือแต่อารมณฺ์.

คำว่า **อิมุตฺตํ** ความว่า ใครๆ ไม่อาจเพื่ออันนับ คือเพื่อจะทำการนับ ได้แก่ เพื่อจะคำนวณ ด้วยสามารถ จำนวนมีร้อยและพัน เป็นต้นว่า “บุญนี้มีประมาณเท่านี้”. บทว่า **อปี เกณฺจึ** คืออันใครๆ คือ บุคคลแม้มีอำนาจมาก, อีกนัยหนึ่ง ความว่า บรรดาการนับ ๓ อย่าง ด้วยสามารถการวัด ชั่งและตวง ด้วยการนับแม้อย่างหนึ่ง. ในการนับ ๓ อย่างนั้น การคาดหมายว่า “สิ่งนี้มีประมาณเท่านี้” ชื่อว่าวัด. การนับด้วยตราชั่ง ชื่อว่า ชั่ง. การตวงให้เต็มในเครื่องตวงมีกึ่งพายมือ พายมือหนึ่งและทะนานหนึ่งเป็นต้นแล้วนับ ชื่อว่า ตวง. บัดนี้เพื่อจะแสดงการบูชา นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “**จตุณฺปิ จ ทิปานํ**” เป็นต้น. (หมายเหตุ ใช้ “หรือ” แทน “และ” ความจะถูกต้องกว่า)

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทิปานํ** ได้แก่ ทวีปใหญ่ อันมีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร. บทว่า **อิสฺสรํ** ความว่า พึงให้ทำอิสระ คือความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในห้วงจักรวาลทั้งสิ้น รวมทวีปทั้งหลายตามที่กล่าวแล้วเข้าด้วยกัน.

บาทคาลาว่า **เอติสฺสา ปุชฺษาเยตํ** ความว่า ทรรพทั้งหลายมีรัตนะ ๗ ประการเป็นต้น ในสกลทวีปนั้นไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งการบูชาในเพราะปูนขาวก้อนหนึ่งในห้องสำหรับบรรจุพระธาตุในเจดีย์.

บทว่า **กถํ** ความว่า ไม่ถึงเสี้ยวแห่งส่วนที่ ๑๖ ซึ่งแบ่งถึง ๑๖ ครั้ง ๑๖ หน แห่งการบูชาที่ทำในเจดีย์.

บทว่า **นรคฺคสฺส** ความว่า เมื่อมหาชนพากันทำการฉาบปูนขาว ในห้องสำหรับบรรจุพระธาตุในเจดีย์ของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า ลิทธัตถะ ผู้เลิศ คือประเสริฐกว่านรชนทั้งหลาย. บทว่า **อิฏฺฐกนฺตเร** คือที่ตรงระหว่างแผ่นอิฐทั้ง ๒. อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ในระหว่างแห่งที่อันเป็นยอดแห่งที่เป็นที่รองดอกไม้. บทว่า **ทินฺโน** ได้แก่ ใส.

เรื่องสุธาปิณฑิยเถระ มาในทสมวรรคอปทาน. แม้เรื่องสุวรรณเจดีย์ในพุทธวรรคธรรมบทก็ควรกล่าวด้วย.

อิมุตฺตุนฺติ อิมํ เอตฺตกนฺติ สงฺขาตุํ สต- สหสฺสาทิวเสน สงฺขํ กาคตุํ คเณตุํ น สกฺกา ฯ **อปี เกณฺจึ**ติ เกณฺจึ มหฺนภาเวนาปี ปุคฺคเลน ฯ ตีรณธารณปุรณวเสน ตีสุ มาเนสุ วา เกณฺจึ อปี มาเนน ฯ ตตถ ตีรณํ นาม อิหํ เอตฺตกนฺติ นยคฺคาโท ฯ **ธารณฺนติ** ตฺลาคณฺนา ฯ **ปุรณฺนติ** อหฺตมปฺปสฺตนาพิกาทีสุ ปุเรตฺวา คณฺนา ฯ อิทานิ ตํ ปุชฺ์ ทีเปตุํ **จตุณฺปิ จ ทิปานฺน**ตฺยาทิมาท ฯ

ตตถ **ทิปานฺน**ตฺติ ทฺวิสหสฺสปริตฺตตีปฺปวฺริวารานํ มหาทิปานํ ฯ **อิสฺสรนฺติ** ยถาวุตฺเต เตเป เอกโต กตฺวา สกฺลจกฺกฺวาพคฺพฺเภ อิสฺสรํ จกฺกฺวตฺติรชฺชํ กาเรยฺย ฯ

เอติสฺสา ปุชฺษาเยตฺนตฺติ เจตฺติเย ธาตุคฺพฺเภ เอกสฺมี สุธาปิณฺฺเต ปุชฺษานาย เอตํ สกฺลทีเป สตฺตรตฺนาทิกํ สกฺลํ ธนํ ฯ

กถนฺติ เจตฺติเย กตฺปุชฺชาย โสฬสฺวาเร โสฬสฺก- ชตฺตุํ วิกตฺตสฺส โสฬสฺมโกฏฺฐาสฺส น อคฺขตฺติติ อตฺโถ ฯ

นรคฺคสฺสตฺติ นรานํ อคฺคสฺส เสฏฺฐสฺส สิหฺตถสฺส ภควโต เจตฺติยธาตุคฺพฺภมฺหิ สุธากมฺเม กรียมาเน ฯ **อิฏฺฐกนฺตเร**ติ อุกฺกิณฺนํ ปริจฺเจทานํ เวมฺชฺเชน ฯ อถฺวา ปุปฺผานคฺคกฺฐานมฺนตฺเร ฯ **ทินฺโน**ตฺติ ปกฺขิตฺโต ฯ

อปทานสฺส ทสมวคฺเค สุธาปิณฺฺตฺติยตฺเถรวตฺตุ ฯ ธรรมปทสฺส พุทฺธวคฺเค สุวณฺณเจตฺติยวตฺถมฺปิ กเถตฺพฺพํ ฯ

(๖๑) เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเชิญพระสรริธาตของ พระผู้มีพระภาค ซึ่งพระองค์ทรงได้รับในเมื่อพระผู้มี พระภาคปรินิพพาน ทรงทำพระสถูปและการฉลองพระสถูป อุปาสิกาชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง ชำระสรริระแต่เช้าตรู่ ถีอดอกบวบขม ๔ ดอก ด้วยตั้งใจว่า “จักบูชาพระสถูป ของพระศาสดา” มีใจอันกำลังศรัทธาให้ชะม๊กเข้มข้น ไม่ทันพิจารณาอุ้งนตรายในทาง ได้เดินมุ่งหน้าต่อพระสถูป.

ขณะนั้น แมโคลูกอ่อนวิ่งจู่มาโดยเร็ว เอาเขา ขวิดนางให้ถึงความสิ้นชีพไป. นางทำกาละในทันใดนั่นเอง แล้วบังเกิดในหมู่เทพดาชั้นดาวดึงส์ ปรากฏพร้อมกัปรถ ในท่ามกลางบริวารของท้าวสักกเทวราชผู้กำลังเสด็จไป เพื่อทรงกรีธาในพระอุทยาน. ท้าวสักกเทวราชพระเนตร เห็นนางแล้ว เมื่อจะทรงถาม ได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

“นางผู้เจริญ ผู้มีภูเขาเหลืออง ธงเหลืออง ประดับด้วยเครื่องอลังการเหลืออง มีองค์ลูบไล้ด้วย จันท์เหลืออง ทัดทรงดอกอุบลเหลืออง มีปราสาท และที่ไสยาสน์เหลืออง ที่นั่งเหลืออง โภชนะเหลืออง ฉัตรเหลืออง ม้าเหลืออง รถเหลืออง พัดเหลืออง ในภพมนุษย์ในกาลก่อน เธอได้ทำกรรมอะไรไว้? แม่เทพธิดา เธออันฉันทามแล้ว จงบอก, นี่เป็นผล แห่งกรรมอะไร”

บรรดาบทเหล่านั้น บทคาถาว่า **ปิตจุนท- ลิตตงเค** คือ มีสรริระอันลูบไล้ด้วยจันท์มีสีเหมือนทอง. บทคาถาว่า **ปิตปปราสาทสยเน** คือ ประกอบด้วย ปราสาทอันทำด้วยทองและที่นอนอันขลิบด้วยทอง. ด้วย ประการฉะนี้ ด้วย **ปิต** คำศัพท์ ทั้งข้างล่างทั้งข้างบนทุกๆ บท ท้าวสักกเทวราชถือเอาทองทั้งนั้น.

(๖๒) ลำดับนั้น เทพธิดานั้น เมื่อจะทูลท้าวเธอ จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บวบขมชนิดเถา มี รสขม ใครๆ ไม่ปรารถนามีอยู่, หม่อมฉันมีใจ เลื่อมใสได้นำเอาดอกบวบขมนั้น ๔ ดอก ไป (บูชา) พระสถูปเจาจะจงพระสรริระของพระศาสดา, เพราะหม่อมฉันกำลังมีใจส่งไปถึงองค์พระศาสดา นั้น ไม่ทันตรวจดูทางของแม่โคนั้น,

[๖๑] ภควติ ปรีนิพพุเต รณณา อชาตสตุตฺตนา อตตนา ปฏิลทฺธา ภควโต สรริธาตโย คเหตุวา ฐุเป จ ฐุปรเม จ กเต เอกา ราชคหาลินี อุปาสิกา ปาโตว สรริโร ปฏิจคฺคิตฺวา สตถุ ฐุปี ปุเชสสามิตติ จตตาริ โกสาทกิปฺปูผานิ คเหตุวา สทฺธา- เวเคน สมุสสาทิตฺมานสา มคคปรีสสยํ อนุปชาเรตฺวา ว ฐุปาภิมุขี อคมาลี ฯ

อถ นํ ตฺรณฺวจฺจา คาวี เวเคน อภิธาวันตี ลิงฺเคน ปหริตฺวา ชีวิตฺกฺขยํ ปาเปสิ ฯ สา ตาวเทว กาลํ กตฺวา ตาวตีเสสฺสุ นิพฺพตฺติตฺวา สกฺกสฺส เทวณฺโณ อุตฺตมกัฬาย คจฺจนฺตสฺส ปรีวารมฺขเม สทฺ รณเ ปาตฺรโหสิ ฯ ตํ ทิสฺวา สกฺโก ปุจฺฉนฺโต อีมา คาถา อภาสี

ปิตวตฺเต **ปิตทฺชเช** **ปิตาลงฺการภูติเต**
ปิตจุนทลิตตงเค **ปิตอุปฺปธาริณี**
ปิตปปราสาทสยเน **ปิตาเส** **ปิตโฆชน**
ปิตจจตเต **ปิตเรถ** **ปิตสฺเส** **ปิตวิชน**
กั กมฺมํ **อกฺริ** **ภทฺเท** **ปุพฺเพ** **มานุสเก** **ภเว**
เทวเต **ปุจฺฉิตฺวา** **จิกฺข** **กิสฺส** **กมฺมสฺสึทํ** **ผลนฺติ ฯ**

ตตถ **ปิตจุนทลิตตงเค**ติ สุวณฺณวณฺเณน จุนทเนน อนุลิตตสรีเร ฯ **ปิตปปราสาทสยเน**ติ สุวณฺณมยป- ปาสาทเนน สุวณฺณปริกฺขิตตสยเนหิ จ สมณฺนาคเต ฯ เอวํ สพฺพตถ เภฏฺฐา อุปรี จ ปิตสทฺเทน สุวณฺณเมว คหิตํ ฯ

[๖๒] อถสฺส สา อากฺขณฺตี อีมา คาถา อภาสี

โกสาทกั **ลตถฺถิ** **ภนฺเต** **ติตฺติกา** **อนภิขฺฌิตา**
ตสฺสา **จตตาริ** **ปุพฺผานิ** **ฐุปี** **อภิหรี** **อหํ**
สตถุ **สรริโร** **อุทฺทิสฺส** **วิปฺปสนฺเนน** **เจตสา**
นาสฺส **มคคํ** **อเวกฺขิสฺส** **ตทคฺคมนสา** **สตี**

ทันใดนั้น แมโคได้ชีวิตหม่อมฉันผู้มีฉันทะใน
ใจยังไม่ถึงพระสฤป,

ถ้าหม่อมฉันพึงก่อสร้างบุญนั้นไซ้, สมบัติ
จะพึงมียิ่งกว่านี้แน่นอน,

ข้าแต่ท้าวมขวานจอมเทพ เทพกฤษร กั
ด้วยกรรมนั้น หม่อมฉันจึงละร่างมนุษย์มาสู่ความ
เป็นสหายแห่งพระองค์.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ลตตฤติ ตัดเป็น ลตา
อตฤติ. เทพธิดาเรียกท้าวสักกะด้วยความเคารพว่า “ข้า
แต่พระองค์ผู้เจริญ.” บทว่า อนภิชฌิตา แปลว่า อัน
ใครๆ ไม่ต้องการ.

บทว่า สรริวั ได้แก่ พระธาตุอันเป็นสรริระ. ศัพท์นี้
เป็นศัพท์เรียกรวม ใช้หมายในส่วนย่อยเท่านั้น เหมือน
อุทาหรณ์ว่า “ผ้าถูกไฟไหม้,” และว่า “สมุทรอันเราเห็นแล้ว.”

บทว่า อสส โยค โครุปสส แปลว่า แห่งโค. บท
ว่า มคคฺ คือ ทางเป็นที่มา. บทว่า น อเวกขิสฺส คือ
ไม่ทันตรวจดู.

บาทคาถาว่า ตทคฺคมนา สตี ความว่า หม่อม
ฉันกำลังมีใจส่งไปในพระสฤปของพระศาสนานั้นอย่าง
เดียว. อธิบายว่า เพราะหม่อมฉันมีใจส่งไปในพระสฤป
ของพระศาสนาดานั้น มิได้มีใจส่งไปในแมโคนั้นเลย,
ฉะนั้น หม่อมฉัน จึงมีทันได้ตรวจดูทางแห่งแมโคนั้น.
บาลีว่า “ตทงฺคมนา” ก็มี. ความว่า “ใจของหม่อมฉัน
นี้ไปในองค์แห่งพระสฤปนั้น คือในพระสรริระ ได้แก่ พระธาตุ
แห่งพระศาสนานั้น เหตุนั้น หม่อมฉันนี้ ชื่อว่า มีใจส่งไป
ในองค์พระศาสนานั้น.

บทว่า ฐปฺ คือเจตีย์. บทว่า อปฺตตมานสฺ คือมี
อหฺยาคัยยังไม่ถึงพร้อม. ก็ฉันทะมีในใจ เหตุนั้น ชื่อว่า
มานัสฺ คืออหฺยาคัย ได้แก่ มโนรถ. เทพธิดากล่าวอย่าง
นั้น เพราะมโนรถอันเกิดขึ้นว่า “เราจักเข้าไปยังพระสฤป
แล้วบูชาด้วยดอกไม้ทั้งหลาย” ยังไม่สมบูรณ์ ก็จิตคิดจะ
บูชาด้วยดอกไม้ในพระสฤปอันเป็นเหตุเกิดขึ้นในเทวโลก
แห่งนาง สำเร็จแล้วแท้จริง.

บทว่า ตํ ได้แก่ บุญนั้น. บทว่า จาหํ ตัดเป็น เจ
อหํ. บทว่า อภิสญฺเจยฺยํ ความว่า หม่อมฉันพึงถึงเฉพาะ
คือเข้าถึงพระสฤปแล้วก่อสร้าง คือสั่งสมโดยชอบด้วย

ตโต มํ อวธิ คาวี ฐปฺ อปฺตตมานสฺ

ตมฺจาหํ อภิสญฺเจยฺยํ ภิชฺโย นูน อโตะ สียา

เตน กมฺเมน เทวินฺท มขวา เทวกฤษร
ปหาย มานุสฺ เทหํ ตว สหฺพฺยตมาคตฺตาติ ฯ

ตตฤ ลตตฤติ ลตา อตฤติ ฯ ภาณุเตติ สกฺกํ
คารเวนาลปติ ฯ อนภิชฺฌิตาติ น อภิกงฺขิตา ฯ

สรริรฺนฺติ สรริรฺภูตํ ธาตุํ ฯ อวยเวววํ สหฺพฺยา-
โวหาโร ยถา ปญฺเฑ ททฺโธ สหฺพฺโท ทิฏฺฐโจติ จ ฯ

อสฺสาติ โครุปสฺส ฯ มคฺคนฺติ อาคมนมคฺคํ ฯ
น อเวกขิสฺสนฺติ น โอลฺลเกสิ ฯ

ตทคฺคมนา สตีติ ตสฺมี สตฤ ฐเป
คตมนา เอว สมานา ฯ ยสฺมา สตฤ ฐเป คตมนา
เอวาทํ น ตสฺส คาวียํ คตมนา อโหสิ ตสฺมา
นาหํ ตสฺสา มคฺคํ โอลฺลเกสิณฺตยตฺถโธ ฯ ตทงฺคมนา
สาติปิ ปาโล ฯ ตทงฺเค ตสฺส สตฤ องฺเค ธาตุยา
มโน เอติสฺสาติ ตทงฺคมนาสาตยตฺถโธ ฯ

ฐปฺนฺติ เจตีย์ ฯ อปฺตตมานสนฺติ อสมฺปตฺต-
อชฺฌาสยํ ฯ มนสิ ภโวติ ทิ มานโส อชฺฌาสโย
มโนรโถ ฯ ฐปฺ อฺปนฺตวา ปฺปุเพหิ ปฺปุเชสฺสามีติ
อฺปนฺนมนฺรถสฺส อสมฺปฺนฺตตาย เอวํ วุตฺตํ ฯ ฐเป
ปนฺ ปฺปุเพหิ ปฺปุชฺนจิตฺตํ สิทฺธเมว เยน สา เทวโลเก
อฺปนฺนา ฯ

ตฺนฺติ ตํ ปุณฺณํ ฯ จาหฺนฺติ เจ อหํ ฯ
อภิสญฺเจยฺยนฺติ ฐปฺ อภิกนฺตวา อฺปนฺตวา ยถาธิปฺปายํ
ปฺปุพฺพฺชฺเนน สหฺมเทว วิจฺเญยฺยํ อฺปฺปิเญยฺยํ ฯ ภิชฺโย

การบูชาด้วยดอกไม้ตามมุ่งหมายไว้ คำว่า **ภียโย นูน อโตนูน อโตนี** ยถาลทุสสมปตติโต อุตตริตรา สมปตติ ลียา มณเฑติ อตโถ ๑

ความว่า ชะรอยจะพึงมีสมบัติยิ่งยวดขึ้นไปกว่าสมบัติตาม ที่หม่อมฉันได้แล้ว.

คำว่า **มฆวา** เป็นอาลปนะ (คำร้องเรียก). บทว่า **เทวภูษช** คือ ผู้เป็นเช่นเดียวกับพระยาภูษชในทวยเทพ โดยคุณวิเศษมีกำลังและความบากบั่นทุกอย่างเป็นต้น. บท นี้เป็นวิเสสนะของบทว่า **มฆวา** นั้น. บทว่า **สหพยต** คือ สู่ความเป็นผู้ร่วมกัน.

มฆวาตี อาลปน ๑ **เทวภูษชราตี** สัพพผล-
ปรกุกมาทิตี วิเสเสติ เทเวสุ ภูษชรสทิส ๑ ตพพิเสสน ๑
สหพยตุนตี สหภาว ๑

(๖๓) ทำวสัฏกะทรงสดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะทรง แสดงธรรมแก่หมู่เทพมีมาตลิตเทพบุตรเป็นประมุข ได้ตรัส คาถาเหล่านี้ว่า

[๖๓] ตํ สุตวา สกุโก มาตลิตปมุขสส เทวคณสส
ธมมํ เทเสนโต อีมา คาถา อภาลี

“มาตลิตี **เชิฏฺท**ท่านดูผลกรรมอันวิจิตร นำ อัครจรรย นี้ไทยทานม้น้อยอันบุคคลทำแล้ว, บุญ กลับมีผลมาก, เมื่อจิตเลื่อมใสในพระตถาคต- สัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือในพระสาวก ของพระสัมพุทธเจ้านั้น ทักขิณาชื่อน้อยไม่มี เลย.

ปสส มาตลิต อจฺเจร จิตฺตํ กมฺมผลํ อิทํ
อปฺปกปิ กตํ เทยยํ ปุณฺณํ โทติ มทฺปผลํ
นตฺถิ จิตฺเต ปสนฺนมฺหิ อปฺปกา นาม ทกฺขิณา
ตถาคตเต จ สมฺพุทฺเธ อถวา ตสฺส สาวเก

มาเถิดมาตลิตี แม้พวกเราที่จะฉลองพระธาตุ ของพระตถาคตเจ้าให้ยิ่งๆ ขึ้นไป, เพราะการ สั่งสมบุญทั้งหลาย นำสุขมาให้, แม้เมื่อ พระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ก็ดี นิพพานแล้วก็ดี เมื่อจิตสมาสมา ผลก็ย่อมมีสมาสมา เหตุว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีการตั้งความปรารถนาตั้งใจเป็น เหตุ ย่อมไปสู่สุคติ

เอหิ มาตลิต อมฺเหปิ ภียโย ภียโย มเหม เส
ตถาคตสฺส ธาตุโย สุโข ปุณฺณามมฺจโย
ติฏฺฐจฺนเต นิพฺพุเต วาปี สเม จิตฺเต สมํ ผลํ
เจโตปณฺธิเหตุ ทิ สตฺตา คจฺจนฺตี สุกฺคตี

ทายกทั้งหลาย ทำสักการะในพระตถาคต เหล่าใด แล้วไปสู่สวรรค์ พระตถาคตเหล่านั้น ทรงอุบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากหนอ.”

พหุณํ วต อตฺถาย อปฺปชฺชนตี ตถาคตตา
ยตถ การํ กริตฺวาน สคฺคํ คจฺจนฺตี ทายกาตี ๑

โยชนาว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จิตตํ** แปลว่า วิจิตร คือ เป็นอจินไตย (ไม่ควรคิด). บทว่า **กมฺมผลํ** ความว่า ท่านจงดูผลแห่งบุญกรรม แม้เมื่อ ไทยธรรมเป็นของไม่โอฬาร กลับโอฬารยิ่ง เพราะถึง พร้อมแห่งเขต (ปฏิคคาหก) และถึงพร้อมแห่งจิต (เจตนา)”

ตตถ **จิตฺตุนตี** วิจิตฺตํ อจินฺเตยยํ ๑ **กมฺมผลนฺตี**
เทยฺยธมฺมสฺส อานุพารตฺเตปี เขตฺตตสมฺปตฺติยา
จิตฺตสมฺปตฺติยา จ อจฺจุพารสฺส ปุณฺณกมฺมสฺส ผลํ
ปสฺสาตี โยชนา ๑

บทว่า **กตํ** คือ ประกอบแล้วในเขตเป็นบ่อเกิด ด้วยสามารถสักการะที่เดียว. สิ่งของอันทายกพึงให้ ชื่อ

กตุนตี สกฺการวเสน อายตเน วินิยฺตฺตเมว ๑
เทยฺยุนตี ทาทพฺพวตฺถุ ๑ **ปุณฺณุนตี** ปุณฺณกมฺม ๑

ว่า ไทยทาน. กรรมที่เป็นบุญ ชื่อว่าบุญ.

บัดนี้ ทำวสัฏกะเมื่อจะทรงแสดงเขตบุญที่บุคคลทำน้อยมีผลมากให้ปรากฏ จึงตรัสคาถาว่า “**นตถิ จิตเต**” เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สมพุทฺเฐ** คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า. **จ** อักษร ประมวลพระปัจเจกพุทธเจ้าเข้าด้วย. บทว่า **อมุเทปี** แปลว่า แม้เราทั้งหลาย. บทว่า **มเหม เส** คือ จะฉลอง ได้แก่ จะบูชา. บทาคาถาว่า **เจโตปณิเหตุ ทิ** ความว่า มีการตั้งจิตของตนไว้ชอบแท้เป็นนิมิต. อธิบายว่า เพราะการตั้งตนไว้ชอบ.

ทำวสัฏกะครั้งทรงแสดงอย่างนั้นแล้ว ทรงระงับการอุทสาหะในการเสด็จกรีธาในพระอุทยาน เสด็จกลับจากที่นั่นเอง ทรงทำการบูชาที่พระจุฬามณีเจดีย์ สัปดาห์ ๑ ต่อมาตรัสบอกเรื่องนั้นแก่ท่านพระนารทเถระผู้เที่ยวจาริกไปในเทวโลกด้วยคาถาทั้งหลาย. ในคราวทำปฐมสังคายนา พระเถระได้บอกแก่พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย. พระเถระทั้งหลายจึงยกคานานั้นขึ้นสู่สังคายนาอย่างนั้นแล.

เรื่องโกสาคทิเทพธิดาในอรรถกถापิตวิมานวัตถุ จบ.

พุทธบุชาย่อมนำมาซึ่งประโยชน์สุขตลอดกาลนานดังพรรณนามา ฉะนี้แล.

[๖๔] ในอดีตกาล ในกรุงพาราณสี มีธิดาของคนขัดสนคนหนึ่ง ขยำดินเหนียวทาฝาเรือน.

ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เข้าไปสู่พระนคร เพื่อขอดินเหนียวเพื่อโบกเจือมผาของตน ได้ยินอยู่ ณ ที่ไมไกลนาง. นางโกรธ จึงดูพลางกล่าวว่า “สมณะ ท่านยังไม่ได้แผ่นดินเหนียวหรือ ? ” แล้ววางก้อนดินเหนียวก้อนใหญ่ลงในบาตรของท่าน. พระปัจเจกพุทธเจ้าได้รับดินเหนียวนั้นไป. นางจตุตจากภพนั้นแล้ว บังเกิดเป็นธิดาของคนขัดสนคนหนึ่งในบ้านอันตั้งอยู่ใกล้ประตูด้านปราจีนทิศแห่งกรุงพาราณสี. มือ เท้า ปาก นัยน์ตา

อิทานิ ยตถ อปฺปกํ กตํ ปุณฺณํ มหฺปผลํ
โหติ ตํ ปากฺกํ กตฺวา ทสฺเสนโต **นตถิ จิตเต**
คากมาท ฯ

ตตถ **สมพุทฺเฐ**ติ สมมาสมพุทฺเฐ ฯ จกาโร
ปฺจเจกพุทฺธํ สมฺจุจินาติ ฯ **อมุเทปี**ติ มยปี ฯ **มเหม**
เสติ มหยาม เส ปุชาม เส ฯ **เจโตปณิเหตุ ทิ**ติ
อตฺตโน จิตฺตสฺส สมฺมเทว จปนนิมิตฺตํ อตฺตสมมา-
ปณฺธานนาติ อตฺถโธ ฯ

เอวํ เทเสตฺวา สกฺโก อูยฺยานกิฬายุสฺสาหิ
ปฏิปฺปสฺสมเสตฺวา ตโต ว ปฏินิวตฺติตฺวา จุฬามณิเจติเย
สฺตดาหํ ปุชํ กตฺวา อปรภาเค เทวจาริกํ จรฺนตฺสส
อายสมโต นารทเถรสฺส ตํ ปวตฺติ คากาหิ กเถสิ ฯ
เถโร ปจฺมสฺงคิตฺกाले ธมฺมสฺงคาหกาณํ กเถสิ ฯ
เถรา ตํ ตถา สงฺคหํ อารोเปสฺนติ ฯ

ปิตวิมานวณฺณนายํ โกสาคทิเทวตาวตฺถุ ฯ

เอวํ พุทฺธบุชา ทิฆรตฺตํ ทิตฺสฺขาวหา โหติตีติ ฯ

[๖๕] อดีตเต พาราณสียํ เอกา ทลิตฺทธีตา
มตฺติกํ มทฺทิตฺวา เคหภิตฺติ ลิมฺเปสิ ฯ

อเถโก ปฺจเจกพุทฺโธ อตฺตโน ปพฺพการปริภฺยท-
กรณตฺถํ มตฺติกภิกฺขาย นครํ ปวีสิตฺวา ตสฺสา
อวิทุเร อฏฺฐาลิ ฯ สา กุชฺฌิตฺวา โอลฺเกนฺติ สมณ
มตฺติกมฺปิ น ลภสิตี วตฺวา มหนตฺ มตฺติกปิณฺฑํ
ตสฺส ปตฺเต จเปสิ ฯ ปฺจเจกพุทฺโธ ตํ คเหตุวา
อคมาสิ ฯ สา ตโต จฺตา พาราณสียา ปาจฺนทวารคาเม
เอกสฺส ทลิตฺทสฺส ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ
ตสฺสา กุชฺฌิตฺวา โอลฺกิตตฺตา หตฺถปาทมุขอกฺขินาสานิ

และจุมกของนางชี้ไห้ผิดปกติ เพราะนางโกรธแล้วจ้องดู พระปัจเจกพุทธเจ้า. ด้วยเหตุ นั้น คนทั้งหลายจึงสมญา นางว่า “ปัญจปาปา” แต่สรีระของนางได้ถึงพร้อมด้วยผัสสะ ด้วยผลถวายก่อนดินเหนียว.

ครั้งนั้น ได้มีพระเจ้ากรุงพาราณสี พระนามว่าพกะ. ในราตรีวันหนึ่ง ทำวเธอปลอมเพศเสด็จตรวจพระนคร เสด็จไปถึงประเทศนั้น. ฝ่ายนางปัญจปาปา กำลังเล่นอยู่กับพวกเด็กหญิงชาวบ้าน ไม่ทันรู้เลย จึงจับพระหัตถ์ของ พระราชา. พระราชาเป็นดุจถูกผัสสะทียต้องแล้ว ไม่อาจดำรงอยู่โดยภาวะของพระองค์ได้ ทรงยินดีด้วย อำนาจกำหนดในผัสสะ ตรัสถามว่า “เธอเป็นธิดาของใคร ?” นางตอบว่า “ของคนที่อยู่ใกล้ประตู (พระนคร) พระองค์ ตรัสถามถึงความที่นางยังไม่มีสามีแล้วตรัสว่า “ฉันจักเป็น สามีของเธอ เธอจงไปให้บิดามารดาอนุญาตเสีย.” นาง ไปเรือนแล้วบอกบิดามารดา. มารดาบิดาของนางนั้นก็ อนุญาต. นางกลับมาทูลแต่พระราชา. พระราชาเสด็จไป สู่เรือน (ของนาง) พร้อมกับนาง ทรงอยู่ร่วมสมรส เสด็จ ไปสู่พระราชนิเวศน์แต่เช้าตรู่. ตั้งแต่นั้นมา พระองค์ก็ไม่ ทรงปรารถนาที่จะทอดพระเนตร (ไม่โปรด) นางสนมอื่น ทรงปลอมเพศเสด็จไปในที่นั้นเป็นนิตย.

ต่อมาวันหนึ่ง โรคลงแดงได้เกิดขึ้นแก่มิดาของนาง. ข้าวปายาสอันปรุงด้วยนมสด น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดซึ่ง ไม่เจือปน (ด้วยของอื่น) เป็นต้น เป็นยาของบิดานางนั้น. คนเหล่านั้นไม่อาจจะย้งข้าวปายาสนั้นให้เกิดขึ้นได้ เพราะ เป็นคนขัดสน. ขณะนั้น มารดาของนางกล่าวว่า “แม่ สามีของเจ้าจักอาจเพื่อจะให้ข้าวปายาสเกิดขึ้นได้ไหม?” นางได้ทูลความนั้น แต่พระราชาในเวลาเสด็จมาแล้ว. พระราชาตรัสว่า “นางผู้เจริญ นี่เป็นยาของคนใหญ่โต เราจักได้แต่ที่ไหนเล่า?” มีพระราชประสงค์จะนำนางไป ภายใตพระราชนิเวศน์โดยอุบาย วันรุ่งขึ้น จึงเสด็จไปสู่ พระราชนิเวศน์ แล้วรับสั่งให้หุงข้าวปายาสเช่นนั้น แล้ว ทำเป็น ๒ ห่อ ใส่ขี้มนไว้ห่อหนึ่งเสด็จมาในราตรี ตรัสว่า “นางผู้เจริญ วันนี้บิดาของเธอ จงบริโภคนข้าวปายาสห่อ นี้. พรุ่งนี้จงบริโภคนข่อนี้.” นางได้ทำเหมือนพระดำรัสนั้น. โรคของบิดานางหายแล้ว.

วันรุ่งขึ้น พระราชาเสด็จไปสู่พระราชนิเวศน์ สรง พระพักตร์แล้ว ตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงนำขี้มนมาให้เรา.”

ปาปานิ วิรูปานิ อเหล็กุ ๑ เตน นี ปญจปาปาเตวว สณชานีสู ๑ มตตักปิณฑพลเลน ปนสสา สรীর ผสสสมปนนิ อโหสิ ๑

ตทา พโก นาม พาราณสีราชา อโหสิ ๑ โส เอกทิวส์ รตตี อมญาตกเวเลน นคร์ ปรีคณนุโต ต่ ปเทล์ คโต ๑ ปญจปาปาปิ คามทาริกาหิ สหุธิ กิพนตี อชานิตวาว รณโยม หตถ์ คณหิ ๑ ราชา ทิพพผลเสน ผฏุโจ วิย สกภาเวน สณชาตุ์ อสกโกนโต ผสสรครโต กสส อีตาสีติ ปุจฉิ ๑ ทวารวาลีโนติ ๑ โส ตสสา อสสามิกภาว ปุจฉิตวา อหนเต สามิโก ภวิสสามิ คจฉ มาตาปิตโร ออนุชานาเปหิตี ๑ สา เคห์ คนตวา มาตาปิตูน อโรเจลิ ๑ เต ออนุชานีสู ๑ สา ปจจาคนตวา รณโยม อโรเจลิ ๑ ราชา ตาย สหุธิ เคห์ คนตวา ส่วาส์ วสิตวา ปาโตว ราชนิเวสน์ อคมาลี ๑ ตโต ปฏุจาย โส อมณิ อิตถิ โอลเกตุ์ อนิจฉนโต อมญาตกเวเลน นีวหุ์ ตตถ คจฉติ ๑

อเอกทิวส์ ตสสา ปิตุ โลहितปฏุขนทิกา อุกปาติ ๑ อสมภินนชิร์มธุสกุขราทียุตโต ปายาส โส ตสส เภสชช ๑ ต่ เต ทลิตทตาย อุกปาเทตุ์ น สกโกนติ ๑ อถสสา มาตา ก็ อมม ตว สามิโก ปายาส์ อุกปาเทตุ์ สกขิสสตีติ อาห ๑ สา รณโยม อาคตกาเล ตมตถ์ อโรเจลิ ๑ ราชา ภทเท อิท อิสสรภสชช กุโต ลภิสสามาติ วตวา ต่ อุกาเยน อุนเตปุริ เนตูกาโม ปุนทิวเส ราชนิเวสน์ คนตวา ตาทิส ปายาส์ ปจจาเปตวา เทว ปุญเฏ กตวา เอกสมิ จูพามณิ ปกขิปิตวา รตตี อาคนตวา ภทเท ตว ปิตา อชช อิมิ ภุณชตุ์ เสว อิมนติ อาห ๑ สา ตถา อกาลิ ๑ ตสสา ปิตุ โรโค ปฏิปปลสมภิ ๑

ราชา ปุนทิวเส ราชนิเวสน์ คนตวา มุขั ไรวิตวา จูพามณิ เม อาทธาติ อาห ๑ น ปลสาม

พวกเจ้าพนักงาน ทูลว่า “ขอเดชะ พวกข้าพระองค์ไม่เห็น.” พระราชาตรัสว่า “พวกท่านจงค้นในที่ทุกๆ แห่ง ตั้งแต่ภายในกรุงกระทั่งภายนอกกรุง โดยที่สุดแม้ในท่อข้าว.”

พวกเจ้าพนักงานค้นพบมณีในเรือนของนางปัญจปาปา จึงมัดมารดาบิดาของนางแล้วนำไป. ขณะนั้น บิดาของนาง กล่าวว่่า “พวกข้าพเจ้าไม่ได้เป็นขโมย มณี นี้บุตรเขยนำมา.” พวกเจ้าพนักงานถามว่า “เขาอยู่ที่ไหน ?” บิดานางกล่าวว่่า “ธิดาของข้าพเจ้ารู้” ดังนี้แล้ว ถาถามนาง. นางปัญจปาปา ตอบว่า “พ่อ เขามาในเวลามืด กลับไปก็ ในเวลามืดเหมือนกัน; ด้วยเหตุนั้น ดิฉันจึงไม่รู้จักรูปร่าง ของเขา, (แต่) ดิฉันอาจรู้จักเขาได้ด้วยการสัมผัสมือ.” บิดานางนั้นจึงแจ้งแก่พวกพนักงาน. แม่เจ้าพนักงานเหล่านั้นก็กราบทูลแต่พระราชา. พระราชาทำเป็นเหมือนไม่ ทรงทราบตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงพากหึงนั้นไว้ ในม่านที่ลานหลวงแล้วเจาะช่องม่านประมาณเท่ามือแล้ว ให้หึงจับขโมยด้วยการสัมผัสมือ.” พวกเจ้าพนักงานได้ ทำเหมือนพระดำรัสนั้น ให้ชาวพระนครทั้งสิ้นประชุมกัน. นางปัญจปาปานั้น จับมือของคนที่มาแล้วๆ ยื่นให้ (จับ) กล่าวว่่า “ผู้นี้ไม่ใช่คนนั้น.” คนทั้งหลายติดใจในผัสสะของ นางเป็นเช่นสัมผัสทิพย์ ต่างก็คิดว่า “ถ้าหึงคนนี้ ควร แก่สินไหมไซ้ไร, พวกเราจักต้องเสียสินไหมก็ดี เข้าถึง ความเป็นทาสและกรรมกรก็ดี ก็จักทำหึงนี้ไว้ในเรือน” ดังนี้แล้ว ไม่อาจจะจากไปได้, ที่นั้นพวกเจ้าพนักงาน (ถึง กับ) เอาพลองตีคนเหล่านั้นให้ออกไป. คนทั้งหมดมี อุปราชเป็นต้น เป็นประหนึ่งคนบ้า.

ที่นั้น พระราชาตรัสว่า “ที่จะเป็นเราบ้างกระมัง ?” ดังนี้แล้วทรงยื่นพระหัตถ์ไป. นางจับพระหัตถ์เท่านั้น ก็ ร้องลั่นขึ้นว่า “เราจับขโมยได้แล้ว” พระราชาตรัสบอก ตามความจริงแล้วอภิเชกนาง ตั้งให้เป็นอัครมเหลสี พระราชทานอิสสรียยศแก่มารดาบิดาของนางตั้งแต่นั้นมา ไม่ทรงเหลียวแลนางสนมแม่เหล่านี้. นางสนม เหล่านี้ไกรธพระนาง ต่างคอยหาความผิด. ภายหลังวัน หนึ่ง พระนางทรงเห็นนิมิตแห่งความที่พระนางจะต้อง เป็นพระอัครมเหลสีของพระราชา ๒ พระองค์ในพระสุบิน จึงทูลแต่พระราชา.

เทวาติ ๑ อนโดนครโต ยาว พหินครา สพพตถ อนตมโส ภาตตปุฏฐปี วิจิณาภาติ อาท ๑

ราชปุริสา วิจิณนตา ปญจปาปาย ฆเร มณี ทิสวา ตสสา มาตาปิตโร พนธิตวา นยีสู ๑ อถสสา ปิตา น มย โจรา อยั มณี ซามาตรา อากโตติ อาท ๑ กหัง โสติ ๑ อีตา เม ซานาตีติ วตวา ตั ปุจฉิ ๑ ตาต โส อนธกาเร อาคนตวา อนธกาเรเวว ยาติ เตนสส รูปึ น ซานามิ หตถสมผลเสน นั ซานิตุ สกุโกมิติ ๑ โส ราชปุริสานั อาโรเจสิ ๑ เตปี รณโณ อาโรเจสุ ๑ ราชา อชานนโต วีย เตนหิ ตั อิตถึ ราชงคเณ อนโตสาณียั จเปตวา สาณียา หตถปปรมาณั ฉิทุท กตวา หตถสมผลเสน โจรึ คณหาเปภาติ อาท ๑ เต ตถา กตวา สกลนครวาลีโน สนนึปาเตสุ ๑ สา อาคตาคตสส ปสาริตหตถั คเหตุวา อัย เนโสติ วทติ ๑ มนุสสา ตสสา ทิพพสมผลสสทิสเส ผลเส พชฌิตวา สจายั ทนุซาทา ทนุท หตวาปี ทาสกมมกรภาวั อุปคนตวาปี เอตั ฆเร กริสสามาติ จินตยนตา อุปคนตุ นาสกขีสุ ๑ อถ เน ราชปุริสา ทนุเทหิ ปหริตวา ปพพาเชสุ ๑ อุปราชาทโย สพเพ อุมมตตกา วีย ซาตา ๑

อถ ราชา กจจึ อหัง ภเวยยนติ หตถั ปสारेสิ ๑ สา หตถั คเหตุวาว โจรึ เม คหิตโตติ มหาสททมกาลิ ๑ ราชา ยถาภูตึ อาโรเจตวา ตั อภิลิณจิตวา อคคมเหลสี กตวา ตสสา มาตาปิตูนั อิสสรียั หตวา ตโต ปฏจาย อญญาปี อิตถึโย น โอลเกสิ ๑ ตา ตสสา กุชฌิตวา อนตรั ปริเยสิสุ ๑ อเถกทิวส์ สา ทวินัน ราชนัน อคคมเหลสีตตสส สุปีเน นิมิตตึ ทิสวา รณโณ อาจิกขิ ๑

ทีนั้น นางสนมเหล่านั้นทราบเหตุนั้นแล้ว จึงได้ให้ สิบบนแก่พวกทำนายสุบิน. พวกทำนายสุบินเหล่านั้น ถูกระราชตราตรัสถามแล้ว ก็กราบทูลว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้อที่พระเทวี (ทรงสุบินว่า) ได้ประทับนั่งเหนือคอช้างเผือกปลอด เป็นบุรพนิมิตแห่งการสวรรคตแห่งพระองค์; และข้อที่พระเทวี (ทรงสุบินว่า) เสด็จอยู่เหนือคอช้างทรงลูปคล่าพระจันทร์ เป็นบุรพนิมิตแห่งการนำมาซึ่งพระราชอาญาผู้เป็นปัจฉามิตรต่อพระองค์.” เมื่อท้าวเธอตรัสว่า “บัดนี้ เราควรทำอะไร ?” ทูลว่า “ขอเดชะ จะปลงพระชนม์พระเทวีนี้เสียไม่ควร. (แต่) ควรเชิญพระนางลงในเรือแล้วปล่อยเสียในแม่น้ำ” พระราชาเชิญพระนางลงในเรือ ให้ปล่อยไปในราตรีพร้อมกับพระกระยาหารภูเขา และเครื่องประดับ.

ครั้งนั้น พระราชาพระองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าววาริกะ ทรงเล่นน้ำอยู่ทางใต้ ทอดพระเนตรเห็นพระนางปัญจปาพานั้นในเรือซึ่งลอยมา ตรัสถามว่า “เจ้าเหมือนปีศาจชื่ออะไร ?” พระนางทรงยิ้มแล้วทูลความที่พระนางเป็นพระอัครมเหลือของพระเจ้าพกะ นัยว่าพระนางปรากฏทั่วทั้งชมพูทวีปว่า “ปัญจปาปา.” ขณะนั้น พระราชาทรงจับพระนางแล้ว ทรงยินดีด้วยอำนาจความกำหนดในผัสสะ มิได้ทรงทำแม้ความสำคัญในนางสนมเหล่าอื่น ตั้งพระนางปัญจปาพานั้นเป็นอัครมเหลือ.

พระเจ้าพกะทรงสดับเหตุนั้นแล้ว ทรงดำริว่า “เราจักไม่ให้พระนางแก่พระราชานั้น” แล้วเสด็จกรีธาทัพยกไปตั้งค่ายอยู่ที่ท่าพรมแดน (ตรงกันข้าม) แห่งพระเจ้าท้าววาริกะนั้น ทรงส่งพระราชสาส์นไปว่า “พระเจ้าท้าววาริกะจะให้พระชายาหรือการยุทธ์.” ฝ่ายพระเจ้าท้าววาริกะก็ได้ทรงตระเตรียมการยุทธ์ไว้เสร็จสรรพแล้ว. พวกอมตย์ของพระราชาทองสองปรึกษากันว่า “การตายเพราะอาศัยสตรี ไม่สมควรเลย; พระเทวีนี้ ย่อมถึงแก่พระเจ้าพกะ เพราะพระองค์ทรงเป็นพระราชสวามีมาก่อน, ย่อมถึงแก่พระเจ้าท้าววาริกะ เพราะพระองค์ทรงได้พระนางในเรือ; เพราะฉะนั้น พระนางจงประทับอยู่ในพระราชมนเทียรของพระราชอาองค์ละลี่ยดาห์” ดังนี้แล้ว ทูลพระราชอาแม่ทั้ง ๒ พระองค์ให้ทรงสัญญาต่อกันแล้ว (ยินยอมกัน). พระราชาแม่ทั้ง ๒ พระองค์นั้น เป็นผู้มิพระราชหฤทัยยินดี จึงรับสั่งให้สร้างพระนครทั้งหลายที่

อถ ตา ตั ฆตวา สุบินปาสกาน์ ลมัจ อทสุ ๑ เต รณญา ปุฏฐา มหาราช เทเวีย สพพลเสตหตถิกชนธะ นิลินนตต์ ตุมหาก์ มรณสส ปุพพนิมิตต์ หตถิกชนธคตตาย จ จนุทปรามสน์ ตุมหาก์ ปัจจามิตตราชานยนสสาติ วตวา อิทานิ ก็ กาทพพนติ วุตเต เทว อิม์ มาเรตุ์ น วฏฐติ นาวาย นั จเปตวา นทียั วิสสชเชตุ์ วฏฐติตี วิทิสสุ ๑ ราชอา อาหารวตถาลงกาเรติ สทฐี รตติยั ตั นาวาย จเปตวา วิสสชชาเปลิ ๑

อเถโก ท้าววาริกโก นาม ราชอา เหฏฐา อุทกทิท กัพนโด อาคตตาย นาวาย ตั ทิสวา กานาม ตวั ปิสาลิสทิสสาติ ปุจฉิ ๑ สา ลิต์ กตวา พกสส รณโยม อคคมเหลือตต์ กเถสิ ๑ สา กิร ปณจปาปาติ สกกลชมพูทีเป ปากฎา ๑ อถ ราชอา ตั คเหตุวา ผลสราครโต อญญาสุ อิตถิสสุ สณณปี อกตวา อคคมเหลือ อกาลิ ๑

ตัสสุ ตวา พโก ราชอา นาหนตต์ ตสส ทสสามิติ เสน์ สงกทตติตวา ตสส ปฏิตติเต นิเวสน์ กตวา ปณณั เปเสสิ ภริยั วา เทต ยุทฐั วาติ ๑ ท้าววาริกโกปิ ยุทฐสชชิว อโหสิ ๑ อภิณณั อมจจา อิตถิ นิสสาช มรณั อยุตต์ ปุริม- สามีกตตา เอสา พกสส ปาปุณาติ นาวาย ลทตตตา ท้าววาริกสส ตสมา เอเกกสส เคเห สดตทาห วสตุติ มนเตตวา เทวปี ราชอาโน สณญาเปสุ ๑ เต เทวปี อตตมนา หุตวา ปฏิตติเต นครานิ มาเปตวา วสิสุ ๑ อิติ สา ทวินนปี เตสั มเหลือตต์ กาเรสิ ๑

ทำพรมแดน ประทับอยู่แล้ว. พระนางปัญจปาปานั้น ได้
ครองความเป็นพระมเหสีของพระราชามั้ทั้ง ๒ พระองค์
ด้วยประการฉะนี้.

เรื่องปัญจปาปามาในอรรถกถากุณฑลชาดก.

กุณฑลชาดกคุณณายั ปญจปาปาวตถุ ฯ

(๖๕) ในอดีตกาล มีหญิงคนหนึ่งในหมู่บ้านตำบลหนึ่ง
ในกรุงพาราณสี ทำงานด้วยมือของตนเลี้ยงชีพ วันหนึ่ง
ไปสู่กระท่อมนา เห็นดอกปทุมบานแต่เช้าตรู่ในสระแห่งหนึ่ง
ในระหว่างทาง จึงลงไปยังสระนั้นเก็บดอก (ปทุม) นั้น
และใบปทุม เพื่อต้องการใส่ข้าวตอก เด็ดรวงข้าวสาละใกล้
คันนาแล้วนั่งบนกระท่อม (ค้ำข้าวตอกแล้ว) แบ่งข้าว
ตอกนับได้ ๕๐๐ เมล็ด ขณะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์
หนึ่ง ออกจากนิโรธสมาบัติบนภูเขาคันธมาทน์ ได้มายืน
อยู่ ณ ที่ไม่ไกลนาง. นางเห็นท่านแล้วก็ถือเอาดอกปทุม
พร้อมกับข้าวตอกลงจากกระท่อม ใส่ข้าวตอกลงในบาตร
พระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วเอาดอกปทุมปิดบาตรถวาย,
เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าเดินไปได้หน่อยหนึ่ง, คิดว่า
“ธรรมดาบรพชิตทั้งหลาย ไม่มีความต้องการดอกปทุม,
เราจักรับเอาดอก (ปทุม) มาประดับ” ดังนี้แล้ว ไปรับ
เอาดอก (ปทุม) จากมือพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็กลับคิดว่า
“ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของจักไม่มีความต้องการดอก (ปทุม) ไชรั,
คงจักไม่ไหว้วางไว้เบื้องบนบาตร ; ท่านคงจักต้องการเป็นแน่”
จึงตามไปวางไว้เบื้องบนบาตร ให้พระปัจเจกพุทธเจ้าอด
โทษแล้ว ได้ทำความปรารถนาว่า “ท่านเจ้าข้า ด้วยผล
แห่งข้าวตอกของดิฉันเหล่านี้ ดิฉันพึงมีบุตรตามจำนวน
ข้าวตอก, ด้วยผลแห่งดอกปทุม ขอดอกปทุมจงผุดขึ้น
เพื่อดิฉันทุกๆ ก้าวย่างในที่ที่ดิฉันบังเกิดแล้ว.”

พระปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อนางเห็นอยู่นั่นเอง ไปสู่
ภูเขาคันธมาทน์ทางอากาศ วางดอกปทุมนั้นไว้ ณ ที่ใกล้
บันไดสำหรับพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายเหยียบ ที่เฝ้าเขา
ชื่อนันทมูลกะ ทำให้เป็นเครื่องเช็ดเท้า. แม้นางก็บังเกิด
ในเทวโลกด้วยผลแห่งกรรมนั้นแล้ว. และตั้งแต่เวลาที่นาง
เกิดแล้ว ดอกปทุมใหญ่ผุดขึ้นเพื่อนางทุกๆ ก้าวย่าง.

[๖๕] อดีเต พาราณลียั เอกสมึ คามเก
เอกา อิตถิ สหตถา กम्म กตวา ชีวนตี เอกทิวลั
เขตตกภูฏิ คจฉนตี อนตรามคเค เอกสมึ สเร ปาโตว
ปุปผิตั ปทุมปุปผั ทิสวา ตั สรั โอรุห ตยเจว
ปุปผั ลาชปกชิปนตถาย ปทุมินิปตตถย คเหตุวา
เกทาเร สาลิสسانی ฉินทิตวา กุกกาย นิสินนา
ลาเช ภชิตวา ปญจ ลาชสตานิ คณลึ ฯ ตสมึ
ขณเ คณธมาทนปพพเต นิโรธสมาปตติโต วุฏฐิต
เอโก ปจเจกพุทโธ อาคนตวา ตสสา อวิทุเร อฏฐาลิ ฯ
สา ตั ทิสวา ลาชเชติ สหริ ปทุมปุปผั คเหตุวา
กุกโกโต โอรุห ลาชเช ปจเจกพุทฐสส ปตเต
ปกชิปิตวา ปทุมปุปผเณ ปตตัม ปิธาย ทตวา
ปจเจกพุทเธ โถกั คเต ปพพชิตา นาม ปุปผเณ
อนตถิกา อห ปุปผั คณทิตวา ปิลนธิสสามิติ คนตวา
ปจเจกพุทฐสส หตถโต ปุปผั คเหตุวา สเจ อโย
ปุปผเณ อนตถิกโก อภวิสส ปตตมตถเก จเปตุ
น อทสส อทธา อสส อตถโก ภวิสสตีติ ปุน จินเตตวา
อนุคนตวา ปตตมตถเก จเปตวา ปจเจกพุทฐ
ขมาเปตวา ภนเต อิเมส เม ลาชานั นิสสนเทน
ลาชคณนาย ปตตวา อสสุ ปทุมปุปผสส นิสสนเทน
นิพพตตนิพพตสฎฐาเน เม ปเท ปเท ปทุมปุปผั
อุฏฐหตติ ปฏฐจัน อกาลิ ฯ

ปจเจกพุทโธ ตสสา ปสสนติยา ว อากาเสน
คณธมาทน์ คนตวา ตั ปทุม นนทมูลกปพภาเร
ปจเจกพุทธานั อกุกมนโสปาณสมิเป ปาทปญญฉน
กตวา จเปลิ ฯ สาปี ตสส กम्मสส นิสสนเทน
เทวโลเก นิพพตติ ฯ นิพพตตกาลโต ปฏฐาย จสสา
ปเท ปเท มหาปทุมปุปผั อุฏฐหิ ฯ

นางจตุจากเทวโลกนั้นแล้ว บังเกิดในท้อง (ท้อง) ปทุมในสระปทุมแห่งหนึ่งใกล้เชิงเขา. ดาบสองคี่หนึ่ง อาศัยสระนั้นอยู่ ได้ไปสู่สระเพื่อต้องการล้างหน้าแต่เข้าประตู เห็นดอก (ปทุม) นั้นแล้ว คิดว่า “ดอกนี้โตกว่าดอกนอกนั้น และดอกนอกนั้นบานแล้ว, ดอกนี้ยังตูมอยู่ที่เดียว, ในดอกปทุมตูมนี้ น่าจะมีเหตุ (แน่แท้)” จึงลงไปเก็บดอก (ปทุม) นั้น. ดอกปทุมดอกนั้นพอดาบสนั่นจับเท่านั้นก็บาน. ดาบสเห็นเด็กหญิงนอนอยู่ภายในท้องปทุมนั้น กลับได้ความสึเนหาจุริดา นำไปสู่บรรณศาลา พร้อมด้วยดอกปทุมนั้นแล ให้นอนบนเตียงน้อย. ทันใดนั้น น้ำนมบังเกิดที่นิ้วแม่มือ (ของดาบส) ด้วยบุญญาภพของเด็กหญิงนั้น. เมื่อดอกไม้ที่นั้นเหี่ยวแล้ว, ท่านก็นำดอกไม้อื่นมาให้เด็กหญิงนั้นนอน. ต่อมาดอกปทุมผุดขึ้น เพื่อนางทุกๆ ก้าวย่าง ตั้งแต่เวลาที่นางสามารถเล่นด้วยการวิ่งมาวิ่งไปได้. ดาบสจึงตั้งชื่อว่า “ปทุมวดี” วรรณะแห่งสระของปทุมวดีนั้น ได้เป็นเหมือนวรรณะแห่งกองดอกกุ่ม. นางไม่ถึงวรรณะเทวดา (แต่) ล่วงวรรณะของหมู่มนุษย์. พราณของพระเจ้ากรุงพาราณสีเห็นนางแล้ว ไปสู่กรุงพาราณสี กราบทูลแด่พระราชา.

พระราชาสดับข่าวนั้นแล้ว เสด็จไปที่อาศรมบทนั้น ทรงนมัสการดาบสแล้ว ประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง พาดิศาของดาบสมาแล้ว ตั้งนางไว้เหนือกองกหาปณะ ทรงทำการอภิเษกในที่นั้นนั่นเอง แล้วเชิญนางมาสู่พระนครของพระองค์ จำเดิมแต่เวลาที่เสด็จกลับมาแล้ว ก็ไม่ทรงเหลียวแลนางสนมนอกนั้น ทรงอภิเษกอยู่กับพระนางปทุมวดีนั้นเท่านั้น. แลพระนางทรงครรภ์เพราะอาศัยการอยู่ร่วมนั้นแหละ ก็เมื่อพระนางมีพระครรภ์แก่เต็มที่แล้ว ก็ได้ประสูติพระโอรส. พระมहाปทุมกุมารพระองค์เดียวเท่านั้นอยู่ในพระครรภ์. ส่วนพระโอรส ๔๙๙ พระองค์นอกนั้น เป็นสังเสทชะ (เกิดในถ้ำโคล) ประสูติในเวลาพระมหาปทุมราชกุมารประสูติจากพระครรภ์พระมารดาบรรทมแล้ว. พระราชกุมารเหล่านั้นทุกพระองค์ ในเวลามีพระชนม์ได้ ๑๖ ปี พร้อมกันเล่นอยู่ในสระโบกขรณีมณฑล ซึ่งดาดาดด้วยดอกปทุมในพระอุทยาน เห็นดอกปทุมใหม่อันบานและดอกปทุมเก่าร่วงหล่นจากขั้ว จึงทรงดำริว่า “ความคร่ำคร่าเห็นปานนี้ยังมีแก่ดอกไม้นี้อันไม่มีวิญญาณครองถึงเพียงนี้, ก็จะช่วย

สา ตโต จวิตวา ปพพตปาเท เอกสมิ ปทุมสเร ปทุมคพฺเภ นิพพตติ ฯ ตํ สรํ นิสสาย วสนฺโต เอโก ตาปโส ปาโตว มุขโรวนตถาย สรํ คนฺตวา ตํ ปุปฺผํ ทิสฺวา อิหํ ปุปฺผํ เสเสหิ มหนตฺตรํ เสสานิ จ ปุปฺผิตานิ อิหํ มกุสิตเมว ภวิตพฺพเมตถ การเณนาติ จินฺตเตวา โอตริตฺวา ตํ ปุปฺผํ คนฺทหิ ฯ ตํ เตน คหิตมตฺตเมว ปุปฺผิตํ ฯ ตาปโส อนฺโต- ปทุมคพฺเภ นิปนฺนํ ทาริกํ ทิสฺวา ธีตฺติเนหํ ปฏฺลิภิตฺวา ปทุมเมเนว สทฺธิ ปณฺณสาลํ เนตฺวา มยฺจเก นิปฺชชาเปสิ ฯ อถฺสสา ปุณฺณานูภาเวน องคฺกุจฺจเก ชีรํ นิพพตติ ฯ โส ตสฺมิ ปุปฺเพ มิลาเต อณฺณํ นวํ ปุปฺผํ อาหริตฺวา ตํ นิปฺชชาเปสิ ฯ อถฺสสา อาธาวน-วิธาวเนน กิพฺพิตุํ สมตถกาลโต ปฏฺจาย ปทวาเร ปทวาเร ปทุมปุปฺผํ อฏฺจาสสิ ฯ ตาปโส ปทุมวดีติ นามมกาลี ฯ กฏฺจราสิสฺส วิยสฺสา สรีรวณฺโณ อโหสิ ฯ สา อปฺปตฺตา เทววณฺณํ อติกฺกนฺตา มานุสฺวณฺณํ อโหสิ ฯ ตํ ทิสฺวา พาราณสีรณฺโณ วนฺจโร พาราณสี คนฺตวา รณฺโณ อาโรเจสิ ฯ

ตํ สุตฺวา ราชฺา ตตถ คนฺตวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา เอกมฺนตํ นิสิตฺวา ตาปสฺส วิธโร คเหตุวา ตตถเวว กหาปณฺราสิมฺหิ ตํ จเปตฺวา อภิเสกํ กตฺวา ตํ คเหตุวา อตฺตโน นครํ อาเนตฺวา อาคตฺกาลโต ปฏฺจาย เสสิตฺถิโย อโนโลเกตฺวา ตาย สทฺธิเยว รมฺติ ฯ สฺवासมนฺวาเยว จสฺสา กุจฺฉิยํ คพฺโภ ปตฺติฏฺจาสสิ ฯ ปรีปกฺกคพฺภาย จสฺสา คพฺภวฏฺจจฺจัน อโหสิ ฯ มหาปทุมกฺุมารो เอกโกว กุจฺฉิยํ วสิ ฯ อวเสสา เอกุณฺปณฺจสฺตทาทกา ปน มหาปทุมกฺุมารสฺส มาตุ กุจฺฉิโต นิภฺขมิตฺวา นิปนฺนกาเล สฺเสทฺชา หุตฺวา นิพพตฺติสฺสุ ฯ เต สพฺเพปิ อตฺตโน โสฬสวสฺสทฺเทสิก- กाले เอกโต หุตฺวา อฺยฺยาเน ปทุมสณฺณนาย มงฺคลโปกฺขรณฺิยา กิพฺนฺตา นวปทุมานิ ปุปฺผิตานิ ปฺุราณปทุมานิ จ วณฺญโต ปตฺนฺตานิ ทิสฺวา อิมสฺส ตาว อนฺุปาทินนสฺส เอรูปา ชรา กิมงฺคํ ปน อมฺหากํ สรีรสฺส อิทมฺปิ ทิ เอรุคตฺกเมว ภวิสฺสตีติ อารมฺมณํ คเหตุวา ปจฺเจกพฺพุธา หุตฺวา อากาเสน นนฺทมูลกปฺพการํ คนฺตวา ตตถ วสฺมานา อายุห-

กล่าวไปโยถึงสรีระ ของพวกเราเล่า, ด้วยว่า แม่สรีระ ของพวกเรา ก็จักมีคตอย่างนี้เหมือนกัน.” ดังนี้แล้ว ถือเอาเป็นอารมณ์ (สำเร็จ) เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ไปสู่จอมเขานันท์มูลกะทางอากาศอยู่ในที่นั้น ในกาลสิ้นอายุ ก็ปรินิพพาน. ฝ่ายนางปทุมวดี จุตจากภพนั้นแล้ว ก็ท่องเที่ยวไปในพุทธบูชาทกาลนี้ ได้เป็นพระอุบลวรรณาเถรีแล้วแล.

เรื่องนางปทุมวดีมาในอรรถกถาอปทานเป็นต้น.

แม้การบูชาพระปัจเจกพุทธเจ้า ย่อมนำมาซึ่งประโยชน์สุขด้วยประการฉะนี้แล.

(๖๖) ในอดีตกาล หญิง ๔ คนในพระนครชื่อ ปันณกะชะ ในรัฐชื่อ เอลิกา ในกาลของพระพุทธเจ้า พระนามว่ากัสสปะ. บรรดาหญิง ๔ คนนั้น คนหนึ่งพบ ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง มีจิตเลื่อมใส ได้ถวายดอกกราชพฤกษ์มัดหนึ่งแก่ภิกษุรูปนั้น, คนหนึ่งได้ถวายดอกอุบลเขียวกำมือหนึ่ง แก่ภิกษุเห็นปานนั้น เหมือนกัน, คนหนึ่งได้ถวายดอกบัวหลวงกำมือหนึ่งแก่ภิกษุเห็นปานนั้นแล, คนหนึ่งได้ถวายดอกมะลิตูมแก่ภิกษุเห็นปานนั้นเช่นกัน. กำดอกกราชพฤกษ์ ชื่อว่า อินทิวรกลาปะ. กำดอกบัวหลวง ชื่อว่า ปทุมหัตถกะ. ดอกมะลิตูมมีสีดั่ง งาช้าง ชื่อว่า สุมนมกุละ. หญิง ๔ คนนั้น ครั้นทำบุญ ประมาณเท่านั้นอย่างนั้นแล้ว ต่อมาก็ทำกาละแล้ว บังเกิดในเทวดาชั้นดาวดึงส์ คนหนึ่งๆ มีนางอัปสรพันหนึ่งเป็นบริวาร.

เทวดาทั้ง ๔ องค์นั้น เสวยทิพยสมบัติในดาวดึงส์ นั้นทราบเท่าสิ้นอายุ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในดาวดึงส์นั้นนั้นแล ด้วยเศววิบากแห่งกรรมนั่นเอง แม้ในพุทธบูชาทกาลนี้ บังเกิดในสวรรค์ชั้นนั้นอีกเหมือนกัน. ครั้งนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ทิวยจาริกไปในเทวโลกไปสู่ภพ ดาวดึงส์พบธิดาเหล่านั้นในวิมานทั้ง ๔ ที่ตั้งอยู่ตามลำดับ กันในภพดาวดึงส์นั้น จึงถามบุรพกรรมของเทพธิดาเหล่านั้น โดยนัยที่พระธรรมสังคหการจารย์กล่าวไว้ในจตุรติ วิมานวัตถุ แม้เทพธิดาเหล่านั้น ก็ได้บอกบุรพกรรมของตนแก่พระเถระ.

ปรีโยสาเน ปรีนิพพายีสุ ฯ ปทุมวดี ปน ตโต จวิตวา สสรนติ อิมสมิ พุทธูปปาเท อุปปลวณณาเถรี อโหสิติ ฯ

อปทานวณณนาทีสุ ปทุมวดีวัตถุ ฯ

เอวํ ปจเจกพุทธบูชาปี หิตสุชาวหา โหติติ ฯ

[๖๖] อดีตเต กัสสปพุทธกาล เอลิกานามเก รฐเจ ปันณกะชานามเก นครเจ จตลโส อิตถิโย อเฮลฺ ๑ ตาสฺ เอกา อณฺเฏตรํ ปันนพปาตจาริกํ ภิกขุํ ทิสวา ปสนนจิตตา ตสฺส อินทิวรกลาปะ อทาสี เอกา ตถารูปสเสว ภิกขุโน นิลุปปลหตถกํ อทาสี เอกา ตถารูปสเสว ภิกขุโน ปทุมหตถกํ อทาสี เอกา ตถารูปสเสว ภิกขุโน สุมนมกุลานิ อทาสี ฯ อินทิวรกลาปะ นาม อุททาลกปุพฺพหตถกํ ฯ ปทุมหตถกํ นาม ปทุมกลาปะ ฯ สุมนมกุลานิ นาม ทนตวณณานิ ชาตีสุมนปุพฺพมกุลานิ ฯ เอวํ ตา เอตตกํ ปุณฺณํ กตวา อปรภาเค กาลํ กตวา ดาวตีสเสสุ นิพพตติตวา ปจเจกํ อจฺฉราสหสฺสปริวารวา อเฮลฺ ๑

ตา ตตถ ยาวตายุกํ ทิพฺพสมปตติ อนุภวิตวา ตสเสว กมมสฺส วิปากาวเสเสน อปราปรํ ตตเถว สสรนติโย อิมสมิปี พุทธูปปาเท ปุน ตตเถว นิพพตติสุ ฯ อถายสฺมา มหาโมคคัลลานิ เทวจาริกํ จรนโต ดาวตีสภานํ คนตวา ตตถ ปฏิปาฏิยา จิตฺเตสุ จตฺตสุ วิมานेषु ตา เทวธิดโร ทิสวา จตุรติวิมานเ วุตตนเยน ตาสํ ปุพฺพกมมํ ปุจฺฉิ ฯ ตาปี เถรสฺส อตฺตโน ปุพฺพกมมํ อาจิกขีสุ ฯ

ลำดับนั้น พระเถระได้กล่าวอนุพุพพิกถาแล้ว ประกาศสั่งจะทั้งหลายแก่เทพธิดาเหล่านั้น. ในเวลาจบสั่งจะ เทพธิดาเหล่านั้นแม้มากองคค์พร้อมกับบริวารได้เป็นไสดาบันแล้ว. พระเถระมาจากเทวโลกไปสู่พระเซตวัน ทูลเรื่องทั้งปวงนั้น แต่พระผู้มีพระภาค. พระผู้มีพระภาคทรงทำความนั้นให้เป็นอตุပ္ปตติ (เหตุเกิด) แล้วทรงแสดงธรรม แก่บริษัทผู้ประชุมกันในพระเซตวันนั้น. เทศนานี้มีประโยชน์แก่มหาชนแล.

เรื่องหญิง ๔ คน จบ.

(๖๗) ดังได้สดับมา หญิงเฝ้าไร่ข้าวสาธิตคนหนึ่ง ในกรุงราชคฤห์ เก็บรวงข้าวสาธิต ทำข้าวตอกเลี้ยงชีวิต. ก็ในที่ใกล้กรุงราชคฤห์ มีถ้ำอยู่ถ้ำหนึ่ง. ถ้ำนั้นปรากฏชื่อว่าปิผลิกุหา เพราะไม้เลื้อยต้นหนึ่ง มีอยู่ที่ใกล้ประตู. ท่านพระมหากัสสปเข้านิโรธสมาบัติสี่ปี ๑ ในถ้ำนั้น ออกแล้วตรวจดูสถานที่ภิกษาจารด้วยทิพยจักขุ เห็นหญิงนั้นแล้ว ได้ถือบาตรและจีวรยืนอยู่ ณ ใกล้ไร่.

นางเห็นพระเถระแล้วมีจิตเลื่อมใส เกลี่ยข้าวตอกลงในบาตรพระเถระแล้วปรารถนาว่า “ท่านเจ้าข้า ดิฉันพึงมีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว.” เมื่อท่านกล่าวว่า “ขอความปรารถนาที่ท่านตั้งไว้เช่นนั้น จงสำเร็จ” แล้วหลีกไป. ระลึกถึงทานของตนพลางเดินกลับมา ภูงกุพิษร้ายเลื้อยออกมาจากโพรงแห่งหนึ่ง กัดในทางเป็นที่ไปบนคันนา ล้มลงในที่นั้นนั่นเอง ทำกาละแล้วไปบังเกิดในวิมานทองซึ่งบริบูรณ์ด้วยนางอัปสรพันหนึ่ง ในภพดาวดึงส์ มีอิตถภาพ ๓ คาจุด ประดับด้วยเครื่องอลังการพร้อมสรรพ ประดุจหลับแล้วตื่น ฉะนั้น นุ่งผ้าทิพย์ผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ยาวประมาณ ๑๒ โยชน์ ยืนอยู่ที่ประตูวิมานอันประดับด้วยชั้นจอกทองอันเต็มด้วยข้าวตอกทองห้อยอยู่ เพื่อประกาศบุรพกรรม ตรวจดูสมบัติของตนแล้ว ไคร่ครวญอยู่ด้วยทิพยจักขุว่า “สมบัตินี้ เราได้ด้วยการมอะไร ?” ก็ได้ทราบที่ “ด้วยการถวายข้าวตอกแก่พระมหากัสสปเถระ.”

อถ เถโร ตาส ออนุพุพพิกถ กเถตวา สจจาณี ปกาเสสิ ฯ สจจปรีโยสาเน ตา สพพาปี สปริวารา โสตาปนา อเฮลฺ ๑ เถโร เทวโลกโต อาคนฺตวา เซตวันํ คนฺตวา สพพฺนตํ ปวตฺติ ภควโต อารีเจสิ ฯ ตตถ ภควา ตมตถํ อตฺตูปตฺติ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาเย ธมฺมํ เทเสสิ ฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตถิกา ชาตาทิ ฯ

จตุรตถิวตถุ ๑

[๖๗] ราชคเห กิร เอกา สาสิกุเขตตปาลิกา อิตถิ สาสิสฺसानิ คเหตฺวา ลาเช กตฺวา ซีวิตํ กปฺเปสิ ฯ ราชคหสฺมิเป ปเนกา คฺุหา อตถิ ฯ สา ทฺวารสฺมิเป เอกสฺส ปิผลิกุขสฺส อตถิตาย ปิผลิกุหาติ ปญฺญาตถ ๑ ตตถายสฺมา มหากสฺสโป สตตฺทาหํ นิโรธํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ทิพฺเพน จกฺขฺนา ภิกฺขาจารภูจฺจานํ โอลฺเกนโต ตํ อิตถิ ทิสฺวา ปตฺตจิวรมาทาย เขตตสฺมิเป อฏฺฐาลิ ฯ

สา เถรํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา ลาเช เถรสฺส ปตฺเต อากิริตฺวา ภนฺเต ตุมฺहेหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺส ภาคินิ อสฺสนฺติ ปฏฺฐเจตฺวา ตสฺมิ เอวํ โหตฺติ วตฺวา ปกฺกนฺเต อตฺตโน ทานํ อาวชฺชมานา นีวตฺตนฺติ เกทารมฺริยาทาย คมนมคฺเค เอกพิลโต นิกฺขมฺนฺเตน โฆรวินฺเสน ทฏฺฐา ตตเถว ปตฺติตฺวา กาลํ กตฺวา ตาวตีสภวเน อจฺฉราสทสฺสปริปฺนฺเณ กนกวินฺมาเน สุตตปฺปพฺุธา วิย สพฺพาลงการปฺปฏิมฺณตฺติตฺตคาตฺต- ภาวเน นินฺพตฺติตฺวา ทฺวาทสโยชนิกํ เอกํ ทิพฺพตถิ นินฺวาเสตฺวา เอกํ ปารุปีตฺวา ปุพฺพกมฺมํ ปกาสนตถิ สฺวณฺณลาชภริเตน โอลมพฺนฺเตน สฺวณฺณสรเกน ปฏฺฏิมฺณตฺติเต วิมานทฺวาเร จิตฺตา อตฺตโน สมฺปตฺติ โอลฺเกตฺวา เกน กมฺเมนายํ ลทฺธาติ ทิพฺพจกฺขฺนา อุปฺภาเรณฺติ มหากสฺสปตฺเถรสฺส ลาชทาเนนาติ อญฺญาสิ ฯ

นางประสงค์จะทำสมบัติของตนให้ถาวร จึงถือไม้กวาดและกระเช้าเทหยากเยื่ออันทำด้วยทองมากกว่าดบริเวณของพระเถระ จัดน้ำฉันและน้ำใช้ไว้แต่เช้าตรู่ พระเถระเข้าใจว่า “กิจนี้จักเป็นกิจที่ภิกษุหนุ่มหรือสามเณรบางรูปได้ทำไว้” ในวันที่ ๓ เปิดประตูออกตรวจดู เห็นเทพธิดานั้นแล้ว กล่าวว่า “ไปเสียเถิด เทพธิดา ! ท่านอย่าทำให้เราถูกพวกพระธรรมกถึกในอนาคตกาลจับมัดอันวิจิตรกล่าวว่า “ตั้งได้สดับมา เทพธิดาองค์หนึ่งทำวัตรและปฏิวัตร จัดน้ำฉันและน้ำใช้ (ถวายเป็น) แก้วพระมหากัสสปเถระ.” ตั้งแต่นี้ไป ท่านอย่าหลีกมาในที่นี้.” นางอ้อนวอนบอຍ ๆ ว่า “ขอท่านอย่าให้ดิฉันฉิบหายเสียเลย.” พระเถระตอบมือด้วยกล่าวว่า “ท่านไม่รู้จักประมาณ (ตัว) ของท่านเสียเลย.” นางไม่อาจยืนอยู่ในที่นั้นได้ ได้ยื่นร้องไห้อยู่ในอากาศ เรียกว่า “ท่านเจ้าข้า ขอท่านอย่าทำสมบัติที่ดิฉันได้แล้วให้ฉิบหายเสียเลย, ขอท่านให้ (ดิฉัน) ทำสมบัติที่ฉันได้แล้วให้ถาวรเถิด.”

พระศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฎีในพระเชตะวันไกลถึง ๔๕ โยชน์ ทรงได้ยินเสียงเทพธิดานั้นร้องไห้ จึงเปล่งพระรัศมีไปประหนึ่งประทับนั่งอยู่เฉพาะหน้าของนาง ตรัสว่า “เทพธิดา ! การทำความสังวรนั้นเทียบเป็นหน้าที่ของกัสสปะบุตรของเรา, ส่วนการกำหนดหมายว่า “นี่เป็นประโยชน์ของเรา” แล้วทำบุญนั้น เป็นหน้าที่ของผู้มีความต้องการบุญทั้งหลาย, ด้วยว่า การทำบุญนั้นสุขมาให้ได้อย่างเดียวในโลกทั้ง ๒” ดังนี้แล้ว ตรัสคาถานี้ในปาปวรรคธรรมบท ว่า

“ถ้าบุรุษพึงทำบุญไซ้, พึงทำบุญนั้นบอຍ ๆ พึงทำความพอใจในบุญนั้น; เพราะการสั่งสมบุญ นำสุขมาให้.”

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **บุญฉะเจ ปุริโส** ความว่า ถ้าบุคคลพึงทำบุญคราวเดียวไซ้, คำว่า **กยิราเถน** ความว่า ไม่พึงงดเสียด้วยเข้าใจว่า “เราทำบุญไว้คราวหนึ่งแล้ว, พอละด้วยบุญเพียงเท่านี้” พึงทำบุญนั้นซ้ำอีก.

บทว่า **ตมท** ความว่า พึงทำความพอใจ คือความชอบใจ ได้แก่ความขะมักเขม้นในบุญนั้นแม้ในขณะที่ทำบุญนั้นให้ได้. เพราะเหตุไร ? เพราะการสั่งสม คือ การพอกพูนบุญ ชื่อว่า เป็นสุข เพราะนำสุขมาให้ในโลกนี้และโลกหน้า.

สา อตตโน สมปตตี ถาวรึ กาคูกามา ปาโตว สุวณณมยึ สมมชชนิญเจว กจวรรณททนปจฉินญจ อาทาย อาคนตวา เถรสส ปรีเวณิ สมมชชิตวา ปานียปรีโสขณียึ อุปฏฺฐเปสิ ฯ เถโร เกนจิ ททเรน วา สามเณเรน วา กตึ ภวิสสตีติ สลลกุเขตวา ตติยทิวเส ทวารึ วิวริตวา โอลเเกนโต ตึ ทิสฺวา อเปทิตเวธิตเต มา เม อนาคเต จิตตวิชนี คเหตุวา ธมฺมกถิกทิมหากสฺสปตฺเถรสฺส กิเรกา เทวธิตา วตตปปฏิวตตึ กตวา ปานียปรีโสขณียึ อุปฏฺฐเปสิตี วตตพพตึ กริอิโต ปฏฺฐาย อิธ มา ปกฺกมิตี อาห ฯ สา มา มึ ภนฺเต นาเสถาติ ปุณฺปุณฺนี ยาจิ ฯ เถโร ตว ปมาณึ น ชานาสีตี อจฺจรั ปทริ ฯ สา ตตถ จาตุ อสฺกโกณตี ภนฺเต มยา ลทฺธสมปตตี มา นาเสถ ถาวรึ กาคู เทถาติ โรทฺทนี อากาเส อฏฺฐจาลิ ฯ

สตถา ปญฺจจตฺตาพิสโยชนมตฺถเก เขตวเน คนฺธกุฎียึ นิสินฺโนว ตสฺสา โรทิตสทฺทึ สุตฺวา โไอภาสึ ผริตฺวา ตสฺสา สมฺมุขา นิสินฺโน วิยเทวธิตเต มม ปุตตสฺส กสฺสปสฺส สัวรกรณเมว ภาวโร ปุณฺณตฺถิกานนฺตุ อยึ โน อตฺโถติ สลลกุเขตวา ปุณฺณกรณเมว ภาวโร ปุณฺณกรณณฺหิ อุกฺขลเเก สุขเมวาทิวตฺวา ธมฺมปทสฺส ปาปวคฺเค อิมึ คากฺฆมาท

บุญฉะเจ ปุริโส กยิราถยิราเถน ปุณฺปุณฺนี ตมท ฉนท กยิราถ สุโข ปุณฺณสฺส อจฺจโยตี ฯ

ตตถ **บุญฉะเจ ปุริโส**ตี สเจ ปุคฺคโล สกึ ปุณฺณมึ กเรยฺย ฯ **กยิราเถนฺตี** สกึ ปุณฺณมึ เม กตึ อลเมตดาวตฺตาติ อโนรมิตฺวา ปุณฺปุณฺนี เอตํ กเรยฺย ฯ

ตมทตี ตสฺส กรณกฺขณมปี ตลฺมึ ปุณฺณฉนทึ รุจึ อุตฺสาคึ กเรยฺเยว ฯ กสฺมา ฯ ปุณฺณสฺสทึ อจฺจโย วุทฺธมึ สุโข อิธเโลภปรโลภสุขาวทฺตตี ฯ

ในเวลาจบคาถา เทพธิดานั้นเป็นโสดาบัน ไปสู่ เทวโลก.

คาถาวสาเน สา เทวธิดา โสดาปนา หุตวา เทวโลกิ คตา ฯ

เรื่องลาชเทพธิดา จบ.

ลาชเทวธิดาวตถุ ฯ

(๖๘) แม้การบูชาพระสาวก ก็นำประโยชน์สุขมาให้ และพระศาสดาก็ทรงสรรเสริญแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

[๖๘] เอวัง สาวกบูชาปี ทิตสุชาวทา โหติ สตถุ วรรณิตา จ ฯ

ในข้อนี้ มีเรื่องนี้ (เป็นอุทาหรณ์). ดังได้สดับมา พราหมณ์คนหนึ่งเป็นลูกของพระสารีบุตรเถระ อาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์. พราหมณ์นั้นได้ฟัง (โอวาท) จากอาจารย์ว่า “ผู้ใดได้ทำทานด้วยการบริจาคทรัพย์พันหนึ่ง ทุกๆ เดือน ผู้นั้น จักไปสู่พรหมโลก; ด้วยว่า นี่เป็นทาง แห่งพรหมโลก” ดังนี้แล้ว ก็ทำอย่างนั้น ได้ทำทานแก่ พวกนิครนถ์. พระเถระไปสู่สำนักของเขา ได้ยินเรื่องนั้น เข้า จึงกล่าวว่า “ทั้งท่าน อาจารย์ของท่าน ไม่รู้ทางแห่ง พรหมโลก. พระศาสดาของพวกเรา พระองค์เดียวเท่านั้น ทรงทราบ; มาเถิด พราหมณ์; ฉันทจักทูลพระศาสดา ให้ตรัสบอกทางพรหมโลกแก่ท่าน” ดังนี้แล้ว ก็พา พราหมณ์นั้นมาสู่พระเวฬุวัน ทูลแต่พระศาสดา.

ตตริทัง วตถุ ราชคเห กิเรโก สารีบุตรเถรสส มาตุโล พุราหมโณ ปฏิวสติ ฯ โส โย มาเส มาเส สหสสปริจจาคเณ ทานมกาลี โส พุรัมหมโลกิ คมิสสติ อยญทิ พุรัมหมโลกสส มคโคติ อาจริยโต สุตวา ตถา กตวา นิคคณฺจานํ ทานมกาลี ฯ เถโร ตสส สนฺติกั คนฺตวา ตํ ปวตฺตี สุตวา น ตวมปิ ตวาจริยาปี พุรัมหมโลกมคคํ ชานนฺติ อมหากํ สตถาเอว เอโก ชานาติ เอหิ พุราหมณ พุรัมหมโลกมคคฺนเต กถาเปสฺสามิตี ตํ คเหตุวา เวฬุวนํ อาคนฺตวา สตถุ อาโรเจสิ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า “พราหมณ์ ! การแลดูสาวกของเราด้วยจิตเลื่อมใสแม้เพียงครั้งหนึ่งก็ดี การถวายเพียงภิกษาทัพพีหนึ่งก็ดี มีผลมากกว่าทานที่ท่านให้แล้วอย่างนั้นตั้ง ๑๐๐ ปี” เมื่อจะทรงสรรเสริญ การบูชาพระสาวก จึงได้ตรัสคาถานี้ในสหัสสวรรค ธรรมบทว่า

อถสฺส สตถา พุราหมณ เอวัง ตว วสฺสสตํ ทินนทานโต มุหุตตมตตมปิ ปสนฺนจิตฺเตน มม สาวกสฺส โอโลกนํ วา กฺขจฺจญฺญิกขามตตทานํ วา มหปฺผลตรนฺติ วตฺวา สาวกปฺชฺชํ ปสฺสนฺโต รมมปทสฺส สหสฺสวคฺเค อิมํ คาถมาท

“ผู้ใดฟังบูชา (โลกียมหาชน) ด้วยทรัพย์พัน หนึ่งทุกๆ เดือน ตลอด ๑๐๐ ปี, ส่วนผู้ใด ฟังบูชา ท่านผู้มีตบธรรมแล้วผู้หนึ่ง แม้เพียงครั้งเดียว, การบูชาของผู้หนึ่งนั้นแหละ ประเสริฐกว่าของผู้ บูชา (โลกียมหาชน) นั้น, การบูชาตั้ง ๑๐๐ ปี จะ ประเสริฐอะไร ?”

มาเส มาเส สหสฺสเสน โย ยเชถ สตํ สมํ เอกญจ ภาวิตตฺตานํ มุหุตตมปิ ปฺชฺชเย สาเยว ปฺชฺชนา เสยโย ยญฺเจ วสฺสสตํ หุตฺนฺติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สหสฺสเสน คือ ด้วยการ บริจาคทรัพย์พันหนึ่ง. บทว่า ยเชถ ความว่า ฟังให้ท่าน แก่โลกียมหาชน.

ตตถ สหสฺสเสนาติ สหสฺสปริจจาคเณ ฯ ยเชถาติ โลกียมหาชนสฺส ทานํ ทเทยฺย ฯ

บทว่า สตํ คือประมาณ ๑๐๐ ปี. บทว่า สมํ คือ กาลฝนหนึ่ง ได้แก่ ปีหนึ่ง. แท้จริง กาลฝน (ปี) เรียกกันว่า สมา เพราะวิเคราะห์ว่า ยังบุคคลให้คิดคือ ให้เป็นไปในเนื้อความแห่งบท.

บทว่า เอกมฺจ ได้แก่ โดยที่สุตพระโสดาบันบุคคล แม้ผู้เดียว. บทว่า ภาวิตตฺตํ ได้แก่ มีตนอันเจริญแล้ว คือ มีจิตอันพอกพูนแล้วด้วยอำนาจคุณ.

บทว่า ปุชฺเช ความว่า พึงบูชาด้วยอำนาจการให้ วิชาที่พิพหนึ่ง หรืออาหารพอยังอัตภาพให้เป็นที่ไป หรือว่า ผ้าสาฎกเนื้อหยาบ.

บทว่า เสยฺโย ความว่า ประเสริฐกว่าการบูชาที่ บุคคลนอกนี้บูชาตั้ง ๑๐๐ ปี, อีกนัยหนึ่ง ศัพท์ว่า ยมฺเจ เป็นนิบาต ลงในอรรถปฏิเสธ. อธิบายว่า การบูชาอัน บุคคลนั้นบูชาตั้ง ๑๐๐ ปี ย่อมไม่เป็นของประเสริฐเลย.

ในเวลาจบคาถา พราหมณ์ได้เป็นโสดาบัน. เรื่อง พราหมณ์หลานของพระเถระก็ดี เรื่องพราหมณ์สหายของ พระเถระก็ดี ก็พึงประมวลมา(สาธก) อย่างนั้นเหมือนกัน.

(๖๙) อามิสบุชายังมีผลมากอย่างนี้ก่อน, ก็จจะ กล่าวไปโยถึงปฏิบัติบูชาแล้ว เพราะกุลบุตรเหล่าใดบูชา พระผู้มีพระภาค ด้วยคุณทั้งหลายของตน คือการถึง สรรณะ รับสักขาบท และสมาทานองค์อุโบสถก็ดี คือ ปาฏิสุทธิสีล ๔ กิติ, ใครเล่าจักพรรณนาผลแห่งการบูชา ของกุลบุตรเหล่านั้นได้. อันกุลบุตรเหล่านั้น ท่านกล่าวว่า “บูชาตถาคตด้วยบูชาอย่างยิ่ง.” ถามว่า “ใครกล่าว ?” ตอบว่า “พระผู้มีพระภาค.” แท้จริงเมื่อคราวพระผู้มีพระภาค บรรทม ณ พระแท่นที่มหาปรินิพพาน. เทพดาในหมื่น จักรวาลประชุมพร้อมกันในจักรวาลนี้บูชาพระผู้มีพระภาค ด้วยสักการะทั้งหลายมีมาลาทิพย์เป็นต้นแล้ว.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคบรรทมแล้วนั้นแล ทอด พระเนตรเห็นมหาสักการะอันบริษัทผู้ประชุมกันแต่พื้น ปฐพี กระทั่งขอบปากจักรวาล และตั้งแต่ขอบปาก จักรวาลกระทั่งถึงพรหมโลก ทำแล้วด้วยอุตสาหะใหญ่ ทรงแสดงสักการะนั้น แก่พระอานนทเถระ โดยนัยที่ตรัส ไว้ในมหาปรินิพพานสูตรแล้ว เมื่อจะทรงแสดงความที่ พระองค์ไม่เป็นอันบริษัทนั้น สักการะแล้วด้วยมหาสักการะ

สตนฺติ สตปฺปมาณํ ฯ สมฺนฺติ วสุสํ สํวจฺจํ ฯ
วสุสณฺธิ สมยติ ปทตฺเถ ปวตฺตทาเปตฺติ สฺมาติ วุจฺจติ ฯ

เอกมฺจํจติ อนตฺมโส เอกมฺปิ โสตาปนฺนํปฺกคฺคํ ฯ
ภาวิตตฺตํนฺตํ คณวเสน วทฺตนิตฺตตฺตํ ปรีพฺรุหิตจฺจิตฺตํ ฯ

ปุชฺเชติ กฏฺจจฺจิกฺกชฺชาย วา ยฺยาปนฺมตฺตาทหารสฺส วา
ถฺลฺลสาฎกสฺส วา ทานวเสน ปุชฺชเยยฺย ฯ

เสยฺโยติ ยํ อิตฺเรน วสุสสฺตํ หุตํ ตโต
สฺนฺจฺจโ ๖ อปฺิจ ยมฺเจติ ปฏฺิเสธตฺเถ นิปาโต ๖
เตน วสุสสฺตํ หุตํ น เสยฺโยติ อตฺถโ ๖

คาถาวสาเน พฺราหฺมโณ โสตาปนฺโน ๖ ตเถว
เถรสฺส ภาคินฺนยวตฺถุมฺปิ สหายพฺราหฺมณวตฺถุมฺปิ
สฺมาหริตฺตพฺ ๖

[๖๙] เอวํ ตาว อามิสฺปุชฺชา มหฺปผลา โหติ
โก ปน วาโ ท ปฏฺิบัติปุชฺชาย ยโต เย กุลปฺตฺตาท
สฺรณคฺมนสิกฺขาปทปฏฺิคฺคหฺนอุโปสถงฺคสฺมาทานนฺธิ จตฺตฺ-
ปารีสุทฺธิสีเลหิ จ อตฺตโน คฺเณหิ ภควนฺตํ ปุชฺเชนฺติ
เก เตสํ ปุชฺชาผลํ วณฺณยิสฺสนฺติ ๖ เต หิ ตถาคตฺ
ปฺรมาย ปุชฺชาย ปุชฺเชนฺตฺติ วุตฺตา ๖ เกน วุตฺตา ๖
ภควตา ๖ ยทา หิ ภควา มหาปรินิพฺพานมฺยจเก
นิปชฺชติ ตทา ทสฺสทสฺสจกฺกวาพเทวตา อิมสฺมี จกฺกวาเพ
สนฺนินฺปีตฺตวา ทิพฺพมฺมาลาทฺทิ ภควนฺตํ ปุชฺเชสฺสุ ๖

อถ ภควา นิปนฺโนเยว ปจฺวิตลโต ยาว จกฺกวาพ-
มฺขวภูฏฺิยา จกฺกวาพมฺขวภูฏฺิโต จ ยาว พฺรหฺมโลกา
สนฺนินฺปีตฺตตาย ปรีสาย มหฺนฺเตน อุสฺสาเห น กตฺ
มหาสกฺกการํ ทิสฺวา อานนฺทเถรสฺส มหาปรินิพฺพานสฺตฺเต
วุตฺตนฺเยน ตํ สกฺกการํ ทสฺเสตฺวา เตนาปิ อตฺตโน
อสฺกกตฺถาวเมว ทสฺเสนฺโต น โช อานนฺท เอตฺตาวตา
ตถาคโต สกฺกโต โหติ ครุกฺโต มานีโต ปุชฺชิตฺโต

แม้ฉันแล จึงตรัสว่า “อานนท์ ตถาคคเป็นผู้ชื่อว่า อันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นบน์อบแล้วด้วยสักการะเพียงเท่านั้น หามิได้เลย” ดังนี้

มีคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดังนี้ว่า “อานนท์ ! อภินิหารอันเราผู้หมอบแทบบาทมูลของพระที่ปึงกรพุทธเจ้าทำแล้วเพื่อต้องการมาลา ของหอม ดนตรีและสังคีต ก็หาไม่, บารมีทั้งหลายอันเราบำเพ็ญแล้วเพื่อต้องการมาลาเป็นต้นนั้น ก็หาไม่; เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เป็นอันบริษัทบูชาแล้ว ด้วยการบูชานั้นเลย.” ถ้ามว่า “ก็ในบาลีประเทศอื่น พระผู้มีพระภาคทรงพรรณนาวิบากของการบูชาที่บุคคลถือสักการะ แม้เพียงดอกสามหาวดอกเดียว ระลึกถึงพระคุณทั้งหลาย (เป็นอารมณ์) ทำแล้ว (ว่า) เป็นวิบากแม้พระพุทธานุภาพ ก็ไม่ทรงกำหนดแล้ว เหตุไฉนในบาลีประเทศนี้จึงทรงคัดค้านการบูชาใหญ่อย่างนี้เสีย ?” แก้วว่า “เพราะทรงอนุเคราะห์บริษัทอย่างหนึ่ง เพราะพระองค์ทรงมีพระประสงค์ถึงการตั้งอยู่ ยั่งยืนแห่งพระศาสนาอย่างหนึ่ง”

จริงอยู่ ฉิว่า พระผู้มีพระภาคจะไม่พึงทรงคัดค้านไว้อย่างนั้นไซ้ ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายก็จักเป็นผู้ไม่ทำศีลและสมาธิให้บริบูรณ์ และไม่ยังวิปัสสนาให้ถึงซึ่งห้องได้แต่ชักชวนพวกอุปกุฎฐากทำการบูชาเท่านั้น ก็ชื่อว่า อามิสบูชา นั้น ไม่อาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ชั่วกาลแม้เพียงติ่มยาคุอีกหนึ่ง, ความจริง วิหารพินหนึ่ง เช่น มหาวิหารกัถิ เจตีย์พินหนึ่ง เช่น มหาเจตีย์กัถิ หาอาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ไม่; ผู้ใดทำ, อานิสงส์ก็มีแก่ผู้นั้นเท่านั้น. ส่วนสมาธิปฏิบัติ เป็นบูชาสมควรแก่พระศาสดา. เพราะสมาธิปฏิบัติ นั้น พระองค์โปรดด้วย อาจดำรงพระศาสนาไว้ด้วย.

เพราะฉะนั้น ครั้นทรงคัดค้านอามิสบูชาแล้ว จะทรงอนุญาตบูชาภายนอกนี้ จึงตรัสว่า “อานนท์ ! ผู้ใดแลเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อุบาสกก็ตาม อุบาสิกา ก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยังมีปกติประพฤติตามธรรมอยู่. ผู้นั้นชื่อว่า สักการะ เคารพ นับถือ บูชาตถาคค ด้วยบูชาอย่างยิ่ง ; เพราะฉะนั้น อานนท์ ! (เธอทั้งหลาย) ในพระธรรมวินัยนี้ (พึงศึกษาว่า) เราทั้งหลาย จักเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยังมีปกติประพฤติตามธรรมอยู่,

อปจโถติ อาท ฯ

อิท วุตตํ โหติ อานนท น มยา ที่ปึงกร-
ปาทุมูเล นิปนุเนน มาลาคนธตรียสงคีตตามตถาย
อภินิหารโร กโธ น เอตตถาย ปารมิโย ปูริตา
ตสฺมา น โช อหํ เอตาย ปุชาย ปุชิตो นาม
โหมติ ฯ กสฺมา ปน ภควา อณฺณตถ เอกํ อุมมาร-
ปุพฺพมตตปิ คเหตุวา พุทฺธคฺเชน อาวชเชตฺวา กตาย
ปุชาย พุทฺธณฺญาเณนาปิ อปริจฺฉินฺนํ วิปากํ
วณฺเณตฺวา อิธ เอวํ มหตี ปุชํ ปฏิกฺขิปตฺติ ฯ
ปรีสานุคฺคเณ เจว สาสนสฺส จิรฺภูจิตฺติกาเมตย จ ฯ

ยทิ ทิ ภควา เอวํ น ปฏิกฺขิเปยฺย อนาคเต
สิลลสมาธิโย อปริปุเรตฺตา วิปลสนนฺจ คพฺภํ
อคฺคณฺหาเปนฺตา อุปฺภุจฺจาเก สฺมาทเปตฺวา ปุชฺชเยว
กโรนฺตา วิจริสฺสนฺติ ฯ อามิสฺปุชฺชา จ นามเสา
สาสนํ เอกยาคฺปานกาลมตตปิ สนนฺธาเรตฺตํ น สกฺโกติ
มหาวิหารลทิสฺสยฺทิ วิหารลทสฺสปี มหาเจตียสทิสฺ
เจตียสทสฺสปี สาสนํ สนนฺธาเรตฺตํ น สกฺโกติ เยน กตํ
ตลฺเสว โหติ สฺมมาปฏิปตฺติ ปน สตถฺย อนุจฉวิกา
ปุชฺชา ฯ ลา ทิ เตน ปฏฺจิตฺตา เจว สกฺโกติ จ
สาสนํ สนนฺธาเรตฺตํ ฯ

ตสฺมา อามิสฺปุชฺ ปฏิกฺขิปีตฺวา อิตฺรํ อานุชานนฺโต
อาท โย โช อานนท ภิกฺขุ วา ภิกฺขุณี วา
อุปาสิโก วา อุปาสิกา วา ธมฺมานุธมฺมปฏิปฺนโน
วิหริตฺติ สามีจิปฺปฏิปฺนโน ออนุธมฺมจาริ โส ตถาคคํ
สกกโรติ ครุกโรติ มาเนติ ปุชฺเชติ ปรมาย ปุชฺชาย
ตสฺมาติหานนท ธมฺมานุธมฺมปฏิปฺนนา วิหริสฺสาม
สามีจิปฺปฏิปฺนนา ออนุธมฺมจาริโนติ เอวญฺหิ โว
อานนท ลิกฺขิตพฺพนฺติ ฯ

อานนท์ ! เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.”

(๗๐) นัยอันมาในอรรถกถาหาปรินิพพานสูตรว่า พึงทราบวินิจฉัยในพระพุทธพจน์นั้น บุรพภาคปฏิบัติท่านั้น เป็นธรรมสมควรแก่โลกุตระธรรม ๙ อย่าง ชื่อว่า ธัมมานุธัมมปฏิบัติ. บุรพภาคปฏิบัติท่านั้น โดยความก็ได้แก่พระบัญญัติทางมารยาท คือศีลและสมาทานธุดงค์ ได้แก่สัมมาปฏิบัติ เพียงไรแต่โคตรภูญาณลงมานั่นเอง. บุรพภาคปฏิบัติท่านั้นแล ตรัสว่าชอบยิ่ง เพราะเป็นข้อปฏิบัติสมควร. ผู้ใดปฏิบัติประพฤตินำเพ็ญบุรพภาคปฏิบัติท่านั้น ผู้นั้นตรัสว่า เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง มีปกติประพฤติดตามธรรม.

เพราะฉะนั้น บรรพชิตผู้ตั้งอยู่ในอคารวระ ๖ ละเมิดพระบัญญัติเลี้ยงชีวิตด้วยอนเสนา จึงไม่ชื่อว่า ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม. บรรพชิตผู้ไม่ละเมิดสิกขาบทที่พระศาสดาทรงบัญญัติไว้แก่ตนทุกข้อนั้นเพียงเล็กน้อยเลี้ยงชีพโดยธรรม จึงชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม. ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้ทำเวร ๕ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ไม่ชื่อว่า ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม. แต่ผู้ใดเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในสรีระและศีล รักษาอุโบสถเดือนละ ๘ ครั้ง ให้ทาน ทำการบูชาด้วยของหอม และการบูชาด้วยมาลา บำรุงมารดาบิดาและสมณพราหมณ์ ผู้ทรงธรรมผู้นี้จึงเป็นผู้ชื่อว่า ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม. ก็พระผู้มีพระภาคนั้นเมื่อตรัสคำว่า “ด้วยบูชาอย่างยิ่ง” ก็ชื่อว่าทรงแสดงอรรถาธิบายนี้ว่า “ธรรมदानานิรามิสบูชา ย่อมอาจดำรงศาสนาของเราไว้ได้เพราะว่าบริษัท ๔ นี้ยังจักบูชาเราด้วยปฏิบัติบูชานี้ตราบได้ ศาสนาของเราก็จักรุ่งเรือง ดังพระจันทร์เพ็ญแจ่มอยู่กลางฟ้าตราบนั้น”

แม้ในกาลก่อนแต่นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงสรรเสริญปฏิบัติบูชาเหมือนกัน. ในข้อนั้น มีเรื่องเหล่านี้ (เป็นอุทาหรณ์):-

(๗๑) เมื่อคราวพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ! แต่นี้โดยล่วงไป ๔ เดือน เราจักปรินิพพาน.” พวกภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนไม่อาจกลั้นน้ำตาไว้ได้. ภิกษุเหล่านั้น (ประชุมกัน) เป็นพวกๆ ปรึกษากันว่า “พวกเราจะทำอะไรหนอ?” พวกกันอยู่ในสำนักพระศาสดา.

ครั้งนั้น พระเถระรูปหนึ่งชื่อติสสะคิดว่า “ข่าวว่า โดยล่วงไป ๔ เดือน พระศาสดาจักปรินิพพาน. ก็เรายัง

[๗๐] ตตถ ธัมมานุธัมมปฏิบัติทา นาม นววิธสส โลกุตตรธมมสส ธมฺมมภูตา ปุพฺพภาคปฏิบัติทา ฯ สา อตฺถโต สิลอาจารปฺปณฺณตฺติธฺตุงคสมาทานํ ยาว โคตรภูโต สฺมมาปฏิบัติทา ฯ สาเยว ธนฺจจวิกิตฺตาสามีจิติ วุจฺจติ ฯ โย ตํ ปฏิปชฺชติ จรติ ปริปุเรตีโส ธมฺมานุธัมมปฏิบัติปฺนโน สามีจิปฺปิปฺนโน ธนฺจจจริตี วุจฺจติ ฯ

ตสฺมา ฉสุ อคารเวสุ ปติฏฺฐาย ปณฺณตฺตี อติกกมฺม อนเสนาย ชีวิตํ กปฺเปเนโต ปพฺพชิตฺตานิ ธมฺมานุธัมมปฏิบัติปฺนโน นาม ฯ ตํ สพฺพิ อตฺตโน ปณฺณตฺตสิกขาปทํ ธนฺจจตฺตปิ อนตฺติกกมิตฺตวา ธมฺเมน ชีวนโต ธมฺมานุธัมมปฏิบัติปฺนโน นาม ฯ คหฺภูจฺเ ปน ปณฺจเวรทสอกุสลกมฺมปเถ กโรเนโต น ธมฺมานุธัมมปฏิบัติปฺนโน นาม ฯ โย ปน สรณสีเลสุ ปริปุริการี โหตี มาสสส อฏฺฐจ อฺโปสเถ กโรตี ทานํ เทตี คนฺธปฺพูชํ มาลาปฺพูชญจ กโรตี มาตาปิโตร ธมฺมิกสมณพฺราหมเณ จ อฺปฏฺฐทตี อยํ ธมฺมานุธัมมปฏิบัติปฺนโน นาม ฯ ปรมาย ปุชฺชายาตี จ วทฺนโต อิมํ ทสเสตี นิรามิสปฺบูชา นาม สกโกตี มม สาสนํ สนฺธาเรตุ ยาว ทิ อิมา จตฺสโส ปริสา มํ อิมาย ปฏิปตฺติปฺชชาย ปุชฺเชสสนตี ตาว มม สาสนํ นภมฺชฺเเม ปุณฺณจฺนโท วีย วิโรจิสฺสตีตี มหาปรินิพฺพานสฺตฺตวณฺณนानโย ฯ

อิโต ปุพฺเพปิ ภควา ปฏิปตฺติปฺชชเมว ปสฺสตี ฯ ตตฺริมานิ วตฺถุนิ ฯ

[๗๑] ยทา ภควา อิโต ภิกฺขเว จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสามีตี อาท ตทา ปุถุชฺชนา ภิกฺขุ อสฺสุณี สนฺธาเรตุํ นาสกฺขีสุ ฯ เต วคฺควคฺคา หุตฺวา กีนฺุ โข กริสฺสามาตี มนฺเตตฺตวา สตฺถุ สนฺตีเก วสฺสีสุ ฯ

อเถโก ติสฺโส นาม เถโร สตฺถา กิริ จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสตี อหฺญจฺมุหิ อวิทฺราโค

เป็นผู้มีราคายังไม่ปราศแล้ว, เรายึดเอาพระอรหัตต์ไว้เสีย ให้ได้ ในเมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั้นแล จึงควร” ดังนี้แล้วไม่ไปสำนักของภิกษุเหล่านั้นและไม่ทำการสนทนาปราศรัยกับใครๆ อยู่คนเดียวเท่านั้นในอริยาบถ ๔.

พวกภิกษุทูลกิริยาของท่านแต่พระศาสดา. พระศาสดา รับสั่งให้ท่านมาตรัสถาม ทรงสดับความนั้นแล้ว ประทานสาธุการแก่ท่านแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ! ผู้ใดมีความรักในเรา, ผู้นั้นพึงเป็นเช่นตีสลเถระนี้แหละ; เพราะชนทั้งหลายแม้ทำการบูชาด้วยของหอมและมาลา เป็นต้น หาชื่อว่าบูชาเราแท้จริงไม่, ส่วนหมู่ชนผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้นแล ชื่อว่าบูชาเรา” ดังนี้แล้ว ตรัสคาถานี้ในสรวรรคธรรมบทว่า

“พระชินาสพตัมรสวิเวกและรสแห่งความสุข ตัมรสคือปิตินิธรรมอยู่ ย่อมเป็นผู้หมดความกระวนกระวาย ไม่มีบาป.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปวิเวก** คือ รสอันเกิดแต่ความสังัดเจียบ, อธิบายว่า สุขอันเกิดแต่ความเป็นผู้เดียว. บทว่า **ปิตวา** ความว่า พระชินาสพผู้ทำกิจมีการกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้นอยู่ ตัม (รสวิเวก) แล้วด้วยสามารถทำให้แจ้ง โดยอารมณ์. บทว่า **อุปสมมสุส** ได้แก่ พระนิพพานอันเป็นที่ระงับกิเลส. บทว่า **นิทุโร** ความว่า ชื่อว่าเป็นผู้หมดความกระวนกระวายเพราะความไม่มีเครื่องกระวนกระวายคือราคะเป็นต้นภายใน และชื่อว่าไม่มีบาป เพราะไม่มีบาป คือราคะเป็นต้น เหตุ ตัมรสทั้ง ๒ นั้น. บทว่า **ธมมปิติส** ได้แก่ รส กล่าวคือความเอิบอ้อมอันเกิดขึ้น ด้วยสามารถโลกุตระธรรม ๙ อย่าง. บทว่า **ปวิ** แปลว่า ตีมอยู่.

ในเวลาจบคาถา พระตีสลเถระ บรรลุประอรหัตต์แล

เรื่องพระตีสลเถระ จบ

สตถุริ ธรรมานะเยว มยา อรหตต์ คณหิตุ วัฏฏตีติ จินเตตวา เตล สนตีกิ อคนตวา เกน สทธี จ กถาสลลาปี อกตวา จตุส อิริยาปเถสุ เอกโกว อโหสิ ฯ

ภิกษุ ตสส กิริยํ สตถุ อาจิกขีสุ ฯ สตถา ตํ ปกโกสาเปตวา ปุจฉิตวา ตมตถํ สุตวา ตสส สาธุการํ ทตวา ยสส ภิกขเว มยิ สิเนโท อตถิ โส ติสสตุเถรสทีโสว ภเวยย คนธมาลาทีหิ ปุชฺช กโรนตปิ หิ เนว มํ ปุเชนติ ธมมานุธมมํ ปฏิปชชมานาเยว ปน มํ ปุเชนตีติ วตวา ธมมปทสส สุชวคฺเค อิมํ คาถมาท

ปวิเวกโร ปิตวา รส อุปสมมสุส จ นิทุโร โทติ นิปปาโป ธมมปิติส ปิวนติ ฯ

ตตถ ปวิเวกสนติ ปวิเวกโต อุปปนนรล อเกีภาวสุขนติ อตถเ ๑ **ปิตวา**ติ ทุกขปรินญาทีนิ กโรนโต ชินาสโว อารมมณโต สจฉิกิริยาวเสน ปิวิตวา ๑ **อุปสมมสุส**าติ กิเลสูปสมนิพพานสส ๑ **นิทุโร**ติ เตน อุภयरสปานเนน อพภนตเร ราก- ทธาทินมภาเวเน นิทุโร รากปาปาทีนมภาเวเน นิปปาโป จ ๑ **ธมมปิติส**สนติ นวโลกุตตรธมมวเสน อุปปนนปิติสงชาตํ รส ๑ **ปิวนติ** ปิวนโต ๑

คาถาวสาเน ติสสตุเถโร อรหตต์ ปาปุณตี ฯ

ตีสลเถรวตถุ ๑

พระเทวทัตทั้งเอ็นทั้งเข้า. ท้าวเธอทรงเชื่อคำของ พระเทวทัตปลงพระชนม์พระราชบิดา ตัดอุปนิสัยแห่ง ปฐมมรรคของพระองค์เสีย ทรงประสพทุกข์ โดยนัยที่ กล่าวแล้วในหนหลัง.

(๗๖) พระเจ้าอชาตศัตรูนั้นแล ในอดีตกาล ได้เป็น มาณพ ชื่อว่า สัญชีวะ (นับเข้า) ภายในมาณพ ๕๐๐ คน ซึ่งเป็นอันเตวาลิกของอาจารย์ทิสปาโมกข์ ในกรุง พาราณสี. สัญชีวะมาณพนั้น ได้เรียนมนต์สำหรับปลุกผู้ที่ ตาย ให้กลับลุกขึ้นอย่างเดียว ในสำนักอาจารย์ไม่ได้เรียน มนต์สำหรับแก้. วันหนึ่ง เขาไปป่าเพื่อต้องการฟันพร้อม กับพวกมาณพ พบเสือโคร่งตาย จึงพูดว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักปลุกเสือนี้ให้ลุกขึ้น.” มาณพเหล่านั้นพูดว่า “ถ้าท่านอาจ, ก็จงปลุกมันให้ลุกขึ้นเถิด” แล้วก็พากันขึ้น ต้นไม้เสีย. เขาจึงรำยมนต์เอาก่อนกรวดชดเสื่อโคร่งนั้น. เสื่อโคร่งลุกขึ้น (วิ่ง) ไปโดยเร็ว กัดสัญชีวะมาณพเข้าที่ ก้านคอให้ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว (มัน) ก็ล้มลงในที่นั้น นั้นเอง. แม้สัญชีวะมาณพก็ล้มลงในที่นั้นเหมือนกัน. คน และเสื่อทั้งสอง นอนตายอยู่ที่เดียวกันนั้นแล. มาณพ มาบอกแก่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า “พ่อทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่า ผู้ทำการยกย่องอัสตบวฺรุษ ทำสักการะและนับถือในฐานะ อันไม่ควรยอมกลับได้ทุกข์เช่นนั้นแหละ” เมื่อจะแสดง ธรรมจึงกล่าวคานี้ว่า

“ผู้ใด ยกย่องอัสตบวฺรุษ ส้องเสพอัสตบวฺรุษ
อัสตบวฺรุษกลับทำผู้นั้นนั้นแลให้เป็นเหยื่อ เหมือน
เสื่อโคร่งกลับมีชีวิต ทำสัญชีวะมาณพให้เป็นเหยื่อ
ฉะนั้น.”

บรรดาบพเหล่านั้น บทว่า **อสนนต์** ได้แก่ คนที่ ประกอบด้วยทุจริต ๓ เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันทราม. บท ว่า **โย** คือ บรรดาบุคคลทั้งหลายมีกษัตริย์เป็นต้น คนใด คนหนึ่ง. บทว่า **ปคฺคณฺหาติ** ความว่า ยกย่อง คือ ทำ สักการะและความนับถือบรรพชิต ด้วยการมอบถวาย ปัจจัยมีจีวรเป็นต้น หรือคฤหัสถ์ด้วยการมอบตำแหน่งมี ตำแหน่งอุปราชและเสนาบดีเป็นต้น.

บทว่า **อุปเสวติ** ได้แก่ คบ. สองบทว่า **ตเมว มาส** ความว่า คนทุศีล ย่อมทำผู้ที่ยกย่องตนนั้นนั่นเอง ให้เป็นของเคี้ยว. อธิบายว่า ย่อมกิน คือเคี้ยวผู้นั้นเสีย ได้แก่ ให้ถึงความพินาศ. ถามว่า “เหมือนอะไร?” แก้วว่า

ปีตรี มาเดตวา อตตโน ปจฺมมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ
ฉินฺทิตฺวา ทุกฺขํ ปปฺโปติ ฯ

(๗๖) โสเยว อตีเต พาราณสียํ ทิสปาโมกฺขา-
จฺริยสฺส ปญฺจอนฺเตวาลิมานวฺกสฺตพฺพนฺตโร สญฺชีโว
นาม มาณโว อโหสิ ฯ โส อาจฺริยสฺนฺติเก มต-
กฺกุจฺจาปนมนฺตเมว อคฺคเหสิ น ปฏิพาหนมนฺตํ ฯ โส
เอกทิวสฺ มาณเวหิ สทฺธิ ทารุณมตฺถาย อรณฺญํ คนฺตวา
มตฺ พยคฺขํ ทิสฺวา โภ อิมํ อุกฺกุจฺจาเปสฺสสามิตฺติ อาท ฯ เต
สเจ สกฺโกสิ อุกฺกุจฺจาเปหิตฺติ วตฺวา รุกฺขํ อภฺริหฺสิ ฯ
โส มนฺตํ ปรีวตเตตฺวา สกฺขราย ตํ ปหฺริ ฯ
พฺยคฺโข อุกฺกุจฺจาย เวเคน คนฺตวา สญฺชีโว คฺลนาพฺยํ
ทฺลิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ตตฺถเวว ปติ ฯ สญฺชีโวปิ
ตตฺถเวว ปติ ฯ อุโปปิ เอกกฺกุจฺจาเนเวว มตา นิปฺชชฺสิ ฯ
มาณวา อากนฺตวา อาจฺริยสฺส กเถสฺสุ ฯ โส ตาตา
อสฺนตสฺมปคฺคณฺทกโร นาม อฺยตฺตกฺกุจฺจาเน สกฺกา-
ร-
สมฺมานํ กโรนฺโต เอวรูปี ทุกฺขํ ปฏิภฺทิตฺติเยวาทิ วตฺวา
ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาท

อสฺนตํ โย ปคฺคณฺหาติ อสนฺตมฺปเสวติ
ตเมว มาสํ กฺรฺเต พฺยคฺโข สชฺวีโก ยถาติ ฯ

ตตถ **อสนฺตฺนฺติ** ตีหิ ทฺวจฺริเตหิ สมฺนนาคตํ
ทฺลิสฺสิลํ ปาปธมฺมํ ฯ **โยติ** ชตฺติยาทิสฺสุ โย โภจฺจิ ฯ
ปคฺคณฺหาติติ ปพฺพชิตํ วา จีวฺราทิสฺมปทาเนน คหฺภูจฺ วา
อุปฺราชเสนาปติกฺกุจฺจานาทิสฺมปทาเนน ปคฺคณฺหาติ
สกฺกา-
ร-
สมฺมานํ กโรติ ฯ

อุปเสวติติ ภชฺติ ฯ **ตเมว มาสฺนติ** ทฺลิสฺสิโล
ตเมว อตตโน สมฺปคฺคณฺทกํ ขาทฺนียํ กโรติ ตํ
ฆสฺติ ขาทฺติ วินาสํ ปาเปตฺติ อตฺโถ ฯ กิมิว ฯ
ยถา สญฺชีวะมาณเวน มนฺตํ ปรีวตเตตฺวา สชฺวีโก

“เหมือนเสือโคร่งที่ตาย อันสัญชีวมานพรายมรดกยกย่อง ด้วยการมอบให้ชีวิตคงคืนชีวิต กลับปลิดสัญชีวมานพ ผู้ให้ชีวิตตนนั่นเองเสียจากชีวิต ให้ถึงความวอดวายไป ฉะนั้น.” แม้ผู้อื่นก็อย่างนั้น ผู้โดยยกย่องอัสตบรูษใด อัสตบรูษ นั้นทุกศีล ย่อมทำผู้นั้นซึ่งยกย่องตนนั้นแลให้ฉิบหาย, อธิบายว่า ชนทั้งหลาย ผู้ที่ยกย่องอัสตบรูษ ย่อมถึงความพินาศอย่างนั้น.

เรื่องสัญชีวมานพ มาในสัญชีวะชาดกเอกนิบาต.

(๗๗) ในอดีตกาล ได้มีปริพาชกคนหนึ่ง ชื่อจัมม-สาฎก ในกรุงพาราณสี. นับว่าหนังเท่านั้น เป็นทั้งผ้าถุง ทั้งผ้าห่มของเขา. วันหนึ่ง ปริพาชกนั้นเที่ยวไปเพื่อศึกษา อยู่ในกรุงพาราณสี ถึงสถานที่ชนแพะ. ขณะนั้น แพะ ตัวหนึ่งเห็นปริพาชกนั้นแล้ว ประสงค์จะขวิด จึงย่อตัวลง. ปริพาชกไม่ถอยออกไปด้วยเข้าใจว่า “แพะนี้ ทำความ นอบน้อมเรา” แล้วคิดว่า “ในระหว่างมนุษย์เหล่านี้มี ประมาณถึงเท่านี้ แพะนี้ตัวเดียวเท่านั้น รู้คุณเรา” ดังนี้ แล้ว ได้ยื่นประนมมือ (ตบ) แก่แพะนั้น. พาณิษผู้ฉลาด นั่งอยู่ในตลาด เห็นเหตุนี้ จึงห้ามว่า “พราหมณ์ ท่าน อย่าไว้ว่างใจแก่สัตว์ ๔ เท้า เพราะได้เห็นเพียงชั่วขณะ หนึ่ง, เพราะมันต้องการจะขวิดให้เหมาะจึงย่อตัวลง.” ทันใดนั้นเอง แพะ (วิ่ง) มาโดยเร็ว ขวิดเข้าที่อก ทำให้ ปริพาชกนั้นล้มลงในที่นั้นนั่นเอง. เขาประสพเวทนานอน อยู่ ณ ที่นั้นนั้นแล คร่ำครวญว่า

“ผู้ใดสรรเสริญผู้ที่ไม่ควรบูชา, ผู้นั้นก็กลับ ถูกผู้ไม่ควรบูชาฆ่าอนอนอยู่ เหมือนเราผู้ใดเขลา ถูกแพะขวิด จะตายในวันนี้ฉะนั้น”

แล้วได้ทำกาละ.

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า **โส นihat เสติ** ความว่า ผู้นั้น คือ ผู้ยกย่องคนที่ไม่ควรบูชา ถูกคนที่ไม่ ควรบูชานั้น ให้ตายนอนอยู่. บทว่า **อปุช** คือ บุคคลผู้ซึ่ง ใครๆ ไม่ควรบูชา.

มตพยุคโม ชีวิตสมปทาเนน สมปคคทีโต อตตโน ชีวิตทายกั สญชีวะเมว ชีวีตา โวโรเปตวา วินาส์ ปาเปติ ฯ เอวมญโณปี โย ยํ อสนนต์ สมปคคณหาติ โส ทุสสิโล ตํ อตตโน สมปคคณทกเมว วินาเสติ เอวํ อสนตสมปคคณทกา วินาส์ ปาปฺพนนฺตติ อตโถ ฯ

เอกนิปาเต สญชีวะชาดเก สญชีวะตตุ ฯ

[๗๗] อตีเต พาราณสียํ เอโก จมฺมสาฎกโก นาม ปริพฺพาชโก อโหสิ ฯ ตสฺส กิร จมฺมเมว นิวาสนํ ปารฺปนญฺจ ฯ โส เอกทิวสํ พาราณสียํ ภิภฺชชย จรฺนโต เอสกานํ ยฺชฺชมนฺภูจฺจานํ ปาปฺนฺนาติ ฯ อเถโก เอพโก ตํ ทิสฺวา ปหฺริตฺตุกาโม โอสกฺกึ ฯ ปริพฺพาชโก เอส มยฺหํ อปจฺฉิตี กโรตฺติติ สญฺญาย อปฺปฏิกฺกมิตฺวา อิมสํ เอตตฺกานํ มนุสฺसानมฺนตเร อยํ เอโกว เอพโก อมฺหากํ คุณฺถํ ชานาตฺติติ ตสฺส อญฺชลิ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิ ฯ ตํ ทิสฺวา อาปฺณเ นสิโนโน ปณฺทิตฺวาณิไซ มา พฺราหฺมณ ชณิกทสฺสเนน จตฺตปทสฺส วิสฺสาสมายฺชฺชติ โส ทิ ทพฺพปฺปหาริ อิจฺฉนฺโต โอสกฺกตฺติติ นิวาเรสิ ฯ ตํชณฺญเมว เอพโก เวเคนาคนฺตฺวา อฺรมฺหิ ปหฺริตฺวา ตตฺถเว ปาเตสิ ฯ โส เวทนาปตฺโต ตตฺถเว นิปนฺโน

เอวํ โส นihat เสติ โย อปุชํ ปสฺสตี
ยถาหมชฺช ปทโฏ ทโต เมณฺเทน ทุมฺมตฺติ

ปริเทวมาโน กาลมกาลิ ฯ

ตตฺถ โส นihat เสตฺติติ โส อปุชนียปฺปสฺสโก เตน อปุชนียเนน มาริตโต นิปชฺชติ ฯ **อปุชนฺติ** อปุชนียํ ปุคฺคลํ ฯ

คำว่า **ยถาหมชช** ความว่า เหมือนเราทำความ
ยกย่อง อลัตบุรุษยืนอยู่ในวันนี้. บทว่า **ปหโต** คือ ถูก
แพะขวิดด้วยการขวิดที่เหมาะสม. บทว่า **หโต** คือ ให้ตาย.
บทว่า **ทุมมตี** ได้แก่ ผู้ไร้ปัญญา. มีคำที่ปริพาชกกล่าวว่า
“แม้บุคคลอื่นใด จักทำความยกย่องอลัตบุรุษ บุคคลแม้
นั้นก็จักเสวยทุกข์ เหมือนเรา.”

ปริพาชกนั้นแล ได้มาเป็นปริพาชกผู้มีชื่อเสียงนี้
ในกรุงสาวัตถี ในพุทธปรพาทกาลนี้ ปฏิบัติอยู่เช่นนั้น ได้
ถูกแพะขวิดแล้วแล.

เรื่องปริพาชก มาในจัมมสาฎกชาตคจตุกกนิบาต.

กล่าวว่าการบูชาผู้ควรบูชาอย่างสูงสุด จบ.

(๗๘) อีกนัยหนึ่ง ในบทว่า **ปุชเนยยานัน** นี้ พึง
ทราบปุชเนยบุคคลทั้งหลาย อย่างนี้ คือ “บรรดา
บรรพชิต อาจารย์ และอุปัชฌายะ เป็นปุชเนยบุคคล
ของพวกอันเตวาลิก เป็นต้น, ภิกษุผู้แก่กว่า เป็น
ปุชเนยบุคคลของภิกษุผู้ใหม่, บรรพชิตทั้งหมด เป็น
ปุชเนยบุคคลของพวกคฤหัสถ์. ส่วนบรรดาคฤหัสถ์
ที่ชายพี่หญิง เป็นปุชเนยบุคคลของน้องชายน้องหญิง,
มารดาบิดาเป็นปุชเนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย, สามี
และพ่อผัวแม่ผัว เป็นปุชเนยบุคคลของเหล่าหญิงสาวใน
สกุล.”

ก็การบูชาปุชเนยบุคคลแม้เหล่านั้น จัดเป็นมงคล
ทั้งนั้น เพราะเป็นการสมทานกุศลธรรม และเพราะเป็น
เหตุแห่งความเจริญด้วยธรรมมีอายุ เป็นต้น. ด้วยเหตุนี้
ในจักกวัตตสูตรพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “มนุษย์เหล่านั้น
จักเป็นผู้เกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา เกื้อกูลสมณะ
เกื้อกูลพราหมณ์ มีอันอ่อนน้อมต่อผู้เป็นใหญ่ในสกุลเป็น
ปกติ, จักสมทานประพฤติกุศลธรรมนี้, มนุษย์เหล่านั้น
จักเจริญด้วยอายุบ้าง จักเจริญด้วยวรรณะบ้าง
เพราะเหตุสมทานธรรมอันเป็นกุศลทั้งหลาย” ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เต** ความว่า ภิกษุทั้ง
หลาย มนุษย์เหล่าใด เป็นบุตรของมารดาบิดาซึ่งมีอายุ
ประมาณสองหมื่นปี จักเป็นมนุษย์มีอายุสี่หมื่นปี,

ยถาหมชชชาติ ยถา อชช อสนตสมปคคห
กตวา จิตอหํ ๑ **ปหโตตี** เมณฺฑเทณ ทพฺพปฺปหาเรน
ปหฺริโต ๑ **หโตตี** มาริโต ๑ **ทุมมตีตี** นิปฺปโย ๑
เอวํ โย อญฺโฌปิ อสนตสมปคคหํ กริสฺสตี โสปี
อหํ วีย ทุกฺขํ อนฺนวิสฺสตีตี วุตฺตํ โหตี ๑

โสเยว อิมสฺมี พุทฺธปรพาเท สาวตฺถิยํ เอวํนาโมว
ปริพฺพาชโก หุตฺวา ตเถว ปฏิปชฺชนฺโต เอพฺเพณ
ปทฺโฏ อโหสีตี ๑

จตุกกนิบาเต จมฺมสาฎกชาตคเ ปรีพฺพาชกาวตฺถ ๑

อุกุกฏจปุชเนยบูชาภาภา ๑

[๗๘] อปิจ ปพฺพชิตฺสฺ อจฺริยฺชฺฌมายา
อนฺเตวาลิกาทีนํ ปุชเนยฺยา วุฑฺฒตฺตรา นวกาณํ สพฺเพ
ปพฺพชิตา คหฺภูจาณํ ๑ คหฺภูเจสฺส ปน เชฏฺฐกาตฺถกนิโย
กนิฏฺฐาณํ ปุชเนยฺยา ปุตฺตานิ มาตาปิตโร กุลวฺธุนํ
สามิกสฺสสฺสสุวฺธาติ เอวมฺเปตฺถ ปุชเนยฺยา เวทิตฺตฺวา ๑

เอเตสฺมปิ ทิ ปุชฺชา กุสลธมฺมสมาทานตฺตา
อายุอาทิจฺจวฺฑฺฒิตฺเตตฺตา จ มงฺคฺลเมว ๑ เตนหา
ภควา จกฺกวตฺติสฺสุดเต เต มตฺเตยฺยา ภวิสฺสนฺติ
เปตฺเตยฺยา สามณฺญา พุทฺทมณฺญา กุเลเชฏฺฐาปจายินो
อิทํ กุสลธมฺมํ สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ เต กุสลานํ
ธมฺมานํ สมาทานเหตุ อายุนาปี วฑฺฒิสฺสนฺติ
วณฺเณนปี วฑฺฒิสฺสนฺตีตี ๑

ตตฺถ เตตี เย ภิกฺขเว วิสฺติวสฺสสฺสสาฎกาณํ
มาตาปิตูนํ ปุตฺตา จตฺตาพฺสิวสฺสสฺสสาฎกา มนุสฺสา
ภวิสฺสนฺติ เต ปุตฺตภูตา มนุสฺสา ๑

มนุษย์ผู้เกิดมาเป็นบุตรเหล่านั้น.

บทว่า มตเตยยา ได้แก่ เกื้อกูลแก่มารดา คือ ปฏิบัติชอบในมารดา. บทว่า เปตเตยยา ได้แก่ เกื้อกูลแก่บิดา. บทว่า สามณฺญา ได้แก่ เกื้อกูลแก่สมณะ. บทว่า พุรุหมณฺญา ได้แก่ เกื้อกูลแก่พราหมณ์. บทว่า กุเล เชฏฺฐจฺปายีโน ความว่า มีปกติอ่อนน้อม คือ ประพฤติถ่อมตนแก่ชนทั้งหลายผู้เป็นใหญ่ คือ ผู้เจริญ มี ลุง อา และพี่ชายเป็นต้น ในสกุลของตน.

บทว่า กุสลานํ ได้แก่ ที่มีลักษณะอันหาโทษมิได้. บทว่า สมาทานเหตุ คือ เพราะเหตุแห่งการสมาทาน ประพฤติ.

กถาวาด์วยการบูชาผู้ควรบูชา จป.

(๗๙) พระผู้มีพระภาคตรัสมงคล ๓ ประการมีอัน ไม่เสพคนพาล เป็นต้นด้วยคาถานี้. มงคล ๓ ประการ ทั้งหมดนั้นพึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุเจริญด้วย สมบัติมีความสรรเสริญในโลกนี้เป็นอาทิโดยนัยดัง พรรณนามาฉะนี้. ส่วนในอรรถกถา ท่านกล่าวว่า “การไม่เสพคนพาล ชื่อว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุ แห่งประโยชน์เกื้อกูล ในโลกทั้งสองด้วยอันป้องกันเสียซึ่ง เหตุแห่งทุกข์มีภัยเป็นต้น ที่มีการเสพคนพาลเป็นปัจจัย, การเสพบัณฑิต และการบูชาผู้ควรบูชา ชื่อว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งพระนิพพานและสุคติ” ดังนี้. แม้ คำเป็นคาถานี้ ก็เป็นปรัญยาวัตรแล.

กถาพรรณนาความแห่งคาถาที่ ๑ จป.

มตเตยยาติ มาตฺหิตา มาตริ สมมาปฏิปนฺนา ฯ
เปตเตยยาติ ปิตฺหิตา ฯ สามณฺญาติ สมณฺหิตา ฯ
พุรุหมณฺญาติ พุราหมณฺหิตา ฯ กุเลเชฏฺฐจฺปายีโนติ
อตฺตโน กุเล เชฏฺฐจฺานํ มหาปีตฺจฺลฺลปีตฺเชฏฺฐจฺาติกาทึนํ
วุฑฺฒานํ อปจายีโน นิจฺวุตฺติโน ฯ

กุสลานนฺติ อนวชชลกฺขณานํ ฯ สมาทานเหตุติ
สมาทาย วตฺตนเหตุติ ฯ

ปฺชเนยฺยปฺชากถา ฯ

[๗๙] เอวมิมาย คาถาย พาลอเสวนาทิมงคลตฺตยํ
วุตฺตํ ตํ สพฺพํ อิธปฺปสฺสาทิสมปตฺติวุฑฺฒิเหตุตฺตา
มฺจฺคลนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ อฏฺฐกถายนฺตุ พาลอเสวนา
พาลเสวนปฺจฺจยภยาทิปริตฺตาณน อุกฺภโลกหิตเหตุตฺตา
ปญฺชิตเสวนา ปฺชเนยฺยปฺชชา จ นิพฺพานสุคติเหตุตฺตา
มฺจฺคลนฺติ วุตฺตํ ฯ อิทมปิ ปจฺยาวตฺตนฺติ ฯ

ปจฺมคาถายตถวรรณนา ฯ

พรรณนาความแห่งคาถาที่ ๒.

(๘๐) พึงทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๒:- การอยู่ในประเทศอันสมควร ชื่อว่า “ปฏิรูปเทสวาส”. ก็โอกาสเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์แห่งใดแห่งหนึ่ง มีคามนคร และชนบทเป็นต้นชื่อว่า “ประเทศ.” บทว่า **ปุพฺพเพ** แปลว่า ในก่อน อธิบายว่า ในชาติที่ล่วงแล้ว. ความเป็นผู้มีกุศลอันล้นสมไว้แล้ว ชื่อว่าความเป็นผู้มีบุญอันทำไว้แล้ว. การตั้งความปรารถนาไว้ ความดำรงไว้ การประกอบไว้ซึ่งตนโดยชอบ ชื่อว่า **อตฺตสมฺมาปณฺธิ**.

บทว่า **เอตํ** ความว่า “เทพดา! ท่านจงถือว่าการอยู่ในประเทศอันสมควร ๑ ความเป็นผู้มีบุญอันทำไว้ในก่อน ๑ การตั้งตนไว้ชอบ ๑ กรรม ๓ อย่างนี้ เป็นมงคลอันสูงสุด” ความสังเขปในคาถาที่ ๒ นี้เท่านี้. ส่วนความพิสดารในคาถาที่ ๒ นี้ ดังต่อไปนี้ :-

กล่าวว่าการอยู่ในประเทศอันสมควร

(๘๑) บริษัท ๔ ย่อมเที่ยวไป บุญกิริยาวัตถุมีทานเป็นต้น ย่อมเป็นไป คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๙ ย่อมรุ่งเรือง ในประเทศใด ประเทศนั้น ชื่อว่าประเทศอันสมควร. การอาศัยอยู่ในประเทศอันสมควรนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เป็นมงคล” เพราะเป็นปัจจัยแห่งการทำบุญแห่งสัตว์ทั้งหลาย. ในข้อนี้ มีเรื่องนี้ (เป็นอุทาหรณ์).

(๘๒) ดังได้ลำดับมา ชาวประมงคนหนึ่งชื่อ อริยะ อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี. วันหนึ่ง เขากำลังเอาเบ็ดตกปลา เห็นพระศาสดาเสด็จมาเที่ยวบิณฑบาตในบ้านใกล้ประตูด้านเหนือแห่งกรุงสาวัตถี มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม กำลังเสด็จมาจากบ้านนั้นแล จึงได้วางคันเบ็ดยืนอยู่. พระศาสดาประทับยืนใกล้เขาแล้ว ตรัสถามพระสาวกมีพระสารีบุตรเถระเป็นต้นว่า “ท่านชื่ออะไร?” แม้พระสาวกเหล่านั้นทูลนามของตนๆ โดยนัยเป็นต้นว่า “ข้าพระองค์ชื่อสารีบุตร, ข้าพระองค์ชื่อโมคคัลลานะ.” ชาวประมงคิดว่า “พระศาสดา

ทุดิยคาถายตถวณฺณนา

[๘๐] ทุดิยคาถาย ๑ **ปฏิรูปเทสวาโส**ติ อนุจฺฉวิเก เทเส นิวาโส ๑ เทโส จ นาม คามนฺครชนปทาติ โย โภจึ สตฺตานํ นิวาโสกาโส ๑ **ปุพฺพเพ**ติ ปุรา อตฺตชาตีสฺสูติ อตฺโถ ๑ **กตฺตปุณฺณตา**ติ อฺปจิตฺกุสลตา ๑ **อตฺตสมฺมาปณฺธิ**ติ อตฺตโน สมฺมา ปณฺธานํ จปณฺยชนํ ๑

เอตฺนฺติ โย จ ปฏิรูปเทสวาโส ยา จ ปุพฺเพกตฺตปุณฺณตา โย จ อตฺตสมฺมาปณฺธิ อิทฺธิ ติวริํ อุตฺตมํ มงฺคฺลนฺติ คณฺหาติ เทวเตติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ๑ อยฺนฺเตวตฺถ วิตฺถาโร ๑

ปฏิรูปเทสวาสกถา

[๘๑] ปฏิรูปเทโส นาม ยตถ จตฺสโส ปริสา วิจฺรนฺติ ทานาทีนํ ปุณฺณกิริยาวัตถุนิ ปวตฺตนฺติ นวฺงคฺสตฺถุสสาสนํ ทิปฺปติ ตตฺถ นิวาโส สตฺตานํ ปุณฺณกิริยาปจฺจยตฺตา มงฺคฺลนฺติ วุจฺจติ ๑ ตตฺริทํ วตฺตุ ๑

[๘๒] สาวตฺถิยํ กิเรโก อริโย นาม เกวภูโฆ ปฏิวสฺติ ๑ โส เอกทิวสํ พลิสฺเสน มจฺเจ คณฺหนฺโต สาวตฺถิยา อุตฺตรทวารคาเม ปิณฺฑทาย จริตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปรีวุดฺ ตโตว อากจฺจนฺตํ สตฺถาโร ทิสฺวา พลิสฺยภูจฺจึ จเปตฺวา อฏฺฐาสิ ๑ สตฺถา ตสฺส อวิทฺูเร จตฺวา ตวํ กิณาโมสฺสิติ สารีปุตฺตเถรทโย ปุจฺฉิ ๑ เตปิ อหํ สารีปุตฺโต อหํ โมคคฺลฺลาโนติอาทินา สกฺสกนามานิ กเถสุ ๑ เกวภูโฆ สตฺถา สพฺเพสํ นามํ ปุจฺฉติ มมาปิ นามํ ปุจฺฉิสฺสตี มณฺเฑติ จินฺเตสิ ๑

ตรัสถามนามของพระสาวกทั้งหมด. ชะรอยจะตรัสถามนามของเราบ้าง.” พระศาสดาทรงทราบจิตของเขาแล้ว ตรัสถามว่า “อุบาสก ท่านชื่ออะไร?” ชาวประมงกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ ชื่อ “อริยะ” พระเจ้าข้า. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสกะเขาว่า “อุบาสก ผู้ทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไปเช่นท่าน หาชื่อว่าอริยะไม่, ส่วนพระอริยะทั้งหลายตั้งอยู่ในภาวะ คือ การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย” เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสคาถานี้ในธัมมัญจวรรคธรรมบทว่า

“บุคคลเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยเหตุใด
จะเป็นผู้ชื่อว่าอริยะ ด้วยเหตุนั้น หามิได้, เรา
เรียกว่า อริยะ เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เตน** แปลว่า ด้วยเหตุ
นั้น. บทว่า **หีสติ** แปลว่า เบียดเบียน.

บทว่า **อหีสทา** ความว่า เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์
ทั้งปวง ด้วยเครื่องประหารมีฝ่ามือเป็นต้น. บทคาถาว่า
อริโยติ ปวฺจจติ ความว่า บุคคลตั้งอยู่ไกลจากการ
เบียดเบียนเท่านั้น เรียกว่า “อริยะ” เพราะเป็นผู้ตั้งอยู่
ในภาวนามีเมตตาเป็นต้น.

ในเวลาจบคาถา ชาวประมงได้เป็นโสดาบัน.

การอยู่ในประเทศอันสมควรของชาวประมงนั้น
ชื่อว่า “เป็นมงคล” เพราะเป็นปัจจัยแห่งบุญกิริยาวัตถุ
คือการฟัง (ธัมมัสสวนมัย).

เรื่องชาวประมง จบ.

(๘๓) อีกอย่างหนึ่ง ประเทศเป็นที่ฝั่งไล่แห่ง
พระปัญญาเครื่องตรัสรู้แห่งพระศาสดา, ประเทศอัน
พระผู้มีพระภาคยังธรรมจักรให้เป็นไป, ประเทศ คือ โคน
แห่งคัมภีรพฤษกษ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงยมก-
ปาฏิหาริย์ ทำลายความเมาของเดียรฉัตรทั้งปวง ใน
ท่ามกลางบริษัทประมาณ ๑๒ โยชน, ประเทศเป็นที่
เสด็จลงจากเทวโลก ก็หรือประเทศเป็นที่ประทับแห่ง
พระพุทธเจ้ามีกรุงสาวัตถีและกรุงราชคฤห์เป็นต้น แม้อันใด
ประเทศนั้น ชื่อว่า ปฏีรูปเทส. การอยู่ในปฏีรูปเทสนั้น

สตุถา ตสฺส จิตฺตํ ฅตฺวา อุปาสก ตฺวํ กิณาเมสฺสตี
ปฺจฉิ ๑ อหิ ฆนฺเต อริโย นามาติ ๑ อถสฺส
ภควา น อุปาสก ตาทิสา ปาณาติปาตโน อริยา
นาม โหนติ อริยา ปน สตฺตานํ อวิหีสณาเว
จิตฺตาติ วตฺวา ธมฺมํ เทสนฺโต ธมฺมปทสฺส ธมฺมฏฺจ-
วคฺเค อิมํ คาถมาท

น เตน อริโย โหติ เยน ปาณานิ หีสติ
อหีสทา สพฺพปาณานํ อริโยติ ปวฺจจติติ ๑

ตตถ เตนาติ เตน การเณน ๑ หีสตีติ
วิเหเจติ ๑

อหีสทาติ สพฺพปาณานํ ปาณาตินา อหีสเนน ๑
อริโยติ ปวฺจจติติ เมตฺตาทิกาวานาย จิตฺตฺตา หีสโต
อารกาจ จิตฺโต ปุคฺคโล อริโยติ กลียตีติ ๑

คาถาวสาเน เกวฏฺฏวตฺถุ โสตาปนโน อโหสิ ๑

เอวนตสฺส ปฏีรูปเทสวาโส สวณฺปุณฺณกิริยา-
วตฺถุปฺจยตฺตา มงฺคฺลนฺติ ๑

เกวฏฏวตถุ ๑

[๘๓] อปิจ ปฏีรูปเทโส นาม สตุถุ โฟธิ
มณฺทปฺปเทโส ธมฺมจกฺกปฺวตฺติตฺตปฺปเทโส ทฺวาทส-
โยชนาย ปริสาย มชฺเช สพฺพตฺตติถยมทํ ภินฺทิตฺวา
ยมกปาฏิหาริยทสฺสิตคณฺฑามพฺรฺกษมฺลปฺปเทโส เทโว-
โรหณปฺปเทโส โย วา ปณฺณโณปี สวตฺถิราชคหาทิ-
พฺพุธาธิวาสปฺปเทโส ๑ ตตถ นินฺวาโส สตฺตานํ
ฉานฺตุตฺตริยปฺปฏิลาภปฺจยโต มงฺคฺลํ ๑

ชื่อว่า เป็นมงคล เพราะเป็นปัจจัยให้ได้อนุตตริยะะ ๖ แห่งสัตว์ทั้งหลาย.

(๘๔) ก็จักมีการเห็นรูปเป็นต้น อันเว้นจากกิจอื่นที่ ยิ่งกว่า คือ ไม่มีกิจอื่นยิ่งกว่า ชื่อว่า อนุตตริยะะ. อนุตตริยะะ เหล่านี้ ฟังทราบโดยนัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ใน อนุตตริยสูตร ฉักกนิบาตอังคตตรนิกายอย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย คนบางคนในโลกนี้ ไปเพื่อเห็นรัตนะคือ ช้างบ้าง ไปเพื่อเห็นรัตนะคือม้าบ้าง ไปเพื่อเห็นรัตนะคือ มณีบ้าง ก็หรือไปเพื่อเห็นรัตนะสูงดำ ไปเพื่อเห็นสมณะ หรือพราหมณ์ ผู้เห็นผิด ปฏิบัติผิด, ภิกษุทั้งหลาย ความเห็นนั้น มีอยู่, เราไม่กล่าวว่าความเห็นนั้นไม่มี, ภิกษุทั้งหลาย ก็แต่ความเห็นนั้นนั้นแล ยังทราบ เป็นของ ชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วย ประโยชน์ ย่อมไม่เป็นไป เพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธ เพื่ออุปสมะ เพื่ออภิญญา เพื่อสัมโพธิะ เพื่อ พระนิพพาน. ภิกษุทั้งหลาย ส่วนชนใดแล มีศรัทธาตั้ง มั่น มีความรักตั้งมั่น ถึง (พระรัตนตรัย) โดยส่วนเดียว เลื่อมใสยิ่งแล้ว ไปเพื่อเห็นตถาคตหรือสาวกของตถาคต, ภิกษุทั้งหลาย บรรดาการเห็นทั้งหลาย ข้อที่ชนมีศรัทธา ตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ไปเพื่อเห็นตถาคตหรือสาวก ของตถาคตนั้น ชื่อว่าเป็นยอดเยี่ยม (ยอดเป็นไป) เพื่อ ความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความก้าวล่วงซึ่งโลภะ และปริเทวะ เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกซ์และโทมนัส เพื่อบรรลุมายธรรม เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน, ภิกษุ ทั้งหมดนี้เราเรียกว่า ทัสสนานุตตริยะะ.

ภิกษุทั้งหลาย คนบางคนโลกนี้ ไปเพื่อฟังเสียง กลองบ้าง, ไปเพื่อฟังเสียงพิณบ้าง, ไปเพื่อฟังเสียงเพลง ขับบ้าง, ก็หรือไปเพื่อฟังเสียงสูงต่ำ, ไปเพื่อฟังธรรมของ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด ปฏิบัติผิด, ภิกษุทั้งหลาย การฟังนั้น มีอยู่, เราไม่กล่าวว่า “การฟังนั้นไม่มี” ภิกษุ ทั้งหมด แต่การฟังนั้นนั้นแล ยังทราบ เป็นของชาวบ้าน ฯลฯ เพื่อพระนิพพาน. ภิกษุทั้งหลาย ส่วนชนใดแล มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น ถึง (พระรัตนตรัย) โดย ส่วนเดียว เลื่อมใสยิ่งแล้วไปเพื่อฟังธรรมของตถาคต หรือสาวกของตถาคต, ภิกษุทั้งหลาย บรรดาการฟัง ทั้งหมด ข้อที่ชนมีศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ไปเพื่อฟังธรรมของตถาคตหรือสาวกของตถาคตนั้น

[๘๔] อนุตตริยานิ จ นาม อญเณน อุตตริตเรน รหิตานิ นิรุตตราणि รูปทสสนาทีนิ ฯ ตานิ อธิ ภิกขเว เอกจโจ หตถิรตนมปิ ทสสนาย คจจติ อสสรตนมปิ ทสสนาย คจจติ มณิรตนมปิ ทสสนาย คจจติ อุจจาวจं वा ปน ทสสนาย คจจติ สมณं वा พราหมณं वा मिज्जातिग्गิกัง मिज्जा- ปปฏิปนฺนํ ทสสนาย คจจติ อตเถตํ ภิกขเว ทสสนํ เนตํ นตถิติ วทามิ ตถจ โข ภิกขเว เอตํ ทสสนं ทินं คम्मं ปุถุชฺชนิกं อนริยं อนตถสสฺสทิต्तํ น นิพพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญญาย น สมโพธาย น นิพพานาย สํวตตติ โย จ โข ภิกขเว ตถาคตํ वा ตถาคตสาวกं वा ทสสนาย คจจติ นิวิจฺจสสฺสทโธ นิวิจฺจปเปโม เอกนตคโต อภิปฺปสนฺโน เอตทานุตตริยํ ภิกขเว ทสสนานํ สตदानํ วิสุทฺธิยา โสภปริเทวานํ สมติกุกมาย ทุกฺข- โทมนสฺसानํ อญฺจกฺมาย ฌายสฺส อธิคฺมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ยทิต्ถํ ตถาคตํ वा ตถาคตสาวกं वा ทสสนาย คจจติ ฯ เปฯ อภิปฺปสนฺโน อิทํ วุจฺจติ ภิกขเว ทสสนานุตตริยํ ฯ

อธิ ภิกขเว เอกจโจ เภริสทนมปิ สวนาย คจจติ วิณาสทนมปิ สวนาย คจจติ คิตตทนมปิ สวนาย คจจติ อุจจาวจं वा ปน สวนาย คจจติ สมณสฺส वा พราหมณสฺส वा मिज्जातिग्गิกสฺส मिज्जा- ปปฏิปนฺนสฺส ธมฺมสฺสวนาย คจจติ อตเถตํ ภิกขเว สวณํ เนตํ นตถิติ วทามิ ตถจ โข ภิกขเว เอตํ สวณं ทินं คम्मं ฯ เปฯ น นิพฺพานาย สํวตตติ โย จ โข ภิกขเว ตถาคตสฺส वा ตถาคตสาวกสฺส वा ธมฺมสฺสวนาย คจจติ นิวิจฺจสสฺสทโธ นิวิจฺจปเปโม เอกนตคโต อภิปฺปสนฺโน เอตทานุตตริยํ ภิกขเว สวานานํ สตदानํ วิสุทฺธิยา ฯ เปฯ สจฺฉิกิริยาย ยทิต्ถํ ตถาคตสฺส वा ตถาคตสาวกสฺส वा ธมฺมสฺสวนาย

ชื่อว่าเป็นยอดเยี่ยม (ย่อมเป็นไป) เพื่อความบริสุทธิ์แห่ง สัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน, ภิษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สวณานุตตริยะ.

ภิษุทั้งหลาย คนบางคนในโลกนี้ ย่อมได้ลาภคือ บุตรบ้าง, ได้ลาภคือภรรยาบ้าง, ได้ลาภคือทรัพย์บ้าง, ก็หรือได้ลาภสูงต่ำ, ได้ศรัทธาในสมณะหรือพราหมณ์ผู้ เห็นผิด ปฏิบัติผิด, ภิษุทั้งหลาย ลาภนั้นมีอยู่ เราไม่ กล่าวว่ “ลาภนั้นไม่มี” ภิษุทั้งหลาย ก็แต่ลาภนั้นนั่นแล ยังทราม เป็นของชาวบ้าน ฯลฯ เพื่อพระนิพพาน.

ภิษุทั้งหลาย ส่วนชนใดแล มีศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ย่อมได้ศรัทธาในตถาคตหรือสาวกของ ตถาคต, ภิษุทั้งหลาย บรรดาลาภทั้งหลาย ข้อที่ชนมี ศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ได้ศรัทธาในตถาคต หรือสาวกของตถาคตนั้น ชื่อว่าเป็นยอดเยี่ยม (ย่อมเป็น ไป) เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ เพื่อให้ แจ้งซึ่งพระนิพพาน, ภิษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ลาภานุตตริยะ.

ภิษุทั้งหลาย คนบางคนโลกนี้ ย่อมศึกษาใน เพราะ (เรื่อง) ช้างบ้าง ย่อมศึกษาในเพราะ (เรื่อง) ม้า บ้าง, ย่อมศึกษาในเพราะ (เรื่อง) รถบ้าง, ย่อมศึกษาใน เพราะ (เรื่อง) อาวุธบ้าง, ก็หรือศึกษาศิลปะสูงต่ำ, ศึกษาต่อสมณะหรือพราหมณ์ ผู้เห็นผิด ปฏิบัติผิด, ภิษุทั้งหลาย การศึกษานั้นมีอยู่ เราไม่กล่าวว่ “การ ศึกษานั้นไม่มี” ภิษุทั้งหลาย ก็แต่การศึกษานั้นนั่นแล ยังทราม เป็นของชาวบ้าน ฯลฯ เพื่อพระนิพพาน. ภิษุ ทั้งหลาย ส่วนชนใดแล มีศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่ง แล้ว ย่อมศึกษาอริสัลลิกขาบ้าง ศึกษาอริจิตตสิกขาบ้าง ศึกษาอริปัญญาสิกขาบ้าง ในธรรมวินัยอันตถาคต ประกาศแล้ว, ภิษุทั้งหลาย บรรดาการศึกษาทั้งหลาย ข้อที่ชนมีศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ศึกษาอริสัลลิกขาบ้าง ฯลฯ ในธรรมวินัยอันตถาคตประกาศแล้วนั้น ชื่อว่าเป็นยอดเยี่ยม (ย่อมเป็นไป) เพื่อความบริสุทธิ์แห่ง สัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน, ภิษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ลิกขานุตตริยะ.

ภิษุทั้งหลาย คนบางคนโลกนี้ ย่อมปรนนิบัติ กษัตริย์บ้าง, ปรนนิบัติพราหมณ์บ้าง, ปรนนิบัติคฤหบดี บ้าง, ก็หรือปรนนิบัติชนสูงต่ำ ปรนนิบัติสมณะหรือ

คจฺจติ ฯเปฯ อภิปปสนฺโน อิหิ วุจฺจติ ภิษุเว สวณานุตตริยํ ฯ

อิธ ภิษุเว เอกจฺโจ ปุตฺตลาภมปิ ลภติ ทารลาภมปิ ลภติ ธนลาภมปิ ลภติ อุจฺจาวจํ วา ปน ลาภํ ลภติ สมณเ ว พฺราหฺมณเ ว มิจฺฉาทิฏฺฐิกเก มิจฺฉาปฏิปนฺเน สทฺธํ ปฏิลภติ อตฺถเอส ภิษุเว ลาโภ เนโส นตฺถิติ วทามิ โส จ โข ภิษุเว เอส ลาโภ ทีโน คมโม ฯเปฯ น นิพฺพานาย สํวตฺตติ

โย จ โข ภิษุเว ตถาคเต วา ตถาคต-สาวเก วา สทฺธํ ปฏิลภติ นิวิฏฺฐสฺสทฺโธ ฯเปฯ อภิปปสนฺโน เอตฺทานุตตริยํ ภิษุเว ลาภานํ สตฺตานํ วิสุทฺธิยา ฯเปฯ สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ ตถาคเต วา ตถาคตสาวเก วา สทฺธํ ปฏิลภติ ฯเปฯ อภิปปสนฺโน อิหิ วุจฺจติ ภิษุเว ลาภานุตตริยํ ฯ

อิธ ภิษุเว เอกจฺโจ หตฺถิสฺสมิปี ลิกฺขติ อสฺสสมิปี ลิกฺขติ รถสมิปี ลิกฺขติ ญฺรสมิปี ลิกฺขติ อุจฺจาวจํ วา ปน ลิกฺขติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส มิจฺฉาปฏิปนฺนสฺส ลิกฺขติ อตฺถเอส ภิษุเว ลิกฺขา เนสา นตฺถิติ วทามิ सा ज चो ภิษุเว เอส ลิกฺขา ทีนา คมมา ฯเปฯ น นิพฺพานาย สํวตฺตติ โย จ โข ภิษุเว ตถาคตปฺปเวทิตे ธรรมวินये อริสัลลิกฺขํ ลิกฺขติ อริจิตตลิกฺขํ ลิกฺขติ อธิปฺปญฺญาลิกฺขํ ลิกฺขติ นิวิฏฺฐสฺสทฺโธ ฯเปฯ อภิปปสนฺโน เอตฺทานุตตริยํ ภิษุเว ลิกฺขานํ สตฺตานํ วิสุทฺธิยา ฯเปฯ สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ ตถาคตปฺปเวทิตे ธรรมวินये อริสัลลิกฺขํ ลิกฺขติ ฯเปฯ อภิปปสนฺโน อิหิ วุจฺจติ ภิษุเว ลิกฺขานุตตริยํ ฯ

อิธ ภิษุเว เอกจฺโจ ขตฺติยมปิ ปริจฺรติ พฺราหฺมณมปิ ปริจฺรติ คหปติมปิ ปริจฺรติ อุจฺจาวจํ วา ปน ปริจฺรติ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา

(๗๒) แม้พระอัสสฬัตถเถระ ก็คิดอย่างนั้นเหมือนกัน ไม่ไปสำนักของภิกษุทั้งหลายเลย อยู่คนเดียวเท่านั้น ปฏิบัติเพื่อพระอรหันต์จริงๆ . พวกภิกษุก็ทูลเรื่องนั้นแด่ พระศาสดา. พระศาสดาประทานสาธุการแก่ท่าน แล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีความรักในเรา, ผู้นั้นพึงเป็น เหมือนอัสสฬัตถเถระเถิด; ชนทั้งหลายถึงบุชา (เรา) อยู่ ด้วยของหอมเป็นต้น ก็ไม่ชื่อว่า บุชา, ส่วนเหล่าชนผู้บูชา อยู่ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมชื่อว่า บุชาเรา ดังนี้แล้ว ตรัสคาถานี้ในอัสสฬัตถวรรคธรรมบทว่า

“บุคคลไม่พึงพร่ำประโยชน์ของตน เพราะ ประโยชน์ของผู้อื่นแม้มาก รู้จักประโยชน์ของตน แล้ว พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นประโยชน์ของตน.”

บรรดาเหล่านั้น บทว่า **อตุตทตถ** คือ ประโยชน์ ของตนแม้ประมาณกาถกหนึ่ง. สองบทว่า **ปรตเถน พหุนาปี** คือ เพราะประโยชน์ของผู้อื่นแม้ประมาณพัน หนึ่ง. บทว่า **น หาปเย** ความว่า บุคคลไม่ควรพร่ำทีเดียว, สำหรับคฤหัสถ์ก่อน ประโยชน์ของตนแม้ประมาณกาถกหนึ่ง ก็ยอมทำของควรเคี้ยวหรือของควรบริโภคให้สำเร็จได้, ประโยชน์ของผู้อื่นหา ทำให้สำเร็จไม่ ก็คำว่า ประโยชน์ ของตนนี้ พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสด้วยทรงประสงค์อย่างนี้ ตรัสด้วย (มุ่ง) กำมัญฐาน เป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น ภิกษุ ไม่ควรพร่ำกิจมีการช่อมแซมเจดีย์ เป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นแก่ สงฆ์ หรือวัตรมีอุปัชฌายวัตร เป็นต้น ด้วยคิดเสียว่า “เราจะไม่พร่ำประโยชน์ของตน.” ด้วยว่า ภิกษุผู้ทำ อภิสมาจาริกวัตรให้บริบูรณ์เท่านั้น จึงทำให้แจ้ง ซึ่ง อริยผลเป็นต้นได้; เพราะฉะนั้นแม้ธรรมนี้ ชื่อว่า ประโยชน์ของตนแท้. อันภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนาอย่าง ยวดยิ่ง เทียบปรารภนาการแห่งตลอดอยู่ว่า “วันนี้ๆ แหละ” ควรพร่ำแม้วัตรมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้นแล้ว ทำกิจของตนแท้.

บาทคาถาว่า **อตุตทตถมภิณฺเวย** คือกำหนด ประโยชน์ของตนเช่นนี้ว่า “นี่เป็นประโยชน์สำหรับตัวของเรา.” บาทคาถาว่า **สทตฺถปฺปสุโต ลียา** ความว่า ภิกษุพึงเป็นผู้ชวนชวายะมักเขม้นในประโยชน์อันเป็นของตนนั้น.

ในเวลาจบคาถา แม้พระอัสสฬัตถเถระ ก็บรรลु พระอรหันต์แล.

[๗๒] อตุตทตถเถโรปี ตเถว จินฺเตตฺวา ภิกฺขุณฺเ สนฺติกั อคนฺตฺวาว เอกโกว หุตฺวา อรหตฺตตฺถเมว ปฏิปชฺชิ ฯ ภิกฺขุ สตฺถุ ตมตฺถั อัจจิกฺขิสฺสุ ฯ สตฺถา ตสฺสาปี สาธุการึ ทตฺวา ยสฺส ภิกฺขเว มยิ ลินฺเโท อตฺถิ เตน อตุตทตฺถเถเรณ วีย ภฺวิตฺพุพฺพ คฺนฺธาทีหิ ปุชฺเชนฺดาปี น ปุชฺเชนฺติ นาม ธมฺมานุธมฺม- ปฏิปตฺติยา ปน มํ ปุชฺเชนฺตีติ วตฺวา ธมฺมปทสฺส อตุตฺตวคฺเค อิมํ คาถมาห

**อตุตทตถั ปรตเถน พหุนาปี น หาปเย
อตุตทตถมภิณฺเวย สทตฺถปฺปสุโต ลียาติ ฯ**

ตตฺถ อตุตทตฺถนฺติ กากณิกมตฺตมปิ อตฺตโน อตฺถั ฯ **ปรตเถน พหุนาปี**ติ สทสฺสมตฺเตนาปี ปรสฺส อตุเถน ฯ **น หาปเย**ติ ปุคฺคโล เนว ปริหาเปยฺย คิหิสฺส ตาว กากณิกมตฺโตปี อตฺตตฺถเ อชาพนียี वा โฆชนียี वा นิปฺพาเทติ น ปรตฺถเ ฯ อิทนฺตุ เอวํ อเกเตตฺวา กมฺมญฺจฺจานสีเสน กถิตํ ฯ ตสฺมา อตุตทตฺถั น หาเปมีติ ภิกฺขุณา สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนํ เจตฺยปฺปฏิสงฺขรณาทีกัจจํ वा อุปฺชฌายาที- วตฺตํ वा น หาเปตฺพุพฺพ ฯ อภิสมาจาริกวตฺตณฺหิ ปุเรนฺโตเยว อริยผลาทีนึ สจฺจิกโรติ ตสฺมา อยฺปิ อตุตทตฺถเ ฯ โย ปน อจฺจารทฺธวิปสฺสโก อชฺช อชฺชเววติ ปฏฺฐิเวรํ ปฏฺฐจฺชนฺโต วิจฺรติ เตน อุปฺชฌายาที- วตฺตมปิ หาเปตฺวา อตฺตโน กิจฺจเมว กาทพุพฺพ ฯ

อตุตทตถมภิณฺเวยาติ อัย เม อตฺตโน อตฺถเติ เอรูโรปี อตุตทตฺถั สลฺลกุเขตฺวา ฯ **สทตฺถปฺปสุโต ลียาติ** ตสฺมี สเก อตฺถเ อญฺยุตฺตปฺปยุตฺโต ภิกฺขุ ภเวยฺยาติ ฯ

คาถาวสาเน อตุตทตถเถโรปี อรหตฺต ปาปุณฺตีติ ฯ

แม้เรื่องพระธัมมารามเถระ ในภิกขุวรรคธรรมบท ก็ควรประมวลมา (สาธก).

ธมมปทสส ภิกขุวคเค ธมมารามตเถรวตถุมปิ สมahrtitpph ๖

(๗๓) ปฏิบัติบูชาเท่านั้น ฟังเห็นว่าเป็นการบูชาอัน พระศาสดาทรงสรรเสริญและเป็นบูชาอันสูงสุด ดัง พรรณนามาฉะนี้. เหมือนอย่างว่า บรรพชิตผู้บูชาด้วยอามิส ไม่ชื่อว่า ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ฉนั้นใด, คฤหัสถ์จะเป็น ฉนั้นนั้น หามิได้. ด้วยว่าคฤหัสถ์แม้บูชาด้วยอามิส ก็ ว่าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ด้วยเหตุฉนั้น ใน อธิการแห่งธัมมานุฉมปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ ในอรรถ- กถามหาปรีนิพพานสูตร ท่านจึงกล่าวว่า “ให้ท่าน ทำการบูชาด้วยของหอม และบูชาด้วยมาลา” ดังฉนี้. ก็ คฤหัสถ์ผู้บูชาด้วยอามิส ชื่อว่าทำ (ตาม) โอวาทที่พระศาสดา ประทานไว้แก่ตนและผู้ทำตามโอวาท ชื่อว่าบูชา, เพราะ ฉะนั้น คฤหัสถ์ฉนั้น ชื่อว่าบูชาพระศาสดาด้วยคุณของตน คือการทำอามิสบูชาที่ทำให้สมควรแก่โอวาท ของ พระศาสดาแล.

[๗๓] เอว ปฏิปัตติบูชาว สตถุปรปสตถา เจว อุตตมบูชา จาติ ฎฐกพพา ๖ ยถา ปน ปพพชิต อามิสบูชาโก น ธมมานุฉมปฏิบัติปโน นาม น ตถา คคหฺวจี ๖ อามิสบูชาโกปิ ติ คคหฺวจี ธมมานุฉมปฏิบัติปโน นาม ๖ เดน มหาปรีนิพพานสุดตวณณาย คคหฺวจีสส ธมมานุฉมปฏิบัติชชนาธิกาเร ทาน เตติ คนุชฺช มาลาบูชาจ โกโรติติ วุตต ๖ อามิสบูชาโก ติ คคหฺวจี โย อตตโน สตถารา ทินโน โอวาโท ต โกโรติ นาม โอวาทการโก จ ปุชติ นาม ตสมา โส สตถุ โอวาทานุรูป กเตน อามิสบูชากรณสงฆาเตน อตตโน คุณน สตถาร ปุชติ นามาติ ๖

(๗๔) ผู้ใด บูชาสักการะสรรเสริญสัตบุรุษมี พระพุทธเจ้าเป็นต้นผู้สูงสุด เข้าถึงความเป็นผู้ควรบูชา ตามลำดับ ด้วยการไม่เสพคนพาล และด้วยการเสพ บัณฑิต ตามที่กล่าวมา, ผู้นั้นย่อมประสบประโยชน์สุข ดังพรรณนามาฉะนี้. ผู้ใดบูชาเหล่าอสัตบุรุษซึ่งตรงกัน ข้ามกับสัตบุรุษฉนั้น, ผู้นั้นย่อมประสบทุกข์. ในข้อฉนั้น มี เรื่องเหล่านี้ (เป็นอุทาหรณ์):-

[๗๔] เอว โย ยถาวุตตาย พาลอเสวนาย ปณฺหิตเสวนาย จ อนุพุพเพน ปุชชเนยภาวูปคเต อุกกฏฺเจ พุทธาทิเก สนนเต ปุชชติ สกโกโรติ ปัสสตี โส หิตสุข ปปิโปตี โย ตพพิปรีเต อสนฺเต ปุชชตี โส ทุกข ๖ ตตริมานิ วตถุณิ ๖

(๗๕) ดังได้สดับมา ครั้งหนึ่ง พระเทวทัตอยู่ในที่ลับ คิดว่า “ภิกษุเหล่านี้ฉอย่างฉนี้ คือ บริษัทของพระสารีบุตร บริษัทของพระโมคคัลลานะ ได้เป็นผู้มีฐานะคนละแผนกๆ, แม้เราก็จะนำฐานะของคณะสักอย่างหนึ่ง, แต่เว้นลามกเสีย ไม่อาจให้บริษัทเกิดขึ้นได้ เอาเถิด เราจะร่วมมือกับ พระเจ้าอชาตศัตรูยั้งลามกให้บังเกิด” ดังฉนี้แล้ว ให้ พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงล้อมไล่ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ โดย นัยอันมาแล้วในสังฆเภทชนธกะ.

[๗๕] เอกทา กิร เทวตโต ตรีทคโต สาริปุตตสส ปรีสา โมคคัลลนสส ปรีสาติ เอว อิมะ วิสิวสิวสุธา อเฮลฺล อหปิ เอก คณธูรี นีหรามิ น จ สกกา วินา ลาเกน ปรีส อูปปาเทตุ หนทาทำ อชาตสตตนา สทวฺ อเอกโต ทุตวา ลาม นิพพตเตสลามิตี จินตตวา สงฆเมทกชนธเก อาคตนเยน อชาตสตตตุ อิติปปาฏิหาริเยน ปสาเทสิ ๖

พระเจ้าอชาตศัตรูฉนั้น ก็ทรงล้อมไล่พระเทวทัตฉนั้น ทรงยกย่องเธอซึ่งเป็นอสัตบุรุษ มีพระประสงค์จะทำสักการะแก่เธอ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ให้ สร้างวิหารที่คยาสิสประเทศ ได้พระราชทานสำหรับ อาหาร ๕๐๐ สำหรับ ทุกๆ วัน และได้เสด็จไปสู่ที่บำรุง

โส ตสส ปสีทิตวา ต อสนฺต ปคคยท ตสส สกการ กตตกาโม พุทธน ปรีจจชิตวา คยาสิเส วิหาร กาเรตวา เทวสิก ปญจ ถาลิปากสดานิ อทาลี สาย ปาตฺ เทวตตตฏฺฎานญจ อคมาสิ ๖ โส เหฏฐา วุตตนเยน เทวตตตสส วจัน คเหตุวา

พราหมณ์ ผู้เห็นผิด ปฏิบัติผิด. ภิษุทั้งหลาย การปรนนิบัตินั้น มีอยู่ เราไม่กล่าวว่า “การปรนนิบัตินั้นไม่มี” ภิษุทั้งหลาย ก็แต่การปรนนิบัตินั้นนั่นแล ยังทราม เป็นของชาวบ้าน ฯลฯ เพื่อพระนิพพาน. ภิษุทั้งหลาย ส่วนชนใดแล มีศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ย่อมปรนนิบัติ ตถาคตหรือสาวกของตถาคต, ภิษุทั้งหลาย บรรดาการปรนนิบัติทั้งหลาย ข้อที่ชนมีศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ปรนนิบัติตถาคตหรือสาวกของตถาคตนั้น ชื่อว่าเป็นยอดเยี่ยม (ย่อมเป็นไป) เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน. ภิษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปาโรจิริยานุตตริยะ.

ภิษุทั้งหลาย คนบางคนโลกนี้ ย่อมระลึกถึงบุตรบ้าง, ระลึกถึงภรรยาบ้าง, ระลึกถึงทรัพย์บ้าง, ก็หรือระลึกถึงทรัพย์สูงต่ำ, ระลึกถึงสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด ปฏิบัติผิด, ภิษุทั้งหลาย ความระลึกลึ้น มีอยู่, เราไม่กล่าวว่า “ความระลึกลึ้นไม่มี” ก็แต่ความระลึกลึ้นนั่นแล ยังทราม เป็นของชาวบ้าน ฯลฯ เพื่อพระนิพพาน. ภิษุทั้งหลาย ส่วนชนใดแล มีศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ระลึกถึงตถาคตหรือสาวก ของตถาคต. ภิษุทั้งหลาย บรรดาความระลึกทั้งหลาย ข้อที่ชนมีศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ระลึกถึงตถาคต หรือสาวกของตถาคตนั้น ชื่อว่าเป็นยอดเยี่ยม (ย่อมเป็นไป) เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ เพื่อให้แจ้ง ซึ่งพระนิพพาน, ภิษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า อนุสสตานุตตริยะ” ดังนี้.

(๔๕) นัยอันมาในอรรถกถาอนุตตริยสูตรนั้นว่า บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุจ्जाจัน** ได้แก่ รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ใหญ่เล็กหรือสูงต่ำ. บทว่า **ทิน** คือทราม. บทว่า **คัม** คือ เป็นของมีอยู่แห่งชาวบ้าน. บทว่า **ไปถุชชนิก** คือ เป็นของมีอยู่ แห่งปุถุชน. บทว่า **อนริย** คือ ไม่ประเสริฐ ไม่สูงสุด ไม่บริสุทธิ์. บทว่า **อนตถสยหิต** คือ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์. บทว่า **นิพพิทาย** ได้แก่ เพื่อเบียดเบียนในวัฏฏะ. บทว่า **วิราคาย** ได้แก่ เพื่อคลายแห่งกิเลสมีรากจะเป็นต้น. บทว่า **นิโรธาย** ได้แก่ เพื่อดับโดยไม่เป็นไปแห่งกิเลสเหล่านั้น. บทว่า **อุปสมาย** ได้แก่ เพื่อระงับแห่งกิเลสเหล่านั้น. บทว่า **อภิณเฑาย** คือ เพื่อบำรุง. บทว่า **สมโพธาย** ได้แก่ เพื่อแทงตลอดซึ่ง

มัจฉาทิฏฐิกิ มัจฉาปฏิปนัน ปริจเรติ อตเถสา ภิษเว ปาโรจิริยา เนสา นตถิติ วทามิ สา จ โช ภิษเว เอลา ปาโรจิริยา ทินา คมมา ฯเปฯ น นิพพานาย สวัตตติ โย จ โช ภิษเว ตถาคต วา ตถาคตสาวก วา ปริจเรติ นิวิฏฐสสทุโร ฯเปฯ อภิปปสนโน เอตทานุตตริย ภิษเว ปาโรจิริยาน สุตตาน วิสุทฺธิยา ฯเปฯ สจฺฉิกิริยาย ยทิท ตถาคต วา ตถาคตสาวก วา ปริจเรติ ฯเปฯ อภิปปสนโน อิท วุจฺจติ ภิษเว ปาโรจิริยานุตตริย ฯ

อิธ ภิษเว เอกจโจ ปุตตมปิ อนุสสรติ ทารมปิ อนุสสรติ ธนมปิ อนุสสรติ อุจฺจาวจ วา ปน ธน อนุสสรติ สมณ วา พฺราหฺมณ วา มัจฉาทิฏฐิกิ มัจฉาปฏิปนัน อนุสสรติ อตเถสา ภิษเว อนุสสติ เนสา นตถิติ วทามิ สา จ โช ภิษเว เอลา อนุสสติ ทินา คมมา ฯเปฯ น นิพพานาย สวัตตติ โย จ โช ภิษเว ตถาคต วา ตถาคตสาวก วา อนุสสรติ นิวิฏฐสสทุโร ฯเปฯ อภิปปสนโน เอตทานุตตริย ภิษเว อนุสสทิน สุตตาน วิสุทฺธิยา ฯเปฯ นิพพานสส สจฺฉิกิริยาย ยทิท ตถาคต วา ตถาคตสาวก วา อนุสสรติ ฯเปฯ อภิปปสนโน อิท วุจฺจติ ภิษเว อนุสสตานุตตริยนติ เอว ฅกฺกชฺคฺคฺตเร อนุตตริยสุตเต วุตตนเยเนว เวทิตพฺพานิ ฯ

[๔๕] ตตถ **อุจฺจาวจัน**ติ ยงฺกิลฺลิจิ มหนตฺ ขุทฺทกํ อุจฺจันจ วา รูปํ ฯ **ทิน**นฺติ นิทินํ ฯ **คัม**นฺติ คามิกสนฺตํ ฯ **ไปถุชชนิก**นฺติ ปุถุชชน- สนฺตํ ฯ **อนริย**นฺติ น อริยํ น อุตฺตมํ น ปริสุทฺธํ ฯ **อนตถสยหิต**นฺติ น อตถสยหิตํ ฯ **นิพพิทาย**าติ วฏฺฏเฐ นิพพิทฺทนฺตํ ฯ **วิราคาย**าติ รากาทินํ วิรชฺชนฺตํ ฯ **นิโรธาย**าติ เตส อปฺปวตฺตินิรชฺชมนฺตํ ฯ **อุปสมาย**าติ เตส วุพสมนฺตํ ฯ **อภิณเฑาย**าติ อภิขานนฺตํ ฯ **สมโพธาย**าติ สมโพธิสงฺขาตํ จตฺตุม- คคฺคณฺณํ ปฏิวิชฺชนฺตํ ฯ **นิพพานาย**าติ นิพพาน- สจฺฉิกิริยนฺตํ ฯ **นิวิฏฐสสทุโร**ติ ปติฏฺฐิตสสทุโร ฯ เอล นโย ทฺติยปเทปิ ฯ

มรรคญาณ ๔ กล่าวคือ ปัญญาเครื่องตรัสรู้. บทว่า **นิพพานาย** คือ เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน. บทว่า **นิวิฏฺฐสฺสทฺโธ** คือ มีศรัทธาตั้งลงแล้ว. แม้ในบทที่ ๒ ก็นัยนั้น.

บทว่า **เอกนคฺคโต** ได้แก่ ถึงแล้วโดยส่วนเดียว. อธิบายว่า มีศรัทธาไม่หวั่นไหว. บทว่า **อภิปปสนฺโน** ได้แก่ เลื่อมใสยิ่ง. บทว่า **เอตทานุตฺตริยํ** ตัดบทเป็น **เอตํ อนุตฺตริยํ**. บทว่า **วิสุทฺธิยา** ได้แก่ เพื่อถึงความบริสุทธิ์. บทว่า **โสภปริเทวานํ** ได้แก่ ซึ่งโสภะและปริเทวะ. บทว่า **อตฺถงฺคมาย** ได้แก่ เพื่อถึงความไม่ตั้งอยู่. บทว่า **ฃายสฺส** ได้แก่ เพื่อมรรคที่ประกอบด้วยวิปัสสนา. บทว่า **นิพพานสฺส** ได้แก่ พระนิพพานที่ไม่มีปัจจัย (หรืออังกองกิเลส และกองทุกข์ไม่ก่อ). บทว่า **ปุตฺตลาภํ** ได้แก่ ลาภกล่าวคือบุตร. บทว่า **หตฺถิสฺสมี** ความว่า ย่อมศึกษาศิลปะมีช้างเป็นนิमितที่ควรศึกษา ชื่อว่า ศึกษาในเพราะ (เรื่อง) ช้าง. ในบททั้งปวง ก็นัยนั้น.

ก็ อารุททุกอย่าง ชื่อว่า **ถฺร** ในบทว่า **ถฺรสมิ** นี้. บทว่า **อุจฺจาวจํ** ได้แก่ ศิลปะใหญ่ย่อย. บรรดาการเห็นรูปทั้งหลาย การเห็นยอดเยี่ยม ชื่อว่า ทัสสนานุตฺตริยะ. ในอนุตฺตริยะ ๖ เหล่านั้น. ในบททั้งปวงก็นัยนั้น. แท้จริง การเห็นพระศาสดา ภิกษุสงฆ์ หรือนิमितมือสุกนิमितเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง แห่งผู้มีศรัทธาตั้งมั่นแล้ว ชื่อว่า ทัสสนานุตฺตริยะ. การเห็นรัตนะมีรัตนะคือช้างเป็นต้น ไม่ชื่อว่า ทัสสนานุตฺตริยะ. การฟังกถาพรรณนาคุณพระรัตนตรัย และพุทธวจนะคือพระไตรปิฎก ชื่อว่า สวานานุตฺตริยะ. การฟังกถาพรรณนาคุณกษัตริย์เป็นต้น ไม่ชื่อว่า สวานานุตฺตริยะ. การได้อริยทรัพย์ ๗ อย่างเท่านั้น ชื่อว่า ลาภานุตฺตริยะ. การได้รัตนะคือมณีเป็นต้น ไม่ชื่อว่า ลาภานุตฺตริยะ. การบำเพ็ญไตรสิกขาเท่านั้น ชื่อว่า ลิกขานุตฺตริยะ. การศึกษาศิลปะในเพราะ (เรื่อง) ช้าง เป็นต้น ไม่ชื่อว่า ลิกขานุตฺตริยะ. การปรนนิบัติพระรัตนตรัยเท่านั้น ชื่อว่า ปาโรจฺริยานุตฺตริยะ. การปรนนิบัติกษัตริย์เป็นต้น ไม่ชื่อว่า ปาโรจฺริยานุตฺตริยะ. ความระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยเท่านั้น ชื่อว่า อนุสฺสตานุตฺตริยะ. ความระลึกถึงคุณของกษัตริย์เป็นต้น ไม่ชื่อว่า อนุสฺสตานุตฺตริยะ.

เอกนคฺคโตติ เอกนคฺคํ คโต อจฺลสฺสทฺโธติ อตฺถโถ ๑ **อภิปปสนฺโนติ** อตฺถวิย ปสนฺโน ๑ **เอตทานุตฺตริยนฺติ** เอตํ อนุตฺตริยํ ๑ **วิสุทฺธิยาติ** วิสุทฺธิสมฺปาปนตฺถํ ๑ **โสภปริเทวานนฺติ** โสภสฺส ปริเทวสฺส จ ๑ **อฏฺฐงฺคมายาติ** อฏฺฐงฺคมนตฺถํ ๑ **ฃายสฺสาติ** วิปสฺสนาสทิตสฺส มคฺคสฺส ๑ **นิพพานสฺสาติ** อปจฺจยนิพพานสฺส ๑ **ปุตฺตลาภนฺติ** ปุตฺตสงฺขาตํ ลาภํ ๑ **หตฺถิสฺสมินฺติ** หตฺถินิมิตฺตํ ลิกฺขิตตฺถํ หตฺถิลิกฺขํ ลิกฺขติ ๑ **เอส นโย สพฺพตถ** ๑

ถฺรติ เจตถ สพฺพมาวู ๑ **อุจฺจาวจนฺติ** มหนตฺตํ ขุทฺทกํ ลิปฺปี ๑ **ตตถ** รูปทสฺสเนสุ อนุตฺตริยํ ทสฺสนานุตฺตริยํ ๑ **เอส นโย สพฺพตถ** ๑ **นิวิฏฺฐสฺสทฺธสฺส** ทิ สตฺถโน วา ภิกฺขุสงฺฆสฺส วา กลิณอสุกนิमितตาทีนมณฺยตฺรสฺส วา ทสฺสนํ ทสฺสนานุตฺตริยํ นาม น หตฺถิตฺรนาทีทสฺสนํ ๑ **รัตนตฺตย-** **คฺคณกถาย** เตปิฎกพฺพุทธวจนสฺส จ สวณํ สวานานุตฺตริยํ นาม น **ชตฺติยาทีคฺคณกถาย** สวณํ ๑ **สตฺตวิธอริยธ-** **ลาโฆ** ลาภานุตฺตริยํ นาม น **มณฺริตนาทีลาโ** ๑ **ลิกฺขาตฺตยปฺรณเมว** ลิกฺขานุตฺตริยํ นาม น **หตฺถิ-** **ลิปฺปาทีลิกฺขนํ** ๑ **รัตนตฺตยปาโรจฺริยา** ปาโรจฺริยานุตฺตริยํ นาม น **ชตฺติยาทีปาโรจฺริยา** จ **รัตนตฺตยคฺคณานุ-** **สฺสรณเมว** อนุสฺสตานุตฺตริยํ นาม น **ชตฺติยาทีคฺคณา-** **นุสฺสรณนฺติ** ตพฺพณฺณนโย ๑

(๘๖) นัยอันมาในอรรถกถาเอกนิบาตอังคตตร-
นิกาย พร้อมทั้งฎีกาว่า “พระอานนทเถระ ได้เพื่อเห็น
พระศาสดา ด้วยจักขุวิญญานในเวลาเย็นเช้า นี้ชื่อว่า
ทัสสนานุตตริยะ. ท่านได้เพื่อสดับพระดำรัสของ
พระศาสดาเนืองๆ นี้ชื่อว่า สวณานุตตริยะ ท่านได้ศรัทธา
ในพระศาสดาว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสรู้เองโดยชอบ”
เป็นต้น นี้ชื่อว่า ลากานุตตริยะ.

ท่านศึกษาไตรสิกขาในศาสนาของพระศาสดา นี้
ชื่อว่า ลิกขานุตตริยะ. ท่านปรนนิบัติ คือทำอุปัฏฐาก
พระศาสดาเนืองๆ นี้ชื่อว่า ปาโรจเรียนุตตริยะ. ท่าน
ระลึกถึงพระคุณที่เป็นโลกิยะและโลกุตระของพระศาสดา
นี้ชื่อว่า อนุสสทานุตตริยะ. พระโสดาบัน พระสกทาคามี
และพระอนาคามี แม้เหล่าอื่นก็เหมือนพระอานนทเถระ
ได้การเห็นพระศาสดา และการฟังพระดำรัสของพระศาสดา,
ได้ศรัทธาในพระศาสดา ศึกษาไตรสิกขาในศาสนาของ
พระศาสดา ปรนนิบัติพระศาสดา ระลึกถึงพระคุณของ
พระศาสดา แม้นี้ก็ชื่อว่า ทัสสนานุตตริยะ. ฯลฯ ชื่อว่า
อนุสสทานุตตริยะ. ส่วนกัลยาณบุรุษน ก็เหมือนพระอานนท-
เถระ ได้การเห็นพระศาสดา และการฟังพระดำรัสของ
พระศาสดา, ได้ศรัทธาในพระศาสนา ศึกษาไตรสิกขาใน
ศาสนาของพระศาสดา ปรนนิบัติพระศาสดา ระลึกถึง
พระคุณของพระศาสดา เจริญวิปัสสนา มีการเห็น
การฟัง การได้ ไตรสิกขา การปรนนิบัติ และความระลึก
ถึงนั้นๆ (เป็นอารมณ์) แล้วทำตนให้ถึงโสดาปัตติมรรค
นี้ ชื่อว่า ทัสสนะ, สวณะ, ลากะ, ลิกขา, ปาโรจรียา,
อนุสสติ แท้จริง. ส่วนทัสสนะ อันเป็นเดิม ชื่อว่า
ทัสสนานุตตริยะ. การฟัง, การได้, การศึกษา, การ
ปรนนิบัติ, และความระลึกถึงที่เป็นเดิม ก็อย่างนั้น (คือ
ชื่อว่า สวณานุตตริยะ ฯลฯ อนุสสทานุตตริยะ).

(๘๗) นัยอันมาในอรรถกถาเอกนิบาต อังคตตร-
นิกายพร้อมทั้งฎีกาว่า ก็ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคไม่
ทรงประสงค์เพียงการเห็นพระรูปของพระศาสดาผู้ยอด
เยี่ยมว่าเป็นทัสสนานุตตริยะ, ที่แท้ทรง ประสงค์การเห็น
หยั่งลงในพระพุทธรูป ด้วยความเลื่อมใสอันหนักแน่น
มีการเห็นพระรูปของพระองค์เป็นประมุข (ว่าทัสสนา-
นุตตริยะ). ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าว
คำเป็นต้นว่า “อานนทเถโร” ดังนี้. รูปกายของ

[๘๖] อานนทเถโร สายํ ปาตํ สตถารํ
จกขุวิญญานณ ทฏฺฐํ ลมฺติ อิทํ ทสฺสนานุตตริยํ
นาม ฯ อภิกฺขณํ สตถุ วจฺนํ โสตุํ ลมฺติ อิทํ
สวณานุตตริยํ นาม ฯ สมฺมาสมพุทฺโธ ภควาติ สตถริ
สทฺธํ ปฏิลฺมฺติ อิทํ ลากานุตตริยํ นาม ฯ

สตถุ สาสเน ลิกฺขาตตยํ ลิกฺขติ อิทํ
ลิกฺขานุตตริยํ นาม ฯ อภิกฺขณํ สตถารํ ปริจฺรติ
อุฏฺฐานํ กโรติ อิทํ ปาโรจเรียนุตตริยํ นาม ฯ
สตถุ โลกิยโลกุตตรคฺเณ อนุสฺสรติ อิทํ อนุสฺสทานุตตริยํ
นาม ฯ อญฺเฌปี โสตาปนนสกทาคามีอนาคามีโน
อานนทเถโร วีย สตถุ ทสฺสนํ สตถุ วจฺนสฺสวณญจ
ลมนฺติ สตถริ สทฺธํ ปฏิลฺมฺนฺติ สตถุ สาสเน
ลิกฺขาตตยํ ลกฺขณฺติ สตถารํ ปริจฺรณฺติ สตถุ คฺเณ
อนุสฺสรณฺติ อิทมฺปี ทสฺสนานุตตริยํ นาม ฯ เปฯ
อนุสฺสทานุตตริยํ นาม ฯ กัลยาณบุรุษชนฺโน ปน
อานนทเถโร วีย สตถุ ทสฺสนํ สตถุ วจฺนสฺสวณญจ
ลมฺติวา สตถริ สทฺธํ ปฏิลฺมฺติวา สตถุ สาสเน
ลิกฺขาตตยํ ลิกฺขิตฺวา สตถารํ ปริจฺจิวา สตถุ
คฺเณ อนุสฺสริตฺวา ตํ ทสฺสนํ ตํ สวณํ ตํ ลากํ
ตํ ลิกฺขาตตยํ ตํ ปาโรจรียํ ตํ อนุสฺสตีญจ
วทฺเตตฺวา โสตาปัตติมคฺคํ ปาเปติ อิทํ ทสฺสนเมว นาม
สวณเมว นาม อัย ลาโภเยว นาม ลิกฺขาเยว
นาม ปาโรจรียาเยว นาม อนุสฺสตีเยว นาม ฯ
มุลทสฺสนนฺตุ ทสฺสนานุตตริยํ นาม ตถา มุลสฺสวณ-
ลามลิกฺขาปาโรจรียาอนุสฺสตีโย ฯ

[๘๗] เอตถ จ ทสฺสนานุตตริยนฺติ
อุตฺตริตฺรสฺส สตถุโน รูปทสฺสนมตฺตํ นาธิปเปตํ
อถโข ตสฺส รูปทสฺสนมฺเชน อเวจฺจปฺปลาเทน พุทฺธคฺเณ
โอคาเหตุวา ทสฺสนํ เตนาท อานนทเถโรตฺยาที ฯ
ตตถ ทฏฺฐพฺพโต ทสฺสนํ สตถุ รูปกาโย ตตถาปฺย-
วิเสสโต รูปายตฺนํ เตนาท จกขุวิญญานณ ทฏฺฐนฺติ ฯ
นตถิ อีโต อุตฺตรนฺติ อนุตฺตรํ ตเทว อนุตฺตริยํ
ทสฺสนญจ ตํ อนุตฺตริยญฺจาติ ทสฺสนานุตตริยํ ฯ

พระศาสดา ชื่อว่า ทัสสนะ ในบทว่า **ทสสนานุตตริย** นั้น เพราะเป็นพระรูปที่บุคคลพึงเห็น. แม้ในบทว่า **ทสสนานุตตริย** นั้น อายตนะคือรูป ก็ ชื่อว่า ทัสสนะ โดยไม่ แปรลกกัน. ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า “**จกขุวิญญาณน ทฏฐ**” ดังนี้. ทัสสนะเยี่ยมกว่านี้ไม่มี เหตุนี้ ทัสสนะนี้ ชื่อว่า อนุตตริยะ. อนุตตริยะนั้นแล ชื่อว่า อนุตตริยะ. ทัสสนะนั้นด้วย ไม่มีทัสสนะอื่นเยี่ยมกว่า ด้วย เหตุนี้ ชื่อว่า ทสสนานุตตริยะ. แม้ในอนุตตริยะที่ เหลือ ก็นัยนี้เหมือนกัน, ส่วนความแปลกกันดังนี้:- ที่ ชื่อว่า สวณะ เพราะอรรถว่า อันเขาฟัง คือ พระดำรัส ของพระศาสดา. ที่ ชื่อว่า ลามะ เพราะอรรถว่า อันเขา ได้ คือศรัทธาในพระศาสดา. ที่ชื่อว่า ลิกขา เพราะอรรถ ว่า อันเขาศึกษา คือศีล สมาธิ และปัญญา. การ ประณินันต์ ชื่อว่า ปาโรจริยา คือ การบำรุง. ความระลึก ถึง ชื่อ อนุสสติ ได้แก่ ระลึกถึงคุณของพระศาสดา.

คำว่า **อิทมิปิ** นี้ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ เพราะไม่มาแปลกจากคำที่ท่านกล่าวไว้ก่อน. สองบทว่า **สตุ ทสสน** ความว่า เหมือนพระอานนทเถระได้การ เห็นพระศาสดาอันมีความเลื่อมใส ความภักดีและความ สนิทสนมเป็นเบื้องต้น. บทว่า **ลิกขาตตย** ความว่า ศึกษาไตรสิกขาอันเป็นบูรพภาค. สองบทว่า **ตํ ทสสน** ความว่า เจริญวิปัสสนา อันเป็นไป โดยมุขคือทัสสนะ. แท้จริง กัลยาณบุรุษน เจริญวาระแห่งวิปัสสนา กระทั่ง อนุโลมญาณ โดยมุขคือทัสสนะ ก้าวลงสู่ภูมิแห่งอริยะที่ ๘ ในลำดับอนุโลมญาณนั้น ได้ทัสสนะแล้ว ชื่อว่า ทำตนให้ ถึงมรรค. ทัสสนะที่เป็นไปเบื้องต้นนี้ ชื่อว่า ทัสสนะ แท้จริง. ทัสสนะอันเป็นเดิม ชื่อว่า ทสสนานุตตริยะ เพราะเป็นเหตุแห่งการเห็นแจ้งจะ, แม้ในอนุตตริยะที่ เหลือ ก็นัยนั้น.

กัลยาณบุรุษนทำญาณอันมีอนุสสติเป็นอารมณ์ให้ เกิดขึ้นด้วยสามารถระลึกถึงพระพุทธรูป โดยนัยเป็นต้นว่า “**อิติปิ โส ภควา**” ดังนี้แล้ว ทำญาณนั้นให้เป็นปทัฏฐาน เจริญวิปัสสนาอยู่ พระอรรถกถาจารย์ก็กล่าวว่า “**เจริญ วิปัสสนามีความระลึกถึง (เป็นอารมณ์) ดังนี้.**

เสเสสุปี เอเสว นโย ๑ อยนตุ วิเสโส สยยตติ สวณํ สตุ วจณํ ๑ ลพทตติ ลาโม สตุริ สทธา ๑ ลิกขิตพพโต ลิกขา สิลสมาธิปญญา ๑ ปโรจรณํ ปาโรจริยา อุပ္ภูจัน ๑ อนุสสรณํ อนุสสติ สตุ คุณานุสสรณํ ๑

อิทมิปิ ปุพเพ วุตโต นิพพิเสสตุตา วุตตํ ๑ **สตุ ทสสนนุติ** อานนทเถโร วิย ปสาทตติเมตตา- ปุพพกํ สตุ ทสสนํ ลภิตวา ๑ **ลิกขาตตย** นุติ ปุพพภาคลิกขาตตยํ ลิกขิตวา ๑ **ตํ ทสสนนุติ** ทสสนมุขน ปวตตํ วิปัสสนํ วทเมตวา ๑ ทสสนมุขน ยาวอนุโลมญาณํ วิปัสสนาวารํ วทเมตวา ตทนนตรํ อฏฐมกภูมิ โอกกมนโต ทิ ทสสนํ ลภิตวา มคคํ ปาเปติ นาม ๑ อิโต ปรี ปวตตทสสนํ ทสสนเมว นาม ๑ มูลทสสนํ สจจทสสนสสาปี การณภาวโต ทสสนานุตตริยํ นาม ๑ เอส นโย เสสนานุตตริเยสุปี ๑

อิติปิ โส ภควา ติอาทินา พุทธานุสสตีวเสน อนุสสติชฌานํ อุปปาเทตวา ตํ ปทภูจัน กตวา วิปัสสนํ วทเมตโต อนุสสติ วทเมตวาติ วุตโตติ สฎีกาย เอกงคฺตตรวณณนโย นโย ๑

(๘๘) ดั่งได้สดับมา พราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อ วักกलि อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี. วันหนึ่ง เขาเห็นพระศาสดาเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ไม่อ้อมด้วยการดูพระรูปของพระศาสดา ไปพระเชตวันกับพระศาสดานั้น แล สดับเทศนาของพระศาสดา ได้ครัทธาแล้ว บรรพชาในสำนักพระศาสดา ด้วยหมายใจว่า “จักได้เห็นพระศาสดาเป็นนิตย์ ด้วยอุบายอย่างนี้” ในเวลาอื่นจากเวลาฉันอาหาร ยืนอยู่ ในที่ๆ ยืนอยู่แล้วจะเห็นพระศาสดาได้ ทอดทั้งกิจการสารายและมนสิการกัมมฐานเป็นต้นเสีย (เฝ้า) ดูพระศาสดาอยู่แล้ว. พระศาสดาทรงรอความแก่กล้าแห่งญาณของเธออยู่ ไม่ได้ตรัสอะไรเป็นเวลาช้านาน เมื่อเธอมีญาณแก่กล้าแล้ว ตรัสว่า “วักกलि ประโยชน์อะไรของเธอด้วยกายอันเน่า ที่เธอเห็นอยู่นี้. วักกलि ผู้ใดแล เห็นธรรม ผู้นั้นย่อมเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นย่อมเห็นธรรม. วักกलि ก็ผู้เห็นธรรมชื่อว่าเห็นเรา, ผู้เห็นเราชื่อว่าเห็นธรรม” ดั่งนี้แล้ว เมื่อใกล้วันเข้าพรรษา เสด็จไปกรุงราชคฤห์ ในวันเข้าพรรษา จึงทรงประณามเธอว่า “วักกलि จงหลีกไปเสีย.”

เธอไม่อาจดำรงอยู่คิดว่า “จะมีประโยชน์อะไรด้วยกับชีวิตของเราผู้ไม่เห็นพระศาสดา” จึงขึ้นภูเขาคิชฌกูฏ เพื่อจะทำตนให้ตกจากภูเขา. พระศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้วจึงดำริว่า “วักกलिนี้ เมื่อไม่ได้ความปลอบโยนจากสำนักเรา จะพึงทำอุปนิสัยแห่งมรรคผลให้ฉิบหายเสีย” ดั่งนี้แล้ว ประทับนั่งในพระเวฬุวันนั่นเอง ทรงเปล่งพระโอภาสแสดงพระองค์ ทำปิติมิกำลังให้เกิดขึ้นแก่เธอ ตรัสคาถานี้ ในภิกขุวรรคธรรมบทว่า

“ภิกษุเสื่อมใสในพุทธศาสนา มากด้วยความปราโมทย์ พึงบรรลุปถอันสงบ เป็นที่ระงับสังขารเป็นสุข.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาโมชชพหุโล ความว่า ผู้มากด้วยปราโมทย์แม้โดยปกติ. บทว่า ปสนโน ได้แก่ ผู้ปลุกความเสื่อมใส. บทคาถาว่า อธิคฺจเฉ ปทํ สนตํ ความว่า พึงบรรลุล้วนอันสงบ กล่าวคือพระนิพพาน. บทคาถาว่า สงฺขารุปสมํ สุขํ ความว่า เป็นธรรมที่สงบแห่งสังขารทั้งหมด เป็นสุขอย่างยิ่ง.

ก็แล ครั้นพระศาสดา ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงเหยียดพระหัตถ์ออกตรัสว่า “มาเถิด วักกलि อย่างแล้ว

[๘๘] สาวตถียํ ก็เรโก วกฺกलि นาม พราหมโณ ปฏิวสติ ฯ โส เอกทิวสํ สาวตถียํ ปิณฑาย จรนต์ สตถารํ ทิสฺวา สตถุรูปทสฺสเนน อติตโต สตถารา สทธีเยว เชตวันํ คนฺตวา สตถุเทสนํ สุตฺวา สทธีํ ปฏิลภิตฺวา เอวาทํ นิจฺจํ สตถารํ ทฺวํ ลภิสฺสามิติ สตถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อาหารภฺยชนกาลโต อภฺยสมฺมึ กाले ยตถ จตฺวา สตถารํ ปสฺสตี ตตถ จิตฺโต สขมฺยาภฺยมนฺนุจฺจนมนสิการาทินิ ฉทุเทตฺวา สตถารํ โอลฺเณโต วิหาลิ ฯ สตถา ตสฺส ญาณปริปากํ อากเมฺนโต จิรํ กาลํ ภิกฺขุจิวตฺวา ตสฺมึ ปรีปกฺกณฺยาเณ กิเนเต วกฺกलि อิมินา ปุตฺติกาเยน ทิฏฺฐเณ โย โข วกฺกलि ธมฺมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี โย มํ ปสฺสตี โส ธมฺมํ ปสฺสตี ธมฺมํ ทิ วกฺกलि ปสฺสนฺโต มํ ปสฺสตี มํ ปสฺสนฺโต ธมฺมํ ปสฺสตีติ วตฺวา อุปกฺกฏฺจาย วสฺสุปนฺนํ ยกายราชคหํ คนฺตวา วสฺสุปนฺนํ ยกาทิวเส อเปหิ วกฺกสิตี ตํ ปณฺาเมสิ ฯ

โส จาตุํ อสฺกโกนฺโต ก็ มยหิ ชิวเตน โยหํ สตถารํ ทฺวํ น ลภิสฺสนฺติ ปพฺพตโต อตฺตานิ ปาเตตุํ คิชฌกูฏํ อภฺริหิ ฯ สตถา ตมตฺถํ ญตฺวา อยํ เม สนฺติกา อสฺสาลํ อลภฺนฺโต มคฺคผลฺปนฺนํ สลฺยํ นาสลฺยยาตี เวสุวเน นิลินฺโนว โอลภาสํ มุญฺจิตฺวา อตฺตานิ ทสฺเสตฺวา ตสฺส พลวปปีตี อุปปาเทนฺโต ธมฺมปทสฺส ภิกฺขุวคฺเค อิมํ คาถมาห

**ปาโมชชพหุโล ภิกฺขุ ปสนโน พุทฺธสฺสเน
อธิคฺจเฉ ปทํ สนตํ สงฺขารุปสมํ สุขนฺติ ฯ**

ตตถ ปาโมชชพหุโลติ ปกตฺยาปิ ปาโมชชพหุโล ฯ ปสนโนติ ปสาทํ โรเปนฺโต ฯ อธิคฺจเฉ ปทํ สนตฺนฺติ นิพฺพานสงฺฆาตํ สนตโกฏฺฐาสํ อธิคฺจเฉยฺย ฯ สงฺขารุปสมํ สุขนฺติ สพฺพสงฺฆารานํ อุปสมฺมภูตํ ปรมํ สุขํ ฯ

อิมญจ ปน วตฺวา หตฺถํ ปสาเรตฺวา เอหิ วกฺกलि มา ภายีตี อาห ฯ โส สตถา เม ทิฏฺฐิ

เลย.” เธอคิดว่า “เราเห็นพระศาสดาแล้ว แม้พระดำรัส ว่า “มาเถิด” เราก็กู้ได้แล้ว” ทำปิติมีกำลังให้เกิดขึ้นแล้ว ไม่ทันรู้สึกถึงตน (ลอย) ไปว่า “จะไปข้างไหน” เหาะไปใน อากาศเฉพาะพระพักตร์พระศาสดา ยืนอยู่บนภูเขาด้วย เท้าแรก ระลึกถึงคากาที่พระศาสดาตรัสแล้ว ช่มปิติไว้ได้ในอากาศนั้นแล บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ถวายบังคมพระศาสดาอยู่ ลงมาแล้ว.

เอหิติ วจนัมปิ ลทฺธนฺติ พลวปฺปิตฺติ อูปาเทตฺวา กุโต คจฺฉามิตฺติ อตฺตโน คมนภาวํ อชานิตฺวา สตฺถุ สมฺมุขา อากาเส ปกฺขนทฺนุโต ปจฺมปาเทน ปพฺพเต จิตฺเตยฺว สตฺถารา วุตฺตคาลํ อาวชเชนฺโต อากาเสยฺว ปิตฺติ วิภฺขมฺเภตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ วนทฺมาโน โอตฺริ ฯ

เรื่องพระวักกลิมาในอรรถกถาธรรมบท เป็นต้น.

ธมฺมปทวณฺณนาทิสฺส วฏฺกฺลิตฺเตวตฺถุ ฯ

(๘๙) การอยู่ในประเทศเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ของพระวักกลินั้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการได้อนุตตริยะ ๖ คือการเห็นพระรูปของพระศาสดา เป็นทสฺสนานุตตริยะ การฟังเทศนาของพระศาสดา เป็นสวณานุตตริยะ การได้ศรัทธาในพระศาสดา เป็นลาภานุตตริยะ การบำเพ็ญ ไตรสิกขา เป็นสิกขานุตตริยะ การปรนนิบัติพระศาสดา เป็นปาริจริยานุตตริยะ ความระลึกถึงคุณของพระศาสดา เป็นอนุสฺสทานุตตริยะ ดังพรรณนามาฉะนี้.

[๘๙] เอวณฺตสฺส พุทฺธาธิวาสปฺปเทสฺวาโส สตฺถุ รูปทสฺสนํ ทสฺสนานุตฺตริยํ สตฺถุ เทสฺนาสวณํ สวณานุตฺตริยํ สตฺถริ สทฺธาปฏฺิลาโภ ลาภานุตฺตริยํ ลิกฺขาตฺตยปฺรูณํ ลิกฺขานุตฺตริยํ สตฺถุ ปรีจฺรณํ ปาริจฺริยานุตฺตริยํ สตฺถุ คุณานุสฺสรณํ อนุสฺสตา- นุตฺตริยนฺติ ฉานุตฺตริยปฺปฏิลาภสฺส ปจฺจโย โหตีติ ฯ

(๙๐) อีกอย่างหนึ่ง ชนบทที่มีชื่อว่า มัชฌิมประเทศ ที่ท่านกำหนดไว้ในจัมมชัณฐะอย่างนี้ ในทศปุรพา มีนิคม ชื่อกชังคะ ต่อจากนั้น มีนครชื่อมหาสาล ต่อจากนคร มหาสาลนั้นไปเป็นปัจฉิมชนบท รวมในเป็นมัชฌิมชนบท. ในทศคาคเนย์ มีแม่น้ำชื่อลลลวดี ต่อจากแม่น้ำลลลวดี นั้นไปเป็นปัจฉิมชนบท รวมในเป็นมัชฌิมชนบท. ในทศ ทักซิณ มีนิคมชื่อเสตกัณณิกะ ต่อจากเสตกัณณิกนิคมนั้นไป เป็นปัจฉิมชนบท รวมในเป็นมัชฌิมชนบท. ในทศปคฺจิม มีบ้านพรหมณ์ชื่ออุณะ ต่อจากบ้านพรหมณ์นั้นไป เป็น ปัจฉิมชนบท รวมในเป็นมัชฌิมชนบท. ในทศอุตรมีภูเข ชื่ออุสิรรชชะ ต่อจากภูเขานั้นไป เป็นปัจฉิมชนบท รวม ในเป็นมัชฌิมชนบท ชื่อว่า ปฏิรูปเทส.

[๙๐] อปิจ ปฏิรูปเทโส นาม ปุรตฺถิมาย ทิสาย กชงฺกคฺลํ นาม นิคโม ตสฺสาปเรน มหาสาลา ตโต ปรี ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเช ปุรตฺถิมทกฺขินาย อนุทิสาย สลลวดี นาม นที ตโต ปรี ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเช ทกฺขินาย ทิสาย เสตกณฺณิกํ นาม นิคโม ตโต ปรี ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเช ปจฺจิมาย ทิสาย ภูณํ นาม พฺรหฺมณคฺคาโม ตโต ปรี ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเช อุตฺตราย ทิสาย อุสิรรชชเ ชนปทา ปพฺพโต ตโต ปรี ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเชติ เอวํ จมฺมกฺขณฺนเก ปรีจฺฉินฺโน มชฺฌิมปฺปเทสนามโก ชนปโท ฯ

แม้ในอรรถกถาเอกนิบาต อังคุตตรนิกาย ท่าน ครั้นแสดงบาลีในชัณฐะอย่างนั้นเหมือนกันแล้ว กล่าวว่า ก็ชนบทนี้ มีลัษฐานดังตะโพน (วัด) โดยตรงบางแห่งได้ ๘๐ โยชน์ (๘๐๐ ไมล์) บางแห่งได้ ๑๐๐ โยชน์ (๑๐๐๐ ไมล์) บางแห่งได้ ๒๐๐ โยชน์ (๒๐๐๐ ไมล์) แต่

เอกนิบาตจตุตถวรรควณฺณนายมฺปิ ตเถว ชนฺถกปาลี ทสฺเสตฺวา อยญฺหิ ชนปโท มุทฺติงฺคสฺสนฺจโน อฺชฺชเณ กตฺถจฺจิ อสิตีโยชโน โหติ กตฺถจฺจิ โยชนสตีโก กตฺถจฺจิ ทฺวิโยชนสตีโก มชฺเช ปน ติโยชนสตีโก ปรียนฺต- ปรีกฺเขเปน นวโยชนสตีโกติ วุตฺตํ ฯ

ศูนย์กลาง ๓๐๐ โยชน์ (๓๐๐๐ ไมล์) (วัด) โดยรอบได้ ๙๐๐ โยชน์ (๙๐๐๐ ไมล์)

พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระมหาสาวกมี พระสารีบุตรพระโมคคัลลานะ เป็นต้น พุทธอุปัฏฐาก พระพุทธมารดา พระพุทธบิดา และพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมเกิดขึ้นในมัชฌิมประเทศนั้น. บรรดาสัตบุรุษมี พระพุทธเจ้าเป็นต้นนั้น สัตว์ทั้งหลายรับโอวาทของ พระเจ้าจักรพรรดิ ตั้งอยู่ในศีล ๕ ย่อมมีสวรรค์เป็นเบื้อง หน้า, ตั้งอยู่ในโอวาทของพระปัจเจกพุทธเจ้าก็อย่างนั้น. แต่เมื่อตั้งอยู่ในโอวาทของพระพุทธเจ้าและพระสาวกของ พระพุทธเจ้า ย่อมมีพระนิพพาน และสุคติเป็นเบื้องหน้า. เพราะฉะนั้น การอยู่ในปฏิรูปเทสนั้น จึงตรัสว่า “เป็น มงคล” เพราะเป็นปัจจัยแห่งสมบัติเหล่านี้.

(๙๑) ส่วนในอรรถกถาเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย ท่านกล่าวว่า “อีกนัยหนึ่ง แม้เพราะเทียบเคียง ก็ได้ มัชฌิมประเทศ (อีก) แท้จริง ชมพูทวีปทั้งสิ้น ชื่อว่า มัชฌิมประเทศ ทวีปนอกนั้นเป็นปัจฉิมตชนบท. อนุราธบุรี ในตัมพปณณทวิป (สิหล=ลังกาทวีป=CYLON) ชื่อว่า มัชฌิมประเทศ นอกนั้นเป็นปัจฉิมตประเทศ ดังนี้. แม้ คำนั้นก็ถูก. ด้วยว่า ในอนุราธบุรี พระราชโอรสองค์ที่ ๒ ของพระเจ้ามกุฏสีวะ พระนามว่าเทวานัมปิยติสสะทรง ตั้งอยู่ในโอวาทของพระมหามหินทเถระ ทรงทำบุญมาก หลาย ครองราชย์อยู่ได้ ๔๐ ปีแล้วสวรรคต บังเกิดใน ดาวดึงส์เทวโลก. แต่ที่นั้น พระราชโอรสองค์ที่ ๔ ของ พระเจ้ามกุฏสีวะพระนามว่าอุตติยะ ครองราชย์อยู่ ๑๐ ปี. พระราชโอรสองค์ที่ ๕ พระนามว่า มหาสีวะ พระราชโอรสองค์ที่ ๗ พระนามว่า สุรัสติสสะ ของพระเจ้ามกุฏสีวะ นั้นเอง ก็อย่างนั้น (คือครองราชย์อยู่องค์ละ ๑๐ ปี)

ครั้งนั้น ราชบุตรของพระราชาทมิฬ ๒ องค์ คือ เสนะ ๑ คุตตะ ๑ ถอดพระเจ้าสุรัสติสสะเสีย แล้วครอง ราชย์ในอนุราธบุรีได้ ๑๒ ปี. ครั้งนั้น พระราชโอรสองค์ ที่ ๙ ของพระเจ้ามกุฏสีวะ พระนามว่า อเสละ ถอด พระเจ้าเสนะและคุตตะเสีย ครองราชย์อยู่ได้ ๑๐ ปี. ครั้งนั้น พระราชาทมิฬพระนามว่า เอฬาระ ถอด พระเจ้าอเสละเสีย แล้วครองราชย์ ๔๔ ปี. ครั้งนั้น พระราชโอรสของพระเจ้ากากวัณณติสสะ พระราชนัดดา ของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระนามว่า ทุฏฐคามณีกัษ

เอตถ พุทธา ปจเจกพุทฺธา สารีปุตฺตโมคคฺคฺลลนาทโย มหาสาวกา พุทฺธปฏฺฐากो พุทฺธมาตาปิโตร จกฺกวตฺติ- ราชานो จ อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ตตถ สตฺตา จกฺกวตฺติ- รมโย โอวาทํ คเหตุวา ปญฺจสีเสสฺส ปตฺติฏฺฐาย สคฺคปรายนา โหนฺติ ตถา ปจเจกพุทฺโธวาทเ ปตฺติฏฺฐาย ฯ พุทฺธพุทฺธสาวโกวาทเ ปตฺติฏฺฐหนฺตา ปน นิพฺพานสุคฺติ- ปรายนา ฯ ตสฺมา ตตถ วาโส อิมาสฺม สมฺปตฺติโน ปจฺจยโต มงฺคฺลนฺติ วุจฺจติ ฯ

[๙๑] เอกงฺคุตฺตรวณฺณนาณนฺตุ อปิ จ อุปาทา- ยุปาทายปิ มชฺฌิมเทโส ลพฺภติ สกฺโลปิ ทิ ชมฺพูทิโป มชฺฌิมเทโส นาม เสสา ทิปา ปจฺจนฺติมา ชนปทา ตมพปณฺณทียเ อนุราธปุริ มชฺฌิมเทโส นาม เสโส ปจฺจนฺโตติ วุตฺตํ ฯ ตมปิ ยุชฺชติ ฯ อนุราธปุรสฺมิ ทิ มกุฏสีวรรณฺโย ทุตฺติยปุตฺโต เทวานัมปิยติสฺโส นาม มหามหินฺทเถโรวาทเ ปตฺติฏฺฐาย มหาปุณฺณานิ กตฺวา จตฺตาฬิส วสฺसानิ รชฺชํ กาเรตฺวา กาลํ กตฺวา ดาวตีสเทวโลเก นิพฺพตฺติ ฯ ตโต มกุฏสีวรรณฺโย อุตฺติโย นาม จตฺตถปุตฺโต ทส วสฺसानิ รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตถา ตสฺเสว มหาสีโว นาม ปญฺจมปุตฺโต ตถา ตสฺเสว สุรัสฺติสฺโส นาม สตฺตมปุตฺโต ฯ

ตทา เสนो คุตฺโต จาติ เทว ทมิฬราชปุตฺตา สุรัสฺติสฺสราชานํ อปเนตฺวา อนุราธปุเร ทฺวาทส วสฺसानิ รชฺชํ กาเรสุ ฯ ตทา มกุฏสีวรรณฺโย อเสโโล นาม นวมปุตฺโต เสนคุตฺตราชานो อปเนตฺวา ทส วสฺसानิ รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตทา เอฬารो นาม ทมิฬราชา อเสลราชานํ อปเนตฺวา จตฺตจตฺตาฬิส วสฺसानิ รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตทา เทวานัมปิยติสฺสส นตฺตา กากวณฺณติสฺสรมฺณโย ปุตฺโต ทุฏฺฐคามณีกัษเณ นาม เอฬารราชานํ มาเตตฺวา ลงฺกาทียเ อนุราธปุเร

ทศตยคาถายตุถ วรรณนา

ปลงพระชนม์พระเจ้าเอฬาระเสียแล้ว ได้เป็นเอกราชใน เอกราชา อโหสิ ฯ อิติ โส เทวานัมปิยติสสส
อนุราชบุรี ในลังกาทวีป. พระเจ้าทศกัณฐคามณีภัยนั้น มรณวสโต ปจฉา ฉนนวุติวสสมตถเก รชช กาเรลิ ฯ
ได้ครองราชย์อยู่ในที่สุด ๙๖ ปี หลังจากปีสวรรคตของ
พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ด้วยประการฉะนี้.

ครั้งนั้น เทวานัมปิยติสสะเทพบุตรเห็นความที่
สังขารทั้งหลาย เป็นของไม่เที่ยง จุตติจากภพดาวดึงส์
ด้วยอริมุตตกาลกิริยา บังเกิดในสกุลเศรษฐีในลังกาทวีป
ในเวลาอายุได้ ๗ ขวบ บรรพชาแล้ว ได้เป็นพระอรหันต์.
แม้ชนเหล่าอื่นผู้อยู่ในลังกาทวีปนั้น บรรลุุมรรคผลเหลือ
ที่จะนับแล.

ตทา เทวานัมปิยติสสะเทพบุตรได้ สงฆารานัน
อนิจจังต์ ปลลิตวา อริมุตตกาลกิริยาย ดาวตีสภานโต
จวิตวา ลงกาทีเป เสฏฐิกุเล นิพพตติตวา สตตวสสิก-
กาเล ปพพชิตวา อรทา อโหสิ ฯ อญญเอปิ ตตถ
วลิตวา มคคผลปุตตา คณนปถ วิติวตตาดิ ฯ

กล่าวว่าการอยู่ในประเทศอันสมควร จบ.

ปฏิรูปเทสวาสกถา ฯ

กถาว่าด้วยความเป็นผู้มีบุญอันทำไว้ในก่อน

ปุพเพกตปุญญตากถา

(๙๒) ผู้มีกุศลอันสั่งสม คือ มีอธิการอันทำไว้
ปรารภพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชินาสพ
ในชาติที่ล่วงมาแล้วชื่อว่า ผู้มีบุญอันทำไว้ในก่อน.
แท้จริง บุคคลเห็นปานนี้ มีกุศลมูลอันหนาขึ้นแล้ว สดับ
เทศนาของพระพุทธเจ้า หรือพระสาวกของพระพุทธเจ้า
ย่อมบรรลुพระอรหัต ด้วยกุศลมูลนั้นนั่นแล เหมือน
พระเจ้ามหากัปปินะเป็นต้น. เพราะฉะนั้น ความที่บุคคล
เห็นปานนี้มีบุญอันทำไว้ในก่อน จึงตรัสว่า “เป็นมงคล.”
ในข้อนั้น มีเรื่องนี้ (เป็นอุทาหรณ์):-

(๙๓) ในอดีตกาล ได้มีช่างทอหูกประมาณพันคน
อยู่อาศัยในบ้านตำบลหนึ่งใกล้กรุงพาราณสี. ครั้งนั้น
พระปัจเจกพุทธเจ้าประมาณพันองค์ อยู่ในหิมวันตประเทศ
๘ เดือน มีประสงค์จะอยู่ในชนบท ๔ เดือนฤดูฝน ลงที่
ใกล้พระนครแล้ว ส่งพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ไปขอ
หัตถกรรมเพื่อทำเสนาสนะ. ครั้งนั้น ภริยาของหัวหน้า
ช่างทอหูก เดินไปพระนครด้วยกิจบางอย่าง พบพระปัจเจก-
พุทธเจ้าเหล่านั้น ถามแล้ว ฟังเรื่องนั้นกล่าวว่า “ท่าน
เจ้าข้า พวกดิฉันอยู่ในบ้านตำบลนี้ประมาณพันคน ใน
พวกดิฉัน คนหนึ่งๆ จักถวายภิกษาได้อองค์หนึ่งๆ พຽนี้
ขอท่านทั้งหลายโปรดรับภิกษาของพวกดิฉัน พวกดิฉันจัก
ทำแม่เสนาสนะแก่ท่านทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว เข้าไปบ้าน
บอกแก่ภรรยาทั้งหลาย.

วันรุ่งขึ้น แม่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย เข้าไป
ยังบ้านตำบลนั้น. ภรรยาทั้งหลาย มีฉันทะเป็นอันเดียวกัน
ถวายภิกษาแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ในที่สุดภักติก ได้
(ช่วยกัน) ทำบรรณศาลาหลังถวายแก่ท่าน. พวกเขา
บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายผู้จำพรรษาในบรรณศาลา
ของตนโดยเคารพแล้ว ได้ถวายจีวรแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า
เหล่านั้นผู้ออกพรรษาแล้ว. พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย
อนุโมทนาแล้วหลีกไป.

ช่างทอหูกเหล่านั้น จุตติจากภพนั้นแล้ว (บังเกิด)
ชื่อว่า คณเทพบุตร ในหมู่เทพดาชั้นดาวดึงส์ เสวยทิพย-
สมบัติในที่นั้น จุตติจากภพนั้นแล้ว บังเกิดในสกุลกุกุมพิ
กรุงพาราณสี ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสป.
บรรดาช่างทอหูกเหล่านั้น หัวหน้าช่างทอหูกเป็นบุตรของ

(๙๒) ปุพเพ กตปุญโย นาม อติชชาติสุ
พุทธปรจเจกพุทธชินาสเว อารพภ อุบัติตกุลโล
กตาทิกโร ฯ เอวรुโป ทิ อุตสนนกุลลมูลเ หุตวา
เตเนว กุลลมูลเเน พุทธสสุ วา พุทธสาวกสสุ วา
เทสนเ สุตวา อรหตต์ ปาปุณาติ ยถา มหากปปีน-
ราชาทโย ฯ ตสฺมา เอวรุปลส ปุพเพกตปุญญตา
มงฺคณนติ วุจฺจติ ฯ ตตฺริทเ วตฺตุ ฯ

(๙๓) อติเต พาราณสีสมีเป เอกสฺมี คาเม
สทสสมตตา เปสการา ปฏิวสีสุ ฯ ตทา สทสสมตตา
ปรเจกพุทฺธา อฏฺฐ มาเส ทิมวนเต วลิตฺวา จตฺตาโร
วลลิกเ มาเส ชนปเท วลิตฺกามา นครสมีเป โอตริตฺวา
เสนาสนกรณตถ์ หตถกมมเ ยาจิตุ อฏฺฐ ปรเจกพุทฺเ
เปสเสสุ ฯ ตทา เขฏฺฐเปสการภริยา เกณจิเทว กรณเเยน
นคฺเร คจฺจนฺตี เต ทิสฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตมตถ์ สุตฺวา
มยเ ภนฺเต อิมสฺมี คาเม สทสสมตตา วสนฺดา
อมฺहेสุ เอกกา เอกกสฺส ภิกฺขเ ทสฺสติ เสว
อมฺหากเ ภิกฺขเ คณฺหถ เสนาสนปีโว กาเรสุสมาติ
วตฺวา คามเ ปวิสีตฺวา มนุสฺसानเ อาโรเจสิ ฯ

ปรเจกพุทฺธาปิ ปุนทิวเส ตเ คามเ ปวิสีสุ ฯ
มนุสฺสา เอกจฺจนฺทา หุตฺวา เตสเ ภิกฺขเ ทตฺวา
ภตฺตคิจฺจาวสานเ ปณฺณสาลาสทสส กตฺวา เตสเ อทฺสุ ฯ
เต อตฺตโน ปณฺณสาลาโย วสฺสูปคเต ปรเจกพุทฺเ
สทกจฺจเ อฏฺฐหิตฺวา วสฺสเ วุตถานเ จิวโร อทฺสุ ฯ
ปรเจกพุทฺธา อนุโมทิตฺวา ปกฺกมสีสุ ฯ

เต ตโต จวิตฺวา ตาวตีเสสุ คณเทวปุตฺตา
นาม หุตฺวา ตตถ ทิพฺพสมปตฺตี อนุภวิตฺวา ตโต
จวิตฺวา กสฺสปพุทฺธกาเล พาราณสีโย กุกุมพิภฺกฺกุล
นิพฺพตฺตีสุ ฯ เตสุ เขฏฺฐเปสกาโร เขฏฺฐกุกุมพิภฺกฺส
ปุตฺโต ฯ ภริยาปิสฺส เขฏฺฐกุกุมพิภฺกฺสเสว ธีตา ฯ

หัวหน้ากุมภพินี. แม้ภริยาของเขา ก็เป็นธิดาของหัวหน้ากุมภพินีเหมือนกัน. ช่างทอหูกนอจากนั้น เป็นบุตรธิดาของกุมภพินีนอกจากนั้น. คนเหล่านั้นแม่ทั้งหมด เจริญวัยแล้ว เป็นภริยาสามีกันและกัน รวบรวมทรัพย์ได้แล้ว ให้ (ช่วยกัน) ทำบริเวณ ประดับด้วยห้องพันห้อง เมื่อทำการฉลองบริเวณ ถวายมหาทานสัปดาห์ ๑ แก่ภิกษุสองหมื่น รูปมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข วันสุดท้ายได้ถวายจิวร. ฝ่ายภริยาของหัวหน้ากุมภพินี ต้องการจะทำให้อดิเรก (มโหฬาร) บูชาพระศาสดาด้วยผ้าสาฎกดอกอังกาบมีค่าพันหนึ่ง และด้วยดอกอังกาบทั้งหลาย ประารณาว่า “พระเจ้าข้า ขอข้าพระองค์จงมีนามว่า อโนชา (อังกาบ) มีสิริระ มีวรรณะดั่งสีดอังกาบในสถานที่ข้าพระองค์บังเกิดแล้วๆ.” พระศาสดาทรงอนุโมทนาว่า “ขอความปรารถนาอย่างนั้นจงสำเร็จ” ดังนี้.

คนเหล่านั้นแม่ทั้งหมด ท่องเที่ยวไปในเทพดาและมนุษย์พุทธรันดร ๑ จุติจากเทวโลก ก่อนหน้าพระศาสดาของเราบังเกิด. บรรดาคนเหล่านั้น หัวหน้ากุมภพินีบังเกิดในราชสกุล ในกรุงกุกกุฏวัตติได้เป็นพระราชาพระนามว่า มหากัปปินะ. แม้บุรุษนอจากนั้น บังเกิดในสกุลอำมาตย์ ในกรุงกุกกุฏวัตตินั้นนั่นเอง. ส่วนภริยาของหัวหน้ากุมภพินีเป็นพระราชธิดาในกรุงสาคละ แคว้นมัททะ ได้มีพระนามว่า อโนชา เพราะมีพระสิริระ มีวรรณะ ดั่งสีดอังกาบ แม้สตรีนอจากนั้น เป็นธิดาอำมาตย์กรุงสาคละนั้นเหมือนกัน. คนเหล่านั้นแม่ทั้งหมดเจริญวัย (บรรลุนิติภาวะ) แล้วได้เป็นภรรยาสามีกันและกัน. เมื่อคนเหล่านั้นอยู่ร่วมกันด้วยความสมัครอย่างนั้น พระศาสดาของเราบังเกิดในโลก ประทับอยู่ในกรุงสาวัตถิ.

ภายหลังวันหนึ่ง พระเจ้ามหากัปปินะทรงสดับจากสำนักพาศนิกผู้มาจากกรุงสาวัตถิว่า “พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้ว พระธรรมเกิดขึ้นแล้ว พระสงฆ์เกิดขึ้นแล้ว” ทรงเกิดปีติและโสมนัส ทรงบูชาคำของพาศนิกเหล่านั้นด้วยทรัพย์สามแสน ตรัสว่า “พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงไปสำนักของพระราชเทวี รับทรัพย์สามแสน” ทรงพร้อมด้วยอมาตย์พันหนึ่ง เสด็จออก (อภิเนษกรรม์) ด้วยยานเทียมม้า อุทิศพระศาสดา.

วันนั้น แม้พระศาสดา ทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของพระราชาร่วมทั้ง

ตถุญเณ ดตถุญญกุกกุฏพิกานัน ปุตุตติธโร ฯ เต สพเพปิ วายปุตตา อญญมญญัน ชายปติกา หุตวา ธนัสสิริตวา คพทสทสสปปฎิณณติตติ ปริเวณมิ กาเรตวา ปริเวณมห์ กาเรนตา พุทอุปมุขสส วิสติภิกษุสทสสส สดตาทห์ มหาทานห์ ทตวา โอสานทิวเส จิวร์ อทสิ ฯ เขญจกุกกุฏพิกภริยา ปน อติเรกั กาดุกามา สทสสคชนเคน อโนชปุพพวณณสาฎกเคน อโนชปุพเพหิ จ สดถารุ ปุเชตวา อหิ ภนเต นิพพตตนิพพตตฎฐาเน อโนชปุพพวณณสิริรา อโนชนามกา โหมิติ ปฎุเจสิ ฯ สดถา เอว โหตุติ อนุโมติ ฯ

เต สพเพปิ เอกิ พุทธรันดร เทวมนุสเสสุ สสิริตวา อมหากั สดถุ นิพพตติโต ปุเรตรเมว เทวโลก จวิสุ ฯ เตสุ เขญจกุกกุฏพิกโก กุกกุฏวัตตินคเร ราชกุเล นิพพตติตวา มหากปปีโน นาม ราชา อโหสิ ฯ ตถุญเณ ปุริสาปี ตตเถว อมจจุเล นิพพตตา ฯ เขญจกุกกุฏพิกภริยา ตุ มพุทฐเจ สาคลนคเร ราชธิดา หุตวา อโนชปุพพวณณสิริราย อโนชา นาม อโหสิ ฯ ตถุญญา อตถิโยปี ตตเถว อมจจธิตโร ฯ เต สพเพปิ วายปุตตา อญญมญญัน ชายปติกา อहेสุ ฯ เอวเนเตสุ สมคคส์วาส วสนเตสุ อมหากั สดถา โลเก นิพพตติตวา สาวตถิยั วิทาลี ฯ

อเถกทิวส มหากปปีนราชา สาวตถิโต อาคตวาณิชาณั สนติกา พุทโธ อุปปนโน ธมโม อุปปนโน สงโฆ อุปปนโนติ สุตวา ปีติโสมนสสชาโต เตส วจัน ติหิ สดสทสเสหิ ปุเชตวา ตาตา เทเวีย สนติกั คนตวา ติณิ สดสทสทานิ คนถาติ วตวา อมจจสทสเสน สพุธี สดถารุ อุทสิสส อสสยาเนน นิภขมิ ฯ

สดถาปี ตัทิวส ปจจุสกาเล โลกั โวลเณโต สปริวารสส รณโย อรหโตปนิสสยั ทิสวา ตั

ราชบริพาร เมื่อจะเสด็จไปต้อนรับท้าวเธอ ทรงถือบาตร และจีวรเองทีเดียว เสด็จไปจากกรุงสาวัตถี ๑๒๐ โยชน์ ประทับนั่ง ทรงเปล่งพระฉัพพัตถนรังสี ณ ควางต้นนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำจันทรภาคา. ก็ในทางที่พระราชสาส์นเสด็จไป ได้มีแม่น้ำ ๓ สาย คือ แม่น้ำสายที่ ๑ ชื่อคงคา, สายที่ ๒ ชื่อนิลพาทา เป็นมหานทีสายหนึ่ง ซึ่งกว้างถึงครึ่งโยชน์, สายที่ ๓ ชื่อจันทรภาคา. พระราชาพร้อมทั้งราชบริพาร เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำเหล่านั้นโดยลำดับ ตรัสว่า “ชื่อว่า พระคุณของพระศาสดาพระองค์นี้ แผ่ไปภายใต้อะเวจี เบื้องบนกระทั่งภวคคพรหม ถ้าพระศาสดาพระองค์นี้เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไซ้ร้ ขอหลังกับม้าเหล่านี้ จงอย่า เปียก” ทรงทำสังฆกิจริยาแล้ว ทรงขับม้าไปบนหลังน้ำ. เพียงหลังกับม้าของม้าตัวหนึ่งก็ไม่เปียก. พระราชาพร้อม ทั้งราชบริพาร ทรงข้ามแม่น้ำสายที่ ๓ ด้วยอาการอย่าง นั้น ทอดพระเนตรเห็นพระฉัพพัตถนรังสี เสด็จลงจาก หลังม้า น้อมพระองค์เสด็จเข้าไปยังสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ทรงสดับอนุพุทฺธิกถา เป็น พระโสดาบัน ทรงผนวชโดยความเป็นเอหิภิกขุ ได้เป็นตั้ง พระเถระมีพรรษา ๑๐๐ ทรงบริขาร ๘.

แม้พระนางอินชาราชเทวี ทรงสดับการอุบัติแห่ง พระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงบูชาคำของพาวณชด้วยทรัพย์ แก้วแสน ทรงส่งพาวณชเหล่านั้นไปด้วยพระราชเสาวนีย์ว่า “ไปเถิด พ่อทั้งหลาย” อันเหล่าภริยาของพวกอำมาตย์ผู้ โดยเสด็จกับพระราชาแวดล้อมแล้วเสด็จออก (อภิเนษ-กรรมณ) ด้วยยานคือรถ อุทิศพระศาสดา เสด็จข้ามแม่น้ำ เหล่านั้น โดยนัยก่อนนั้นแล. พระศาสดาทรงดำริว่า “เมื่อสตรีเหล่านี้เห็นสามีของตน ความกำหนดด้วย อำนาจความพอใจ จะพึงเกิดขึ้นทำอันตรายแห่งมรรค, ฉันทราคะนั้นจักไม่อาจทำได้อย่างนี้” ได้ทรงทำโดย ประการที่ชนเหล่านั้น จะไม่เห็นกันและกันได้. สตรีเหล่า นั้นแม่ทั้งหมด ข้ามแม่น้ำสายที่ ๓ แล้ว ไปสำนัก พระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งสดับอนุพุทฺธิกถา เป็น พระโสดาบัน. ภิกษุแม่เหล่านั้น สดับธรรมที่ทรงแสดงแก่ สตรีเหล่านั้น บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทา. พระศาสดาทรงคลายฤทธาภิสังขาร. ลำดับนั้น สตรีเหล่า นั้นเห็นสามีเหล่านั้นบวชแล้วทูลขอบรรพชากะพระศาสดา. พระศาสดาทรงดำริว่า “อุปลวรรณมาจมา.” พระเถรี

ปจฺจกคฺจณฺโตะ สยเมว ปตตจิวรรมาทาย สวาทถิตโต วิสตีโยชนสตี คนฺตวา จนนทากานทีตีเร นีโครธมุเล ฉพพณฺณรสีโย วิสฺสชเชนโต นิสีตี ฯ รมฺโถ คตมคฺเค จ ติสโส นทีโย อหฺลฺลํ ปจฺมา คจฺคา นาม ทุตฺติยา นิลพาทา อทฺตมโยชนวิตถารา เอกา มหานที ตุตฺติยา จนนทากา นาม ฯ ราชสา สปริวารโ ตา ปฏิปาฏิยา ปตฺวา เอตลฺล สตถุ คฺคฺนา นาม เหมจฺจา อวิจิตอฺปฺริ ยาว ภวคฺคา ปตฺถกฺกา สจฺเจ เอส สตถา สมฺมาสมฺพุทฺโธ อิมสฺส อสฺसानํ ชูรปฺปฏิจฺฉานี มา เตเมเนตฺตติ วตฺวา สจฺจกิริยํ กตฺวา อุกทปฺปฏิเจเน อสฺเส ปกฺขนฺทาเปลิ ฯ เอกอสฺสสฺสาปิ ชูรปฺปฏิจฺฉิมตฺตํ น เตมี ฯ เอวํ โส สปริวารโ ตตฺติยํ นที อติกกมิตฺวา ฉพพณฺณรสีโย ทิสฺวา อสฺสปฺปฏิจฺฉิตโต โอตริตฺวา โอนตลฺลโร สตถุ สนฺตีกํ คนฺตวา วนฺทิตฺวา นิลินฺโน อนฺนุพุทฺธิกถํ สุตฺวา โสตาปนฺโน หุตฺวา เอหิภิกฺขุภาเวเน ปพฺพชิตฺวา อจฺจปฺริกฺขารธโร วสฺสสติกตฺ-เถโร วิย อโหสิ ฯ

อนชชา เทวีปิ พุทฺธาทีนํมุปฺปตฺตี สุตฺวา วาณิชาณํ วจฺนํ นวตี สตสทลฺลเสตี ปุชฺเชตฺวา คจฺจถ ตาตติ เต อฺยุโยชฺเชตฺวา รมฺภยา สทฺธิ คตอมจฺฉานํ ภริยาตี ปริวฺตฺตา สตถารํ อุกทิสฺส รถยานเน นิกฺขมฺนตี ปฺริมนเยเนว ตา นทีโย อติกกมิตฺ ฯ สตถา อิมาสํ อตฺตโน สามิเก ปสฺสนตีณํ ฉนฺทราโค อฺปฺปชฺชิตฺวา มคฺคนฺตรายํ กเรยฺย โส เอวํ กาทุํ น สกฺขิสฺสตีตี จินฺเตตฺวา ยถา เต อญฺญมมฺยณํ น ปสฺสนตี ตถา อกาลิ ฯ ตา สพฺพปาปิ ตตฺติยํ นที อติกกมิตฺวา สตถุ สนฺตีกํ คนฺตวา วนฺทิตฺวา นิลินฺนา อนฺนุพุทฺธิกถํ สุตฺวา โสตาปนฺนา ชาตา ฯ เตปิ ภิกฺขุ ตาลํ เทลิตฺถมฺมํ สฺถนฺตา สทฺ ปฏิสมฺภทาตี อรหฺตตํ ปตฺตา ฯ สตถา อิทธาภิสังขารํ ปฏิปฺปสฺสมภสิ ฯ อถ ตา เต ปพฺพชิตฺวา ทิสฺวา สตถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิสฺสุ ฯ สตถา อฺปฺปลวณฺณมา อากจฺจตฺตติ จินฺเตสิ ฯ เถรี อากคนฺตวา ตา ปพฺพชฺเชตฺวา อาทาย สวาทถิตฺติ ภิกฺขุณฺปสฺสยํ คตา ฯ ตาปิ สพฺพปา อรหฺตตํ ปตฺตา ฯ สตถาปิ ภิกฺขุสทลฺลสํ อาทาย อากาเสเน

มาให้สตรีเหล่านั้นบรรพชาแล้ว พาไปที่สำนักภิกษุณีใน เขตวนั อคมาสีติ ฯ
กรุงสาวัตถี. สตรีแม่เหล่านั้นทั้งหมด บรรลุพระอรหัตแล้ว.
แม้พระศาสดาก็ได้ทรงพาภิกษุพันรูป เสด็จไปพระเชตะวัน
ทางอากาศแล.

**เรื่องพระมหากัปปิณะมาในอรรถกถาเอกนิบาต
อังกุตตรนิกายเป็นต้น.**

เอกงคุตตรวณนาทีสุ มหากัปปิณฑเถรวตถุ ฯ

(๙๔) อีกอย่างหนึ่ง แม้เพราะเหตุที่ผู้มีบุญอันมิได้
ทำไว้ เมื่อได้พัสดุที่ถึงพร้อมด้วยอานุภาพ ย่อมประสบ
ทุกข์, (ส่วน) ผู้มีบุญอันได้ทำไว้ (ได้พัสดุเช่นนั้น) ย่อม
ประสบสุข. อนึ่ง เพราะเหตุที่ผู้มีบุญอันมิได้ทำไว้ ย่อมไม่
อาจรับสิริที่คนเหล่านี้ แม้ให้ไว้ได้ สิรินั้น ย่อมเข้าหาผู้มี
บุญเท่านั้น จึงควรเห็นว่า ความเป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้ใน
ก่อนเป็นมงคล. ในข้อนี้ มีเรื่องเหล่านี้ (เป็นอุทาหรณ์):-

[๙๔] อปิจ ยสฺมา อกตปุญฺเอย อานุภาว-
สมฺปนฺนํ วัตถุํ ลภนฺโต ทุกฺขํ ปาปฺณาติ กตปุญฺเอย
สุโข ยสฺมา จ อกตปุญฺเอย ปเรหิ ทินฺนปิ สิริ
คเหตุํ น สกโกติ สา สิริ ปุญฺญวณฺตเมวูปคตา
ตสฺมาปิ ปุพฺเพกตปุญฺเอยตา มงฺคฺลนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ
ตตฺริมาณี วัตถุณี ฯ

(๙๕) ในอดีตกาล พราหมณ์พี่น้อง ๔ คนในกรุง
พาราณสี บวชเป็นฤาษี สร้างบรรณศาลาตามลำดับกัน
อยู่ในทิววันตประเทศ บรรดาดาบสพี่น้องเหล่านั้น ดาบส
พี่ชายใหญ่ทำกาละแล้วบังเกิดเป็นท้าวสักกะ. ท้าวเธอ
ทรงทราบ เหตุนี้แล้ว วันหนึ่ง เสด็จเข้าไปหาดาบส
หัวหน้า ทรงไหว้แล้วตรัสถามว่า “ท่านผู้เจริญ ท่าน
ต้องการอะไร ?” ก็ดาบสนั้น เป็นโรคผอมเหลือง เพราะ
ฉะนั้นจึงกล่าวว่า “อาตมาภาพต้องการไฟ.” ท้าวสักกะ
ตรัสว่า “ท่านผู้เจริญ ผิดว่าท่านต้องการไฟ, ขอท่านพึง
เอามือเคาะพรำไต้เล่มนี้ แล้วกล่าวว่า “เจ้าจงนำพินมา
ก่อไฟ, พรำไต้เล่มนี้ จักทำอย่างนั้น” ได้ประทานพรำไต้
แก่ดาบสนั้นแล้ว มีดกัตี ขวานกัตี ชื่อว่า วาสีฬรสุกะ
ด้วยสามารถสอดเข้าไปในด้าม.

[๙๕] อตีเต พาราณสีโย จตฺตารโ ภาดโร
พฺราหฺมณา อิลิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ทิมวติ ปฏฺฐิปาฏฺฐิยา
ปณฺณสาลํ กตฺวา วสีสุ ฯ เตสุ เชฏฺฐภาดฺตา กาลํ
กตฺวา สกโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ โส ตํ การณํ
ยตฺวา เอกทิวสํ เชฏฺฐกตฺวาปสํ อุปคฺนตฺวา วนฺทิตฺวา
ภนฺเต เกน เต อตฺถเกติ ปุจฺฉิ ฯ โส ปน ปณฺฑโรโค
ตสฺมา อคฺคินา เม อตฺถเกติ อาห ฯ สกโก ยถิ
ภนฺเต อคฺคินา อตฺถเก อิมํ หตฺถเณน ปหฺริตฺวา ทารุณี
อาหฺริตฺวา อคฺคิ กโรหิตฺติ วเทยฺยาสิ อโย ตถา
กริสฺสตีติ วัตฺวา ตสฺส วาสีฬรสุกํ อทาสิ ฯ
วาสีฬรสุโก นาม ทณฺเต ปเวสนวเสน วาสีฬิ ฬรสุปิ ฯ

ท้าวสักกะเสด็จเข้าไปหาดาบสรูปที่ ๒ ตรัสถาม
อย่างนั้นเหมือนกัน. ทางข้างมืออยู่ใกล้บรรณศาลาของ
ดาบสนั้น. ดาบสนั้นถูกข้างทั้งหลายรบกวน จึงกล่าวว่า
“ทุกข์เกิดขึ้นแก่อาตมาภาพ ด้วยอำนาจแห่งข้างทั้ง
หลาย, ขอจงโปรด นำข้างเหล่านั้นให้หนีไป.” ท้าวสักกะ
จึงตรัสว่า “ท่านผู้เจริญ เมื่อท่านตีกลองหน้หานี้ เหล่า
ปัจเจกมิตรของท่านจักหนีไป, เมื่อตีกลองหน้หานี้ เสนามี

สกโก ทุติโย อุปคฺนตฺวา ตเถว ปุจฺฉิ ฯ ตสฺส
ปณฺณสาลาย หตฺถิมคฺโค โหติ ฯ โส หตฺถิหิ อุปทฺทฺโต
หตฺถินิ วเสน เม ทุกฺขํ อุปฺปชฺชติ เต ปลาเปหิตฺติ
อาห ฯ สกโก ภนฺเต อิมสฺมี เภริตฺเตเล ปหฺนฺเ
ตุมหากํ ปจฺจามิตฺตา ปลาเยสฺสนฺติ อิมสฺมี ปหฺนฺเ
เมตฺตจิตฺตา หุตฺวา จตฺรงฺคินิโย เสนา ปรีวาเรสฺสนฺตีติ
วัตฺวา ตสฺส เอกํ เภริ ทตฺวา ตติยปี อุปคฺนตฺวา

องค์ ๔ จัก (กลับ) มีจิตเมตตาแล้วห้อมล้อม (รักษา)” ประทานกลองลูกหนึ่งแก่ดาบสนั้นแล้ว เสด็จเข้าไปหาแม่ดาบสรูปที่ ๓ ตรัสถามอย่างนั้นเหมือนกัน แม่ดาบสนั้นก็เป็นโรคผอมเหลือง เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า “อาตมาภาพต้องการนมลัม.”

ท้าวสักกะประทานหม้อนมลัมหม้อหนึ่งแก่ดาบสนั้น แล้วตรัสว่า “ถ้าท่านปรารถนา ฟังคำว่าหม้อนมลัมนี้ลง, นมลัมจักกลายเป็นแม่น้ำใหญ่ ทำห้วงน้ำใหญ่ให้หลากไป แล้ว อาจยึดเอาราชสมบัติให้แก่ท่านได้” แล้วเสด็จหลีกไป ตั้งแต่นั้นพราโด้ก็ก่อไฟแก่ดาบสหัวหน้า. เมื่อดาบสรูปที่ ๒ ตีหน้ากลอง ช่างทั้งหลายก็หนีไป. ดาบสรูปที่ ๓ ก็ฉันทนมลัม.

ครั้งนั้น สุกรตัวหนึ่งเที่ยวไปในที่บ้านเก่า เห็นดวงมณีอันถึงพร้อมด้วยอานุภาพ จึงเอาปากคาบแล้วเหาะขึ้นสู่อากาศด้วยอานุภาพของดวงมณีนั้น พบเกาะแห่งหนึ่งในท่ามกลางกลางสมุทรจึงลงอยู่ภายใต้ต้นมะเดื่อต้นหนึ่ง. วันหนึ่ง สุกรนั้นวางดวงมณีไว้ข้างหน้า แล้วม่อยหลับไปที่โคนต้นไม้ ที่นั้นบุรุษชาวแคว้นกาลิคนหนึ่งถูกมารดาบิดาขับออกจากเรือน เป็นกรรมกร (กลาสี) ของนายเรือทั้งหลายขึ้นสู่เรือแล้ว เมื่อเรืออัปปาง ในท่ามกลางสมุทร นอนบนแผ่นดินกระดาน (ลอยไป) ถึงเกาะนั้น แสวงหาผลพลอยอยู่ เหลือบเห็นสุกรนั้นกำลังหลับ จึงค่อยๆ เดินไปฉวยได้ดวงมณี เหาะขึ้นสู่อากาศด้วยอานุภาพแห่งดวงมณีนั้น นั่งบนกิ่งมะเดื่อ คิดว่า “สุกรตัวนี้ ชะรอยจะเที่ยวไปสู่อากาศด้วยอานุภาพแห่งดวงมณี จึงอยู่ที่นี้, เราฆ่าสุกรตัวนี้ กินเนื้อแล้วจึงไป น่าจะเหมาะ” จึงหักไม้ท่อนหนึ่ง โยนลงบนศีรษะสุกรนั้น.

สุกรผวาตื่น ไม่เห็นดวงมณี เที่ยวชมชานไปข้างนี้ข้างโน้น. บุรุษนั้นหัวเราะ สุกรแหงนหน้าดูข้างบน เห็นบุรุษนั้น จึงเอาศีรษะชนต้นไม้ที่ตายที่นั่นนั่นเอง บุรุษนั้นลง (จากต้นไม้) ก่อไฟปิ้งเนื้อสุกรนั้นกินแล้ว เหาะขึ้นสู่อากาศ ไปทางที่สุดหิมวันตประเทศ เห็นอาศรมบท (พัก) อยู่ในอาศรมของฤษีหัวหน้า ๒-๓ วัน เห็นอานุภาพแห่งพราโด้ จึงบอกอานุภาพแห่งดวงมณีของตน แล้วกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงรับดวงมณี นี้แล้วให้พราโด้แก่ข้าพเจ้าเถิด.” ฤษีปรารถนาจะเที่ยวไปในอากาศ

ตเถว ปุจฉิ ๗ โสปี ปณทุโรโค ตสฺมา ทธินา เม อตุโถติ อาห ๗

สกุโก ตสฺส เอกํ ทธิมภูํ ทตฺวา สเจ ตุมฺเห อิจฺจมาณา อิมํ อาวภูญฺญายถ มหานที หุตฺวา มโหมิ ปวตฺเตตฺวา ตุมฺหากํ รชชํ คเหตุวา ทาตุํ สกุขิสฺสตีติ วตฺวา ปกฺกามิ ๗ ตโต ปฏฺจาย วาสีฬรฺสุโก เขภูจฺสส อคฺคิ กโรติ ๗ ทฺติเยน ภาริตฺเล ปทฺญฺหตฺถิ ปลายนฺติ ๗ ตติโย ทธี ปรีภฺยชติ ๗

ตทา เอกํ สุกโร ปุราณคามภูจฺจาเน จรนฺโต อานุภาวสมฺปนฺนํ มณฺธิณฺท์ ทิสฺวา มุเชน ทิสิตฺวา ตสฺसानุภาเวเน อากาสํ อุปฺปติตฺวา สมฺพุทฺทมชฺเช เอกํ ทิปกํ ทิสฺวา โอตริตฺวา เอกสฺส อุทุมฺพร- รุกฺขสฺส เหฏฺฐา วิหาลิ ๗ โส เอกทิวสํ รุกฺขมฺมูล มณฺธิณฺท์ ปุโรโต จเปตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิ ๗ อเถโก กาสีรฺภูจฺวาสิกฺปุริโส มาตาปิตฺุติ เคหา นิภฺกทฺตฺโต นาวิกานํ กมฺมกโร หุตฺวา นาวํ อภิรฺยห สมฺพุทฺทมชฺเช ภินฺนาย นาวาย ผลเก นิปนฺโน ตํ ทิปกํ ปตฺวา ผลาผลํ ปรีเยสนฺโต ตํ สุกโร นิทฺทายนฺตํ ทิสฺวา สณิกํ คนฺตฺวา มณฺธิณฺท์ คเหตุวา ตสฺसानุภาเวเน อากาสํ อุปฺปติตฺวา อุทุมฺพรสาขาย นิสินฺโน อยมิสมฺสฺसानุภาเวเน อากาสํ จริตฺวา อิวสฺติ มญฺเญ มยา อิมํ มาเรตฺวา มंसํ ขาทิตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา เอกํ ทณฺทกํ ภยฺชิตฺวา ตสฺส สีเส ปาเตสิ ๗

สกุโร ปพุชฺฌิตฺวา มณฺธิ อปฺสฺสนฺโต อีโต จิตฺ จ กมฺปมาโน วิจฺริ ๗ โส ปุริโส หลิ ๗ สุกโร อุทุมฺมูลโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา สีเสน ตํ รุกฺขํ ปทฺริตฺวา ตตฺเถว มโต ๗ โส โอตริตฺวา อคฺคิ กตฺวา ตสฺส มंसํ ปจิตฺวา ขาทิตฺวา อากาสํ อุปฺปติตฺวา ทิมวณฺต- มตฺถเกเน คจฺจนฺโต อสฺสมปฺทํ ทิสฺวา เขภูจฺอิลิโน อสฺสเม ทฺวิหํ ตีหํ วสิตฺวา วาสีฬรฺสุกฺสฺसानุภาวํ ปสฺสิตฺวา อตฺตโน มณฺธิสฺसानุภาวํ กเถตฺวา ภนฺเต อิมํ คเหตุวา วาสีฬรฺสุกํ เม เทถาติ อาห ๗ อิลิ

จึงรับดวงมณีแล้วได้ให้พราโต้นอกนี้แก่เขา. เขาถือเอาพราโต้นั้นไปได้หนอยหนึ่ง เคาะพราโต้นั้นแล้วกล่าวว่า “เจ้าจงตัดศีรษะของฤษีนี้ แล้วนำดวงมณีมา.” พราโต้นั้นทำอย่างนั้น.

เขาซ่อนพราโต้นั้นไว้ในที่กำบัง เข้าไปหาฤษีรูปที่ ๒ (พัก) อยู่ชั่ววันเล็กน้อย เห็นอานุภาพแห่งกลอง จึงให้ดวงมณีแล้วถือเอากลอง ให้พราโต้นั้นตัดศีรษะแม่ของดาบสรูปที่ ๒ นั้นโดยนัยก่อนนั้นแล เข้าไปหาดาบสรูปที่ ๓ เห็นอานุภาพแห่งหมอนมถัมจึงให้ดวงมณีแล้วถือเอาหมอนมถัม ให้พราโต้นั้นตัดศีรษะแม่ของดาบสรูปที่ ๓ นั้นอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วถือเอาสิ่งทั้งหมด เหาะขึ้นสู่อากาศ ลงในที่ไม้อกลกรุงพาราณสี ส่งหนังสือไปในมือของบุรุษผู้หนึ่ง ถึงพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า “พระเจ้ากรุงพาราณสีจะรบหรือให้ราชสมบัตินี้แก่เรา.” พระราชาทรงสดับสาส์นเสด็จออกด้วยหมายพระราชหฤทัยว่า “จักจับโจร” บุรุษนั้นตีกลองแล้ว เสนามืองค์ ๔ แวดล้อมบุรุษนั้นแล้ว. เขาทราบข่าวพระราชายกพลมา จึงเทหมอนมถัม. แม่น้ำใหญ่ไหลหลากไปแล้ว. มหาชนจมลงในมถัมไม่อาจจะข้ามขึ้นได้. เขาเคาะพราโต้นั้นพลางกล่าวว่า “เจ้าจงนำพระเศียรของพระราชามา.” พราโต้นั้นไปนำเอาพระเศียรมาวางไว้ที่แทบเท้าแล้ว. แม่น้ำหนึ่งก็ไม่อาจยกอาวุธขึ้นได้. บุรุษนั้นอันพลหมู่ใหญ่ห้อมล้อม เข้าไปสู่พระนครให้ทำการอภิเษก ได้เป็นพระราชานามว่า ทิวาหนะแล้วแล.

เรื่องสุกรได้มณี มาในทิวาหนชาตก ทุกนิบาต.

(๙๖) ดังได้สดับมา พราหมณ์ (ผู้รู้) ลักษณะสิริคนหนึ่งอาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี. วันหนึ่ง เขาคิดว่า “อนาถบิณฑิกเศรษฐีนี้เป็นทุกตะ แล้วกลับเป็นอิสระอีก, ทำไฉนเราจะพึงลักสิริของเศรษฐีนั้นมาได้” ได้ไปเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐี. ก็เศรษฐีมีไก่ขาวปลอดเปรียบด้วยสังข์ขัดขังไว้ในกรงทอง, สิรินั้นตั้งอยู่ที่หงอนของมัน. พราหมณ์ไปในเรือนของเศรษฐีนั้น อันเศรษฐีทำลักการะและสัมมานะแล้วถามว่า “ท่านมาเพื่อประสงค์อะไร?”

อากาศ จริตกาโม มณี คเหตวา อิตริ์ ตสส อทาลี ๑ โส ตํ คเหตวา โลกํ คนตวา วาสีฬรสุกั ปหริตวา อิมสส สีสํ ฉินทิตวา มณี อาทราติ อาท ๑ วาสีฬรสุโก ตถา อกาลิ ๑

โส วาสีฬรสุกั ปฏิจฉนณฏจาเน จเปตวา ทุตติยํ อีสึ อุปคนตวา กติปาหิ วลิตวา เภริยานุภาวํ ทิสวา มณี ทตวา เภริ คเหตวา ปุริมเนเนว ตสสาปิ สีสํ ฉินทาเปตวา ตติยํ อุปคนตวา ทธิฆฏสสานุภาวํ ทิสวา มณี ทตวา ทธิฆฏํ คเหตวา ตเถว ตสสาปิ สีสํ ฉินทาเปตวา สพุพิ อาทาย อากาสํ อุปปิตตวา พาราณลिया อวิทุเร โอตริตวา พาราณสิรมโย ยุทฺธํ วา เม เทตุ รชชํ วาติ เอกสส ปุริสสส หตเถ ปณณํ เปเสสิ ๑ ราชา สาสนํ สุตวา โจรํ คณทิสลามิติ นิภขมิ ๑ โส เภริ ปหริ ๑ จตฺรงคินิ เสนา ตํ ปริวาเรสิ ๑ รมโย อวตฺตรณภาวํ ฌตวา ทธิฆฏํ วิสสชเชสิ ๑ มหันทิ ปวตติ ๑ มหาชโน ทธิมทิ โอสิติตวา อุตตริตุํ นาสกชิ ๑ โส วาสีฬรสุกั ปหริตวา รมโย สีสํ อาทราติ อาท ๑ โส คนตวา สีสํ อาทริตวา ปาทมูล นิภขชิ ๑ เอโกปิ อาวุธํ อุกชิปิตุํ นาสกชิ ๑ โส มหนเตน พเลน ปริวุโต นครํ ปวิสิตวา อภิเสกํ กาทเวตวา ทิวาหนโน นาม ราชา อโหสิติ ๑

ทุกนิบาต ทิวาหนชาตก มณิลทศสุกรวตฺถ ๑

[๙๖] สาวตถิยํ กิเรโก สิริลภขณพราหมโณ ปฏิวสตี ๑ โส เอกทิวสํ อัยํ ทุคคโต หุตวา ปุน อิสสโร ชาโต ยนฺนุนาหํ ตสส สิริ เถเนตวา อาคจเฉยยนติ ฉินเตตวา อนาถปิณฑิกสส ชรํ อคมาสิ ๑ เสฏฺฐิสส ปน สพพสเสโต ไรตสงขบปฏิภาโค กุกุกุโฏ สฺวณณปณชเร จปิโต อตถิ ตสส จุฬายํ สิริ ปติฏฺฐาสิ ๑ พฺราหมโณ ตตถ คนตวา เสฏฺฐินา กตสการสมมานโน กิมตถํ อาคโตสิตี ปุฏฺฐาจิ กตถ

ตรวจดูว่า “สิริตั้งอยู่ที่ไหนหนอ ?” ทราบว่า “ที่หนองไก่อ” จึงกล่าวว่า “ท่านมหาเศรษฐี ข้าพเจ้าบอภนตกะมาณพ ๕๐๐ คน, มาณพและข้าพเจ้าอาศัยไก่อตัวหนึ่ง ซึ่งชันไม่เป็นเวลา ก็ลำบาก ทราบว่าไก่อตัวนี้ชันเป็นเวลา, ข้าพเจ้ามาเพื่อต้องการไก่อตัวนี้ ขอโปรดให้ไก่อตัวนี้แก่ข้าพเจ้าเถิด.” เศรษฐีกล่าวว่า “จงจับเอาไปเถิด พรหมณ์ ข้าพเจ้าให้ไก่อแก่ท่าน.” ในขณะที่เศรษฐีกล่าวว่า “ให้” เท่านั้น สิริหายไปจากหนองไก่อนั้น ตั้งอยู่ที่มณีนครเศรษฐีวางไว้เหนือศิระ. พรหมณ์รู้เรื่องนั้นจึงขอแม่ซึ่งมณี. ในขณะที่เศรษฐีกล่าวว่า “ให้มณี” เท่านั้น สิริหายไปจากมณีนคร ตั้งอยู่ที่ไม้ตระหวัดอันเศรษฐีวางไว้เหนือศิระ. พรหมณ์นั้นรู้เรื่องนั้น จึงขอไม้ตระหวัดนั้น. ในขณะที่เศรษฐีกล่าวว่า “ให้” เท่านั้น สิริหายไปจากไม้ตระหวัดนั้น ตั้งอยู่ที่ศิระแห่งอัครมเหล็ของเศรษฐี นามว่า บุญลักษณะเทวี.

พรหมณ์รู้เรื่องนั้น คิดว่า “ภณทะนั้น (คือภริยา) เศรษฐีไม่ยอมสละ, เราไม่อาจแม่จะขอได้” จึงบอกแก่เศรษฐีตามความเป็นจริง กล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่อาจจะลักสิริของท่านได้, ของๆ ท่าน จงเป็นของท่านผู้เดียวเถิด” แล้วหลีกไป. ความเป็นอิสระ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาในเวทตาสังยุตว่า “สิริ เป็นที่นอนแห่งโคะทั้งหลาย” ดังนี้ ชื่อว่า สิริ.

ในอรรถกถาเวทตาสังยุตนั้น ท่านกล่าวว่า “ความเป็นอิสระ ชื่อว่า สิริ. บทว่า อาสโย ได้แก่เป็นสถานที่อยู่. แท้จริง เมื่อความเป็นอิสระมีอยู่ตรงหน้า โคะทั้งหลาย ย่อมมาทางบกบ้าง ทางน้ำบ้างที่เดียว. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาค จึงตรัสค่านั้น.

เพราะฉะนั้น สิรินั้นย่อมสำเร็จได้ด้วยอานุภาพแห่งบุญ. สิริแม้นั้น โดยความก็คือ สมบัติแห่งบุญ กำลังแห่งบุญนั่นเอง; เพราะฉะนั้น ผู้มีบุญน้อย จึงไม่อาจรับเอาสิริแม้ที่คนเหล่าอื่นให้แล้วได้เลยแล.

เรื่องพรหมณ์ผู้ลักสิริ จบ.

นุ โข สิริ ปติภูจिताติ โอลอยกมาโน กุกกุฏจุฬายนติ ฌตวา อหฺ มหาเสฏฺฐิ ปญฺจมาณวสเด มนฺเต วาเจมิ อกาลราวี เอกํ กุกกุฏํ นิสฺสาย เต จ มยณฺจ กิลมาม อยณฺจ กิร กุกกุฏํ กาลราวี อิมสฺสตถาย อาคโตมฺหิ เทหิ เมตฺนติ อาห ๑ คณฺห พฺราหฺมณฺ เทมิ เต กุกกุฏนฺติ ๑ เทมิติ จ วุตตฺกฺขณฺเยว สิริ ตสฺส อปคฺนตฺวา อฺสฺสิสฺสเก จปิตมณฺนิมฺหิ ปติภูจฺจาสิ ๑ พฺราหฺมโณ ตํ ฌตฺวา มณฺีปี ยาจิ ๑ มณฺี เทมิติ วุตตฺกฺขณฺเยว สิริ ตโต อปคฺนตฺวา อฺสฺสิสฺสเก จปิตอารกฺขยฺภูจฺยํ ปติภูจฺจาสิ ๑ โส ตํ ฌตฺวา ตปี ยาจิ ๑ เทมิติ วุตตฺกฺขณฺเยว สิริ ตโต อปคฺนตฺวา ปุณฺณลกฺขณฺเทวียา นาม เสฏฺฐิโน อคฺคฺมฺหเลีย สีสฺเส ปติภูจฺจาสิ ๑

พฺราหฺมโณ ตํ ฌตฺวา อวิสฺสชฺชียํ ภณฺทเมตํ ยาจิตฺปี น สกฺโกมิติ จินฺเตตฺวา เสฏฺฐิสฺส ยถาภูตํ อจฺจิกฺขิตฺวา น สกฺกา ตว สิริ เณฺนตํ ตว สฺนตํ ตเวว โหตฺติ วตฺวา ปกฺกามิ ๑ สิริ นาม อิสฺสรียํ ยํ สฺนธาย เทวตาสฺยุดฺเต วุตฺตํ ภควตฺวา สิริ โภคานมฺลโยติ ๑

สิริติ อิสฺสรียํ ๑ อาสโยติ วสนฺภูจฺจานํ ๑ อิสฺสรียเ หิ อภิมฺชิภูเต ธลโตปี ชลโตปี โภคา อาคจฺจนฺติเยว ๑ เตเนตํ วุตฺตนฺติ ตพฺพณฺณนายํ วุตฺตํ ๑

ตสฺมา สฺวา ปุณฺณานุภาเวน ลิชฺฌตฺติ ๑ สฺวาปตฺถโต ปุณฺณสมฺปตฺติ ปุณฺณพลเมว ตสฺมา อปฺปปุณฺโณ ปเรหิ ทินฺนมฺปี สิริ คเหตุํ นาสกฺขิเยวาทิ ๑

สิริโจรวตฺถ ๑

(๙๗) ก็เมื่อพราหมณ์นั้นหลีกไปแล้ว เศรษฐีไปยัง พระเชตะวันกราบทูลเรื่องทั้งหมดแด่พระศาสดา. พระศาสดา ตรัสว่า “คฤหบดี ลีริของชนเหล่าอื่นย่อมไปในที่อื่นใน บัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ แม้ในกาลก่อน ลีริที่พวกคนมีบุญน้อย ทำให้เกิดขึ้นแล้ว ก็ไปแทบเท้าของเหล่าชนผู้มีบุญ เท่านั้น.” อันเศรษฐีนั้นทูลอ่อนวอนแล้ว ทรงนำอดีต นิทานมา :-

ในอดีตกาล ได้มีบุรุษหาพินคนหนึ่ง ในกรุงพาราณสี. วันหนึ่ง เขาชนพินมาจากป่า ไม่อาจ (จะไปให้) ท้นประตู เมืองในเวลาได้ (ไปไม่ทันเวลาปิดประตูเมือง) จึงนอนที่ ศาลเทพารักษ์แห่งหนึ่งในเวลาเย็น ผุ่งไก่อเป็นอันมาก แม้ ที่ถูกปล่อยไว้ใกล้ศาลเทพารักษ์ (เทวสถาน) นอนอยู่บน ดันไม้ต้นหนึ่ง ไม่ไกลศาลเทพารักษ์นั้น. บรรดาไก่เหล่านั้น ไก่ตัวที่นอนข้างบนตัวหนึ่ง เวลาใกล้รุ่งถ่ายอุจจาระรดลง บนตัวของไก่ตัวที่นอนอยู่ข้างใต้ เมื่อไก่ตัวได้กล่าวว่า “ใครถ่ายอุจจาระรดลงบนตัวเรา?” กล่าวว่า “เราไม่ทัน พิจารณา ถ่ายลงไป” ดังนี้แล้วกลับถ่ายซ้ำลงไปอีก.

ทีนั้น ไก่ทั้ง ๒ ตัวนั้น ได้ทำการทะเลาะกันว่า “อะไรเป็นกำลังของเจ้าๆ?” ทีนั้น ไก่ตัวได้พูด (อวด) ว่า “ใครฆ่าเราแล้วบึ่งที่ถ่านไฟ กินเนื้อที่สุกแล้ว จะได้ทรัพย์ พันกหาปณะแต่เช้าตรู่.” ส่วนไก่ตัวบนก็พูด (อวดบ้าง) ว่า “พ่อคุณ! เจ้าคุยโวด้วยกำลังมีประมาณเท่านี้ ใครกิน เนื้อล่าของเรานั้น ก็จะเป็นพระราชา; คนกินเนื้อข้าง นอก, ถ้าเป็นบุรุษก็จะได้ตำแหน่งเสนาบดี, ถ้าเป็นสตรีจะ ได้ตำแหน่งอัครมเหสี; ส่วนคนกินเนื้อติดกระดูก, ถ้าเป็น คฤหัสถ์จะได้ตำแหน่งขุนคลัง, ถ้าเป็นบรรพชิต จะได้เป็น ราชกุลปกะ (ผู้เข้าถึงราชสกุล).”

บุรุษหาพินได้ยินคำของไก่ทั้ง ๒ ตัวนั้นแล้ว ค่อย ย่องขึ้นไปจับเอาไก่ตัวบนฆ่าเสีย หมายถึงว่า “จักเป็น พระราชา” จึงไปเรือนได้ให้แก่ภรรยาด้วยสั่งว่า “เธอจง ประุงเนื้อไก่นี้ให้ดี.” นางทำตามคำสั่งนั้นแล้วกล่าวว่า “นาย เชิญบริโภคเถิด” ดังนี้แล้วน้อมเข้าไป. เขากล่าวว่า “นางผู้เจริญ เนื้อมีอานุภาพมาก, ฉันกินมันแล้วจักได้เป็น พระราชา, เธอก็จักเป็นอัครมเหสี. เธอจงถือเอาข้าวและ เนื้อมา, เราจักอาบน้ำในแม่น้ำคงคา แล้วจึงบริโภคด้วย กัน.” ภริยาและสามีทั้ง ๒ นั้นพากันไปแล้ว วางภาชนะ ใส่ข้าวไว้ใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา ลงไป (ยังทำน้ำ) เพื่ออาบน้ำ.

[๙๗] ตลมี ปน ปกุกนเต เสฏฐี เซตวัน คนตวา สพพ์ สตถุ อาโรเจสิ ฯ สตถา น โข คหปติ อิทาเนว อญเณสํ ลีริ อญมตถ คจจติ ปุพเพปิ อปฺปญฺเณติ อุปฺปาตีสีริ ปน ปุญฺญวนตานเมว ปาทมฺลํ คตตติ วตฺวา เตน ยาจิตฺ อติตฺ อาทริ ฯ

อดีตเต พาราณลียํ เอโก กุฏฺฐหารโก อโหสิ ฯ โส เอกทิวสํ อรณฺญา ทารุณิ ออาหารนโต เวลายํ นครทวารํ ปาปฺพนิตฺตํ อสกุโณโต สายํ เอกสมฺมึ เทวกุเล นิชฺชชิ ฯ เทวกุเล วิสสกุฏฺฐาปิ พหู กุกกุฏฺฐา ตสฺสาวิหฺเว เอกสมฺมึ รุกฺเข สยีสฺสุ ฯ ตตเถโก อุปฺริ สยิตกุกกุฏฺฐุ ปจฺจุสกาลे เหมจฺจา สยิตกุกกุฏฺฐสฺส สรีเร วจฺจํ ปาเตตฺวา เกน เม สรีเร วจฺจํ ปาติตนฺติ วุตเต มยา อนุปฺธาราเรตฺวา ปาติตนฺติ วตฺวา ปน ปาเตสิ ฯ

ตโต เต อุโภ กิณฺเต พลํ กิณฺเต พลนฺติ กลหมกํสุ ฯ อถ เหมจฺจิมํ มํ มาเรตฺวา องฺคาเร ปจิตฺวา ปกุกมํสํ ชาทนฺโต ปาโตว กหาปณสทสฺส ลกตฺติ อาท ฯ อุปฺริโม ปน อมโภ ตฺวํ เอตตเกน คชฺชสิ มม ญฺจมํสํ ชาทนฺโต ทิ ราชฺา โหติ พหิมํสํ ชาทนฺโต ปฺริโส เจ เสนาปติญฺจานํ อิตฺถิ เจ อคฺคมहेสิญฺจานํ ลกตฺติ อญฺจิมํสํ ปน ชาทนฺโต คิหิ เจ ภณฺฑาคาริกญฺจานํ ปพฺพชฺโติ เจ ราชกุลปกฺกาวิ ลกตฺติ อาท ฯ

กุฏฺฐหารโก เตสํ วจฺนํ สุตฺวา สณฺิกํ อารุชฺห อุปฺริมํ กุกกุฏฺฐํ คเหตฺวา มาเรตฺวา ราชฺา ภวิสฺสามิตฺติ เคหํ คนตฺวา อิหํ กุกกุฏฺฐมํสํ สาธุกํ สมฺปาเทหิตฺติ ภริยาย อทาลิ ฯ สา ตถา กตฺวา ภูชฺช สามิตฺติ อุปฺนาเมสิ ฯ ภทฺเท อิหํ มํสํ มหานุภาวิ ตํ ชาติตฺวา อหํ ราชฺา ภวิสฺสามิ ตฺวํ อคฺคมहेสิ ภวิสฺสสิ ตํ ภตตญฺจ มํสญฺจ อาทาย เอหิ มยํ คจฺจคายํ นหาตฺวา ภูชฺชิสฺสามาติ ฯ เต อุโภ คนตฺวา ภตตภาชนํ คจฺจคตฺติเร จเปตฺวา นหายิตฺตํ โอตฺริสฺสุ ฯ ตลมี ขณฺเวเตน ชฺุภิตฺตํ อุกทํ ภตตภาชนํ อาทาย อคฺมาสิ ฯ

ขณะนั้น น้ำอุกลมให้ปั้นปวนได้พัดเอาภาชนะใส่ข้าวไป แล้ว. ที่นั่น มหาอมาตย์ความูข้างผู้หนึ่ง ให้ช่างอาบน้ำ อยู่ในแม่น้ำด้านใต้ เห็นภาชนะใส่ข้าวถูกกระแสน้ำพัดมา จึงให้คนยกขึ้น เห็นอาหารนั้นทั้งหมด สั่งให้ปิดภาชนะใส่ ข้าวนั้นแล้วส่งไปแก่ภริยา. ฝ่ายบุรุษหาพินนั้นแล มีท้อง อืดขึ้นเพราะน้ำปนทรายไหลเข้าไปในปากหนีไปแล้ว.

ที่นั่น ดาบสจักษุทิพย์กฤษณะของมหาอมาตย์ ความูข้างรูปหนึ่ง (พัก) อยู่ในพระราชอุทยาน พิจารณา ด้วยจักษุทิพย์ว่า “อุปัฏฐากของเราไม่สละตำแหน่งความู ข้าง, เมื่อไรหนอ จึงจักถึงสมบัติ?” ทราบเหตุนั้นแล้ว จึง ไปนั่งอยู่บนเรือนของความูข้างก่อน. แม้ความูข้างก็มา นั่งแล้วสั่งให้คนนำภาชนะใส่ข้าวนั้นมา ได้ถวายแก่ดาบส. ดาบสให้แบ่งเนื้อล้าเป็นต้นออกเป็นส่วนหนึ่งๆ ให้ให้เนื้อ ล้าแก่ความูข้าง เนื้อข้างนอกแก่ภริยาของเขา ตนเอง ฉันทเนื้อติดกระดูกแล้ว กล่าวว่า “ในวันที่ ๓ แต่วันนี้ไป ท่านจักเป็นพระราชชา, จงเป็นผู้ไม่ประมาท” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

ก็ในวันที่ ๓ พระเจ้าสามนตองค์หนึ่ง เสด็จมาล้อม กรุงพาราณสี. ที่นั่น พระราชาให้มหาอมาตย์ความูข้าง ถือเพศเป็นพระราชชาแล้ว ตรัสสั่งว่า “ท่านจงขึ้นข้างรบ” พระองค์ทรงปลอมเพศ เสด็จตรวจกองทัพ ถูกลูกศรอัน รวดเร็วลูกหนึ่งแทง (ยิง) สวรรคตในที่นั้นนั่นเอง. ความูข้าง ทราบความที่พระราชชาสวรรคตแล้ว จึงให้นำกหาปณะ เป็นอันมากออก ให้คนตีกลองเที่ยว (ป่าวประกาศ) ว่า “ชนทั้งหลายผู้ต้องการทรัพย์ จงรบ.” พลนิกาย (ช่วย กัน) ทำพระราชชาเข้าศึกให้ถึงชีพิตักษัยโดยครู่เดียวเท่านั้น. พวกอมาตย์ ทำการถวายพระเพลิงพระศพพระราชชาของ ตนแล้ว ปรีักษากันว่า “พระราชชา เมื่อยังทรงพระชนม์ อยู่ ได้พระราชทานเพศของพระองค์แก่ความูข้างนี้. ความูข้างนี้แท้ๆ ทำการรบกู้ราชสมบัติไว้ได้. พวกเราจัก ให้ราชสมบัติ แก่ความูข้างนี้แหละ” ดังนี้แล้ว จึงอภิเษก ความูข้างไว้ในราชสมบัติ และได้แต่งตั้งภริยาของเขาให้ เป็นอัครมเหสี, ฝ่ายพระดาบส ก็ได้เป็นราชกฤษณะ.

อเถโก หตถาจริโย महामतो हेतुसा नथियं हत्थि नहापेनโต ตं नทีโสเดन वुधमानं तिसुवा อุกชิปาเปตวา ตं สพพิ तिसुवा ตं पिทहाเปตวา ภริยาย पेसेलि ๑ โสปี โข กฏจहारโก मुखे पविग्जेन वालीโกथेन उठुठ्ठमातुठ्ठโร पलायि ๑

อเถโก หตถาจริยสส กฤษปะโก ทิพพกฤษุ ดาบโส ราชชยยานे वसनुतो मय्हं อูปฏฐากो हत्थाजियग्जानं न विथत्ति कथा नु चो सम्पत्ति पापुณिससत्ति तिพพกฤษุणा उपธारेनुतो ตं การณं ญตวา पुเรत्तริ कन्दवा हत्थाजियकेहे निसिทธิ ๑ हत्थाजियिपी आकन्दवा निसिन्โน ตं गत्तमाखनं आहारापेत्तवा दापससस अहालि १ दापโส गुलमसाथिनि ऐकेगं गोग्जालं कारेतवा गुलमसं हत्थाजियसस पथिमसं तसस भरियาย तापेत्तवा अग्गिमसं अत्तना ग्गुञ्चित्त्वा त्वं अितो तत्थियत्तवเส राधा गविससलि अप्पमतโต होत्थि वत्तवा पक्कामि ๑

ตติเย ปน तिवसे ऐगे सामनुतराधा आकन्दवा पाराणसी परिवारेलि १ अठ राधा हत्थाजियं राखवेलं काहापेत्तवा त्वं हत्थि अग्रियुह युชमाति वत्तवा सयं अण्णयात्तवेसेन सेनाङ्कं विजाเรनुतो ऐगेन महावेकेन सरेन विठुโธ तंขण्णमेव मโต ๑ हत्थाजियो तसस मतवारं ญत्तवा प्हु กहापणे निहरापेत्तवा ธนत्थिका युชมนत्तुติ ऐरियजारापेलि १ พลนิกายो मुखुत्तेनेव पग्गिरาधानं शिवित्ठयं पापेलि १ अमज्जा अत्तโน रण्णिये सरिरักจं กत्तवा राधा ชิวमानोว अत्तโน เวลं อิมसस अहालि อयमेव युत्थं กत्तवा रชชं कण्ठि ऐत्तเสว रชชं तสसामาति मनत्तेत्तवा हत्थาजियं रชเช अगิลिञ्चित्त्वा ภरियญजसस अक्कमहेสิ अगัส ๑ दापโสपी राชकฤษुปะโก ओहสิ ๑

เรื่องบุรุษหาพิน จบ.

กฏจहारกวดถุ ๑

ทศตยคาถายตถ วรรณนา

(๙๘) พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่นาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น ได้ตรัส คาถาเหล่านี้ ในสิริโจรชาตก ตกนิบาตว่า

“คนไม่มีบุญ มีศีลปะก็ตาม ไม่มีศีลปะก็ตาม มีความชวนชวาย รวบรวมทรัพย์ได้ไว้เป็นอันมาก, คนมีบุญเท่านั้น ย่อมบริโภครทรัพย์เหล่านั้น,

โภคะเป็นอันมาก ล่วงสัตว์เหล่าอื่นเสีย เกิดขึ้นแก่คนผู้ทำบุญไว้ ในที่ทุกสถานที่เดียว. อนึ่งโภคะ เป็นอันมากย่อมเกิดขึ้นในที่แม้มิใช่บ่อ เกิดทั้งหลาย.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยัม แปลว่า ทรัพย์ใด. ปาฐะว่า เย ก็มี. ความว่า บุรุษเหล่าใด. บทว่า อุตฺตสุกฺกา ความว่า ผู้ถึงความชวนชวาย คือ เกิดความพอใจในอัน รวบรวมทรัพย์. คนไม่มีบุญ ชื่อว่า อลฺกขิกา. คนไม่มีบุญ เหล่านั้น มีศีลปะก็ตาม ไม่มีศีลปะก็ตาม ด้วยความสามารถศีลปะมีศีลปะในเพราะข้าง เป็นต้น โดยที่สุดทำ แม้การงานด้วยค่าจ้าง รวบรวม คือประมวลทรัพย์เป็น อันมากไว้โดยลำบาก.

บทว่า ลกฺขี ว ความว่า บุรุษอื่นผู้มีบุญเท่านั้น แม้ไม่ทำการงานอะไรๆ ก็ย่อมบริโภครทรัพย์เหล่านั้น คือ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ทรัพย์เป็นอันมาก” ด้วยผล บุญของตน.

บทว่า อติจฺจ แปลว่า ก้าวล่วงแล้ว. เอว คัพท์ ในคำว่า อญฺเฆว พึงประกอบเข้าด้วยบทว่า “สพฺพตฺถ” นั้นว่า “โภคะเป็นอันมาก ก้าวล่วงสัตว์เหล่าอื่นผู้มิได้ ทำบุญไว้เสีย ย่อมเกิดขึ้นแก่คนผู้ได้ทำบุญไว้แล้วในที่ทุก สถานที่เหล่านั้น.”

บาทคาถาว่า อปี นายตเนสุปี ความว่า อนึ่ง โภคะเป็นอันมาก ทั้งที่ไม่มีวิญญาณ ทั้งที่มีวิญญาณ ย่อม เกิดขึ้นแม้ในที่มิใช่บ่อเกิด คือรัตนะทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้น ในที่มิใช่บ่อเกิดรัตนะ, ทองเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นในที่มิใช่ บ่อเกิดทองเป็นต้น, สัตว์ทั้งหลายมีข้างเป็นต้น ย่อมเกิด ขึ้นในที่มิใช่บ่อเกิดข้างเป็นต้น. บรรดาโภคะที่ไม่มีวิญญาณ และวิญญาณเหล่านั้น ในการเกิดในที่มิใช่บ่อเกิดแห่ง โภคะที่ไม่มีวิญญาณมีมุกตาและมณี เป็นต้น พึงกล่าว เรื่องพระเจ้าทูลฐคามณีอภัย.

[๙๘] สตถา อิมิ อติตฺติ อahrtิวา ตสฺส ธมฺมิ เทเสนฺโต ตกนิปาเต สิริโจรชาตเก อิมาคาถา อภาสี

ยัม อุตฺตสุกฺกา สงฺฆรณฺติ อลฺกขิกา พหุชนํ
สิปฺปวนฺโต อสิปฺปา วา ลกฺขี ว ตานิ ญฺญชฺติ

สพฺพตฺถ กตปฺปสฺส อติจฺจญฺเฆว ปาณินอ
อุปฺปชฺชนฺติ พหุ โภคา อปี นายตเนสุปีติ ฯ

ตตถ ยนฺติ ยัม ธนํ ฯ เยติปิ ปาโจ ฯ เย ปุริสา ฯ อุตฺตสุกฺกาติ ธนสฺสฺหเรณ อุตฺตสุกฺกมาปฺนนา ฉนฺนชชตา ฯ อลฺกขิกาติ อปฺญญา ฯ หตฺถิลิปฺปาทิวเสน สิปฺปวนฺโต อสิปฺปา วา อนฺตมโส เวตเนน กมฺมปี กตวา พหุ สงฺฆรณฺติ กิจฺเณ สฺสฺหรณฺติ ฯ

ลกฺขี วาติ ปุญฺญวา อญฺเฆว ปุริโส ตานิ พหุชนนฺติ วุตตานิ ธนานิ อตตโน ปุญฺญผลเลน กิจฺจ กมฺมํ อกตวาปี ปรีกฺขชฺติ ฯ

อติจฺจติ อติกฺกมิตฺวา ฯ อญฺเฆวาติ เอวสทฺโท สพฺพตฺถาติ เอเตน โยเชตพฺโพ พหุ โภคา อญฺเฆ อกตปุญฺเฆ สตเต อติกฺกมิตฺวา สพฺพตฺถเวว กตปุญฺญสฺส อุปฺปชฺชนฺตติ ฯ

อปี นายตเนสุปีติ อปี อนายตเนสุปี อรตนาเกรสุ รตนาณี อสุวณฺณากราทิสฺสุ สุวณฺณาทีนึ อหตฺถายตนาทิสฺสุ หตฺถิอาทโยติ อวิญฺญาณกสฺวิญฺญาณกา พหุ โภคา อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ตตถ มุตตามณิอาทีนึ อนากเร อุปฺปชฺชนเ ทฺฐคามณิอภยราชวตฺถุ กเถตพฺโพ ฯ

(๙๙) ดังได้ลำดับมา ได้มีพระราชบุตรของพระราชชา
พระนามว่า กากวรรณติสสะ ผู้ครองราชย์ในมหาคามใน
โรหณชนบท พระนามว่า ทุฏฐคามณีกษัตริย์. โดยการที่
พระราชบิดาเสด็จล่วงลับไป พระองค์ครองราชย์ ในมหาคาม
นั้นแล เสด็จมาจากมหาคามนั้นแล้ว ทรงปลงพระชนม์
พระเจ้าทมิฬพระนามว่า เอฬาระ และได้เป็นเอกราชใน
กรุงอนูราธบุรี ในลังกาทวีป. ในปีที ๓๒ นับแต่ปี
พระศาสนาปรินิพพานได้ ๓๐๐ ปี รัตนะทั้งหลายมีแร่
ทองเป็นต้น เกิดขึ้นรอบอนูราธบุรี ด้วยบุญญาภพของ
พระองค์. เป็นความจริง แร่ทองมากมายประมาณคืบ
หนึ่งบ้าง ประมาณนิ้วหนึ่งบ้าง งอกขึ้นเหนือพื้นดิน
ประมาณถึง ๑๖ กรีสในอวารวิฏฐคาม ไกลออกไป ๓ โยชน์
ในทิศอีสานแต่กรุง. ในทิศปรมาจีน แต่กรุงนั้นไกลออกไป
๗ โยชน์ แร่ทองแดงงอกขึ้นในชนบทอันชื่อว่า ตัมพปฏิฐิ
ณ ผังนอกแห่งแม่น้ำคงคา.

อนึ่ง ในทิศอาคเนย์แต่กรุงนั้นไกลออกไป ๔ โยชน์
มณีทั้งหลายผุดขึ้น ในวาปีคาม. ในทิศทักษิณแต่กรุงนั้น
ไกลออกไป ๘ โยชน์ 'เงินเกิดขึ้นในถ้ำแห่งหนึ่งใน
อัมพพิฏฐุไกลชนบท. ในทิศปัจฉิม แต่กรุงนั้นไกลออกไป
๕ โยชน์ มุกดาทั้งหลายโดยหลักฐานประมาณเท่าผล
มะขามป้อมขนาดใหญ่ บรรทุกเกี่ยวกันได้ ๖๐ เล่ม พร้อม
กับแก้วประพาฬ ทั้งหลายขึ้นสู่บกที่ท่าอรุเวล. ในทิศอุดร
แต่กรุงนั้นไกลออกไป ๗ โยชน์ มณี ๔ ชนิดอย่างดีเยี่ยม
มีสีเสมอด้วยสีดอกสามหาว โดยยาวประมาณ ๑ คืบ ๔ นิ้ว
โดยกลม ประมาณเท่าลูกหินบด ผุดขึ้นบนหลังหาดทราย
ใกล้ลำธารอันไหลไปสู่บึงแห่งเปฬิวาปิกคาม. มนุษย์ทั้ง
หลายพบแร่ทองเป็นต้นเหล่านั้น แล้วกราบทูลแต่พระราชชา.
พระราชชาให้ชนแร่ทั้งหมดนั้นมาแล้ว.

เรื่องพระเจ้าทุฏฐคามณีกษัตริย์มาในปริเฉทที่ ๒๔ ใน
คัมภีร์มหาวงศ์

(๑๐๐) ก็พระศาสนา ครั้นตรัส ๒ คาถานี้แล้ว
ตรัสว่า "คฤหบดี ชื่อว่าบ่อเกิดอื่นเช่นกับบุญของสัตว์
เหล่านี้ไม่มี, ด้วยว่า รัตนะทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้นแต่ในที่
มีไชบ่อเกิดแก่คนมีบุญเท่านั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อทรงแสดงธรรม
โดยนัยที่ตรัสไว้ในนิธิกัณฑ์ จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

[๙๙] โรหณชนบท กิร มหาคาม ราชช
กาเรตสส กากวรรณติสสะหุยรมโย ทุฏฐคามณีกษ
นาม ปุตโต อโหสิ ฯ โส ปิตุ อจเจเนน ตตเถว
ราชช กาทเรตวา ตโต อาคนตวา เอฬาร นาม
ทมิฬราชานํ ชาเตตวา ลงกาทีเป อนูราธปุเร
เอกราชา อโหสิ ฯ สตถุ ปรีนิพพานวสสโต
ติวสสสตสสุปริ ทวาสดตติเม วสเส ตสส ปุณณานุ
ภาเวน อนูราธปุรสส สมนตวา สุวณณพิชาทีนิ
อุปปชชิสฺสุ ฯ ตถา ทิ ปุโรโต ปุพเพกตปุณณ
ติโยชนมตถเก อวารวิฏฐคาม โสฬสกริสฺสปรมาณ
ภูมิตเล อนเภานิ วิทตถิมตตานปี อังคฺลิมตตานปี
สุวณณพิชาทีนิ อฏฺฐทิสฺสุ ฯ ตโต ปาจีนทิสาย สตตโยชน
มตถเก คจฺจาย ปรีตีเร ตมพปฏิฐินามเก ชนบท
ตมพโลหพิชฺช อฏฺฐทิสฺสุ ฯ

ตโต ปุพเพกตปุณณติโยชนมตถเก ปน
วาปีคาม มณโย อฏฺฐทิสฺสุ ฯ ตโต ทกฺขินทิสาย
อฏฺฐโยชนมตถเก อมพฏฺฐ-ไกลชนบท เอกสฺมิ เลณ
รชตฺ อุปปชชิสฺสุ ฯ ตโต ปจฺฉิมทิสาย ปญฺจโยชนมตถเก
อรุเวลปฏฺฐเน ปวาเพติ สทฺฐี สฏฺฐิสกฏฺฐปุรา
สณฺจานปรมาณโต มหาอามลกปรมาณา มุตตา ถล
อารุทิสฺสุ ฯ ตโต อุตฺตรทิสาย สตตโยชนมตถเก เปฬิ
วาปิกคามสส วาปีปฏิฐกนทราย วาลิกาปฏิฐเจ อุม
मारปฺพผลสมานวณฺณา ทิมโต วิทตถิจฺจตรงฺคฺลา อวารุฏฺฐโต
นิสทโยตกปรมาณา อุตตมา จตฺตาโร มณโย อฏฺฐทิสฺสุ ฯ
มนุสฺสา ตานี สุวณณพิชาทีนิ ทิสฺวา รมโย
อาโรเจสฺสุ ฯ ราชชา ตานี สพฺพานี ออาหาราเปสฺสติ ฯ

มหาวเส อฏฺฐทิสฺสตีมปริจเฉเท ทุฏฐคามณิราชวตฺถุ ฯ

[๑๐๐] สตถา ปน อิมํ คาถาทวํ วตฺวา
ปน คหปติ อิมสฺส สตตานํ ปุณฺณลทิสฺส อญญํ
อายตน์ นาม นตฺถิ ปุณฺณวณฺณดานญฺหิ อนากเรสฺสปี
รตนาณิ อุปปชชนฺติเววาตี วตฺวา นิธิกณฺเฑ วุตตนเยน
ธมฺมํ เทเสนโต อิมา คาถา อภาสิ

“(บุญ) นิธินันให้สมบัติน่าใคร่ทุกอย่างแก่ ทวยเทพ และมนุษย์, ทวยเทพและมนุษย์ปรารถนา ผลใดๆ, ผลนั้นๆ ทั้งปวง ย่อมได้ด้วยบุญนิธินัน.

ความเป็นผู้มีวรรณะงาม ความเป็นผู้มีเสียงไพเราะ ความมีทรวดทรงสมส่วน ความเป็นผู้มีรูปสวย ความเป็นใหญ่ยิ่ง ความมีบริวาร, ผลทั้งปวง ย่อมได้ด้วยบุญนิธินัน.

ความเป็นพระราชานในประเทศ ความมีอิสระ ความสุขแห่งพระเจ้าจักรพรรดิที่รัก ความเป็นพระราชาน ในเทพดา ทั้งความเป็นเทพดาผู้พระราชาน ในหมู่ทิพย์, ผลทั้งปวงย่อมได้ด้วยบุญนิธินัน.

สมบัติของมนุษย์ สุขสมบัติเป็นเหตุยินดีใน เทวโลก และสมบัติคือพระนิพพาน, ผลทั้งปวง ย่อมได้ด้วยบุญนิธินัน.

ความเป็นผู้อาศัยมิตตสัมปทา หากประกอบ อยู่โดยปัญญา เป็นผู้ชำนาญในวิชาและวิมุตติ, ผลทั้งปวงย่อมได้ด้วยบุญนิธินัน.

ปฏิสัมภิตา วิโมกข์ สวากขารมี ปัจเจกโพธิ และพุทธภูมิ, ผลทั้งปวง ย่อมได้ด้วยบุญนิธินัน.

บุญสัมปทามีประโยชน์มากอย่างนี้, เพราะ ฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายผู้มีปัญญา จึงสรรเสริญ ความเป็นผู้มีบุญอันทำไว้แล้ว.”

นัยอันมาในอรรถกถานิธิกัณฑ์ว่า “ในคานานัน ขุมทรัพย์คือบุญ ชื่อว่า นิธิ. ที่จริง บุญนั่นเอง ชื่อว่า นิธิ เพราะอรรถว่า ควรฝังไว้. พระผู้มีพระภาคครั้งทรง แสดงผลที่บุญนิธินันให้แก่ทวยเทพและมนุษย์เหล่านั้น โดยสังเขปว่า “(บุญ) นิธินันให้สมบัติน่าใคร่ทุกอย่างแก่ ทวยเทพและมนุษย์” ด้วยประการฉะนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อ จะทรงแสดงความปรารถนานันนั้นว่า เป็นเหตุในความที่บุญ นิธินันให้สมบัติน่าใคร่ทุกอย่าง เพราะบุญนิธินันจะให้ สมบัติที่น่าใคร่ทุกอย่างได้ก็ด้วยความปรารถนา เว้นความ ปรารถนาเสีย หาให้ได้ไม่ จึงตรัสกึ่งคากล่าวว่า “ยั ยั” เป็นอาทิ.

พึงทราบวินิจฉัยในกึ่งคากล่าวว่า ยั ยั เป็นต้นนั้น, คำว่า ยั ยั แปลว่า ผลใดๆ . คำว่า เทวา หมายถึง เทพดา ทั้งมนุษย์. (ผลนั้นทั้งปวง ย่อมได้) ด้วยบุญนิธิ

เอส เทวมนุสสานั สัพพกามทโท นิธิ
ยั ยั เทวาภิปฏิญเจนติ สัพพเมเตน ลพภติ ฯ

สุวณฺณตา สุสรตา สุตฺตนา สุรูปตา
อาธิปจฺจํ ปริวาริ สัพพเมเตน ลพภติ ฯ

ปเทสฺรชฺชํ อีสฺสรียํ จกฺกวดฺติสุชฺชํ ปิยํ
เทวราชชฺชปิ ทิพฺเพสุ สัพพเมเตน ลพภติ ฯ

มานุสิกา จ สมปฺตติ เทวโลเก จ ยา รติ
ยา จ นิพฺพานสมปฺตติ สัพพเมเตน ลพภติ ฯ

มิตฺตสมฺปทมาคฺคม โยนิโส เจ ปญฺญชฺโต
วิชฺชาวิมุตฺตวิสิภาโว สัพพเมเตน ลพภติ ฯ

ปฏฺิสมฺภิตา วิโมกฺขา จ ยา จ สวากฺขารมี
ปจฺเจกโพธิ พุทฺธภูมิ สัพพเมเตน ลพภติ ฯ

เอวํ มหตฺถิกา เอสา ยทิทํ ปุญฺญสมฺปทา
ตสฺมา ธีรา ปสฺสณฺติ ปญฺฑิตา กตฺตปุญฺญตฺนฺติ ฯ

ตตถ นิธิติ ปุญฺญนิธิ ฯ ปุญฺญเมว ทิ
นิธาดพฺพตฺถเณ นิธิ ฯ เอวํ ภควา โส เตสํ ยั
ผลํ เทติ ตํ เอส เทวมนุสฺसानั ฯเปฯ นิธิติ
สงฺเขปโต ทสฺเสตฺวา อิทานิ ยสฺมา ปฏฺุจฺจนาย ตํ
ตสฺส สัพพกามทตฺตโต โหติ น วินา ปฏฺุจฺจนํ ตสฺมา
ตํ ตสฺส สัพพกามทตฺตเต เหตุํ ปฏฺุจฺจนํ ทสฺเสนโต
ยั ยนฺตฺยาที อุปทตฺตคาคมาท ฯ

ตตถ ยั ยนฺติ ยั ยั ผลํ ฯ เทวาติ
เทวมนุสฺสา ฯ เอเตน ปุญฺญนิธินา ฯ อิทานิ ยนฺตํ
สพฺพิ เอเตน ลพภติ ตํ โอิธิสํ โอิธิสํ ทสฺเสนโต

นั้น. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงผลทุกอย่าง ที่ได้ด้วยบุญนิ
นั้นโดยเฉพาะอย่างๆ จึงได้ตรัส ๕ คาถาว่า
“สุวรรณตา สุสรตา” เป็นอาทิ.

(๑๐๑) ใน ๕ คาถานั้น พึงทราบวินิจฉัยในคาถา
ที่ ๑ (ก่อน) ความเป็นผู้มีผิวพรรณงดงาม ความเป็นผู้มี
หนังเปล่งปลั่งดั่งทอง ชื่อว่า ความเป็นผู้มีวรรณะงาม.
ความเป็นผู้มีเสียงดั่งเสียงพรหม ความเป็นผู้มีปกติเจรจา
ดั่งนกการะเวก ชื่อว่า ความเป็นผู้เสียงไพเราะ. ความเป็น
ผู้มีอวัยวะตั้งอยู่ด้วยดี, มีคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ความ
ตั้งอยู่พร้อมแห่งอวัยวะน้อยใหญ่ ในที่ที่ควรเสมอ เต็ม
และกลม โดยความเป็นอวัยวะเสมอ เต็ม และกลม”
ชื่อว่า ความมีทรวดทรงสมส่วน. ความที่รูปกล่าวคือสรริระ
ทั้งสิ้นงาม, มีคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ความเป็นผู้ไม่สูงนัก
ไม่ต่านัก ไม่พอมนัก ไม่อ้วนนัก ไม่ดำนัก และไม่ขาว
นัก” ชื่อว่า ความเป็นผู้มีรูปสวย. ความเป็นอธิปัตติ.
อธิบายว่า “ความเป็นใหญ่โดยเป็นชาติตติยมหาศาล
เป็นต้น” ชื่อว่า ความเป็นใหญ่ยิ่ง. ความเป็นผู้มีบริวาร
ชื่อว่า ความมีบริวาร. บทว่า สัพพ คือผล ๖ หมวด มี
ความเป็นผู้มีวรรณะงามเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้
โดยเจาะจง ชื่อว่า ผลทั้งปวง.

(๑๐๒) พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงสมบัติใน
เทพดาและมนุษย์อันต่ำกว่ารัชสมบัติอันจะพึงได้ด้วย
บุญญาภาพ ด้วยคาถานี้ ดังพรรณนามาฉะนี้แล้ว
บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงรัชสมบัติทั้งสองนั้น จึงตรัสคาถา
ที่ ๒.

พึงทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๒ นั้น. ความเป็น
พระราชาในประเทศหนึ่งๆ แห่งแผ่นดินไม่ถึงแม้ทวีป
หนึ่งทั้งสิ้น ชื่อว่า ความเป็นพระราชาในประเทศ.
ความเป็นใหญ่ ชื่อว่า ความมีอิสระ. พระผู้มีพระภาค
ทรงแสดงความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเฉพาะทวีปด้วยบทนี้.
สุขของพระเจ้าจักรพรรดิ ชื่อว่า จักกวัตตिसุข. บทว่า
ปิย ได้แก่ นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ. ทรงแสดง
ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นอิสระในปฐพี มีสมุทรสาคร
ทั้ง ๔ เป็นที่สุดด้วยบทนี้. ความเป็นพระราชาในเทพดา
ทั้งหลาย ชื่อว่า เทวรัชชะ. ทรงแสดงความเป็นพระราชา
ในเทพดาแม้ของมนุษย์ทั้งหลายมีพระเจ้ามันธาตุเป็นต้น
ด้วยบทนี้. คำว่า อปี ทิพเพสุ ได้แก่ ความเป็นเทพดา

สุวรรณตา สุสรตาดยาทิกา ปญจ คาถาโย อภาสี ฯ

[๑๐๑] ตตถ ปจฺมคาถาย ฯ สุวรรณตาติ
สุนทรจฉวีฉณฺดา กณฺจนสนฺนิภตตจฺจตา ฯ สุสรตาติ
พรหมสุสรตา กรวิกภาณิตา ฯ สุตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
สมปิตวภูฏิตยุตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ภาเวน สนฺนิเวโสติ วุตฺตํ โหติ ฯ สุตฺตฺตฺตฺต
สรีรสงฺขาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
สุนทรตา นาติทิมนาติ-
รสนนาติกิสนาติฉุณนาติกาพนาจฺโจทตตฺตติ วุตฺตํ โหติ ฯ
อาธิปจฺจนฺติ อธิปัตติภาโว ชตฺตติยมหาสาลาติภาเวน
สาลิกภาโวติ อตฺตโย ฯ ปริวาริติ ปริวารตา ฯ
สพฺพนฺติ โอิสิโส วุตฺตํ สุวรรณตาทิฉกฺกํ สพฺพํ ฯ

[๑๐๒] เอวมิมาย คาถาย ปุณฺณานุภาเวน
ลภิตพฺพํ ราชสมปตฺตติโต โอรํ เทวมนุสฺสสมปตฺตติ
ทสฺเสตฺวา อิทานิ ตพฺภยราชสมปตฺตติ ทสฺเสนโต
ทุตฺติยํ คาถมาท ฯ

ตตถ ปเทสราชฺชนฺติ เอกทิปปี สกฺลํ
อปฺปาปฺนิตฺวา ปจฺจเวยา เอกกสฺสมี ปเทเส ราชฺชํ ฯ
อิสฺสรียนฺติ อิสฺสรภาโว ฯ อิมินา ทิปจกฺกวตฺตติราชฺชํ
ทสฺเสติ ฯ จกฺกวตฺตติสฺชนฺติ จกฺกวตฺตติโน สฺขํ ฯ ปิยนฺติ
อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปํ ฯ อิมินา จาตฺรณฺตจกฺกวตฺตติราชฺชํ
ทสฺเสติ ฯ เทวราชฺชนฺติ เทเวสุ ราชฺชํ ฯ อิมินา
มนุสฺสาตาทินํ มนุสฺसानมฺปิ เทวราชฺชํ ทสฺเสติ ฯ อปี
ทิพฺเพสุติ ทิพฺเพสุปิ เทวราชฺชํ ฯ อิมินา เย เต
ทิวิวา ทิพฺพาติ วุจฺจนฺติ เตสุ ทิพฺเพสุ กาเยสุ
อุปฺปนฺนานิ เทวราชฺชํ ทสฺเสติ ฯ สพฺพนฺติ โอิสิโส
วุตฺตํ ปเทสราชฺชาทิ ฯ

ผู้พระราชทานแม่ในหมู่ทิพย์. ด้วยบทนี้ทรงแสดงความเป็นเทพดาผู้พระราชทาน แม่แห่งเทพทั้งหลายผู้เกิดขึ้นในหมู่ที่เรียกว่า “ทิพย์” เพราะมีในโลกทิพย์. ผลเป็นต้นว่าความเป็นพระราชทานในประเทศที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยเจาะจง ชื่อว่า **ผลทั้งปวง**.

(๑๐๓) ครั้นทรงแสดงรัชสมบัติในเทพดาและมนุษย์อันจะพึงได้ด้วยบุญญาภาวด้วยคาถานี้ ดังพรรณนามาฉะนี้แล้ว บัดนี้เมื่อจะทรงรวบรวมสมบัติที่ตรัสไว้ด้วย ๒ คาถาแต่โดยย่อ แสดงสมบัติคือพระนิพพาน จึงตรัสคาถาที่ ๓.

พึงทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๓ นั้น. สมบัตินี้ของมนุษย์ทั้งหลาย เหตุนั้น ชื่อว่า มานูสี. มานูสี นั้นแหละชื่อว่ามานูสิกา. ความถึงพร้อม ชื่อว่า สมบัติ. ทวยเทพและมนุษย์ย่อมยินดีด้วยสมบัตินั้น ที่เกิดขึ้นภายในก็ตามที่เป็นอุภกรรม ในภายนอกก็ตาม เหตุนั้น สมบัตินั้น ชื่อว่า รัตติ (เป็นเครื่องยินดีแห่งทวยเทพและมนุษย์) ได้แก่ความสุขและสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความสุข. พระนิพพานนั้นแล ชื่อว่า **นิพพานสมบัติ**. ผลเป็นต้นว่าสมบัติของมนุษย์ ที่ตรัสไว้โดยเจาะจง ชื่อว่า **ผลทั้งปวง**.

(๑๐๔) ครั้นทรงแสดงแม่ในนิพพานสมบัติที่พึงบรรลุด้วยสามารถความเป็นพระอริยบุคคลผู้สัทธิฐานุสสารีเป็นต้น ซึ่งพึงได้ด้วยบุญญาภาว ด้วยคาถานี้ ดังพรรณนามาฉะนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงพระนิพพานนั้นนั้นแล อันจะพึงบรรลุแม่ด้วยความเป็นพระอริยบุคคลผู้เจริญชะและอุกโตภาควิมุตติและอุบายแห่งพระนิพพานนั้น จึงตรัสคาถาที่ ๔.

พึงทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๔ นั้น. บุคคลย่อมถึงพร้อม คือบรรลุความเจริญแห่งคุณด้วยสมบัตินั้น เหตุนี้สมบัตินั้น ชื่อว่า สัมปทา. สัมปทาคือมิตร ชื่อว่า มิตร-สัมปทา. ซึ่งสัมปทาคือมิตรนั้น. บทว่า **อากุมม** ความว่าอาศัยพระศาสดาหรือสพรหมจรรย์ผู้ควรซึ่งฐานะควรเคารพรูปใดรูปหนึ่ง รับโอวาทานุสาสนีจากพระศาสดาหรือสพรหมจรรย์ ผู้ควรซึ่งฐานะควรเคารพนั้น. บทว่า **โยนิโส** คือ โดยอุบาย. บทว่า **ปยุชโต** คือ ทำความหมั่นเป็นเหตุพยายาม. ความเป็นผู้ชื่อว่าเชี่ยวชาญเพราะอรรถว่า ไม่ชักช้าด้วยประการนั้นๆ ในวิชา ๓ มีปุพเพนิวาสญาณ เป็นต้น และในวิมุตติอันต่าง โดย

[๑๐๓] เอวมิมาย ปุญญาภาเวน ลภิตัพพี เทวมนุสสรชชสมบัติ ทสเสตวา อิทานิ คากาทูเวเนน วุตตสมบัติ สมาสโต ปุรกชตวา นิพพานสมบัติ ทสเสนโต ตติย คากมาท ฯ

ตตถ มนุสสานัง อยุนติ มานูสี สภา เอว มานูสิกา ฯ สมปชชนัง สมปตติ ฯ รมนนติ เอตาย อชฌมตตัง อุปปนนาย พหิทธา วา อุปรกณภูตยาติ รัตติ สุขัง สุขวตถุ จ ฯ **นิพพานสมบัติ** นิพพานเมว ฯ **สพพุนติ** โอิสิโส วุตตัง มานูสีสมปตยาที ฯ

[๑๐๔] เอวมิมาย ปุญญาภาเวน ลภิตัพพี สทธานุสสาริกาวาทิวเสน ปตตัพพี นิพพานสมปตติปิ ทสเสตวา อิทานิ เดวิชชอุกโตภาควิมุตติภาวเวเนนาปิ ปตตัพพี ตเมวสุส อุปายญจ ทสเสนโต จตตถคาก-มาท ฯ

ตตถ สมปชชติ เอตาย คุณวิภูติ ปาปุณาตติ สมปทา ฯ มิติโต เอว สมปทา ตถา ตัง ฯ **อากุมมา**ติ สตถารัง วา อญญตรัง วา ครุญจันนัง สพรหมจาร์นิสลาย ตโต โอิวาทานุสาสนี คเหตุวา ฯ **โยนิโส**ติ อุปาเยเน ฯ **ปยุชโต**ติ โยคานุญจันนัง กโรโต ฯ **วิชชาวิมุตติวสิกา**โวติ ปุพเพนิวาสาทิสู ติสู วิชชาสุ อญจสมปตตินิพพานเภทาย วิมุตติยา จ ตถา ตถา อทนธายิตตเถเนน วสิกาโว ฯ **สพพัง** โอิสิโส วุตตัง วสิตตัง ฯ

สมาบัติ ๘ และพระนิพพาน ชื่อว่า **ความเป็นผู้ชำนาญในวิชาและวิมุตติ**. ความเป็นผู้ชำนาญที่พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้โดยเจาะจง ชื่อว่า ผลทั้งปวง.

(๑๐๕) ครั้นทรงแสดงนิพพานสมบัติที่พึงบรรลุแม้ด้วยสามารถความเป็นพระอรียบุคคลผู้ตริชชะเป็นต้น อันจะพึงได้ด้วยบุญญาภาพ อันเป็นส่วนแห่งความเป็นผู้ชำนาญในวิชาและวิมุตติที่ทำไว้ในก่อน ด้วยคากานี้ ดังพรรณนามาฉะนี้แล้ว เพราะเหตุใด พระอรียบุคคลทั้งหมด ผู้บรรลุความเป็นผู้ชำนาญในวิชาและวิมุตตินั้น แม้เป็นพระอรียบุคคลผู้ตริชชะและอุกโตภาควิมุตติ ย่อมได้ความเจริญแห่งคุณมีปฏิสัมภทาเป็นต้น, และได้แม้ความเจริญแห่งคุณมีปฏิสัมภทาเป็นต้นนั้น ด้วยบุญสัมภทานี้ ที่ตนทำไว้โดยประการนั้นๆ ด้วยสามารถเป็นปทัฏฐานแห่งความเจริญนั้น, เพราะเหตุนั้น บัดนี้เมื่อจะทรงแสดงแม้ความเจริญแห่งคุณนั้น จึงตรัสคากาที่ ๕.

พึงทราบวินิจฉัยในพระคากาที่ ๕ นั้น, ปัญญาที่ถึงความแตกฉานในธรรม อรรถ นิรุตติ และปฏิภาณ ชื่อว่า **ปฏิสัมภทา**. วิโมกข์อันเป็นโลกิยะ ๘ ประการ ชื่อว่า **วิโมกข์**. บารมีที่ยังสาวกสมบัติให้สำเร็จ ชื่อว่า **สาวกบารมี**. บารมีที่ยังความเป็นพระสยัมภูให้สำเร็จ ชื่อว่า **ปัจเจกโพธิ**. บารมีที่ยังความเป็นผู้สูงสุดแห่งสัตว์ทั้งปวงให้สำเร็จ ชื่อว่า **พุทธภูมิ**. ผลมีปฏิสัมภทาเป็นต้นที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยเจาะจง ชื่อว่า ผลทั้งปวง.

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงผลที่พระองค์ตรัสไว้ในกึ่งคากาว่า “ทวยเทพและมนุษย์ปรารถนาผลใดๆ ผลนั้นๆ ทั้งปวง ย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น” โดยเฉพาะเจาะจงด้วย ๕ คากานี้ ดังพรรณนามาฉะนี้แล้ว บัดนี้เมื่อจะทรงสรรเสริญ บุญสัมภทาที่เข้าใจกันว่าให้สมบัติแก่ใคร่ทุกอย่างนั้น นั้นแล จึงตรัสคากาที่สุด.

พึงทราบวินิจฉัยในคากาที่สุดนั้น, คำว่า **เอวํ** เป็นคำชี้แจงความที่ล่วงมาแล้ว. ประโยชน์มากมีอยู่แก่บุญสัมภทานั้น เหตุนั้น บุญสัมภทานั้น ชื่อว่า มีประโยชน์มาก. อธิบายว่า “เป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่.” ปาฐะว่า **มทิตฺธิยา** (มีฤทธิ์มาก) ก็มี. คำว่า **เอสา** นั้น เป็นคำอุเทศ, พระองค์ทรงยกบุญสัมภทาที่ตรัสขึ้นไว้ด้วยบทนั้น. ศัพท์ว่า **ยทิตฺ** เป็นนิบาต ลงในอรรถว่าทำให้ตรงกัน. ด้วยบทว่า **ยทิตฺ** นั้น พระองค์ทรงทำให้ตรงกันว่า

[๑๐๕] เอวมิมาย ปุพฺพเพกตวิชชาวิมุตติวิสิทฺทาภาคิยปุณฺณานุกาเวน ลภิตพฺพํ เตวิชชาทิภาวเสนปีปัตตพฺพํ นิพฺพานสมปตฺติ ทสฺเสตฺวา อิทานิ ยสฺมา ตํวิสิทฺทามปตฺตา เตวิชชอุกโตภาควิมุตตาปี สพฺเพ ปฏิสมภทาทีคุณวิภูติ ลภนฺติ อิมาย จ ปุณฺณสมปทาย ตสฺสา วิภูติยา ปทฺฐจฺจานวเสน ตถา ตถา กตฺตาย สปิ ลพฺภติ ตสฺมา ตปี ทสฺเสนโต ปญฺจมคาคมาท ฯ

ตตถ **ปฏิสมภทา**ติ ธมฺมตถนิรุตติปปฏิภาเนสุ ปภทคตา ปญฺญา ฯ **วิโมกฺขา**ติ อญฺจ โลกิยวิโมกฺขา ฯ **สาวกปารมี**ติ สาวกสมปตฺติสาธิกา ปารมี ฯ สยมภูภาวสาธิกา ปจฺเจกโพธิ ฯ สพฺพสตตตตตมภาวสาธิกา พุทฺธภูมิ ฯ สพฺพํ โอิสิโส วุตฺตํ ปฏิสมภทาที ฯ

เอวํ ภควา ยนฺตํ ยํ ยํ เทวาภิปรุญฺเจนฺติ สพฺพเมเตน ลพฺภติตี วุตฺตํ ตํ อิมาทิ ปญฺจทิกคากาที โอิสิโส โอิสิโส ทสฺเสตฺวา อิทานิ ตเมว สพฺพกามทสฺสยธิตํ ปุณฺณสมปทํ ปสฺสนฺโต โอสานคาคมาท ฯ

ตตถ **เอวนฺ**ติ อตฺตตตถนิทสฺสนํ ฯ มหา อตฺโถ **อสฺสา**ติ มหตฺถิกา มหโต อตฺถาย สํวตฺตตฺติ อตฺโถ ฯ **มทิตฺธิยา**ติปี ปาโจ ฯ **เอสา**ติ อุทฺเทสฺวจฺนํ ฯ เตน วุตฺตํ ปุณฺณสมปทํ อุทฺทิสฺติ ฯ **ยทิตฺ**ติ อภิมุขีกรณตฺถे นิปาโต ฯ เตน **เอสา**ติ อุทฺทิสฺสํ นิทฺทิสฺสํ ยา **เอสา**ติ อภิมุขํ กโรตี ฯ **ปุณฺณสมปทา**ติ ปุณฺณานํ สมปทา ฯ **ปสฺสนฺ**ติตี

ยา เอสา ดังนี้ เพื่อจะทรงชี้แจงบทที่ทรงยกขึ้นว่า
เอสา. ความถึงพร้อมแห่งบุญทั้งหลาย ชื่อว่า บุญ
สัมปทา. บทว่า ปลัสสนติ ความว่า ย่อมสรรเสริญด้วย
พระดำรัสที่ตรัสไว้ในนิธิกัณฑ์ว่า

“ขุมทรัพย์ไม่ทั่วไปแก่ชนเหล่าอื่น โจรลักไป
ไม่ได้, ผู้มีปัญญาควรทำบุญคือขุมทรัพย์ที่มีปกติ
ติดตาม (ตน) ไปได้”

และด้วยพระดำรัสที่ตรัสไว้ในลัตตกนิบาต อังคุตตร-
นิกาย เป็นต้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านอย่ากลัวบุญเลย,
คำว่าบุญๆ นี้เป็นชื่อของความสุข.”

บทว่า กตปุณณตํ แปลว่า ความเป็นผู้มีบุญอันทำ
ไว้แล้วในปางก่อน ดังนี้.

ก็เพราะคาถาทั้ง ๗ นี้ พระธรรมสังคหกาจารย์
ยกขึ้นสู่บาลีในนิธิกัณฑ์สูตร ขุททกปาฐะ, ฉะนั้น จึงไม่ยก
ขึ้นสู่บาลีในสิริโจรชาดก ยกขึ้นสู่ปาฐะในอรรถกถาอย่าง
เดียวแล.

กล่าวด้วยความเป็นผู้มีบุญ อันทำไว้ในก่อน จบ.

อสาธารณมณเณส อโจรทรโณ นิธิ
กยิราถ ธิโร ปุณณานิ โย นิธิ อนุคามโกติ

นิธิกัณฑ์ เจ มา ภิกขเว ปุณณานิ ภายิตถ
สุขสเสตํ ภิกขเว อธิวจัน ยทิทํ ปุณณานิติอาทิตฺติ
สตัดกัณฺคตฺตเร จ วุตเตหิ วจเนหิ วรรณยนฺติ ฯ

กตปุณณตฺนฺติ ปุพฺเพกตปุณณภาวนฺติ นิธิ
กณฺทวณฺณนํนโย ฯ

ยสฺมา ปนินฺมา สตฺต คาคา ขุทฺทกปาเจ นิธิ-
กณฺทสฺสฺตเต ปาลี อารุหฺหา ตสฺมา สิริโจรชาตเก
ปาลี นารุหฺหา อฏฺฐกถาปาจเมวารุหฺหาติ ฯ

ปุพฺเพกตปุณณตาคถา ฯ

บรรดาเทพบุตรเหล่านั้น หัวหน้าเทพบุตรบังเกิดใน
 สกุลของหัวหน้าชาวประมง ได้เป็นกุลบุตรนามว่า ยโสชะ
 เป็นบุรุษผู้เลิศกว่าบุรุษเหล่านั้น. พวกกุลบุตรนอกนี้
 บังเกิดในสกุลนอกจากนี้. วันหนึ่ง กุลบุตรเหล่านั้น
 ทอดแหในแม่น้ำอจิรวดี จำเพาะได้ปลาตัวหนึ่ง มีสีเหมือน
 ทอง จึงปรึกษากันว่า “ปลาตัวนี้มีสีเหมือนทอง, พวกเรา
 จะแสดงปลานั้นแด่พระราชา” ใส่ปลานั้นลงในเรือ ยก
 เรือไปแสดงแด่พระเจ้าโกศล. พระราชาให้กุลบุตรเหล่านั้น
 นั้นเองนำปลาตัวนั้น เสด็จไปสู่พระเชตะวัน ทรงแสดงแด่
 พระศาสดา.

พระศาสดาเมื่อทรงแสดงธรรม อันเหมาะแก่ขณะนั้น
 ทรงทำปลานั้นให้เป็นอุปติเตต (เหตุเกิด) ทรงแสดง
 กปิลสูตรในสุดตนิบาตแล้ว ได้ตรัสคาถา ๔ คาถา ใน
 ตัณฑวารวรรคธรรมบทอีกว่า “**มนุชสฺส ปมตตจาริโน**”
 เป็นต้น. ในเวลาจบคาถา ชาวประมงเหล่านั้นถึงความ
 สลดใจ บวชในสำนักพระศาสดา ภายหลังบรรลุประอรหัต
 ตามนัยที่ตรัสไว้ในยโสชสูตรวรรคที่ ๓ แห่งอุทาน ได้เป็น
 ผู้มีการบริโภคเป็นอันเดียวกับพระศาสดา ด้วยการ
 บริโภคธรรมคือสมาบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่ไม่หวั่นไหว.

เรื่องโจร ๕๐๐ คน
ในอรรถกถากปิลสูตร เป็นต้น จป.

ฟังกล่าวแม่เรื่องโจร ใน (เรื่อง) สังกัจจสามเณร
 และอิมุตตกสามเณร ในอรรถกถาแห่งคาถา เป็นต้น
 ว่า “**โย จ วสฺสสฺสํ ซีเว ทุสฺสีโล**” ในสทสสวรรค.

(๑๐๘) ส่วนในคำว่า “ยังตนผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่
 ในความถึงพร้อมด้วยศรัทธา” นี้ จะกล่าวเรื่อง (ดังต่อไปนี้):-

พราหมณ์ชื่อว่าภารทวาชโคตร เป็นมิจฉาทิฎฐิ
 อาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์. เขาเป็นคนไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส
 ใครกล่าววว่า **พุทฺโธ ธมฺโม สงฺฆो** ดังนี้ ย่อมปิดหูเสีย
 แข็งกระด้าง เช่นกับตอตะเคียน แต่พราหมณ์ชื่อ
 ธนัญชานี (ภริยา) ของเขา เป็นโสดาบัน มีศรัทธาเลื่อมใส.
 ตามปกติ นางยืนอยู่ที่ดี นั่งอยู่ที่ดี ไต่กัฏฐิ จามกัฏฐิ ย่อม
 ทำนมนัสการว่า **นโม พุทฺธสฺส** เป็นต้น. ภายหลังวันหนึ่ง

เตสฺส เชฏฺฐกเทวปุตฺโต เชฏฺฐกเกวภูฏฺฐกุล
 นิพพตติวา ยโสช นาม กุลปุตฺโต อโหสิ เตสฺ
 อคคปฺริโส ฯ อิตเร อิตรกุลฺสฺส นิพพตฺตา ฯ เต
 เอกทิวสํ อจิรวติยา ชาลํ ชิปีตวา เอกํ
 สุวณฺณวณฺณํ มจฺฉํ ปฏฺฐิลภิตฺวา อโย สุวณฺณวณฺโณ
 ตํ รมโย ทสฺเสสฺสามาติ ตํ นาวายํ ปกฺชิปีตวา
 นาวํ อุกฺชิปีตวา โกสฺสรมโย ทสฺเสสฺสุ ฯ ราชา
 เตทียเว ตํ คาหาเปตฺวา เชตฺวานํ คนฺตฺวา สตฺถ
 ทสฺเสสิ ฯ

สฺตถา ตํ อตฺถุปฺตตี กตฺวา ตํขณานูรูป
 ธมฺมํ เทเสนฺโต สุตตนิปาเต กปิลสฺสุตฺตํ เทเสตฺวา
 ปุน ธมฺมปทสฺส ตณฺหาเวคฺเค **มนุชสฺส ปมตตจาริโน-**
 ตฺยาทิกา จตฺสฺโส คาถา อภาสี ฯ คาถาวสาเน เต
 เกวภูฏฺฐา สํเวคปฺตฺตา สตฺถ สฺนติเก ปพฺพชิตฺวา
 อปรภาเค อุทานสฺส ตติยเวคฺเค ยโสชฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 วุตตนเยน อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถาราท สทฺธี อาเนนฺชวิหาร-
 สฺมาปตฺติธมฺมปริโฆเคน เอกปริโฆคา อหฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล

กปิลสูตรวณณนาทิสฺส ปณฺจโจรสวตฺถุ ฯ

สทฺสสฺสวคฺเค **โย จ วสฺสสฺสํ ซีเว ทุสฺสีโล**
 คาถาวณณนาทิสฺสฺส สงฺกัจจสามเณรอิมุตตกสามเณเรสุ
 โจรสวตฺถุปี กเถตพฺพ ฯ

[๑๐๘] **อสฺสทฺธํ สทฺธาสมฺปทาย ปติฎฺฐเปตฺติ**
 เอตฺถ ปน วตฺถุ วุจฺเจต ฯ

ราชคเห ภารทวาชโคตฺโต นาม พฺราหฺมโณ
 ปฏฺฐิสฺสตี มิจฉาทิฎฺฐิโก ฯ โส อสฺสทฺโธ อปฺปสนฺโน
 พฺทฺโธ ธมฺโม สงฺฆโณ วุตเต กณฺเณ ปีทหตี ทฺทฺโธ
 ชทฺริชาณฺุสฺสทิสฺโส ฯ พฺราหฺมณิ ปนสฺส ธนญฺชานี นาม
 โสตาปนฺนา สทฺธา ปสนฺนา ฯ สทา ปกฺติยา จิตฺตปิ
 นิสินฺนาปิ ชิปีตฺวาปิ กาลิตฺวาปิ นโม พุทฺธสฺสชาติ
 นมสฺสการํ กริตฺติ ฯ อเอกทิวสํ พฺราหฺมโณ ปณฺจจณฺฺ

พราหมณ์ปรารถนาจะให้ข้าวปายาสมีน้ำน้อยแก่พราหมณ์ ๕๐๐ คน จึงเชิญพวกพราหมณ์เพื่อบริโภคอาหารในวัน พຼຼຽง กล่าวกำชับพราหมณ์ว่า “นางผู้เจริญ พຼຼຽงนี้ พราหมณ์ประมาณ ๕๐๐ คน จักบริโภคในเรือนของเรา, พຼຼຽงนี้เธออย่าได้ทำน้สการที่เธอทำแก่สมณะ (ศิรชะ) โล้นนั้น ช่วเวลาวันหนึ่ง ด้วยว่า พวกพราหมณ์ได้ยีนค่านั้นจะไม่พอใจ, เธออย่าทำลายฉันเสียจากพราหมณ์.” พราหมณ์ก็กล่าวว่า “ท่านจะแตกจากพวกพราหมณ์ หรือ เหล่าเทพดาภิซ่าง, ดิฉันระลึกถึงพระศาสดานั้น เมื่อไม่ น้สการ ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้.” พราหมณ์ฉวยพระขรรค์ (ดาบ) ได้ กล่าวว่า “นางผู้เจริญ พຼຼຽงนี้ถ้าเธอน้สการ สมณะ (ศิรชะ) โล้นนั้น ในเมื่อพวกพราหมณ์นั่งแล้ว ฉันจักฟันเธอด้วยพระขรรค์เล่มนี้. ธรรมดาพระอริยสาวก อันใครๆ ให้หวั่นไหวได้ ยากดุจแผ่นดินและอันใครๆ ให้ หันกลับได้ยากดุจภูเขาสิเนรุ เพราะฉะนั้น นางจึงกล่าว อย่างนี้ว่า

“พราหมณ์ ถ้าท่านจะฟันดิฉันเสียให้เป็น
ท่อนเล็กท่อนน้อยจริงๆ ไชรั, ดิฉันก็จะไม่เว้นจาก
คำสอนของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดเลย.”

พราหมณ์นั้น เมื่อไม่อาจจะแตะต้องหรือประหาร นางได้ จึงกล่าวว่า “เธอจงทำสิ่งที่เธอชอบใจเถิด” แล้ว ทิ้งพระขรรค์ไว้บนที่นอน. วันรุ่งขึ้น พราหมณ์ได้ตระเตรียม ข้าวปายาสเพื่อพวกพราหมณ์ ให้บอกเวลา (บริโภค) แล้ว. พราหมณ์เหล่านั้นมานั่งแล้ว. แม้พราหมณ์ก็นั่งใน แถวเดียวกันกับพราหมณ์เหล่านั้น.

ที่นั่น พราหมณ์ถือทัพพิทอง เลี้ยงพวกพราหมณ์ อยู่ในโรงภัต กำลังนำภัตมาเพื่อพราหมณ์ (สามี) นั้น ลื่น ลงที่แผ่นกระดานที่เขาปูไว้ไม่ดี. ทุกขเวทนาเกิดขึ้นแล้ว. ในทันใดนั่นเอง นางก็ระลึกถึงพระศาสดา ทำอัญชลีไว้ เหนือเศียร ประณมอัญชลีไปโดยทิศภาคพระเวฬุวันตั้ง อยู่ อุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า **นโม ตสฺส ภควโต อรโหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส** ดังนี้.

ก็ขณะนั้น บรรดาพราหมณ์เหล่านั้น บางพวก บริโภคแล้ว บางพวกกำลังบริโภค บางพวกพอเริ่มลงมือ บางพวกพอเขาวางโภชนะไว้ข้างหน้า. พราหมณ์เหล่านั้น พอได้ยินเสียงนั้น เป็นดุจถูกค้อนขนาดเท่าภูเขาสิเนรุ กระหน่ำลงบนศิรชะ เป็นดุจถูกหลาวแทงที่หูทั้ง ๒ ถึง

พราหมณ์สถานึ อไปไปทกปายาสึ ทาตุกาโม สวาทนาย พราหมเณ นิมนเตตวา พราหมณึ อาท เสว โภติ อมหากึ ฆเร ปญจสตพราหมณา ภูยชิสฺสนติ ยั ตวั ตสฺส มุณฺทกสมณสฺส นมสฺสการึ กโรสิ ตั เสว เอกทิวสมตตึ มา อกาลึ ตยฺหิ สุตวา พราหมณา อนตตมณา โหนติ มา มั พราหมเณหิ ภินฺทิตึ ๑ ตวั พราหมเณหิ วา ภิชฺช เทเวหิ วา อหนตึ สตถารึ อณุสฺสริตฺวา น สกโกมิ อนมสฺสมานา สณฺจาดฺนติ ๑ โส ชคคั คเหตุวา โภติ สเจ เสว เตสุ นิสินฺเนสฺส ตั มุณฺทกสมณึ นมสฺสสิ อิมินา ตั ฉินฺทิสฺสามิติ อาท ๑ อริยสาวกา นาม ปจฺวิ วีย พุปฺปกมปา สิเนรุ วีย จ พุปฺปรีวตฺติยา โหนติ ตสฺมา สา เอวมาท

สเจ มั อญฺคมงฺคานิ กามึ ฉेषฺชสิ พฺราหมณ
เนวาทึ วิรมิสฺสามิ พุทฺธเสฏฺฐสฺส สาสนาติ ๑

โส ตั ปรามสิตฺถึ วา ปหริตฺถึ วา อสฺสโกนฺโต ยนฺเต รุจฺจติ ตั กโรหิตฺติ วตฺวา ชคคั สยเน ชิปี ๑ ปุนทิวเส พฺราหมโณ พฺราหมณานึ ปายาสึ ปฏฺิยาทาเปตฺวา กาลึ อาโรจาเปสิ ๑ เต อาคนฺตฺวา นิสิตึสุ ๑ พฺราหมโณปิ เตหิ สทฺธิ เอกปฺนตฺยึ นิสิตึ ๑

อถ พฺราหมณึ สฺวณฺณกฺกฺจฺฉุ คเหตุวา ภตตคฺเค พฺราหมเณ ปรีวิสมานา ตสฺส พฺราหมณสฺส ภตตึ สัหรนฺติ ทฺนฺนิกฺขิตฺเต ทารุภณฺเท ปกฺขลิ ๑ ทุกฺขา เวทนา อุปฺปชฺชิ ๑ สา ตัชนฺณเยว สตถารึ อณุสฺสริตฺวา สิรสิ อณฺชสิ กตฺวา เยน เวฬุวนึ เตนณฺชลิมฺปณาเมตฺวา **นโม ตสฺส ภควโต อรโหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ** ติกฺขตตฺถึ อุทาเนสิ ๑

ตสฺมิ จ ชเณ เตสุ พฺราหมเณสุ เกจิ ภูตฺตา โหนติ เกจิ ภูยชฺมานา เกจิ หตฺเถ โเอตาริตมตฺตา เกสณฺจิ โภชนึ ปุโรโต จปิตมตตึ โหติ ๑ เต ตั สทฺพิ สุตฺวา ว ลินฺธมฺตฺเตน มุคฺคเรณ สีเส ปทฺฐา วีย กณฺเณสุ สฺวเลน วิทฺธา วีย ทุกฺขโทมนสฺสปฺตฺตา

ทศตยคาถายตถ วรรณนา

ความไม่สบายกายและเสียใจ โกรธว่า “พวกเราถูกคนที่
นับถือลัทธิอื่นนี้ให้เข้ามาสู่เรือนแล้ว” ทิ้งก้อนข้าวในมือ
ถ่มก้อนข้าวที่อมไว้ ต่ำพราหมณ์พลางหลีกไป.

แม้พราหมณ์ ก็ต่ำพราหมณ์โดยประการต่างๆ เมื่อ
ไม่อาจจะทำอะไรได้ จึงกล่าวว่า “ก็อย่างนี้แล้ว อีถ้อย
คนนี้ จึงสรรเสริญคุณของสมณะ (ศิระะ) โล้นนั้นในที่ทุก
แห่ง, อีถ้อย กุฉักยกวาทะศาสดาของมิ่งนั้นในบัดเดี๋ยวนี้”
เดือดดาล งุ่นง่านใจ ไปพระเวฬุวัน ไม่ถวายเป็นขบถ
พระศาสดาเลยนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว ทูลถามปัญหาว่า

“บุคคลฆ่าอะไรดี ? จึงนอนเป็นสุข. บุคคล
ฆ่าอะไรดี ? จึงไม่เศร้าโศก. พระโคตม ท่าน
ชอบใจการฆ่าธรรมเอกอะไร ?.”

ที่นั่น พระศาสดาเมื่อจะทรงพยากรณ์ปัญหาแก่
พราหมณ์นั้น จึงตรัสว่า

“บุคคลฆ่าความโกรธได้ย่อมนอนเป็นสุข,
ฆ่าความโกรธได้ ย่อมไม่เศร้าโศก, พราหมณ์
พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธ ซึ่ง
มีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะว่า บุคคลฆ่า
ความโกรธนั้นได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก.”

บรรดาบพเหล่านั้น บทว่า **ฆตวา** แปลว่า ฆ่า
แล้ว. แม้ในลัทธิพิธีกรรม ท่านก็กล่าวไว้ว่า **หน** ธาตุ
เป็นไปในความเบียดเบียน รูปสำเร็จว่า **ฆตวา** แปลว่า
ฆ่าแล้ว.

สองบทว่า **สุขี เสติ** ความว่า บุคคล ชื่อว่า นอน
เป็นสุข เพราะเป็นผู้อ่อนความเร่าร้อนคือความโกรธเผาไม่
ได้, ชื่อว่า ย่อมไม่เศร้าโศก เพราะเป็นผู้มีความโทมน์สนัน
สูญไปแล้ว เพราะความสูญไปแห่งความโกรธ.

บทว่า **วิสมูลสสุ** ได้แก่ มีทุกข์เป็นผล. บทว่า
มธรรคคสุส ได้แก่ มีสุขเป็นเบื้องปลาย. จริงอยู่ ความสุข
ย่อมเกิดขึ้นเพราะตัดตอบคนผู้ต่ำแล้ว และเพราะประหาร
ตอบคนผู้ประหารแล้ว, เพราะฉะนั้น คำว่า **มธรร** พระผู้มี
พระภาคตรัสหมายเอาความสุขนั้น. ก็ **อคค** ศัพท์ ในคำ
ว่า **มธรรคคสุส** นี้ เป็นศัพท์กล่าวถึงที่สุด. บัณฑิตทั้งหลาย
มีพระพุทเจ้า เป็นต้น ชื่อว่า พระอริยะ.

อิมินา อญญลทริเกน มยฺ ฆริ ปเวสิตาติ กุชฌิตวา
หตเถ ปิณฺฑํ ฉทุเทตวา มุเขน คหิตํ ญฺจุหิตวา
พราหมณฺ อุกโกสมานา ปกุกมฺีสุ ฯ

พราหมโณปิ พราหมณฺี นานปฺปกาวเรหิ
อกโกสิตวา กิณฺฉิ กาคฺตุ อสกุโกนฺโต เอวเมว ปนาย
วลลฺี ยสฺมี วา ตสฺมี วา ตสฺส มุณฺฑกสฺส สมณสฺส
วณฺณํ ภาสติ อิทานิ ตฺยาคํ วลลฺี ตสฺส สตฺถุโน
วาทํ อารโเปสสามิติ วตฺวา กุปีโต อนตฺตมโน
เวฬุวันํ คนฺตฺวา สตฺถารํ อวณฺฑิตฺวาว เอกมณฺต์
นิสินฺโน ปญฺหํ ปุจฺฉิ

ก็ สุ ฆตวา สุขี เสติ   ก็ สุ ฆตวา น โสจติ
กิสฺสสุส เอกธมฺมสุส   วธฺ ไรเจสิ โคตมาติ ฯ

อถสฺส สตฺถา ปญฺหํ พฺยากรโณโต อาห

โกธํ ฆตฺวา สุขี เสติ   โกธํ ฆตฺวา น โสจติ
โกธสฺส วิสมูลสฺส   มธฺรรคคสุส พฺราหมณ
วธฺ อริยา ปสฺสนฺติ   ตณฺหิ ฆตฺวา น โสจตฺติ ฯ

ตตถ ฆตฺวาติ วธิตฺวา ฯ สทฺทนีติยมฺปิ หน
หีสายํ ฆตฺวาติ นโย วุตฺโต ฯ

สุขี เสตฺติติ โภทฺปริหาเหน อปริทฺยหมานตฺตา
สุขี สยติ ฯ น โสจติ โภทฺวินาเสน วินญฺจโทมณส-
สตฺตา ฯ

วิสมูลสฺสชาติ ทุกฺขวิปากสฺส ฯ มธฺรรคคสุสชาติ
ปริโยสานสุขสฺส ฯ อุกกุจฺจสฺส หิ ปจฺจกโกสิตฺวา
ปหฺญสฺส จ ปฏฺิปปหฺริตฺวา สุขี อฺุปฺปชฺชติ ตสฺมา
ตํ สนฺธาย มธฺรรนฺติ วุตฺตํ ฯ อคฺคสทฺโห เจตฺถ
ปริโยสานวากโก ฯ อริยาติ พุทฺธาทโย ฯ

พราหมณ์ฟังเทศนาของพระศาสดา กลับได้ศรัทธา
ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระศาสดา ได้เป็น
พระอรหันต์ต่อกาลไม่นานนักแล.

พราหมณ์ สตถุ เทสน์ สุตฺวา ปฏิลทส-
สทฺโธ สตถุ สนฺติเก ปุพฺพชิตฺวา ลทฺฐุปสมบโท
นจิริสฺเสว อรทา อโหสิตี ฯ

**เรื่องพระภราทวาชเถระ
มาในอรรถกถาพราหมณ์สังยุต.**

พราหมณ์ผู้ตวาดอภินายี ภราทวาชเถระวตฺถุ ฯ

ควรกล่าวแม้เรื่องกาฬกเศรษฐี ในอรรถกถากาฬ
การามสูตร ในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย.

จตุกกงฺคตฺตเร กาฬการามสฺตฺตวณฺณนายี
กาฬกเสฏฺฐิจิวตฺถุมปี กเถตพฺพ ฯ

(๑๐๙) ก็ในคำว่า “ยังตนผู้ตระหนี่ให้ตั้งอยู่ใน
ความถึงพร้อมด้วยการบริจาค” นี้ จะกล่าวเรื่อง (ดัง
ต่อไปนี้) :-

[๑๐๙] มจฺฉริ จาคสมฺปทาย ปตฺติฏฺจเปตฺติ เอตฺถ
ปน วตฺถุ วุจฺจเต ฯ

ในกรุงพาราณสี เศรษฐีคนหนึ่ง มีทรัพย์ ๔๐ โภฏี
ให้ทำโรงทาน ๖ แห่ง คือ ที่ประตูเมือง ๔ แห่งที่กลาง
พระนคร ๑ แห่ง ที่ประตูนิเวศน์ (ที่อยู่) ๑ แห่ง ได้สละ
ทรัพย์ ๖ แสน ให้มหาทานทุกๆ วัน. เขาให้ทาน พร่ำ
สอนบุตรว่า “เจ้าอย่าเข้าไปตัดดวงศทาณนี้ของพ่อเสีย”
ดังนั้นจนตลอดชีวิต ในที่สุดแห่งชีวิตบังเกิดเป็นท้าวสักกะ.
แม้บุตรของเขา ก็ให้ทานอย่างนั้นเหมือนกันบังเกิดเป็น
พระจันทร์ บุตรของพระจันทร์นั้นบังเกิดเป็นพระอาทิตย์.
บุตรของพระอาทิตย์นั้นบังเกิดเป็นพระมาตลี. บุตรของ
พระมาตลีนั้นบังเกิดเป็นปัญจสิขเทพบุตร. บุตรของปัญจ-
สิขเทพบุตรนั้น ได้เป็นเศรษฐีนามว่า โกลิยะ มีทรัพย์ ๔๐
โภฏีเหมือนกัน. โกลิยะเศรษฐีนั้นคิดว่า “บิดาและปู่ของ
เราเฝ้า ทั้งทรัพย์ที่เกิดมิได้โดยความลำบากเสีย, เราจัก
รักษาทรัพย์นั้นไว้, จักไม่ให้ทรัพย์อะไรๆ แก่ใครๆ” ดังนี้
แล้ว จึงให้รื้อโรงทาน เอาไฟเผา เป็นผู้ทั้งกระด้างทั้ง
ตระหนี่ เก็บแต่ทรัพย์อย่างเดียว ไม่บริโภครด้วยตน (ทั้ง)
ไม่ให้แก่ชนที่ควรให้มีบุตรและภริยาเป็นต้น. ก็เศรษฐีนั้น
บริโภคข้าวกับรำมีน้ำข้าวเป็นที่ ๒, นุ่งผ้าเนื้อหยาบ,
ก็ร่วมที่ทำได้ด้วยใบไม้บนศิระชะ ไปด้วยรถเกาเทียมด้วยโค
แก่. ทรัพย์มีจำนวนเท่านั้นของเศรษฐีผู้ลัดบรุษนั้น
กลายเป็นดังผลมะพร้าว (ทั้งเปลือก) ซึ่งสุนัขได้ ด้วย
ประการดังนี้. วันหนึ่ง เศรษฐีนั้นเมื่อจะไปสู่ราชสำนักจึง
คิดว่า “เราจักพาอนุเศรษฐีไปด้วย” ดังนี้ ได้ไปเรือนของ
เศรษฐีนั้นแล้ว.

พาราณสิยํ เอโก อสิตีโกฏิธโน เสฏฺฐิ จตุสฺ
นครทฺวาเรสุ นครมชฺเชม นิเวสนทฺวาเร จาติ
ฉ ทานสาลาโย การेतฺวา เทวสิกํ ฉสฺสตสฺสทฺส
ปริจฺจชิตฺวา มหาทานํ อทาลิ ฯ โส ยาวชิวํ ทานํ
ทตฺวา อิมํ มม ทานวํสํ มา อุปฺจฉินฺทิติ ปุตฺตํ
อนุสาสิตฺวา ชีวิตปริโยसाने สกฺโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ
ปุตฺโตปิสฺส ตเถว ทานํ ทตฺวา จนนฺโท หุตฺวา
นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺส ปุตฺโต สุริโย หุตฺวา ฯ ตสฺส
ปุตฺโต มาตลี หุตฺวา ฯ ตสฺส ปุตฺโต ปญฺจสิโข
หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺส ปุตฺโต โกลิโย นาม
อสิตีโกฏิธโนเยว เสฏฺฐิ อโหสิ ฯ โส มม ปิตापิตามหา
พาลา ทุกฺเชน สมฺภุตํ ธนํ ฉทฺเทสุ อหนนฺตํ ธนํ
รทฺธิสฺสามิ น กสฺสจि กิจฺจิจิ ทสฺสามิติ จินฺเตตฺวา
ทานสาลาโย วิทฺธสาเปตฺวา อคฺคินา ฉาเปตฺวา
ถทฺธมจฺฉริ หุตฺวา ธนเมว สํหริตี เนว อตฺตนา
ปริภฺยชฺชิติ น ปุตฺตทาราทีนํ เทตี ฯ โส หิ
กญฺชิกทฺตฺติยํ สกฺกณฺทกภตฺตํ ภฺยชฺชิติ ญฺลวตฺถานิ นิวาเสตี
ปญฺณจฺจตฺตํ มตฺถเก การेतฺวา ชรโคณฺยตฺตชชฺชรเถน
ยาคี ฯ อิจฺจสฺส อสฺสปุริสฺสสฺส ตตฺตกํ ธนํ สุนฺเชน
ลทฺธนาพิเกเร วिय ชาตํ ฯ เอโส เอกทิวสํ ราชูปฺภูจฺฉานํ
คจฺฉนฺโต อนุเสฏฺฐิ อาทาย คมิสฺสามิติ ตสฺส เคหํ
อคมาลิ ฯ

ในขณะนั้น อนุเศรษฐีกำลังบริโภคข้าวปายาสซึ่งปรุงด้วยเนยชั้น เนยใส น้ำผึ้งสุก และน้ำตาลกรวดผงเห็นเศรษฐีนั้นเดินมาลุกขึ้นจากที่นั่ง กล่าวว่า “ท่านมหาเศรษฐี เชิญท่านมานั่ง ณ ที่นี้ เราจักบริโภคข้าวปายาส (ร่วมกัน) ดังนี้. เศรษฐีนั้น เห็นข้าวปายาสเท่านั้น ก็เกิดมีน้ำลายสอในปาก ออยากจะบริโภค แท้จริงถึงอย่างนั้น เขาคิดว่า “ถ้าเราจักบริโภค, ในเวลาที่อนุเศรษฐีนี้มา เรือของเรา ก็จักต้องทำสักการะตอบแทน, เมื่อเป็นเช่นนี้ ทรัพย์ของเราก็จักหมดเปลืองไป” จึงเพียงแต่นั่งเท่านั้น ถึงถูกอนุเศรษฐีรับร่ำบ่อยๆ ก็กล่าวว่า “เราบริโภคมาเดี๋ยวนี้ อิ่มเสียแล้ว” ดังนี้ ทาบริโภคไม่. ในเวลาที่อนุเศรษฐีบริโภคเสร็จแล้ว มหาเศรษฐีนั้นจึงพาอนุเศรษฐีนั้นไปสู่ราชสำนักแล้ว กลับมายังเรือของตนอีก แม้ถูกความอยากข้าวปายาสบีบคั้น ก็ไม่บอกแก่ใครๆ เลย เพราะกลัวเสียทรัพย์ อดกลั้นความอยากไว้ ได้เกิดเป็นคนเหลือขี้ๆ โดยลำดับ. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาก็ไม่บอก เพราะกลัวเสียทรัพย์ ต่อมาเป็นคนอึดโรยนอนกกที่นอนแซ่ว ถูกภริยาถามรบเร้าบ่อยเข้า จึงบอกเหตุ นั้น. นางฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า “ท่านเป็นคนยากจนหรือ ? ดิฉันจะหุงข้าวปายาสให้พ่อชาวกรุงพาราณสีทั้งหมด.” เศรษฐีนั้นโกรธเหมือนถูกเขาเอาไม้ฟาดที่ศีรษะ กล่าวว่า “ฉันรู้ดอกว่าหล่อนมีทรัพย์มาก, ถ้าทรัพย์ที่หล่อนนำมาจากเรือของสกุล มี, หล่อนก็จงหุงข้าวปายาสให้แก่ชาวพระนครเถิด.” ภริยาบอกว่า “ถ้าอย่างนั้น ดิฉันจักหุงข้าวปายาส ให้พ่อแก่คนที่อยู่ในถนนเดียวกัน.” มหาเศรษฐีพูดว่า “ประโยชน์อะไร ด้วยชนเหล่านั้น.” ภริยาบอกว่า “ถ้าอย่างนั้น ดิฉันจักหุงให้พ่อแก่คนที่อยู่ในเรือนฟากละ ๗ ครอบครัว ทั้งข้างนี้และข้างนั้น, ถ้าอย่างนั้น จักหุงให้พ่อแก่คนใกล้ชิดในเรือนนี้, ถ้าอย่างนั้น จักหุงให้พ่อแก่คนที่ เป็นพวกพ้องเท่านั้น.” มหาเศรษฐีปฏิเสธว่า “ประโยชน์อะไร ด้วยชนเหล่านั้นเล่า ?” ภริยาพูดว่า “ถ้าอย่างนั้น ดิฉันจักหุงให้แก่ท่านและดิฉัน.” มหาเศรษฐีพูดว่า “หล่อนเป็นอะไร ? ข้าวปายาสย่อมไม่ควรแก่หล่อน. ภริยาจึงพูดว่า “ถ้าอย่างนั้น ดิฉันจักหุงให้พ่อแก่ท่านเท่านั้น.” มหาเศรษฐีรับว่า “เออ ถึงเมื่อหล่อนจะหุงให้แก่ฉัน ก็อย่าหุงในที่นี้, คนเป็นอันมาก คอยปองตอบแทนอยู่, หล่อนจงให้

ตลมี ขณ อนุเสฎฐิ นวนิตลสปปิกกมณฺฐสฺสทฺร-
 จฺณเณทฺติ สงฺขตฺ ปายาสํ ภูมฺขมาโน ตํ อาคตํ ทิสฺวา
 อาสนา วุฏฺจาย เอทฺติ มหาเสฎฐิ อธิ นิสิต
 ปายาสํ ปริภุชิสฺสามาติ อาท ๗ กิจฺจายปิ โส
 ปายาสํ ทิสฺวา มุขํ อุปฺปนฺนเขโผ ภูมฺชิตฺกามา
 ตถापि สจฺจาทํ ภูมฺชิสฺสามิ อิมสฺส มม เคหํ
 อาคตกาเล ปฏฺฐิสฺสกาโร กาทพฺโพ ภวิสฺสตี เอวมเม
 ธนํ นสฺสิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา นิสินฺนมตฺโตว เตน
 ปุณฺปนฺนํ ยาจฺจิตฺปิ อิทานิ เม ภูตตํ สุทฺติสฺสมีติ
 วตฺวา น ภูมฺชิตฺ ๗ โส อนุเสฎฐิสฺส ฆตฺตกิจฺจาวสาเน ตํ
 คเหตุวา ราชูปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปุณฺ อตฺตโน เคหํ
 ปจฺจาคนฺตฺวา ปายาสตฺนฺหยา ปิพฺพิโตปิ ธนฺนาสภเยน
 กสฺสจฺจ อกฺเขตฺวา ว ปิปาสํ อธิวาเสนฺโต อนุกฺกเมน
 อุปฺปนฺนอุปฺปนฺนทุกฺขาโต อโหสิ ๗ เอวํ สนฺเตปิ
 ธนฺนาสภเยน อกฺเณนฺโต อปรภาเค ทุพฺพลํ ทฺตฺวา
 สยนํ อุปฺคฺยทิตฺวา นิปนฺโน ภริยาย ปุณฺปนฺนํ ปุจฺฉิต
 ตํ การณํ กเถสิ ๗ ตํ สุตฺวา สภา กิ ตวํ ทฺคฺคโตสิ
 สกลพาราณสีवासินํ ปิโหนกํ ปายาสํ ปจฺจิสฺสามิติ
 อาท ๗ โส สีสเส ทนฺเทน ปทฺโฆ วีย กุชฺฉิตฺวา
 ชานามทํ ตว มทฺทธนฺภาวํ สจฺเจ เต กุลมฺรา
 อภตํ ธนํ อตฺถิ ปายาสํ ปจฺจิตฺวา นาครานํ เทหิตฺติ
 อาท ๗ เตนทฺติ เอกวธิवासินํ ปิโหนกํ ปจฺจิสฺสามิติ ๗
 กิณฺเตหิตฺติ ๗ เตนทฺติ อิตฺโต จิตฺโต จ สตฺตสฺตตฺตมฺรवासินํ
 เตนทฺติ อิมสฺมี เคเห ปรีชนสฺส เตนทฺติ พนฺธุชนสฺสเสว
 ปิโหนกนฺติ ๗ กิณฺเตนาติ ๗ เตนทฺติ ดฺยฺทฺยจ มยฺทฺยจ
 ปจฺจามีติ ๗ กา นาม ตวํ ดฺยฺทฺยํ น วุฏฺฐิตฺติ ๗
 เตนทฺติ ดฺยฺทฺยเยวาทิ ๗ อาม มยฺทํ ปจฺจมานापิ
 มา อธิ ปจ พฺหุ ปจฺจาสิสฺสนฺติ ตวํ ตณฺทฺลปตฺถํ
 จตฺตฺพภาคชรี อจฺจรมตฺตํ สกฺขรํ กรณฺทกปฺรู สบฺปี
 ตตฺตกํ มธฺุ เอกภฺจ ปจฺจนาชนํ เทหิ อรณฺณํ ปวิสิตฺวา
 ตตฺถ ปจฺจิตฺวา ภูมฺชิสฺสามิติ ๗ สภา ตถา อกาสิ ๗
 โส ตํ สพฺพํ เจฏฺเณน คาหาเปตฺวา อรณฺณํ คนฺตฺวา
 นทฺตีเร เอกสฺมี คจฺจมุเล อุทฺธนํ กาทเรตฺวา ทารุทกํ
 อาหฺราเปตฺวา ตวํ คนฺตฺวา เอกสฺมี มคฺเค จตฺวา
 กภฺจิทฺเว ทิสฺวา มม สณฺณํ เทหิ มยา ปกฺโกสิตฺกาเล
 อาคฺจฺเจยาสีติ ตํ เปเสตฺวา เอกโก อคฺคิ กตฺวา
 ปายาสํ ปจฺจ ๗

ข้าวสารแล่ง ๑ นมสด ๔ ส่วน น้ำตาลกรวดประมาณ
พายมือ ๑ เนยใสเต็มขวด ๑ น้ำผึ้งประมาณเท่านั้น และ
ภาชนะสำหรับหุง ๑ ใบ. ฉันทักเข้าไปป่าแล้ว หุงบริโภคน
ในที่นั้น.” นางได้ทำอย่างนั้นแล้ว. มหาเศรษฐีนั้นให้คนใช้
ถือสิ่งของทั้งหมดนั้นไปป่า ให้ก่อเตาที่โคนกอไม้แห่งหนึ่ง
ริมฝั่งแม่น้ำ ให้ชนพื้นและน้ำมาแล้ว ส่งคนใช้นั้นไปด้วย
กำชับว่า “เจ้าจงไปยืนอยู่ที่ทางแห่งหนึ่ง พบใครๆ เข้า
จงให้สัญญาแก่ข้า. ในเวลาที่ข้าร้องเรียก จึ่งค่อยมา”
ดังนี้ ก่อไฟหุงข้าวปายาสอยู่คนเดียว.

ในขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงใคร่ครวญถึงวงศ์
ทานของพระองค์ ทรงทราบเหตุนี้ทั้งหมด ทรงดำริว่า
“มหาเศรษฐีนี้เป็นคนตระหนี่ ตัดวงศ์ของเราเสีย จัก
บังเกิดในนรก, เราจักให้อิวาทแก่เขา ทำให้เป็นคนควรที่
จักบังเกิดในที่นี้.” จึงตรัสเรียกพระจันทรเป็นต้นมา ทรง
เล่าเรื่องทั้งหมด แล้วตรัสว่า “เราจักไปก่อน, ในเวลาที่
เราขอข้าวปายาสนั่งแล้ว พวกท่านพึงทะยอยกันมา ดังนี้
ทรงจำแลงเพศเป็นพราหมณ์เสด็จเข้าไปหามหาเศรษฐีนั้น
ตรัสถามว่า “ผู้เจริญ ทางไปกรุงพาราณสีทางไหน.”
เศรษฐี กล่าวว่า “เจ้าเป็นบ้าหรือ ? ไม่รู้จักกระทั้งทางจะ
ไปกรุงพาราณสี, อย่ามาทางนี้, จงไปทางโน้น.” ท้าว
สักกะ ทำเหมือนไม่ทรงได้ยิน (แสร้ง) เสด็จเข้าไปหา
เขาถามว่า “พูดว่าอะไร ?” เศรษฐีนั้นร้องว่า “เฮ้ย เจ้า
พราหมณ์หนวก มาข้างนี้ทำไม? จงไปข้างโน้น.” ท้าว
สักกะตรัสถามว่า “ผู้เจริญ เหตุไฉนท่านจึงร้อง ? ควัน
และไฟยังปรากฏอยู่, ท่านกำลังหุงข้าวปายาส, ที่จะเป็น
สถานที่เชื่อเชียวพราหมณ์, ในเวลาพวกพราหมณ์บริโภค
ถึงเราก็จักได้หน่อยหนึ่ง.” มหาเศรษฐีพูดว่า “ที่นี่ไม่มีการ
เชื่อเชียวพราหมณ์, จงไปทางอื่น.” ท้าวสักกะตรัสว่า “ถ้า
อย่างนั้น ในเวลาที่ท่านบริโภค เราจักได้หน่อยหนึ่ง.”
มหาเศรษฐีพูดปฏิเสธว่า “แม้เม็ดหนึ่งเราก็จักไม่ให้คุณ,
ข้าวนี้นิดหน่อย พอยังอัตภาพของเรา (คนเดียว) ให้เป็น
ไปได้.” ท้าวสักกะทรงสดับคำนั้นแล้ว ได้ตรัสพระคาถาว่า

“บุคคลพึงให้ของน้อยแต่ของน้อย พึงให้
ของท่ามกลางแต่ส่วนท่ามกลางอันน้อย พึงให้ของ
มากแต่ของมาก, การไม่ให้ไม่ควร,

โกสิยะ เหตุนี้ เราจะบอกท่าน ท่านจงให้
ท่าน จงบริโภค และจงขึ้นสู่ทางของพระอริยะ.

ตสมิ ขณ สกโก เทวราชา อตตโน ทานวล์
อุปธาเรโนโต ตํ สพพ์ ฌตวา อัย มจจรี หุตวา
มม วล์ อุกจฉินทิตวา นิรเย นิพพตติสสตี โอวาทมสส
ทตวา อีธ นิพพตตนารห์ กริสสามิตี จินเตตวา
จนทาทย โปกโกสาเปตวา สพพ์ ปวตตี กเถตวา
อห์ ปจมี คจฉิสส์ มม ปายาส์ ยาจิตวา
นิสินนกาเล ตุมเห ปฏิปาฏิยา อาคจเฉยยาถาตี
วตวา พราหมณวณณเนน ตํ อุปคนตวา โภ กตโร
พาราณสีมคโคตี ปุจฉิ ๗ เสฏฐี ก็ อุมมตตโกสิ
พาราณสีมคคปิ น ชานาลี มา อีโต เอหิ เอโต
ยาหิตี อาท ๗ สกโก อสสุณนโต วีย ก็ กเถสตี
ตํ อุปคจฉเตว ๗ โส อเร พริพพราหมณ ก็ อีโต
เอสิ ปรัต ยาหิตี วิรวี ๗ สกโก กสมา โภ วิรวลี
ฐโม ปญญาติ อคฺติ จ ปายาโส ปจจติ
พราหมณนิมนตนฏฺชาเนน ภวิตพพ อหปี พราหมณาน
โกชนกาเล โภกํ ลภิสสามิตี ๗ นตเถตถ พราหมณนิมนตนิ
ปรัต ยาหิตี ๗ เตนหิ ตว โภชนกาเล โภกํ
ลภิสสามิตี ๗ เอกลิตถมปิ เต น ทสสามิ โภกมิท
มม ยาปนมตตุนตี ๗ ตํ สุตวา สกโก คาธา อภาลี

อุปปมฺหา อุปปกํ ทชฺชา อนุชมโต มชฺฌกํ
พมฺมฺหา พทฺกํ ทชฺชา อทานํ นุปชฺชติ

ตํ ตํ วทามิ โกลิย เทหิ ทานานิ ภูมฺช จ
อริยมคฺคํ สมารุหฺ เนกาลี ลภเต สฺซุนฺตี ๗

ผู้กินคนเดียว ย่อมไม่ได้สุข."

บรรดาบทเหล่านั้น บทคาถาว่า **อนุมชฺชโต มชฺฌกํ** ความว่า พึงแบ่งแม่ของน้อยในท่ามกลาง ทำเป็น ๒ ส่วน ให้เสียส่วน ๑ จึงแบ่งในท่ามกลางแม่จากกึ่งหลัง ที่เหลือจากส่วนหนึ่งนั้นอีก แล้วให้ส่วนหนึ่งทีเดียว. บทคาถาว่า **อทานํ นุปฺปชฺชติ** ความว่า จะให้ของน้อยหรือมากก็ตามเถิด, ชื่อว่า การไม่ให้ไม่ชอบ, ทานแม่น้อยเท่านั้น มีผลมากโดยแท้.

บทว่า **ตํ** ความว่า เหตุนั้น เราจะพูดกะท่าน คือ ผู้เจริญ. บทว่า **ภุจฺจ** ความว่า ท่านจงให้ทานด้วยตนเองก็บริโภคด้วย. บทว่า **อริยมคฺคํ** ความว่า ท่านจงย่างขึ้นสู่ทางของพระอริยะทั้งหลาย ได้แก่ สัตบุรุษมีพระพุทธรเจ้าเป็นต้น ผู้ยินดียิ่งในทาน. บทว่า **เอกาสิ** ความว่า ผู้บริโภคแต่คนเดียว. บทว่า **ลภเต** แปลว่า ย่อมได้.

เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า "พราหมณ์ ท่านพูดถูกใจ จักได้หน้อยหนึ่ง, เชิญท่านนั่งลงเถิด ดังนี้. ท้าวสักกะประทับนั่งแล้ว. ต่อจากนั้น พระจันทร์ก็มาโดยนัยนั้นเหมือนกัน ได้กล่าวคาถาว่า

"ผู้ใด เมื่อแขกนั่งแล้ว บริโภคโภชนะคนเดียว การบูชาของผู้นั้นย่อมไร้ผล ทั้งความเพียรที่ตั้งไว้ก็ไร้ผล. โกลิยะ เหตุนี้เราจะบอกท่าน ฯลฯ ผู้กินคนเดียว ย่อมไม่ได้สุข."

การทำพิธีกรรมในเวลาลัยมีสระและแม่น้ำเป็นต้น เพื่อให้เกิดทรัพย์ ชื่อว่า **การบูชา** ในกาลนั้น. ความเพียรที่ตั้งไว้ ด้วยสามารถให้เกิดทรัพย์ ชื่อว่าความเพียรที่ตั้งไว้.

มหาเศรษฐีกล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้น เชิญนั่งเถิด, จักได้หน้อยหนึ่ง ดังนี้. แม้พระจันทร์นั้นก็นั่งแล้ว. ต่อจากนั้น พระอาทิตย์ก็มาโดยนัยนั้นเหมือนกัน ได้กล่าวคาถาว่า

"ผู้ใด เมื่อแขกนั่งแล้ว ไม่บริโภคโภชนะคนเดียว การบูชาของผู้นั้นย่อมมีผลจริง ทั้งความเพียรที่ตั้งไว้ก็มีผลจริง. โกลิยะ เหตุนี้ เราจะบอกท่าน ฯลฯ ผู้กินคนเดียว ย่อมไม่ได้สุข."

คำที่เหลือ เหมือนกับคำก่อน.

ตตถ **อนุมชฺชโต มชฺฌกนฺติ** อปฺปกมฺปิ มชฺฌเม **เฉตฺวา** เทว **โกฏฺฐาเส** กตฺวา **เอกโกฏฺฐาเส** ทตฺวา **ตโต** อวเสสโต **อนุมชฺชโต** ปิ **ปุน** มชฺฌเม **เฉตฺวา** **เอกโกฏฺฐาโส** ทาทพุโฬเยว ฯ **อทานํ นุปฺปชฺชติ**ติ **อปฺปิ** วา **พหุ** วา **ทินฺนํ** โหติ **น** **อทานํ** นาม **ยฺชฺชติ** **ตฺปิ** **ทานเมว** **มทฺปผลเมว** ฯ

ตฺนฺติ **เตน** **การณ** **ตํ** **ภวนตํ** **วทามิ** ฯ **ภุจฺจ** **จาทิ** **ทานานิ** **เจว** **เทหิ** **สยญจ** **ภุจฺจ** ฯ **อริยมคฺคนฺติ** **อริยานํ** **ทานาภิตานํ** **พฺพุธาทินํ** **มคฺคํ** **อภिरูห** ฯ **เอกาสิ**ติ **เอโก** **ภุจฺจมาโน** ฯ **ลภเต**ติ **ลภติ** ฯ

ตํ **สุตฺวา** **เสฏฺฐิ** **มนาปฺนฺเต** **พฺราหมณ** **ภทฺติ** **โลกํ** **ลภิสฺสสิ** **นิสีทาติ** **อาท** ฯ **สโก** **นิสีทิ** ฯ **ตโต** **จฺนฺโท** **เตเนว** **นเยน** **อาคนฺตฺวา** **คาธา** **อภาสิ**

โมฆนฺตสฺส **หุตํ** **โหติ** **โมฆญฺจาปิ** **สมฺมิตํ** **อติถิสฺมิ** **โย** **นิสินฺนสฺมิ** **เอโก** **ภุจฺชติ** **โภชนํ** **ตํ** **ตํ** **วทามิ** **โกลิย** ฯ **เป**ฯ
..... **เนกาสิ** **ลภเต** **สุชนฺติ**

ตตถ **หฺตฺนฺติ** **ธฺนุปรฺปาทนตถ** **สรณํ** **ทํ** **อาทิสฺ** **พฺลิกมฺมกรณํ** ฯ **สมฺมิตฺนฺติ** **ธฺนุปรฺปาทนวเสน** **วิทิตํ** ฯ

เตนทิ **นิสีท** **โลกํ** **ลภิสฺสสิ**ติ ฯ **โส** **ปิ** **นิสีทิ** ฯ **ตโต** **สุริโย** **เตเนว** **นเยน** **อาคนฺตฺวา** **คาธา** **อภาสิ**

สจฺจนฺตสฺส **หุตํ** **โหติ** **สจฺจญฺจาปิ** **สมฺมิตํ** **อติถิสฺมิ** **โย** **นิสินฺนสฺมิ** **เนโก** **ภุจฺชติ** **โภชนํ** **ตํ** **ตํ** **วทามิ** **โกลิย** ฯ **เป**ฯ
..... **เนกาสิ** **ลภเต** **สุชนฺติ** ฯ

เสสํ **ปฺพพฺสมํ**

ต่อจากนั้น พระมาตลีมากล่าวว่า

“ผู้ใด เข้าไปใกล้สระทุกแห่งย่อมบูชาในที่มีน้ำมากและที่มีน้ำพอประมาณ ในท่าชื่อโทณะ ในท่าชื่อติมพรุ และห้วงน้ำใหญ่ ซึ่งมีกระแสเชี่ยว ถ้าการบูชาในชลาลัยนั้นของผู้นั้นมีผลและความเพียรที่ผู้นั้นตั้งไว้ในชลาลัยนั้น มีผลไซ้, ผู้ใด เมื่อแชกนั้งแล้ว ไม่บริโภคน้ำคนเดียวย คำ (หรือผล) ที่จะพึงกล่าวในผู้นั้นแล ย่อมไม่มี, โกลิยะ เหตุนั้น เราจะบอกท่าน ฯลฯ ผู้กินคนเดียว ย่อมไม่ได้สุข.”

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า **สรํ สพฺพํ** ความว่า บุรุษผู้ใด เมื่อทำพิธีกรรมแก่อมนุษย์มีนาคและยักษ์ เป็นต้น เข้าไปในชลาลัยมีสมุทร สะพังและสระโบกขรณี เป็นต้น สระแห่งใดแห่งหนึ่ง แล้วบูชา คือทำพิธีกรรมในที่นั้น. บทว่า **พทฺทาย** ได้แก่ ในแม่น้ำ. บทว่า **คยาย** ได้แก่ ในสระโบกขรณี. บทว่า **โทณเ** คือ ในท่าชื่อว่า โทณะ. บทว่า **ติมฺพรุติตฺถสฺมี** ความว่า และในท่าชื่อว่า ติมพรุ. บทว่า **มหาวเห** ความว่า ในห้วงแม่น้ำใหญ่ ซึ่งมีกระแสเชี่ยว.

บทว่า **อตุร** ความว่า ในชลาลัยทั้งหลายมีสระ เป็นต้น เหล่านั้น. ศัพท์ว่า **เจ** แปลว่า ถ้าวา. บทว่า **อสุส** ความว่า การบูชาและความเพียรที่ตั้งไว้ของบุรุษนั้น ย่อมมี คือ ย่อมมีผล มีสุขเป็นกำไร ย่อมสำเร็จ. คำที่จะพึงกล่าวในบุรุษผู้ไม่บริโภคน้ำคนเดียวย ในเมื่อแชกคือ อาคันตุกะ นั้งแล้ว ย่อมไม่มี.

คำที่เหลือ ก็เหมือนกับคำก่อน.

ต่อจากนั้นปัญจลิกเทพบุตรมา กล่าวว่า

“ผู้ใด เมื่อแชกนั้งแล้ว บริโภคน้ำคนเดียวย ผู้นั้น ชื่อว่า กลืนกินเบ็ด ที่มีสายยาว มีที่เกี่ยว. โกลิยะ เหตุนั้น เราจะบอกท่าน ฯลฯ ผู้กินคนเดียว ย่อมไม่ได้สุข.”

เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว ถอนใจอยู่ด้วยความประจวบด้วยทุกข์กล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น เข็ญนั้ง, จักได้หนอยหนึ่ง” ดังนี้. แม้ปัญจลิกเทพบุตรนั้นก็นั้งแล้ว. เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๕ นั้นนั่งลงแล้วอย่างนี้ เศรษฐีก็หุงข้าว

ตโต มาตลี อาคนฺตวา อาท

สรํ สพฺพํ โย ชุหติ พทฺทาย คยาย จ
โทณเ ติมฺพรุติตฺถสฺมี สิมฺโสเต มหาวเห
อตุร จสุส หุตํ โหติ อตุร จสุส สมิติตํ
อติถิสฺมี โย นิลินฺนสฺมี เนโก ภูฏชติ โภชนํ
ตํ ตํ วทามิ โกลิย ฯเปฯ
..... เนกาสิ ลภเต สนฺติ ฯ

ตตถ สรํ สพฺพนฺติ โย ปุริโส นาคยฺกษาทินํ
พลี กโรนฺโต สมุทฺทโสณฺทิโปกฺขรณฺนิอาทิสฺส ยงฺกิญฺจ
สรํ อุปกนฺตวา ชุหติ ตตถ พลิกมมํ กโรติ ฯ
พทฺทายาติ นทียา ฯ คยายาติ โปกฺขรณฺนิยา ฯ
โทณเติ โทณนามเก ติตฺถเ ฯ ติมฺพรุติตฺถสฺมินฺติ
ติมฺพฺรนามเก ติตฺถเ จ ฯ มหาวเหติ สิมฺโสเต
มหนฺเต นทิวเห ฯ

อตุรฺาติ เอเตสุ สราทิสฺส ฯ เจติ ยทิ ฯ
อสุสาติ ตสุส ปุริสสุส หุตญฺเจว สมิติตญฺจ โหติ
สพลํ สุขุทฺริยํ สมปชฺชติ อติถิสฺมี อาคนฺตุเก
นิลินฺเน โย ปุริโส เอโก โภชนํ น ภูฏชติ เอตถ
วตตพฺพเมว นตถิติ ฯ

เสสํ บุพฺพสมํ ฯ

ตโต ปญฺจลิกฺโข อาคนฺตวา อาท

พลิสํ โส นิลินฺติ ทิมฺสฺสฺตํ สพฺพนฺนํ
อติถิสฺมี โย นิลินฺนสฺมี เอโก ภูฏชติ โภชนํ
ตํ ตํ วทามิ โกลิย ฯเปฯ
..... เนกาสิ ลภเต สุขนฺติ ฯ

ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิสิ ทฺกฺชโยเคน นิตฺถนฺนโต
เตนทิ นิสฺสิท โลกํ ลภิสฺสสิติ อาท ฯ โสปี นิสฺสิท ฯ
เอวนฺเตสุ ปญฺจสุ นิลินฺเนสุ ปายาโส ปจฺจิโต ฯ
เสฏฺฐิสิ อุทฺธนา โอตฺวาเรตฺวา รุกฺชปตฺตานิ อาทฺรธาติ

ปายาสเสร็จ เศรษฐีปลงลงจากเตาแล้ว กล่าวว่า “พวกท่านจงนำไปอย่าช้า” พรหมมณเฝ้าที่นั่นนั่งอยู่ ณ ที่นั่นนั่นเอง เหยียดมือให้นำเอาไปอย่างทราญจากหิมวันตประเทศมา. เศรษฐี กล่าวว่า “ข้าพเจ้าปายาสที่เราพึงใส่บนไฟไม้เหล่านี้ไม่มี จงนำไปตะเคียนมาเถิด.” พรหมมณเฝ้าที่นั่นนำไปตะเคียนเหล่านั้น มาแล้ว. ในใบตะเคียนเหล่านั้น ใบหนึ่งๆ ได้มีขนาดเท่าโล่หอกของทหารแล้ว. เศรษฐีนั้นได้เอากัทพ์ปักข้าวปายาสให้แก่พรหมมณทุกคน. ในเวลาที่ให้แก่พรหมมณคนสุดท้าย ความพร้อมในหม้อไม่ปรากฏเลย. เศรษฐีนั้น ครั้นให้ข้าวปายาสแก่พรหมมณเหล่านั้นแล้ว ก็นั่งถือหม้อแล้ว.

ขณะนั้น ปัญจสิขเทพบุตรจำแลงเป็นสุนัข เดินถ่ายปัสสาวะไปข้างหน้าของพรหมมณเหล่านั้น. พรหมมณทั้งหลาย เอามือปิดข้าวปายาสของตน. แม้เศรษฐีก็ปิดอย่างนั้น. ก็หยุดปัสสาวะตกลงบนหลังมือของเศรษฐีนั้น. เศรษฐีนั้นต้องการจะล้างมือกล่าวว่า “พวกท่านจงดูหม้อข้าวของเราด้วยนะ” จึงลงไปล้างแม่น้ำ.

ขณะนั้นนั่นเอง สุนัขได้ถ่ายปัสสาวะลงในหม้อข้าว. เศรษฐีนั้นเห็นสุนัขกำลังถ่ายปัสสาวะ ฉวยได้ไม้ท่อนใหญ่ ตวาดพลางมาแล้ว. สุนัขกลายเป็นสัตว์ขนาดเท่าม้าอาชาไนยไล่ตาม เศรษฐีซึ่งวิ่งไปในที่นั้นๆ.

เศรษฐีนั้นกลัวแต่มรณภัย จึงเข้าไปหาพวกพรหมมณ. พรหมมณเหล่านั้นได้พากันเหาะขึ้นไปลอยอยู่บนอากาศ. เศรษฐีนั้นเห็นฤทธิ์ของพรหมมณเหล่านั้นถามว่า “พวกท่านเป็นใคร ?” ลำดับนั้น ท้าวสักกะตรัสว่า “ผู้นี้เป็นพระจันทร์ ผู้นี้เป็นพระอาทิตย์ ผู้นี้เป็นพระมาตลี เราคือท้าวสักกะ สุนัขตัวนี้เป็นปัญจสิขเทพบุตร ดังนี้ จึงตรัส (อีก) ว่า “พวกเราไม่ใช่มาเพื่อต้องการข้าวปายาสของท่าน แต่ท่านเป็นญาติของพวกเรา, บัดนี้ท่านกลายเป็นคนตระหนี่ไปเสียแล้ว, ก็ธรรมดาว่าคนตระหนี่ทั้งหลายย่อมบังเกิดในนรก คนไม่ตระหนี่ ย่อมบังเกิดในสวรรค์, เพราะฉะนั้น พวกเราก็คงมาเพราะความกรุณาต่อท่านเท่านั้น.”

เศรษฐีนั้นฟังคำนั้นแล้วมีจิตยินดีว่า “ได้ยินว่าเทพเจ้าเหล่านี้หวังประโยชน์ต่อเรา ต้องการจะยกเราให้ขึ้นจากนรก ให้ตั้งอยู่ในสวรรค์ ดังนี้แล้วกล่าวว่า “ตั้งแต่วันนี้ไปของแม่ครั้งหนึ่งๆ จากคำข้าวของเรา ชื่อว่าเราไม่

อาห ๑ เต ตตถ นิลินนาว หตเถ ปสาเรตวา หิมวัตโต มาลวปตตานิ อาหริสุ ๑ เสฏฐิ เอเตสุ ปตเตสุ ทาทพพายาส นตถิ ขทริปตตานิ อาหระถาติ อาห ๑ เต ตานิ อาหริสุ ๑ เตสุ เอเกกั ปตตั โยธผลกปปรมาณ อโหสิ ๑ โส สพเพสั ทพพิยา ปายาสั อทาลิ ๑ สพพนุติมสสั ทินนกาเล อุกขลिया อุณั น ปณณายิ ๑ โส เตสั ทตวา อุกขลียิ คเหตุวา นิสสิทิ ๑

ตสมี ขณ ปญจสิโข สุนโข หุตวา เตสั ปุโรโต มุตตั กโรนโต คจจติ ๑ พุราหมณา อตตโน ปายาสั หตเถน ปิททิสสุ ๑ ตถา เสฏฐิปี ๑ ตสส ปน หตถปิฏฐเจ มุตตพินทุ ปตติ ๑ โส หตถั โธวิตุกาโม อุกขลียิ เม โอโลเกถาติ วตวา นทึ เอตริ ๑

ตั ขณณเฆว สุนโข อุกขลिया มุตตั อกาลิ ๑ โส ตั มุตตั กโรนตั ทิสวา มหนตั ทณทกมาทาย ตชเชนโต อาคณฺธิ ๑ สุนโข อสสาชานิมตโต หุตวา ตตถ ตตถ คตั อนุพนธิ ๑

โส มรณภยภิตุ พุราหมเณ อุปคณฺธิ ๑ เต อุปปติตวา อากาเส อฏฺฐัสสุ ๑ โส เตสั อิทธิ ทิสวา เก ตุมเหติ ปุจฺฉิ ๑ อถ สกโก อยั จนฺโท อยั สุริโย อยั มาตลิว อหุ สกโก เอส สุนโข ปญจสิโขติ วตวา น มยั ตว ปายาสตถาย อาคตา ตวญจ อมหากั ภาติ อิทานิ ตวั มจฺฉริ ชาโต มจฺฉรินอ ปน นาม นირเย นิพพตตุนติ อมจฺฉรินอ สคเค ตสฺมา เตวว การุณเณนาคตมฺหาติ อาห ๑

ตัสสุตวา โส อตถกามา กิร เม เอเต มั นิริยา อุทฺธิตวา สคเค ปติฏฐาเปตูกามาติ ตฺฐจฺจิตโต อิโต ปฏฺฐาย มม อาโลปโต อุปทตฺตูปทตฺตมปิ อเทยฺยั นาม นตถิ อุกทกั ปสตมตตมปิ จาหุ ลภิตวา

ควรให้ ไม่มี, อนึ่ง เราได้นำแม่ประมาณของมือ ไม่ให้ (แก่ใครๆ) แล้วจักไม่เต็ม (ก่อน) ดังนี้ ได้รับพรในสำนักของท้าวสักกะ.

ท้าวสักกะทรงทราบมานศเรขฐึ้นให้รู้ผลของท่านประทานศีล ๕ แล้ว เสด็จไปสู่เทวโลกพร้อมด้วยเทพดามีพระจันทร์เป็นต้น. แม่ศเรขฐึ้นนั้น เข้าไปพระนครแล้วทูลขอพระบรมราชานุญาตแล้ว ป่าวประกาศว่า “ขอชนทั้งหลาย จงบรรจุกาษณะที่ตนถือมาๆ ให้เต็มแล้วเอาไปเถิด ดังนี้ ให้ทรัพย์แก่พวกยากแล้ว ออกไปขณะนั้นนั่นเอง สร้างบรรณศาลาในระหว่างแม่น้ำคงคาและสระเกิดเองแห่งหนึ่ง ในด้านทิศทักษิณ แต่หิมวันตประเทศ บวชแล้วอยู่ในที่นั้นช้านาน ทำกาลแล้ว เป็นอุปปาติกเทพบุตรขึ้นรถไพชยนต์ที่ท้าวสักกะทรงส่งไป (รับ) ได้ไปยังสำนักท้าวสักกะ พร้อมกับพระมาตลีสารถิ.

ท้าวสักกะทรงเห็นเทพบุตรนั้น ทรงพอพระหฤทัยได้ประทานธิดานามว่า ทิริเทวี แก่เทพบุตรนั้น. อิศริยยศอันหาประมาณมิได้ เกิดแก่เทพบุตรนั้นแล้ว.

ในพุทฺธอุปบาทกาลนี้ เทพบุตรนั้นเป็นกุลบุตรในกรุงสาวัตถี ฟังเทศนาของพระศาสดา บวชแล้ว มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ถึงพร้อมด้วยคุณคือธุดงค์ มีอหยาศัยในทาน ยินดียิ่งในทาน บำเพ็ญสราณียธรรม เมื่อปฏิคาหกทั้งหลายมีอยู่ แม้จะเป็นผู้อดอาหาร ก็ยังให้ของที่ตนได้แล้วจนได้.

พระศาสดาทรงทำความยินดียิ่งในทานนั้นของเธอ ให้เป็นอตุลูปัตติ (เหตุเกิด) จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้ ครั้งก่อนไม่ให้ (ทาน) เป็นปกติตระหนี่ ไม่ให้กระทั้งหยาดน้ำมันด้วยปลายหญ้า เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจึงทราบเธอ พรรณนาผลทาน ให้ประดิษฐานอยู่ในทานแล้ว. เธอทำในใจว่า “เราได้นำแม่ประมาณของมือหนึ่งแล้ว ยังไม่ให้ (แก่ใครๆ) แล้วจักไม่เต็ม (ก่อน) ดังนี้ ได้รับพรในสำนักของเราแล้ว เพราะผลแห่งทานนั้นเธอจึงเป็นคนมีอหยาศัยในทาน ยินดียิ่งในทาน” ดังนี้แล้ว จึงตรัสสุธาโภชนชาติกในอัสตินิบาต ฉะนี้แล.

เรื่องมัจฉริโกสิยศเรขฐึ
มาในอรรถกถาสุธาโภชนชาติก.

อทตวา น ปิวิสุสามิติ สกุกสส สนฺติเก วรํ อคฺคฺเหลสิ ฯ

สกุโก ตํ ทเมตวา ทานผลํ ชานาเปตวา ปณฺจสิลํ ทตฺวา สทฺธิ ญฺนทาทีทิ เทวโลกํ คโต ฯ โสปี นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ อนุชานาเปตวา คหิตคฺคหิตกาษณานิ ปุเรตวา คณฺหนตฺตติ ยาจกานํ ธนํ ทตฺวา ตํ ชณฺณเณว นิกฺขมฺม หิมวโต ทกฺขินปฺลเส คจฺจคาย เจว เอกสฺส ชาตสรสฺส จ อนฺตเร ปณฺณสาลํ กตฺวา ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา กาลํ กตฺวา อุปปาติกเทวปฺตโต หุตฺวา สกฺเกน เบลิตํ เวชยฺนตฺรธมารูยฺห มาตลีนา สทฺธิ สกุกสส สนฺติเก อคฺมาลี ฯ

สกุโก ตํ ทิสฺวา ตฺถุจฺจมานโส ทิริเทวี นาม ธีตรํ ตสฺส อทาลี ฯ อปริมาณมสฺส อีสฺสริยํ ชาตํ ฯ

โส อิมสฺมี พุทฺธอุปฺปาเท สาวตฺถิยํ กุลปฺตโต หุตฺวา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา สีเสลฺลํ ปริปริการิ ฐตฺงคฺคเณน สมฺนนาคโต ทานชฺฆมาสโย ทานาภริโต สาราณียธมฺมปุโรโก อตฺตนา ลทฺธิ ปฏิกฺคาทเกสฺสุ วิชฺชมาเนสฺสุ ฉินฺนภตฺโต หุตฺวาปิ เทติเยว ฯ

สตฺถา ตํ ตสฺส ทานาภริตี อตฺถูปฺตติ กตฺวา อัยํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปุพฺเพ อทานสิโล มจฺฉริ ตินฺคฺเคน เตลพิณฺทุมปิ อทาตา อถาหํ นํ ทเมตวา ทานผลํ วนฺเณตฺวา ทานเ ปตฺติฏฺฐาเปสิ โส ปสฺตมตฺตมปิ อุทกํ ลภิตฺวา อทตฺวา น ปิวิสุสามิติ มม สนฺติเก วรํ อคฺคฺเหลสิ ตสฺส ผเลน ทานชฺฆมาสโย ทานาภริโตติ วตฺวา อัสตินิปาเต สุธาโภชนชาติกํ กเถสิตี ฯ

สุธาโภชนชาติกาวณฺณนายํ มจฺฉริโกสิยวตฺถุ ฯ

(๑๑๐) เรื่องของอิลลิสเศรษฐีผู้ดื่มสุราที่พุ่มไม้แห่งหนึ่ง อันทำวักกะจอมเทพทรงทราบแล้ว มารู้อผลทานทำบุญแล้ว ไปบังเกิดในสวรรค์ ในอรรถกถาอิลลิสชาดก ว่า “อุโภ ขณฺชา อุโภ กุณฺธิ” ดังนี้ เป็นต้น ในวรรคที่ ๘ แห่งเอกนิบาตกัถิ เรื่องเศรษฐีผู้ตระหนี่ ที่พระมหาโมคคัลลานเถระรู้ว่า เศรษฐีนั้น นั่งอยู่ ณ ที่ชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น เพื่อจะกินขนมเบื้อง ไป ณ ที่นั้นทรงทราบแล้ว ถวายขนม ภายหลังไปพระเชตะวัน พึงเทศนาของพระศาสดา บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ในอรรถกถาแห่งคาถาในบุพพวรรคธรรมบทว่า “ยถาปิ ภมฺโร ปุปฺผ” เป็นต้นกัถิ ควรกล่าว (ด้วย).

ชนเหล่านั้นทั้งหมด ตั้งตนผู้ทูล ไม่มีศรัทธาตระหนี่ ไว้ในคุณมีศีลเป็นต้นแล้ว บรรลุอานิสงส์ต่างๆ กัน ด้วยประการฉะนี้. อนึ่ง เวนใด มีทูลเป็นต้นเป็นเหตุอันชนเหล่านั้นควรได้ในทิฏฐุธรรมและสัมปรายภพ, เวนนั้น พวกเขายอมละเสียได้ภายหลังแต่เวลาที่ตนตั้งอยู่ในคุณมีศีลเป็นต้น, เพราะฉะนั้น การตั้งตนไว้โดยชอบ พึงเห็นว่า “เป็นมงคล” ด้วยเหตุฉะนี้ ในอรรถกถาท่านจึงกล่าวว่า “การตั้งตนไว้ชอบแม้เป็นมงคล”. เพราะเหตุไร ? เพราะเป็นเหตุละเวร อันเป็นไปในทิฏฐุธรรมและสัมปรายภพ และบรรลุอานิสงส์ต่างๆ ดังนี้.

(๑๑๑) แท้จริง จิตที่บุคคลตั้งไว้ชอบ อาจอำนวยความสะดวกได้ทุกอย่าง. ด้วยเหตุฉะนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ปิยชนมิมารดาเป็นต้น ย่อมไม่อาจให้สมบัติใดๆ ได้เลย จิตที่บุคคลตั้งไว้ชอบ ซึ่งเป็นไป ณ ภายในของสัตว์เหล่านี้เท่านั้น ย่อมให้สมบัตินั้นได้” ดังนี้จึงตรัสคาถานี้ ในจิตตวรรคธรรมบทว่า

“มารดาบิดา ก็หรือญาติเหล่าอื่น พึงทำเหตุ
นั้นให้ไม่ได้ จิตที่บุคคลตั้งไว้ชอบ พึงทำผู้นั้นให้
ประเสริฐกว่าเหตุนั้นได้.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ตํ ความว่า ภิกษุทั้งหลาย มารดาพึงทำเหตุนั้นไม่ได้, บิดาก็ไม่ได้. ญาติเหล่าอื่นก็ไม่ได้. บทว่า สมมาปณฺธิตํ ความว่า อันบุคคลตั้งไว้ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ. บทคาถาว่า เสยฺยโส นํ ตโต กเร ความว่า ย่อมทำบุคคลให้ประเสริฐกว่า คือ ให้ยวดยิ่งกว่าเหตุนั้น.

[๑๑๐] เอกนิบาตสส อฏฺฐมวคฺเค อุโภ ขณฺชา อุโภ กุณฺธิ อิลลิสชาตกวนณนายํ เอกสฺมี คุมฺเพ สฺสุํ ปิวิตฺวา สกฺเคน เทวินฺเทน ทมิตสฺส ทานผลํ ฃตฺวา ปุณฺณํ กตฺวา สคฺเค นิพฺพตฺตสฺส อิลลิสเสฏฺฐจฺฉินฺเวตฺตุมฺปิ ธมฺมปทสฺส ปุปฺผวคฺเค ยถาปิ ภมฺโร ปุปฺผนฺติ คาถาวณณนายํ มหาโมคฺคฺลลฺลานตฺเถเรณ กปฺลลฺปุเว ชาทิตฺถํ สดฺตตฺตุมฺปิปฺปาสาทสฺสุปฺริมฺตเลนิสิณฺนภาวํ ฃตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ทมิตสฺส ปุเว ทตฺวา ปจฺฉา เชตฺวนํ คนฺตฺวา สดฺตฺถ เทสนํ สุตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปตฺตสฺส มจฺฉริเสฏฺฐจฺฉิสฺส วัตฺตุมฺปิ กเถตฺตพฺพํ ฯ

อิจฺเจเต สพฺเพ ทุสฺสีลํ อสฺสทฺธํ มจฺฉริ อตฺตานิ สึลาทิสฺสุ จเปตฺวา วิวิธานิสฺสํ สมฺปาปฺณิสฺสุ ฯ ยญฺจ เนลํ ทุสฺสีลาทิเหตุกํ ทิฏฺฐธมฺมสมฺปฺราเยสุ ลภิตฺตพฺพํ เวรํ โหติ ตํ สึลาทิสฺสุ จิตฺกาลโต ปจฺฉา ปทฺธิยติ ตสฺมา อตฺตสมฺมาจฺปนํ มจฺฉลนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เตนฏฺฐกฺกถายํ โสปี มจฺฉลํ ฯ กสฺมา ฯ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปฺรายิกเวรปฺปหฺวานวิวิธานิสฺสํสาธิกมฺเหตุโตติ วุตฺตํ ฯ

[๑๑๑] สมมาปณฺธิตฺตยฺหิ จิตฺตํ สพฺพสมฺปตฺติ ทาทุํ สกฺโกติ ฯ เตน ภควา ยํ ยํ สมฺปตฺติ เวน มาตาทโย ทาทุํ สกฺโกนฺติ ตํ อิมสฺส สดฺตานิ อพฺพนฺตเร ปวตฺตํ สมมาปณฺธิตํ จิตฺตเมว เทตฺติ วัตฺวา ธมฺมปทสฺส จิตฺตวคฺเค อิมํ คาถมาท

น ตํ มาตา ปิตา กยฺรา อญฺเฆ วา ปน ฃาตกา
สมมาปณฺธิตํ จิตฺตํ เสยฺยโส นํ ตโต กเรติ ฯ

ตตฺถ น ตนฺติ ภิกฺขเว ตํ การณํ เวน มาตา กเรยฺย น ปิตา น อญฺเฆ ฃาตกา ฯ สมมาปณฺธิตนฺติ ทสฺกุสลกมฺมปเถสุ จปิตํ ฯ เสยฺยโส นํ ตโต กเรติ ตโต การณโต วรรตฺรํ อุตฺตริตฺรํ ปุคฺคลํ กโรติ ฯ

จริงอยู่ มารดาบิดาเมื่อให้ทรัพย์แก่บุตรทั้งหลาย ย่อมอาจให้บุตร ไม่ต้องทำการงานเลี้ยงชีวิตโดยสะดวกได้ ในอรรถภาพเดียวกันนั้น, แต่ชื่อว่ามารดาบิดาผู้สามารถให้ สิริ คือจักรพรรดิแก่บุตรทั้งหลาย ไม่มีเลย. จะป่วยกล่าว ไปโย ถึงมารดาและบิดาจะสามารถให้ทิพยสมบัติ หรือ สมบัติมีปฐมฌานเป็นต้นได้แล้ว ไม่จำต้องกล่าวในการให้ โลกุตระสมบัติก็ได้. ส่วนจิตที่บุคคลตั้งไว้ชอบ ย่อมอาจให้ สมบัตินั้นได้แม้ทุกอย่าง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง ตรัสค่านั้นไว้แล.

เพราะฉะนั้น จิตแม้ใครๆ ควรตั้งไว้โดยชอบจึงจะ อำนวยสุขทุกอย่างให้.

(๑๑๒) จริงอยู่ จิตที่บุคคลตั้งไว้ผิดย่อมอำนวย ทุกข์ทุกอย่าง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “พวกโจร พวกคนมีเวรย่อมไม่อาจทำความพินาศใดให้ได้. จิตที่บุคคลตั้งไว้ผิด ณ ภายในของสัตว์เหล่านี้้อย่างเดียว ย่อมทำความพินาศนั้นได้” ดังนี้แล้ว ตรัสคาถาในจิต วรรคธรรมบทนั้นนั่นเองว่า

“โจรเห็นโจรหรือคนมีเวรเห็นคนมีเวร พึง ทำความวอดวายนั้นใด จิตที่บุคคลตั้งไว้ผิด พึงทำ บุคคลนั้น ให้เลวกว่าความวอดวายนั้น.”

โจร ชื่อว่า **ทิส** ในคานั้น. บทว่า **ทิส** แปลว่า ซึ่งโจร. พึงเพิ่มบาลีที่เหลือว่า **ทิสฺวา** (แปลว่า เห็น). สองบทว่า **ยฺนตํ กยฺรธา** ความว่า พึงทำความวอดวายนั้นใด แก่โจรผู้ที่ตนเห็นแล้วนั้น ด้วยสามารถเบียดเบียน บุตร ภรรยา ยังอสังหาริมทรัพย์มีนาเป็นต้นให้ฉิบหายและปลง เสียจากชีวิต. (ใช้ “หรือปลงเสียจากชีวิต” จะได้ความดี กว่า) ผู้ที่ผูกเวรไว้ด้วยเหตุบางอย่างเท่านั้น ชื่อว่า **เวรี**. บทว่า **เวรีนํ** ความว่า เห็นผู้มีเวรเห็นปานนั้น. บทว่า **มิจฺฉาปณฺหิตํ** ความว่า อันบุคคลตั้งไว้ในอกุศลกรรมพล ๑๐ ประการ. บทว่า **ปาปิโย** แปลว่า ให้ลามกที่สุดกว่า.

บทว่า **นํ** ได้แก่ บุคคลผู้ที่ตั้งจิตไว้ผิด. บทว่า **ตโต** ความว่า กว่าบุคคลผู้เป็นโจรและผู้มีเวรอันโจรและคนมี เวร ทั้งหลายเห็นแล้วนั้น, อีกอย่างหนึ่ง กว่าความ วอดวายนั้น. บทว่า **กเร** แปลว่า พึงทำ. มีคำที่พระผู้มี พระภาคตรัสไว้ ดังนี้ว่า “โจรหรือคนมีเวร เมื่อประพฤติ

มาตาบิดโร ทิ ปุตตานํ ธนํ ททมาณา เอกสมฺมึเยว อตตภาเว กมฺมํ อกตฺวา สุเขน ชีวิท- กปฺปนํ ทาตุํ สกฺโกนฺติ ปุตฺตานมฺปน จกฺกวดฺติสิรี ทาตุํ สมตฺถา มาตาบิดโร นาม นตฺถิ ปเคว ทิพฺพสมฺปตฺตี วา ปจฺมชฺชานาทิสมฺปตฺตี วา โลกุตฺตร- สมฺปตฺติทาเน กถา นตฺถิ ฯ สมฺมาปณฺหิตนฺตุ จิตฺตํ สพฺพมฺเบตฺตํ สมฺปตฺตี ทาตุํ สกฺโกติ ฯ เตเนตํ วุตฺตนฺติ ฯ

ตสฺมา เกนจิปิ จิตฺตํ สมฺมา จเปตฺตพฺพเมว สพฺพสุขํ เทติ ฯ

[๑๑๒] มิจฺฉาปิตฺถหิ จิตฺตํ สพฺพทุกฺขํ เทติ เตน ภควา ยํ เนว โจราน น เวรีเน กาคฺตุํ สกฺโกนฺติ ตํ อิมสฺส สตฺตานํ อนฺโต มิจฺฉาปณฺหิตํ จิตฺตเมว กโรตฺติ วตฺวา ตตฺถเวรีมํ คาทมาห

ทิส **ทิส** **ยฺนตํ** **กยฺรธา** **เวรี** **วา** **ปน** **เวรีนํ**
มิจฺฉาปณฺหิตํ **จิตฺตํ** **ปาปิโย** **นํ** **ตโต** **กเรติ** ฯ

ตตถ **ทิสฺส** **ติ** **โจโร** ฯ **ทิสฺสนฺติ** **โจโร** ฯ **ทิสฺสวาติ** ปาจเสสฺส ฯ **ยฺนตํ** **กยฺรธาติ** ตสฺส อตฺตนา ทิฏฺฐจ- โจรสฺส ปุตฺตทารปีพฺนุเขตฺตาทินาสนชีวิทโวโรปนวเสน ยํ ตํ อนนฺยพฺยสนํ กเรยฺย ฯ **เวรีติ** เกนจิทเว การณฺน พฺทเวรี ฯ **เวรีนฺนฺติ** เอวรูป เวรี ทิสฺวา ฯ **มิจฺฉาปณฺหิตนฺติ** ทสฺสอกุสลกมฺมมฺเบตฺตํ จปิตํ ฯ **ปาปิโยติ** ปาปิฏฺฐตฺโร ฯ

นฺนฺติ **เยน** **มิจฺฉาจปิตํ** **จิตฺตํ** **ตํ** **ปุคฺคัลลํ** ฯ **ตโตติ** **ตสฺมา** **โจรเวรีหิ** **ทิฏฺฐโจรเวรีปุคฺคัลลโต** **ตโต** **วา** **อนนฺยพฺยสนโต** ฯ **กเรติ** **กเรยฺย** ฯ **อิทํ** **วุตฺตํ** **โหติ** **ทิส** **วา** **เวรี** **วา** **ปุตฺตทารกฺเขตฺตวตฺตวฺทฺโคมฺหิสาทิสฺ** **อปรชฺฌนฺโต** **ยสฺส** **อปรชฺฌนฺติ** **ตมฺปิ** **ตเถว** **อตฺตนิ**

ผิดในบุตร ภริยา นา สวณ โค และกระบือ เป็นต้น, ตน ประพฤติผิดต่อโจร หรือผู้มีเวรใด เห็นโจรหรือผู้มีเวรแม้นั้น ผู้ประพฤติผิดในตนอย่างนั้นเหมือนกัน ย่อมทำความวอดวายอันใด แก่โจรหรือผู้มีเวรนั้น, จิตที่บุคคลตั้งไว้ผิด พึงทำบุคคลนั้นให้ลามกที่สุดกว่าบุคคลผู้เป็นโจรและผู้มีเวรพึงทำต่อกันหรือ กว่าความวอดวายนั้น. แท้จริง โจร และคนมีเวรทั้งหลาย จะพึงทำทุกขให้เกิดขึ้น หรือพึงทำความสิ้นชีวิตในอัตภาพนี้เท่านั้น, ส่วนจิตที่บุคคลตั้งไว้ผิด ให้ถึงความวอดวายในภวัฏฐธรรมแล้ว ยังชั้ดไปในอบาย ๔ ไม่ให้เพื่อจะยกศีรษะขึ้นได้ แม้ตั้งแสนอัตภาพ

เพราะฉะนั้น จิตแม้อันใครๆ ไม่ควรตั้งไว้ผิดทีเดียว.

(๑๑๓) ก็ผู้ใดตั้งจิตอันดำเนินไปผิดในกาลก่อนโดยชอบได้ในภายหลัง, ผู้นั้นท่านเรียกว่า ผู้มีตนอันฝึกแล้ว, ก็ธรรมดาผู้มีตนอันฝึกแล้ว ย่อมไปสู่ทิศที่ตนไม่เคยไป, ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงสอนภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นความข้ง้าง จึงตรัสคาถานี้ในนาควรรคธรรมบทว่า

“บุคคลผู้ฝึกแล้ว มีตนทรมานแล้ว ฝึกฝนดีแล้ว ย่อมไปสู่ทิศที่ไม่เคยไปได้ ฉันใด บุคคล (สามัญ) พึงไปสู่ทิศที่ไม่เคยไปด้วยยานเหล่านั้น ฉันนั้น ไม่ได้เลย.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อคต** ความว่า ที่ไม่เคยไปแม้ด้วยความฝัน. บทว่า **ทิส** ได้แก่ พระนิพพาน. บทว่า **อตุตนา** ได้แก่ จิต. บทว่า **สุทนต์น** ความว่า อันฝึกแล้วด้วยดี ด้วยภาวณาอันลัมปยุตด้วยอริยมรรค. บทว่า **ทนต์** ความว่า ผู้มีความเสพผิดออกแล้ว. บทว่า **ทนต์น** ความว่า ทรมานแล้ว ด้วยการทรมานอินทรีย์. มีคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ดังนี้ว่า “บุคคลผู้มีปัญญาฝึกฝนแล้ว มีตนอันทรมานแล้วในเบื้องต้น ในส่วนภายหลัง ฝึกฝนดีแล้ว ย่อมไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป คือถึงภูมิที่ฝึกฝนแล้ว ฉันใด บุคคลบางคนพึงไปสู่ทิศที่ไม่เคยไปด้วยยานทั้งหลาย มียานอันเทียมข้ง้างเป็นต้นเหล่านั้น ฉันนั้น ไม่ได้, ภิกษุ เพราะฉะนั้น การฝึกตนเท่านั้นประเสริฐสำหรับเธอ.

กล่าวว่าการตั้งตนไว้ชอบ จบ.

อปรชฌนตฺ ทิส วา เวริ วา ทิสวา ยํ ตลล
อนยพยสนํ กโรติ มิจฉาปณิหิตํ จิตตํ ตโต ปาปิฏจตร
ตํ ปุคฺคํ กเรยฺย ฯ ทิสเวริโน ทิ อิมลฺลิมิเยว
อตตภาเว ทุกขํ วา อุปฺปาเทยฺยํ ชีวิตกฺขยํ วา
กเรยฺยํ มิจฉาปณิหิตํ จิตตฺนตฺ ติฏฺฐจธฺมเม
อนยพยสนํ ปาเปตฺวา อตตภาวสทลลสฺสณานิปี จตุรา
ปาเย ชิปีตฺวา ลิสํ อุกฺขิปีตฺ น เทตติ ฯ

ตลลมา เกณจปี จิตตํ มิจฉา น จเปตพพเมว ฯ

[๑๑๓] โย จ ปุพฺเพ มิจฉาปฏิปนฺนํ จิตตํ
ปจฉา สมนฺมา จเปติ โส อตตทฺนโตติ วุจฺจติ ฯ
อตตทฺนโต จ นาม อคตปุพฺพํ ทิสํ คจฺจติ เตน
ภควา หตถาจรียปุพฺพกเมกํ ภิกฺขุํ โววทฺนโต ธมฺมปทลล
นาควคฺเค อิมํ คาถมาท

น ทิ เอเตติ ยานเทติ คจฺเจยฺย อคตํ ทิส
ยถาตุตนา สุทนต์น ทนต์ ทนต์น คจฺจตติ ฯ

ตตถ **อคตฺนติ** สุปินฺนเตนาปี อคตปุพฺพํ ฯ
ทิสฺนติ นิพพานํ ฯ **อตุตนาติ** จิตเตน ฯ **สุทนต์นาติ**
อริยมคฺคภาวนาย สฺสฺสุจฺจํ ทมิเตน ฯ **ทนต์ติ**
นิพพิเสวโน ฯ **ทนต์นาติ** อินทริยทมนเนน ทมิเตน ฯ
อิทํ วุตตํ โหติ ยถา สปฺปญฺโย ปุคฺคโล ทนต์
ปุพฺพภาเค ทนต์น อปรภาเค สุทนต์น อตุตนา
อคตํ ทิสํ คจฺจติ ทนต์ภูมิมิ ปาปฺภนาติ น ตถา
โกจิ ปุคฺคโล เอเตติ หตถียานาทีติ ยานเทติ อคตํ
ทิสํ คจฺเจยฺย ตลลมา อตตทมนเมว เต วรํ ภิกฺขุติ ฯ

อตุตตสมมาปณิธิกา ฯ

(๑๑๔) มงคล ๓ ประการ คือ การอยู่ในประเทศ
อันสมควร ๑ ความเป็นผู้มีบุญอันทำไว้ในก่อน ๑ การ
ตั้งตนไว้ชอบ ๑ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ด้วยคาถาแม้นี้
ดังพรรณนามาฉะนี้.

บาทที่ ๑ ในคาถาที่ ๒ นี้ มีอักษร ๙ เหมือนใน
คาถาที่ ๕ ว่า ทานญจ ธมฺมจริยา จ และเหมือนใน
คาถาที่ ๙ ว่า ตโป จ พุทฺทมจริยญจ บาทที่ ๒
ประกอบด้วยลักษณะแห่งบาทที่ ๒ ของปฐยาวัตร
กึ่งคาถาที่ ๒ เป็นปฐยาวัตรแล.

กถาพรรณนาความแห่งคาถาที่ ๒ จบ.

[๑๑๔] เอวมิมายปี คาทาย ปฐุรูปเทสวาโส
ปุษุเพกตปุษุณตาคถา อตตสมมาปณิธิตี มงฺคลตตยํ วุตฺตํ ฯ

อิธ ปจฺมปาโท นวกฺขริโก ทานญจ ธมฺมจริยา จ
ตโป จ พุทฺทมจริยญจติ จ ยถา ฯ ทุตฺติยปาโท
ปฐฺยาวตตสฺส ทุตฺติยปาทลกฺขณญฺตุโต ฯ ทุตฺติยทฺม
ปฐฺยาวตตฺตฺนฺติ ฯ

ทุตฺติยคாதายตฺถวณฺณนา ฯ

